Peter Neagoe
SFÂNTUL DIN MONTPARNASSE
DACIA

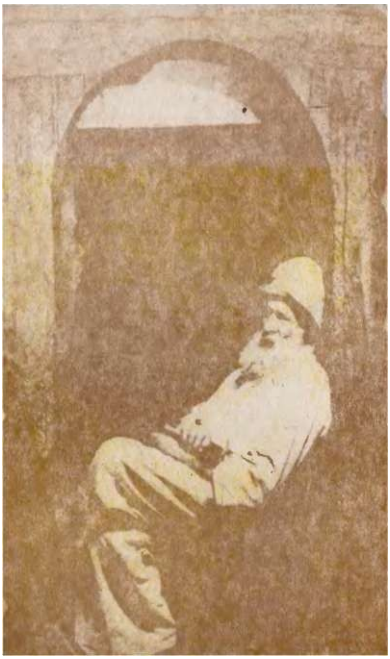

Peter Neagoe
SFÂNTUL DIN MONTPARNASSE
PETER NEAGOE
SFÂNTUL DIN
MONTPARNASSE
În româneşte de SEVER TRIFU Prefaţă de IOAN A. POPA
EDITURA DACIA CLUJ-NAPOCA, 1977

PREFAŢĂ

John Ruskin, marele estetician şi critic englez din secolul al XIX-lea, spunea că popoarele îşi scriu propria biografie în trei cărţi: *cartea faptelor, cartea cuvintelor şi*

cartea artei. Niciuna nu poate fi înţeleasă fără a le fi citit şi pe celelalte două, dar dintre toate cea mai demnă de încredere este cea din urmă. Pe ideea permanenţei şi măreţiei moştenirii artistice şi-a clădit şi Peter Neagoe romanul „bazat pe viaţa lui Constantin Brâncuşi"; o frază din final reprezintă un crez, dar este şi un ecou din Ruskin: „Arta creatoare este singurul scut de apărare împotriva pieirii valorilor pământene".

Pe lângă studiile cu caracter ştiinţific autorizate, unele definitive, consacrate cunoaşterii şi înţelegerii mesajului complex pe care opera de artă şi creatorul ei au dorit să-l transmită drept legământ, secolul nostru a cunoscut numeroase încercări de prezentare la o scară mai largă, uneori romanţată, a vieţii şi operei unor personalităţi de primă mărime din istoria artei universale. Primite nu rareori cu răceală de critică, dar întotdeauna bucurându-se de mare succes la cititori, romanele bazate pe viaţa unui Michelangelo sau Goya, Van Gogh sau Gaugain, nu au exclus, ci, dimpotrivă, au implicat muncă de cercetare, acces la sursa de inspiraţie, comunitate de idealuri artistice.

Fără a dori să-l încadrăm neapărat în rând cu Somerset Maugham, Lion Feuchtwanger sau Irving Stone, Peter Neagoe a mers în romanul său cel puţin paralel cu aceştia în strădania de a oferi unui public larg crâmpeie esenţiale de viaţă şi zbucium creator ale „părintelui" sculpturii moderne. Este diferită strădania sa şi prin faptul că Neagoe, coleg la Şcoala de Arte Frumoase din Bucureşti şi prieten bun cu Brâncuşi încă din anii tinereţii, s-a bazat pe un material documentar viu care în bună măsură i-a „întunecat", ca să folosim mărturia sa scrisă, posibilităţile de literaturizare a vieţii acestuia. Nu se înscrie romanul lui Neagoe nici pe linia studiului de înaltă ţinută a lui Ionel Jianu, (1963), care conţine şi el numeroase date despre viaţa sculptorului, o examinare

*ştiinţifică a creaţiilor sale majore, note bogate şi comprehensive la cele peste 100 de reproduceri, un catalog complet al operei brâncuşiene. Sfântul din Montparnasse, apărut postum în 1965, este rodul unui imbold sentimental şi artistic, fina*lizat *doar parţial şi nerevăzut de autor, dar scris cu sinceritate şi mult devotament, care împletind faptele reale cu ficţiunea se străduieşte să nu treacă dincolo de pragul verosimilului. Este, aşa cum subliniază Petre Pandrea în cartea sa de amintiri şi exegeze despre Brâncuşi, „o contribuţie de primul rang în calitate de prieten intim de tinereţe şi martor competent al unei întregi vieţi de strădanie, de dileme şi de rezolvări ale unor ecuaţii ale secolului XX”.*

Un roman despre viaţa marelui sculptor constituia un proiect mai vechi, iar după moartea lui Brâncuşi în 1957, Neagoe şi-a întărit hotărârea de a da formă intenţiei sale de mai mulţi ani. Pentru Neagoe, care şi-a închinat opera ţăranului român, Brâncuşi a constituit întruchiparea geniului artistic popular, care nu s-a rupt niciodată *complet de lumea pământului care l-a zămislit, a ţăranului stăruitor şi magnific care a triumfat în întreprinderea spre care se simţea chemat. „Arta lui are o limpezime pe care numai un om al pământului, geniul poporului, poporul însuşi o pot realiza”, notează Neagoe în iulie 1958 pe când lucra asiduu la manuscrisul Brâncuşi. „El a atins treapta universalului pentru că este autentic român”. Iar romanul este valoros nu numai pentru acurateţea cu care înregistrează unele momente importante din evoluţia artistică a sculptorului, bazate pe mărturiile acestuia şi pe convorbirile pe care le-au avut împreună, ci şi pentru înţelegerea profundă a creaţiei sale în contextul revoluţiei artistice din primul pătrar al acestui secol, frumuseţea şi expresivitatea cu care face ca Pasărea Măiastră, Leda, Peştele sau Coloana infinitului să prindă formă în faţa ochilor cititorului.*

Prietenia pe care cei doi au legat-o şi care a dăinuit mai bine de o jumătate de secol s-a împletit cu destinul oarecum comun pe care l-au avut. S-au întâlnit la Bucureşti venind de la poalele Carpaţilor, de pe versanţi diferiţi ce-i drept, dar încărcaţi cu moştenirea aceluiaşi neam şi cu nostalgia platourilor montane pe care fără îndoială se vor fi întâlnit spiritualiceşte în verile copilăriei. Amândoi şi-au petrecut copilăria şi primii ani ai adolescenţei în universul rural atât de familiar literaturii române – muncă în ritmul anotimpurilor, tradiţie populară, viaţă în mijlocul naturii, aproape de pământ. Amândoi au ales calea străinătăţii, iar prin talent şi perseverenţă au învins condiţiile nespus de grele în care şi-au început cariera. Când s-au reîntâlnit la Paris în 1926, Brâncuşi ajunsese deja sculptorul modern „unic", al cărui atelier din Montparnasse devenise „Meca iubitorilor de artă", în timp ce Neagoe era doar pe punctul de a începe o carieră scriitoricească remarcabilă. Amândoi profitaseră de experienţa culturală acumulată pe alte meleaguri în răstimpul scurs de la anii studenţiei bucureştene, dar arta lor avea să dovedească, iar ei aveau să confirme nu o dată verbal, că rădăcinile materne fuseseră destul de adânci pentru a le hrăni creaţia artistică.

Neagoe, care încercase şi el să facă pictură, deşi nu şi-a terminat niciodată studiile începute la Bucureşti, a arătat toată viaţa un interes deosebit pentru evoluţia şi descifrarea sensurilor artei moderne. Dacă anii petrecuţi în Parisul mişcării expatriate americane i-au călăuzit în mod definitiv paşii pe calea scrisului, preocupările artistice nu i-au rămas străine. Două sunt dovezile care atestă această preocupare: eseul asupra suprarealismului (What Is Sur realism, Paris 1932) şi lucrarea rămasă în manuscris despre maeştrii francezi ai erei postimpresioniste (French Masters). Primul, însoţit de şase reproduceri din Juan Miro, André Masson şi Max Ernst porneşte de la o analiză

minuţioasă a Manifestului Suprarealist al lui André Breton, face referiri pertinente la pictorii suprarealişti (o bună parte i-a cunoscut personal) şi exprimă deschis părerea că în pictură suprarealismul reprezintă o simplificare contrară mersului înainte al fiinţei umane, metoda „automată" a suprarealismului neducând la exprimarea unui realism superior, ci spre mai simplul inconştient colectiv al lui Jung, reprezentând o metodă care duce înapoi. Maeştrii francezi, o culegere de şase eseuri despre Cezanne, Degas, Gauguin, Monet, Renoir şi Van Gogh, rezultat al unui studiu minuţios în galeriile şi colecţiile particulare pariziene, ne oferă o măsură mai plină a talentului său interpretativ, unele pagini prefigurând mâna sigură a comentatorului din Sfântul din Montparnasse. Îl consideră pe Cezanne drept maestrul de necontestat al culorii, surprinde priceperea lui Degas de „a vedea" esenţa mişcărilor trupului omenesc la fel cum Monet „vede" efectele unduitoare ale luminii; Renoir este artistul exemplar a cărui măiestrie se sprijină pe fundamentul solid clădit de înaintaşi, geniul artistic care nu s-a ferit de disciplina severă a muncii şi autoeducării „ce nu sufocă talentul", ci îl ridică pe o treaptă superioară; Van Gogh este încorporat şi el maeştrilor francezi, deoarece, subliniază Neagoe, numai după ce a venit în contact cu ei şi-a dat seama „că lumea are nevoie de claritate, frumuseţe, lumină şi soare" şi s-a scuturat de „umbrele întunecate care îi apăsau sufletul" pornind să cucerească lumina şi soarele. „Iar după o luptă furibundă cu disperarea, dorul şi întunecimea care îl apăsa şi printr-un efort supraomenesc urcă pe culmile luminate, dăruindu-se cu pasiune artei sale pentru a trage întreaga omenire după sine – în focul incandescent al soarelui".

Pana aceluiaşi observator atent şi profund avea să redea şi esenţa artei brâncuşiene cu o remarcabilă conciziune. Coloana Infinitului, de pildă, o vede „drept

simbol al aspiraţiilor înalte într-o lume modernă sfâşiată de conflicte. Va fi o aspiraţie simbolică a binelui şi armoniei. Coloana nesfârşită ar putea să fie o scară spre raiul ceresc"; Sărutul reprezintă capătul de drum al căutărilor care au dus la eliberarea sculpturii de tot ce nu este esenţial, la păstrarea în creaţiile sale unice doar a sugestiei revelatoare a formelor de bază: „[Brâncuşi] fusese credincios materialului, păstrând tăria aspră şi încordată a pietrei. Păstră intact cubul de piatră – forma de bază care conţine toate formele – găsind în el forma unificată, finală a doua figuri, o simplificare idolatrică: două figuri aşezate faţă în faţă, unite strâns într-o singură piesă monumentală. Era sărutul despărţirii dinaintea morţii". Leda este „un cântec de dragoste în marmoră albă sau bronz strălucitor", în Peşte „piatra devine fluidă" şi nervurile ei şlefuite creează iluzia că „lunecă în unda mişcătoare a apei", iar păsările sale „cântă şi se înalţă în văzduh".

În Sfântul din Montparnasse Peter Neagoe nu are pretenţia de a fi descifrat toate coordonatele vieţii lui Brâncuşi. Dilema pe care a avut-o de rezolvat a fost tocmai aceea a găsirii unui echilibru între omul şi artistul Brâncuşi aşa cum l-a cunoscut şi i l-a păstrat excepţionala sa memorie, viaţa acestuia în răstimpul în care nu s-au văzut (1904 – 1926), dar despre care Brâncuşi i-a vorbit îndelung, şi posibilităţile de literaturizare ale drumului spre afirmare şi recunoaştere parcurs de tânărul artist român plecat în 1902 să cucerească lumea: „Niciun om nu poate să-şi dezvăluie secretele vieţii sale lăuntrice", mărturiseşte Neagoe în căutarea unui răspuns. „Dacă [Constantin Brâncuşi] ar fi aici lângă mine, să-şi povestească el singur viaţa, nu ar fi el însuşi acela, ci persoana care el ar zice că este în momentul propriu-zis al narării... De aceea, prezentarea pe care o fac unui individ cum era Constantin, nu poate fi mai veridică decât aceea

pe care şi-ar face-o el însuşi". Dar aşa cum ne-o confirmă şi Petre Pandrea, „textele cu amintiri ale lui Peter Neagoe prezintă credibilitate şi verosimilitate. Bătăliile lăuntrice şi cele exterioare ale sculptorului sunt relatate din prima sursă. În special, conversaţia lui Brâncuşi este redată cu fidelitate până la autenticitate de notar".

Deşi romanul urmăreşte viaţa marelui sculptor din copilărie până în ultimele clipe de viaţă, Peter Neagoe şi-a concentrat atenţia asupra procesului decisiv de formare artistică şi recunoaştere publică a artei lui Brâncuşi, început în Gorj, şi pe care îl consideră încheiat odată cu faimosul verdict asupra Păsării în spaţiu de la New York.

În mod firesc firul naraţiunii urmăreşte, ce-i drept, inegal, etapele principale ale vieţii sculptorului – copilăria şi adolescenţa în Gorj, studiile în ţară, ucenicia şi consacrarea pariziană, aureola bătrâneţii – redate pe fondul zbuciumului interior al „căutărilor" şi încercărilor de a găsi esenţa formelor şi a se regăsi pe sine, sub dominanţa constantă a tăriei sufleteşti de „a rămâne credincios fiinţei sale de ţăran român", şi punctate de prezenţa lui Mihai Romanov.

Romanov, ziarist bucureştean care îl descoperă pe tânărul Constantin Brâncuşi, corespondent de presă şi om influent la Paris – sprijin moral şi material în clipe de restrişte, şi, în final, martor singular al morţii lui Brâncuşi – este de fapt un personaj fictiv a cărui prezenţă marchează momentele cheie ale romanului. Binefăcător, prieten şi martor al formării şi creşterii artistice a lui Constantin, el joacă rolul unui personaj multiplu substituind nu o dată pe autorul însuşi. Neagoe l-a introdus mai degrabă ca o necesitate a structurii epice, decât ca o creaţie artificială cerută de greutatea stăpânirii unui subiect generos, dar deosebit de complex.

De vreme ce Sfântul din Montparnasse este atât roman cât şi biografie, autorul respectă o cronologie care

la prima vedere invită la o confruntare directă cu realitatea datelor şi faptelor. Cea mai izbutită şi, în mod fericit, coloana vertebrală a întregului roman este perioada uceniciei şi consacrării pariziene, faţă de care Neagoe a reuşit cel mai bine acea detaşare în stare să-i ofere o perspectivă bogată în semnificaţii şi simboluri grăitoare. În mod surprinzător, lumea satului, corespunzătoare copilăriei şi adolescenţei lui Constantin în roman, este palidă şi neconvingătoare, la fel ca şi perioada studiilor la Şcoala de Arte Frumoase, de parcă autorul s-ar fi grăbit să-şi arunce eroul în viitoarea străină, puţin prietenoasă, dar stimulatoare, a metropolei care a constituit pentru el a doua patrie.

În ciuda acestor scăderi evidente ale romanului, Neagoe îşi *aureolează eroul cu valenţele geniului naţional, legat de pământul românesc care i-a servit drept inspiraţie şi sprijin spiritual. Copilul Constantin colindă vara câmpurile şi suie cu păstorii la munte, se înfrăţeşte pentru totdeauna cu creasta colţuroasă a stâncii carpatice, cu bradul falnic şi cerul albastru, poartă cu sine icoana simplităţii şi curăţeniei ţăranului, după cum nu se desparte de viersul tânguitor al fluierului. Cadrul cioplit al uşii atelierului său, cuptorul, patul de lemn şi le confecţionează singur cu migala şi dragostea celui care a deprins de la o vârstă fragedă meşteşugurile strămoşeşti şi a învăţat să aspire spre păstrarea liniilor esenţiale din modelul plămădit de palma olarului sau înfloritura de lemn a stâlpului porţii. Frumuseţile pe care le oferă natura, de care a devenit conştient tot în anii tineri ai vieţii şi a căror tainică urzeală a căutat-o neîncetat cu ochiul minţii, îl fac să aspire spre înălţimile enigmatice ale zborului liber al păsărilor. Iar atunci când crede că a descifrat esenţa acestei aspiraţii spre cerul infinitului, nu alege pasărea renaşterii – Phoenix, nici şoimul divin al Egiptului antic – Horus, ci pasărea măiastră din poveste care îi scoate la*

lumină pe copiii rătăciţi în hăţişul pădurii. În vorbirea lui Brâncuşi, Neagoe introduce proverbe, zicale, referiri la viaţa simplă a oamenilor de la ţară.

Paralel cu această moştenire solidă, venind în întâmpinarea ei sau uneori contrară mersului ei firesc, alte două elemente întregesc universul artistului: contactul cu noile curente în lumea artelor şi interesul crescând pentru învăţăturile şi religia Orientului. Neagoe vede etapa formativă şi arta lui Brâncuşi în contextul revoluţiei artistice care a dat naştere Fovism-ului, perfecţiunii interpretative novatoare a Isadorei Duncan sau a lui Nijiński, experimentelor lui Elie Nadelmann, dezlănţuirii creatoare a unor personalităţi ca Picasso sau Apollinaire, ritmurilor stranii şi eruptive ale lui Stravíński, dar şi artei „otrăvite" a lui Marinetti şi şuvoiului suprarealist. Constantin Brâncuşi acceptă şi respinge, participă activ şi afectiv la închegarea „valului viitorului care avea să schimbe forma tuturor artelor", transmiţând un mesaj nou, la a *cărui receptare şi înţelegere contribuţia sa a fost dintre cele mai convingătoare. Pe de altă parte, în dorinţa de a descoperi atributele moderne ale valorilor civilizaţiilor străvechi, mânat de curiozitatea sfredelitoare a omului de geniu care a vrut să găsească un loc în arta sa moştenirii culturale a Orientului, Brâncuşi se dedică şi studiului zeităţilor răsăritene, cărţilor mistice, meditaţiei şi înţelegerii lui Buddha, Lao-Tse şi mai cu seamă a poetului tibetan Milarepa. Face acest lucru nu în căutarea unor noi rădăcini, ci mai degrabă pentru a-şi întregi sursele de inspiraţie şi a afla drumul care duce spre puritatea spirituală pe care a considerat-o fundamentală, în atingerea ţelurilor sale artistice. Neagoe nu-şi lasă eroul pradă divagaţiilor mistice, ci ni-l prezintă într-un continuu efort de selecţie şi desprindere a unor învăţăminte, coroborate de scurgerea secolelor şi nu străine de toleranţa religioasă proprie ţinuturilor româneşti şi*

formaţia sa spirituală care nu l-a lăsat niciodată să se rupă complet de realităţile naturii. „Sculpturile sale demonstrează cu claritate legătura cu universul, reflectând liniştea sufletească la care ajunsese Constantin după ani întregi de zbucium şi meditaţie. Ele poartă mesajul nobil al omului contemporan prins în strânsoarea civilizaţiei mecanice. Mesajul său foarte simplu este: omenirea să poată trăi fericită în sânul naturii.

Arta lui n-a ajuns niciodată la o abstractizare completă. Dragostea pe care o purta lucrurilor din preajmă l-a împiedicat să apuce pe drumul filosofiei orientale în care şi neantul poate fi considerat o formă a extazului. În cele din urmă tot ţăranul dârz din el a triumfat. Educaţia sa ţărănească îl legase de viaţă, direct, cu fire multe şi trainice. Închis între zidurile străzilor înguste ale oraşului, a tânjit după spaţiile largi şi deschise care îi învăluiseră anii tineri. Oraşele pot fi distruse, dar natura este indestructibilă. Natura este veşnică, mereu în aşteptarea întoarcerii fiului risipitor…"

Scris în spiritul unei epici care nu dispreţuieşte senzaţionalul, romanul conţine însă, după cum arăta şi Petru Comarnescu la apariţie, unele romanţări legate de latura sentimentală şi amoroasă a vieţii lui Brâncuşi, precum şi câteva inexactităţi cu referire la etapa românească şi legăturile sale cu ţara. Rada şi fiica sculptorului Hegel, Marthe şi Elaine Feyre oferă pe rând lui Constantin iniţiere, sentiment, dragoste dezlănţuită şi decepţie. Toate au rolul de a scoate în evidenţă, nu rareori prin contrast, calităţile profund omeneşti ale bărbatului, integritatea de caracter, sinceritatea şi profunzimea simţămintelor sale. Mai realizată ni se pare Elaine Feyre, o „condensare şi contaminare", după părerea lui Petre Pandrea, între mai multe figuri reale feminine care au trecut ca prietene sau ca iubite prin viaţa lui Brâncuşi: Domnişoara Pogany, Peggy Guggenheim, Eileen Lane,

Principesa X şi Nouche de Gramont, prezentă chiar sub acest nume în roman. Există aici fără îndoială o anumită notă de senzualism şi naturalism, (lui Petru Comarnescu i se părea frivolă) prezentă în totalitatea operei lui Neagoe, ce nu dăunează însă înaltei spiritualităţi care în roman domină ciclul inspiraţie-creaţiepurificare sufletească. Dimpotrivă, o amplifică şi o intensifică.

*În ce priveşte inexactităţile biografice, cea mai evidentă şi supărătoare este afirmaţia că până la ridicarea complexului sculp*tural *de la Târgu Jiu, Brâncuşi nu ar mai fi venit în ţară timp de treizeci şi şase de ani, introdusă, credem, pentru a adăuga o notă de dramatism actului reîntoarcerii la rădăcini şi posibilă, în cazul lui Neagoe, prin transferul de impresii şi sentimente prilejuite de vizita pe care el însuşi o făcuse în ţară după mai bine de treizeci de ani (1937), vizită care nu a dus după cum era de aşteptat la o reîmprospătare a surselor inspiraţiei artistice şi i-a lăsat o impresie nefavorabilă din cauza atmosferei politice apăsătoare care a precedat izbucnirea celui de al doilea război mondial.*

Dar mai presus de orice Sfântul din Montparnass e, un roman scris cu dragoste pentru Brâncuşi şi arta sa, ne oferă prin nota finală, dominată de ideea permanenţei valorilor artei, exemplul unei vieţi de muncă şi creaţie al cărei rezultat a supravieţuit neîncrederii, conformismului, tendinţelor decadente, cataclismelor mondiale şi, prin prospeţimea mesajului ei, s-a impus ca un imn al bucuriei într-o lume în care înstrăinarea omului şi-a luat în secolul nostru mult prea des tainul.

februarie 1976

IOAN A. POPA

Capitolul I BELCIUG ÎN NAS

Cu tot aerul său neastâmpărat şi nesupus, Constantin era un copil fericit.

„Umbla pe picioarele sale”, obişnuia să spună mama

lui, dându-şi seama că băiatul era altfel decât ceilalţi. Când dorea ceva, lupta din răsputeri – cu vorba, ori, dacă era nevoie, cu pumnii lui mici. Doar în faţa tatălui său vitreg îi pierea curajul şi tăcea chitic. Acesta era stăpânul casei şi Constantin putea să-l contrazică numai în gând. Când Pavel l-a bătut într-o zi cu o nuia de mesteacăn, Constantin fugi de acasă şi se angajă la un boiangiu din satul vecin. După câteva zile mama sa îi dădu de urmă şi îl aduse înapoi.

Îl dureau mâinile arse de vitriol şi de alte substanţe folosite de vopsitor; la boiangerie Constantin trebuise să golească şi vopsele din ciubere în găleţi spre a fi puse la păstrare. Acasă i s-a dat să taie crengi uscate de mesteacăn pentru a aţâţa focul, căci, în lipsa lui, mama sa abia găsise timp şi de aşa ceva, trebăluind cât era ziua de lungă. Dimineaţa, la micul dejun, bunica Varvara observă cu câtă greutate reuşea băiatul să ducă la gură mămăliga cu lapte.

„Îmi pare rău că te văd cu mâinile arse, dar poate că asta ţi-e pedeapsa pentru c-ai fugit de-acasă”.

„Lingura-i de vină”, spuse băiatul, arătându-i lingura de lemn.

„La toate ai un răspuns”, zise bătrâna.

„Azi nu mergi la şcoală! Curăţă curtea!”, interveni tatăl cu asprime. „Cu mătura cea mică de mesteacăn”.

Constantin nu răspunse; dădu numai din cap. Bunica îl învăţase să se supună. Când i se cerea să facă ceva înclina capul în semn de încuviinţare. Astăzi avea să înveţe că „cine mănâncă trebuie să şi muncească”.

Era foarte mândru de bunica lui. Ea ştia de toate cele: despre gospodărie, animale şi albine, viespi sau furnici. Ştia multe poveşti vechi, pe care le spunea în serile de iarnă când se adunau vecinii şi rudele – femeile cu furcile, la tors, bărbaţii cu pipele.

„Aşa a fost de când lumea”, mormăia bunica. „Noi,

ţărăncile, nu stăm niciodată de pomană. De pe la şapte ani fetele învaţă să toarcă şi să coase. Dar bărbaţii ce altceva ar putea să facă în serile lungi de iarnă decât să pufăie din pipă şi să-şi încălzească încheieturile la foc?”

Odată cu venirea primăverii înfloriră cireşii şi prunii. Albinele, veşnic preocupate, curăţau stupii şi pregăteau fagurii pentru miere. Ţăranii eliberaţi din încătuşarea iernii îşi începură munca. La fel ca în fiecare an au grăpat pământurile arate toamna, au arat câmpuri noi, au semănat secară, ovăz, orz, grâu, porumb, muncind din greu de la răsăritul soarelui până la asfinţit şi chiar mai târziu. Femeile îşi săpau grădinile, împărţindu-le în straturi.

Cât timp a lipsit Constantin, tatăl, care era olar, îşi mărise şopronul în care lucra. Îşi făcuse şi o roată nouă, iar într-un colţ se afla un ciubăr plin cu lut bine frământat.

Într-o zi, după ce veni de la şcoală, Constantin se îndreptă spre atelier. Olarul stătea lângă ciubăr cântărind în mână o bucată de lut. Constantin iuţi pasul şi apoi îşi înfipse degetele în lutul proaspăt din ciubăr.

„Ce moale e!”, exclamă el înfiorat.

Pavel îi dădu băiatului un bulgăre mare de lut, dar nu uită să-i aducă aminte că trebuia să-şi termine lecţiile înainte de a se juca. Nici unei răţuşte nu-i place mai mult apa decât îi plăcea lui să modeleze lutul. Cu mâinile sale durdulii făcea din lut tot ce-i trecea prin cap. De aici înainte prietenii trebuiau să vină după el şi să-l ia la joacă; era atât de adâncit în ale lui încât nu-i auzea când îl strigau. Băieţii mai mari îşi băteau joc de el spunând că se joacă şi face plăcinte de noroi. Dar Constantin nu se supăra şi râdea împreună cu ei.

Uneori bunică-sa venea lângă el cu pas uşor; îi privea mâinile care modelau lutul, apoi îl prindea de bărbie, ridicându-i faţa cu mâna brăzdată de ani, şi spunea:

„Uită-te la tine, băiete. Eşti încă tânăr ca un mânz cu

toate că pari mare şi puternic. Văd că gândul ţi-e doar la joacă. Spune-mi, ai să creşti vreodată?” Apoi dădea din cap şi zicea: „Poate o să fii şi tu olar ca tătâne-tău. Când te-nsori, nevastă-ta o să-ţi lucreze pământul”. Constantin protesta însă cu dispreţ: „N-o să fac oale”.

„Nu? şi ce-o să faci? jucării d-astea smintite?”

„Nu sunt jucării”, răspundea Constantin supărat că nici măcar bunica nu-l înţelegea.

Uneori ea reuşea să-l împiedice să „se joace”, trimiţându-l după câte ceva. Dar încercările cereau timp şi asta o supăra.

„E ca şi cum ai smulge buruieni din pământ uscat de soare”, îi spunea ea fiică-sii. „Băiatul ăsta al tău... ce-o să se aleagă de capul lui când o să fie mare? E plin de voinţă şi e încăpăţânat ca un tăuraş când „se joacă” cu lut; şi pare un îngeraş când cântă în cor”.

Mama, resemnată, îi dădea dreptate. Ştia că nimeni nu-l poate stăpâni pe Constantin.

Zăpada se aşternu peste sat. La Crăciun satul părea redus la jumătate. Copacii şi arbuştii dezgoliţi deschideau drum privirilor spre casele şi hambarele troienite. Nămeţii îngrămădiţi lângă garduri şi ziduri micşorau şi transformau totul într-o ţară a zăpezii. De la fereastră Constantin privea casele vecinilor care parcă se apropiau tot mai mult, zi de zi. Cerul, ca o sită de plumb, cernea zăpada fără-ncetare peste aşezarea adormită. Zgomotele, vocile oamenilor şi clinchetul zurgălăilor păreau înăbuşite şi răsunau înfundat şi ciudat. Nu ajungeau prea departe pentru ca apoi să se piardă treptat, ci dispăreau, înghiţite parcă deodată de zăpadă. Deşi înfofoliţi, oamenii păreau mult mai mici decât în realitate.

În timpul iernii fiecare sat devenea o fabrică în miniatură. Femeile îşi petreceau timpul torcând, ţesând, cosând sau croşerând. Furca şi fusul le însoţeau oriunde mergeau, chiar şi atunci când fugeau să cumpere sare ori

petrol sau să împrumute câte ceva de la vecini.

Lucrând cu lut mai multă vreme, lui Constantin îi fu foarte uşor să se apuce de cioplit în lemn. Îl îndemna măiestria lui Sofron, rotarul, care făcea juguri pentru boi, foarte frumos încrustate. Se hotărî să cioplească şi el. Ceea ce îl fascina pe băiat nu era atât încrustaţia, cât partea jugului care se potrivea pe gâtul animalului. Îl privea întotdeauna pe Sofron cum îi făcea curbura; era la fel de netedă ca o oglindă. O pilea şi-o şlefuia cu un ciob de sticlă, pe care îl rupea de parcă ar fi fost un biscuit.

Mâinile lui Sofron erau atât de bătătorite încât atunci când încerca ascuţimea dălţilor, cu toate că oţelul îi intra în deget, nu-i curgea niciodată sânge. Era un om mic de stat, dar voinic şi se asemăna cu lemnul pe care-l cioplea; nu lemn deosebit, dar de esenţă bună. Faţa, pieptul, braţele şi mâinile aveau culoarea stejarului. Sofron îşi petrecea duminicile şi sărbătorile în pădure; numai acolo se simţea cu adevărat bine. Falnica pădure îi era prietenă. Uneori vorbea cu copacii, spunându-i câte unui stejar rămuros: „Eşti un bătrân de treabă”.

Fagii, al căror miez mirosea a saramură, îl făceau să saliveze de plăcere. Când trecea pe lângă câte un brad sau pin lua răşina; se trântea jos şi o mesteca.

„Aduci cu tine mirosul pădurilor, bade Sofron”, spunea Constantin cu admiraţie.

Rotarul se uita la el zâmbind, mai rupea o bucată de sticlă în mână şi îşi relua munca. După un timp îşi ridica încet capul murmurând:

„Codru-i frate cu românul”.

Nu arareori Constantin privea cu admiraţie troiţa cioplită de Sofron, aflată la răscrucea drumurilor, chiar la ieşirea din sat. Oamenii îşi făceau cruce când treceau pe acolo, iar băiatul privea cu admiraţie arta măiestrită a lui Sofron. Cuţitul său avea un singur tăiş şi mâner de lemn. Constantin îşi dorea foarte mult unul asemănător şi în cele

din urmă şi-a cumpărat şi el, muncind câte două duminici pe lună la boiangiul din satul vecin. Băiatul îşi păstra cu foarte multă grijă unealta, căci era un cuţit minunat. Primul lucru pe care l-a cioplit a fost un toiag cu o măciulie netedă.

Într-o duminică, stăpânul său, vopsitorul, văzu toiagul şi-l întrebă:

„De unde-l ai?”

Mândru, băiatul răspunse:

„L-am făcut”.

„În loc să munceşti, îţi pierzi timpul cu prostii, băiete”, încheie nemulţumit.

Pe Constantin l-au durut prea mult aceste vorbe ca să mai adauge că-l făcuse scara, în timpul liber. Sperase că va fi admirat şi lăudat pentru îndemânarea sa. Dimpotrivă, toţi îl mustrau că stă degeaba; până şi bunica îi spunea că îi rămân numai nopţile pentru învăţătură.

La ţară şi copiii au partea lor de muncă în gospodărie: o datorie faţă de viaţă, faţă de cei care i-au adus pe lume.

„Cei harnici nu greşesc”, spuneau sătenii.

Constantin avea de făcut câte ceva în fiecare zi. Sâmbăta dimineaţa, mătura curtea, aşa cum făceau şi ceilalţi.

„Ţi se umple inima de bucurie când ieşi duminica dimineaţa într-o curte curată”, zicea deseori bunică-sa.

După ce mătura ograda, Constantin se apuca de cioplit. Şi asta era muncă, deşi nimeni nu era de acord cu el. Cu toate că părea un joc, era muncă pentru că făceai ceva. Acum cioplea un fus, care spera să fie destul de frumos şi bine lucrat pentru a-l dărui bunicii. Ea obişnuia să atârne un ştiulete sau un cartof la capătul de jos al acestuia pentru a-i da greutate.

Ciopli fusul dintr-o parte noduroasă a lemnului. Pe când îl netezea cu o bucată de sticlă, Pavel veni din

grădină cu o sapă pe umăr. Fără să-l întrebe pe băiat ce face, îi spuse:

„Curăţă sapa de pământ şi pune-o în şură. Pe urmă, du-te în grădină, bunică-ta are nevoie de tine”.

Constantin puse de-o parte fusul neterminat şi intră în grădină. Bunică-sa făcea cărările printre straturile unde mamă-sa urma să semene fasole.

„Bine c-ai venit, băiete. Apucă-te şi fă ce fac şi eu. Vino-n urma mea şi bătătoreşte pământul, ca mine”, îl învăţă Varvara.

Nu era greu; dansa ca un moş Martin în ritmul unei tamburine de ţigan. Constantin începu să râdă.

„Ei drăcie, acum ce-ai mai găsit de râs?” îl întrebă bunica întorcându-se spre el.

„Noi n-avem belciug în nas ca ursul”, răspunse Constantin.

„Belciug în nas? Da ce-ţi mai trece prin cap!”

I-ar fi părut bine să-l înţeleagă măcar bunica.

În timp ce bătătorea pământul tristeţea lui spori. Era hotărât ca într-o zi să se elibereze. Atunci, va avea timp să cioplească cât va vrea. Va scăpa de belciug şi va fi liber.

Capitolul II
ATELIER ÎN PĂDURE

Cu vremea, Constantin găsi tot mai puţin timp să cioplească în lemn. Câteodată izbutea să fure un moment de răgaz, o oră, după şcoală, duminică după-masă, ori seara târziu, lângă lampa de petrol.

Sătenii clătinau din cap cu compătimire când vorbeau de Constantin. Parcă avea mâncărime la tălpi. Vara, fugea de acasă cu lunile. Cu trecerea anilor, îi venea tot mai uşor să se angajeze şi să muncească pământul pe la gospodării sau să le ajute ciobanilor, sus la munte. Dar nu se despărţea niciodată de cuţitul cu care cioplea lemnul. Cioplind cu plăcere şi de câte ori avea timp, deveni foarte îndemânatic şi cei din jurul său începură să

privească munca sa cu alţi ochi. Sf. Gheorghe străpungând balaurul – cu calul, şi călăreţul ciopliţi din lemn de păr – sau câte un Hristos răstignit, făcut din lemn de prun, erau opere de artă privite cu admiraţie.

Casa familiei Brâncuşi deveni astfel „inima satului”, deoarece mulţi doreau să vadă lucrurile cioplite de Constantin. În serile lungi de iarnă veneau vecinii. Veneau băieţi şi fete, prieteni ai băiatului. Era ca la şezătoare. Toţi lucrau şi sporovăiau. Constantin nu se oprea din cioplit nici când spunea ceva. În timp ce torceau, fetele vorbeau şi râdeau cu băieţii. Când cineva povestea, se făcea linişte şi se auzea doar zgomotul fuselor. Alteori, când cântau cântece triste, ca acesta, fetelor le tremura vocea:

„Sus pe deal pădurea-i deasă Ploaia tare mă apasă. Dar nu-i ploaie adevărată că sunt lacrime de fată Măritată fără vrere După mutu’ cu avere”.

Chiar şi Gherasim, cel mai harnic om din sat, veni la ei acasă, curios să afle dacă ceea ce spuneau ţăranii despre tânărul Brâncuşi era adevărat. Gherasim era bătrân, aproape de optzeci, dar ţăranii spuneau că are o minte „limpede ca apa de izvor”. Când văzu sculpturile îi spuse:

„Dumnezeu să te binecuvânteze, băiete; ai mâini de aur. Da, da, cum am zis, ai mâini de aur!”

Apoi cu toate că vorbi cu Pavel despre alte lucruri, continua să se uite la sculpturi. Aşa se purta Gherasim când dorea să încheie un târg.

„Vreau să cumpăr asta de la băiatul tău”, a zis la sfârşit. „Cât cere pe ea?”

„Nu ştiu; trebuie să-l întrebăm pe el”, răspunse tatăl destul de contrariat.

Întorcându-se spre Constantin, Gherasim arată crucifixul cu mâna. Ţăranii nu arată niciodată crucea cu degetul.

„Nu ştiu. Am lucrat cam trei luni la el”, spuse, şi se

înroşi de plăcere.

„Bine, să vedem”, zise Gherasim. „Dacă ai lucra la noi în grădină ţi-aş plăti 20 lei pe lună. Ai lucrat trei luni, asta face 60 de lei. Cum ai mâncat acasă, mai adaug 10 lei pe lună. Împreună, face 90 lei, băiatule. Batem palma?”

„Batem”, a răspuns Constantin.

Gherasim îşi luă crucifixul şi plecă. Constantin rămase în poartă uitându-se cu părere de rău după el. Bunică-sa era uimită.

„Merită chiar aşa de mult?” întrebă, făcându-şi cruce.

„Trei luni de muncă şi mâncare”, spuse Constantin. Acum ştia cum să-şi aprecieze munca; în chipul cel mai corect, gândi el.

Bunicii Varvara i-au trebuit multe luni să se obişnuiască cu gândul că „jucându-se” Constantin putea să câştige bani. Ca toţi ceilalţi, ea se uita cu admiraţie la câte un Sfântul Gheorghe sau la crucifix; dar celelalte lucruri pe care le făcea, ce erau oare? De exemplu, mânzul acela cu picioarele ca nişte fuse, sau ciobanul cu căciulă mare şi cu şubă. În cel mai bun caz erau ceva amuzant. Constantin era înalt ca un bărbat. De ce încerca să-şi ia cu el copilăria în bărbăţie, cioplind lucruri care pot doar să „amuze?”, se întreba uneori bunică-sa.

După ce-şi vându toate lucrurile de-nceput, se plictisi de cioplit în lemn şi se hotărî să sculpteze un viţel în piatră. Bunica se frământa din ce în ce mai mult. În sfârşit îi zise: „E limpede: Sf. Gheorghe şi Hristos răstignit sunt lucruri sfinte ca şi icoanele. De ce nu faci aşa ceva dacă vezi că au valoare? Iar dacă vrei să dăltuieşti în piatră, mi-a trecut prin cap un gând. Fă o piatră de mormânt. Va fi mică, dar destul de mare pentru mormântul unui copil. O cruce; una ca şi celea pe care le-am văzut la italian; pietrarul, care le vinde şi câştigă bani grei”.

Raveca, mama lui Constantin, era de aceeaşi părere cu bunica şi dădu aprobator din cap.

Constantin zâmbi, apoi se încruntă, dar nu spuse nimic. Când bătrâna termină cu sfaturile se ridică şi ¡merse la ea. Apoi o sărută pe obraji spunând:

„Bunico, chiar tu mi-ai spus că nu poţi face din măgar cal”. Cu aceste vorbe ieşi afară.

„Uf”, spuse bunica cu năduf, „băiatul ăsta ştie să se folosească de orice”.

Piatra aceea, pricina frământărilor bunicii Varvara se transformă într-un viţel şi nu în piatră de mormânt. A lucrat la el toată primăvara. Viţelul era culcat, avea gâtul arcuit şi-şi lingea coastele. Constantin primise piatra de la morar. „Ia-o”, i-a zis acesta, „şi dacă mai vrei, muntele de colo nu va sângera dacă îi mai iei câteva”. Toată vara, tânărul sculptor şi un vecin, s-au opintit cu un cal şi o căruţă urcând muntele pentru a aduce rocă. Într-o zi pe când încărcau, vecinul i-a dat un sfat: „Băiete”, a spus, „munca pe care o faci aşa nu-i de mare folos. Cel mai bine ar fi dacă ţi-ai construi un atelier din coliba asta pe care o aveţi, aici pe munte. Ai avea material la îndemână. Vezi pietroiul ăla mare, de acolo, de sus? Nu va trece mult până când zăpezile şi ploile îl vor rostogoli până lângă atelierul tău. Dumnezeu ne ajută întotdeauna”.

„Parcă ar fi un urs, ce zici?” întrebă Constantin.

„Ai dreptate băiatule”, îi răspunse vecinul. Iar când se urcă în căruţă murmură: „nimeni n-a văzut asta până acum. Ai darul de-a observa… asemănări”.

Iarna se apropia cu paşi repezi şi Constantin se hotărî să-şi construiască singur atelierul. Avea nevoie de un loc călduros, unde să lucreze. Lângă colibă, pământul era presărat cu pietre. Pereţii puteau fi făcuţi din capete de scândură. Constantin îşi examină foarte atent planurile, apoi vorbi cu tatăl vitreg:

„Am măsurat tot. Am nevoie de o încărcătură bună de scânduri, nişte cuie şi trei-patru saci cu muşchi de copac. Am să fac eu totul”.

„Dar cum ai să încălzeşti atelierul?”

„Sofron mi-a promis că-mi construieşte un cuptor”, mărturisi tânărul.

„L-ai şi întrebat?” se supără tatăl.

„Tată, am nevoie de atelier, de aceea am vorbit ou Sofron”.

Bunică-sa se supără şi ea şi zise:

„Crede că are prea mulţi bani în pungă. Cumpără scânduri, cuie şi face totul pentru ceva ce nu e nici casă, nici grajd, în colibă poţi lucra când e cald afară, iarna stai colo în bucătărie, pe cuptor, şi ciopleşti. Asta-i tot. Acum fă ce vrei”.

Cu toate că Varvara a mai protestat în timpul serii, în cele din urmă Constantin obţinu aprobarea tatălui.

Când s-a aşternut prima zăpadă, atelierul era gata, fiecare crăpătură astupată cu muşchi şi acoperită cu scânduri. În mijlocul odăii era un cuptor mare din cărămizi, cu un foc vesel pâlpâind în vatră. Înăuntru mirosea a pin şi era cald ca într-un stup, iar Constantin fericit cânta, sculptând un bloc mare de piatră, adus acolo de Sofron şi tatăl său, care l-au aşezat pe o platformă groasă, construită chiar de tânărul sculptor.

Când Varvara intră în atelier privi fascinată. Nu era copleşită de locul atât de primitor sau de lumina în care era învăluit, ci de ceva nedefinit. Blocurile de piatră, mirosul de pin, şi mai presus de orice zelul vesel cu care lucra Constantin o ţintuiră pe loc timp de câteva minute. „Ce-o să faci cu banii pe care s-ar putea să-i câştigi de acum încolo?” îl întrebă ea cu grijă.

„Îţi cumpăr un cojoc brodat, bunico, un şal de lână şi nişte cizme care să scârţâie atât de tare, încât să se audă de la celălalt capăt al satului; şi-o pereche de ochelari cu rame de argint”, spuse Constantin foarte bine dispus în timp ce cuvintele îi ieşeau talmeş-balmeş din gură.

„Nătărăule”, replică Varvara ou un zâmbet larg. „Nu

ştii că n-am încă nevoie de ochelari?”

„O să ai, când vei fi şi tu de 90 de ani, ca baba Anghelina”.

„Baba Anghelina are 90; Dumnezeu s-o ajute, că Arhanghelul Gavril a uitat de ea. O lasă să aştepte ziua de apoi aici, pe pământ”, spuse Varvara zâmbind; apoi continuă: „Dar anii nu-i amărăsc sufletul, iar inima ei bună e mai mare decât trupul mic şi slăbit de vreme. Cu câte ştie ea despre buruieni, rădăcini şi vindecarea bolilor s-ar putea umple trei capete ca ale mele. E o sfântă, băiete, şi nu alta!”

Şi aşa, Constantin s-a hotărât să sculpteze în piatră chipul Anghelinei.

Toată iarna, baba Anghelina se bucură de vizitele tânărului. Uneori îi spunea: „Eşti ca o zi frumoasă de primăvară ce vine la mine în toiul iernii”.

Stând pe vatră, cu faţa la foc, bătrâna îi istorisea poveşti din timpuri îndepărtate, poveşti auzite de la bunică-sa pe când ea era cât „un pui”. Constantin se aşeza pe un scăunel cu trei picioare şi o privea fascinat. Faţa bătrânei, un labirint de zbârcituri, avea o viaţă proprie, ciudată. Când vorbea, vocea ei parcă venea de departe, descoperind comori strălucitoare care încă n-au fost atinse de trecerea anilor.

De la atelier până la ea acasă tăiase o cărare în zăpada groasă de un metru şi în lumina albăstruie a dimineţii sculptorul, acum în vârstă de 15 ani, îşi croia drum, înviorat după un somn fără vise. Când se întorcea de la Anghelina, se aşternea la lucru cu multă râvnă. Înainte de a aprinde focul stăruia mult în faţa pietrei. Un plugar, după ce a terminat de semănat nu se uita mai fericit la lanul însămânţat decât Constantin la piatră.

Numai Sofron avea dreptul să pătrundă în atelier în timp ce lucra. Se strecura tăcut, ca o umbră, şi, după ce se aşeza cu spatele la sobă, trăgea în linişte din pipa de lut.

Venea de obicei după-amiaza, târziu, când ziua scurtă de iarnă începea să se îngâne cu noaptea. Îl privea pe Constantin, scotea fum din colţul gurii, şi din când în când scuipa în „scrumiera”, pe care întotdeauna o scotea până la jumătate de sub cuptor. Aştepta tăcut înserarea, când tânărul lăsa jos ciocanul şi dalta şi înceta lucrul. Atunci îi spunea:

„După cum vezi, băiete, îs aci. Ce mai face baba cloanţa?” Vorbea de capul bătrânei Anghelina sculptat de Constantin.

„Blândă, nene Sofron, tot aşa de răbdătoare ca şi dumneata”, răspundea tânărul ştergându-şi faţa.

„Cine-ar îndrăzni să se mişte sau să vorbească atunci când prietenul său munceşte din răsputeri? Ş-apoi, băiete, noi bătrânii atunci când stăm mai adunăm puteri pentru altă dată”, zicea Sofron.

Constantin încuviinţa. Observase că nici tatăl său nu mai era atât de viguros ca înainte. Se odihnea mai des şi devenise mai încet.

Tânărul se simţea mult mai bine în prezenţa bătrânului Sofron decât cu tatăl său, care era morocănos şi singuratic.

În timp ce Constantin făcea curăţenie în atelier, se iveau pauze lungi care nu-i supărau. Cei doi puteau să rămână învăluiţi în tăcere şi cu toate acestea să se înţeleagă foarte bine.

Uneori Sofron cina cu familia Brâncuşi. Atunci, el şi Varvara îşi aminteau zâmbind de anii tinereţii; se tachinau reciproc. Într-o seară Constantin află că bunică-sa fusese cea mai frumoasă fată din sat, şi cea mai bună dansatoare de prin partea locului. Dar frumoasa avea o limbă atât de ascuţită încât putea „să-mi veştejească florile de la pălărie”, adăugă Sofron râzând.

„Păi ce era să fac dacă inima-ţi era în cizme şi curajul în călcâie? Nu erai în stare să citeşti în ochii unei fete ce

avea în inimă”, replică Varvara pe un ton mustrător.

Constantin îşi însoţi prietenul până acasă. Au mers în tăcere, apoi când au ajuns la casa bătrânului n-au spus decât: „Noapte bună, bade Sofron” şi „Noapte bună, băiatule”.

Prin noaptea neagră întorcându-se acasă, Constantin era cât p-aci să se lovească de Rada. Ea vorbi prima: „Bună seara, oricine ai fi tu”.

„Bună seara”, răspunse tânărul.

Recunoscându-i vocea, Rada îi zise râzând provocator:

„Tu erai, Constantine? Nu ţi-e frică de vrăjitoare la ora asta târzie?”

„Nu. Dar ţie?”

„Uneori mi-e frică de un lup cu două picioare, dar nu întotdeauna. Câteodată, ca şi acuma, îmi bate inima. Pune mâna şi tu de vezi”.

Rada îi luă mâna şi o strecură pe sub cojoc, până sub sân.

Constantin nu-şi dădu seama dacă inima Radei bătea mai tare ca de obicei, dar simţi sânul ei tare, căldura plăcută a trupului şi începu să tremure. Încercând să spună ceva, nu izbuti să articuleze niciun cuvânt. Tânăra îi îndepărtă mâna şi-l spuse cu căldură: „Du-mă până acasă, Constantine”. Au mers unul lângă celălalt prin întunericul nopţii. De câteva ori s-a poticnit şi a fost nevoită să se sprijine de el.

„Poarta nu face zgomot”, zise ea în timp ce o deschidea, „dar uşa scârţâie”.

La uşă Constantin abia reuşi să bâlbâie un „noapte bună”.

„Hai înăuntru să te încălzeşti. Câţi ani ai?”

„Şaptesprezece, de sfântul Ion”, răspunse el, adăugând un an la adevărata sa vârstă.

Rada deschise uşa. Când trecură pragul îl izbi o

boare de aer călduţ. Fata îl lua de mână; după câţiva paşi se împiedicară de ceva.

„E vatra. Stai jos, până aprind focul”.

Întâi a căutat foalele pe vatră apoi a început să sufle în cenuşa rămasă şi curând apărură câteva scântei. Rada nu se dădu bătută până când tăciunii nu au început să strălucească, să pâlpâie şi atunci aruncă pe ei nişte vreascuri uscate. Focul cuprinse vreascurile, care pocniră plăcut. Cu încă câteva legături de lemne, focul începu să pâlpâie vioi. Apoi Rada îşi dezbrăcă cojocul şi broboada şi se aşeză lângă Constantin.

„Scoate-ţi şi tu cojocul. Să te încălzeşti”.

Constantin văzu o cicatrice pe fruntea ei. Cicatricea nu o urâţea ci, mai degrabă, îi dădea un aer atrăgător. Rada îşi întoarse spre el faţa mai roşie decât tăciunii şi ochii umezi, dar nu din cauza fumului. Se îndreptă din spate împingându-şi umerii înapoi. Sânii i se ridicară netezind cutele iei. Cingătoarea de lână care-i cuprindea mijlocul, chiar deasupra fotei, strălucea în culori vesele.

Se aşezară tăcuţi unul lângă celălalt, privind la foc. Cerga pe care şedeau mirosea pătrunzător a lână curată, şi-i amintea lui Constantin de anii când se angajase să păzească oile, sus pe coamele munţilor. Deodată răsuflă adânc şi îşi ridică braţele ca şi cum ar fi vrut să-şi potolească încordarea. Rada îl mângâie şi apoi, fără să ştie cum, se pomeni strânsă în braţe.

Constantin plecă spre casă când miezul nopţii apăsa geros satul adormit. I se părea că e uşor ca un fulg, că e cuprins de mulţumire, o mulţumire nouă şi luminoasă ca şi cingătoarea Radei aruncată jos la piciorul patului.

Capitolul III DEPARTE DE SAT

Constantin termină şcoala. Încă din timpul iernii Varvara îi spuse de mai multe ori:

„Gândeşte-te la viitor, Constantine. Ce vrei să faci? Fete din sat au încercat să-ţi câştige inima. Nu crezi că a

venit vremea să te aşezi şi tu la casa ta? Ar trebui să-ţi găseşti şi tu una; dar ţie îţi plac toate la fel”.

El se obişnuise să fie răbdător cu bunică-sa. Ea se încăpăţâna să-i dea sfaturi după sfaturi în timp ce părinţii încetaseră de mult s-o mai facă.

„Bunicuţo, dacă mă caută, viitorul mă află aici; cât despre fete, sunt toate drăgălaşe în felul lor”.

„Te-i însura tu când te-o prinde una în mrejele ei, că aşa li se-ntâmplă celor ca tine”.

Ca toate femeile de la ţară, Varvara era interesată de latura practică a lucrurilor. Constantin urma să-l înlocuiască şi să-l continue pe tatăl său; nu-i trebuia deci să se apuce de altceva. Ce altă mulţumire mai mare putea să existe? Ţăranul munceşte din zori şi până în noapte. Le face, rând pe rând, pe toate. Trebăluiala de zi cu zi nu-l oboseşte, dimpotrivă, îl mulţumeşte. Aşa i s-a întâmplat Varvarei şi fiicei sale, lui Pavel şi tot aşa lui Constantin şi celorlalţi după el, în vecii vecilor. Aceasta era soarta ţăranului şi nu alta.

Pavel era un om tăcut. Muncea din greu, cât era ziua de lungă; în fiecare seară, după cină, îşi fuma pipa şi îşi gândea gândurile. Îi plăcea să fie lăsat în pace. Era sever cu sine însuşi şi cu familia. Începea să muncească odată ce se arătau primele semne de primăvară şi tot aşa o ţinea până când se strângeau varza şi dovlecii târzii. Se aşeza să mănânce întotdeauna când soarele era deasupra capului, la amiază. N-avea nevoie de ceas. Chiar şi atunci când „ceasul” era acoperit de nori, ştia cu exactitate când era vremea să mănânce; îşi aştepta soţia care nu întârzia niciodată. Constantin era altfel plămădit; n-avea noţiunea timpului şi nu arareori uita de masă. Era un mister pentru Pavel. După ce primea câte-o bătaie, băiatul se înceţoşa, devenea morocănos, iar apoi dispărea zile şi chiar săptămâni în şir.

„Dă-i pace”, se gândea Pavel, „s-o schimba el cu

vremea, de-o vrea dumnezeu; le-om duce noi pe toate”.

Sfârşitul lui Pavel veni pe neaşteptate. Răci, robotind transpirat, în timp ce-şi încărca oalele în lăzile pe care le târa prin zăpadă până la căruţă. S-a băgat în pat. L-a doborât febra. Sfârşitul i-a sosit cum i-a fost scris. Întocmai soarelui ce atinge zenitul la amiază.

Moartea neaşteptată a tatălui său vitreg îl descumpăni pe Constantin. Îşi dădu curând seama că viaţa e o luptă continuă; o luptă care n-are nimic de-a face cu „joaca”. Muncea zorit cât era ziua de lungă. Lucrul devenise chinuitor fiind îndulcit doar de vizitele târzii la Rada.

Fetele de la ţară cunosc mult mai devreme diferenţa dintre bărbat şi femeie. Animalele se împerechează sub ochii copiilor, băieţii sunt îndrăzneţi şi fetele le cunosc şi gândurile ascunse. Mulţi dintre prietenii lui Constantin avură de-a face cu fete încă de la 14 ani; şi el şi-ar fi avut poate partea lui de n-ar fi fost atât de absorbit de cioplit. Dar odată ce cunoscuse femeia, plăcerea îi aţâţa dorinţa de-a fi cu Rada. Ea îl aştepta totdeauna cu drag; îi spunea că e diavol înflăcărat şi scăpa cu mare greutate de semnele ce i le lăsa pe gât şi pe umeri.

În nopţile lungi de iarnă satul era pustiu. Când ceilalţi dormeau duşi, Constantin se îmbrăca şi apoi, tiptil, înainta prin zăpadă spre căsuţa Radei. Acolo, în camera micuţă, cu patul aşezat lângă foc, se simţea bine. Rada, mai mare ca el în ani, era ca făcută pentru dragoste. Îşi încălzea mâinile la fo’ e înainte de a o îmbrăţişa. Sânii primeau strălucirea focului atunci când Rada se descoperea pentru a-i face loc lângă ea. „Sunt merele Paradisului” murmura el sărutându-i, „şi tu eşti toată ca un ciorchine dulce de struguri”, spunea el îmbrăţişând-o cu dragoste.

Rada îl întreba:

„Cine te-a învăţat să iubeşti?”

„Asta şi asta şi încă asta”, venea răspunsul, în timp ce îi frământa trupul, ca pe o bucată de lut.

Dragostea îl calma, îl liniştea şi acceptă să-i facă lui Gherasim o: piatră de mormânt:

„Vreau să văd cu ochii mei piatra ce-o să mă acopere, pe mine şi pe femeia mea”.

Când a terminat-o, satul întreg a venit s-o vadă. Constantin se pomeni cu mai multe comenzi decât crezuse Varvara, dar el începu să se întrebe dacă pietrele de mormânt nu-l vor încătuşa pentru to aţă viaţa. Fire invizibile îl legau de sat; le simţea îngrozit, fiindu-i teamă că nu va scăpa niciodată. Satul îi oferea un mijloc de existenţă, iar Rada era gata să-i strecoare un belciug în nas.

Într-o zi însă, pe când cioplea o piatră de mormânt, Varvara deschise uşa atelierului şi dădu buzna înăuntru împreună cu un străin în haine de oraş, care se prezentă drept Mihai Romanov. Era un tânăr jurnalist din Bucureşti care cutreiera satele româneşti vara, în timpul concediului. Fotografia şi colecţiona artă populară: costume ţărăneşti, icoane, lăzi de zestre, fluiere – tot ce era făcut de ţărani pentru folosinţă sau podoabă. Fotografiile trimise de el la Paris şi Londra fuseseră reproduse în diferite reviste şi erau foarte apreciate. Romanov îşi dedica verile descoperirii comorilor de artă populară românească.

„Şi când te gândeşti că aş fi putut să plec din sat fără să-ţi văd lucrările. Rada Drăgan mi-a arătat drumul până aici; ţi-am văzut sculpturile de până acum şi-mi plac mult”, îi spuse acesta lui Constantin cu admiraţie sinceră.

Constantin care nu era prea înalt se uita cu plăcere la acest uriaş ce-l depăşea cu mult în înălţime. Arăta ea un zeu nordic: avea ochii foarte depărtaţi, nasul lung şi barba blondă şi stufoasă. Cum putea oare un astfel de om din marele oraş Bucureşti, să admire creaţia unui ţăran?

Când Romanov şi-a montat aparatul de fotografiat, ca

o cutie neagră, pe un trepied, cerându-i permisiunea de a-i fotografia lucrările, Constantin încuviinţă din cap fericit şi şterse repede praful de piatră ce se aşternuse pretutindeni în atelier. Era uluit şi nu pricepea nimic din cele ce se petreceau în jurul său.

Romanov arătă cu degetul spre un basorelief reprezentând trei bătrâne din sat, trei bârfitoare adunate parcă laolaltă, cap lângă cap, în fereastra unei case. Capul din mijloc era al Anghelinei. Îl examină cu deosebită atenţie; părea că întruchipează esenţa bătrâneţii – renunţarea, în faţa scurgerii timpului, înţelepciunea câştigată de-a lungul anilor şi o tandreţe calmă. Celelalte două capete erau înclinate spre cel din mijloc într-o atitudine de aşteptare încordată.

„Ce te-a îndemnat să faci grupul aşa?”, întrebă musafirul.

„La început m-am gândit să despart capetele, să le rotunjesc, dar, după ce-am mai chibzuit m-am gândit să las piatra să le unească”, răspunse Constantin fericit că putea vorbi cu cineva care se pricepea într-adevăr la cioplit.

În timp ce examina celelalte sculpturi, Romanov vorbi cu entuziasm despre sculptura gotică, despre Grecia Antică şi perioadele egiptene în artă, despre care Constantin recunoscu cu ruşine că nici măcar nu auzise.

„Unde ai studiat arta?” îl întrebă Romanov, năucit.

„Am învăţat singur. De mic copil: la început de tot a fost un om de zăpadă, apoi m-am jucat cu lutul; am cioplit în lemn iar acum cioplesc în piatră”.

Faţa lui Romanov exprima uimire sinceră şi admiraţie.

„Iată un tânăr într-adevăr talentat”, gândi el şi adăugă: „Şi păsările îşi construiesc cuiburile cu simţul proporţiei. E destul apoi să priveşti la stupul albinelor sau la pânza păianjenului…”

Seara, la cină, în mijlocul familiei, străinul vorbi cu

fermitate despre viitorul lui Constantin. Băiatul, se adresă el Varvarei, nu avea voie să-şi îngroape talentul aici în sat. Va merge la Craiova să înveţe la o şcoală de arte şi meserii foarte bună. Spunea că îl cunoaşte pe director şi va aranja o bursă pentru el. Apoi, mai târziu, Constantin putea să obţină singur o bursă la Academia din Bucureşti; o bursă oferită anual celor înzestraţi. Romanov vorbea cu atâta uşurinţă şi siguranţă de parcă l-ar fi luat pe Constantin sub protecţia sa şi îi plănuia viitorul.

În dimineaţa următoare străinul din Bucureşti părăsi hanul sătesc pe neaşteptate, precum venise. Înainte de a pleca, îi lăsă lui Constantin o scrisoare cu care trebuia să se prezinte la directorul şcolii din Craiova. În septembrie, când începeau cursurile.

Varvara se dezmetici prima după şocul pricinuit de această vizită neobişnuită.

„Nu ştii niciodată de unde sare iepurele”, spuse ea clătinând din cap şi cu înţelepciune adăugă: „face parte dintre cei aleşi şi-l vom pierde fără doar şi poate”, dar vorbele şi ochii îi erau plini de mândrie; de convingere că era mai bine aşa.

„Micuţule”, îl alinta ea pe Constantin. „Ai aripi acum. Zboară!”

Rada, fără să-şi dea seama, deschisese uşa coliviei. Spunându-i străinului de la han despre Constantin îşi condamnase dragostea la moarte. Cu lacrimi în ochi îi zise iubitului ei a doua zi: „Ce-am să mă fac eu fără tine, dragul meu? Voi tremura, în patul pustiu, ca o frunză de plop”.

Constantin încercă să o înveselească, dar Rada observă că nici el nu credea în ce spune. Mai târziu se linişti murmurând cântecul fetelor nemăritate din sat:

„… Dar nu-i ploaie adevărată că sunt lacrime de fată
Măritată fără vrere După mutu’ cu avere”.

Când au petrecut ultima noapte împreună, Rada se plecă în faţa sorţii spunând resemnata:

„Constantine, tu pleci, şi duci şi inima mea”.

Înainte de plecare, Sofron îl sfătui:

„Băiatule, fii bun şi cinstit, că cine nu este nu va reuşi niciodată. De mamă-ta şi de bunică-ta o să am eu grijă. Voi lucra pământul şi o să găsesc un flăcău voinic care să facă muncile mai grele”.

Constantin nu s-a mai simţit niciodată atât de dezorientat ca acum. Cine era străinul din Bucureşti? Era el oare aducător de veşti bune? Nu-şi putea explica altfel curioasa schimbare din viaţa sa. Dorinţa de a sculpta îi inundase întreaga fiinţă – trebuia să dea formă plăsmuirilor imaginaţiei sale. Da, trebuia să le dea o formă în concordanţă cu ceea ce simţea în adâncul sufletului. Numai astfel putea să trezească la viaţă o bucată de lemn sau de piatră. Deodată, simţi că legăturile cu satul său încep să se destrame. Părăsea casa şi pe Rada, pleca pentru totdeauna. Aparţinea unei lumi noi, de dincolo de sat.

Capitolul IV TINEREŢE

Constantin plecă din sat cu o traistă pe umăr în care se găsea o bucată de pâine neagră, brânză, o ciozvârtă de carne şi puţin vin. Se hotărâse să meargă pe jos până la Craiova pentru a economisi puţinii bani ce-i agonisise şi de care avea nevoie mai târziu, până ce-şi va fi găsit ceva de lucru. După un timp urma să-şi aducă şi lada veche în care îşi ţinea hainele.

Craiova era un târg măricel, dar lui i se păru un oraş în toată puterea cuvântului. Trase la un han unde pentru o cameră trebuia să spele vase şi să ajute la curăţenie. Cu ajutorul scrisorii lui Romanov fu admis la şcoala de arte şi meserii fără a plăti nimic, iar directorul îl prezentă lui Androvici, un maistru tâmplar foarte priceput. Constantin începu să înveţe cu sârguinţă, iar maistrul, văzând cât de iscusit era, îi dădea de lucru tot timpul.

Avea ore dimineaţa sau după-amiază, iar de trei ori

pe săptămână avea şi ore de desen. De alte două ori pe săptămână mergea la lecţii de sculptură şi trei zile la Androvici. Duminica, după o săptămână de muncă obositoare, se dedica cioplitului. După un timp, scrise acasă şi ceru lada de haine.

Muncea zi şi noapte. Dar orele de sculptură îl dezamăgiră. Trebuia să se obişnuiască să facă reproduceri din ghips. Acum nu se mai putea „juca”, aşa cum făcea cu lutul. Totul trebuia să fie precis – dimensiunile exacte, umbra şi lumina corecte, întocmai corpului omenesc. Munca era asemănătoare aceleia de la tâmplărie, unde precizia este foarte importantă.

A trebuit să ia totul de la început, de parcă ceea ce făcuse înainte ar fi fost fără folos. Era cuprins de fiori când modela în lut, degetele căutau ceva magic ascuns în masa informă. Cu toate acestea, profesorul nu era niciodată mulţumit cu ce făcea. Capul se cerea să fie a şaptea parte din corp şi, din păcate, nu era îngăduită nicio abatere. Trebuia să uite tot ce învăţase singur. Când, în sfârşit, reuşi să facă ceva asemănător unei feţe, a fost lăudat, spunându-i-se că face progrese.

Cu timpul, începu să poarte basc şi-şi lăsă mustaţă şi barbă, însemne ale îndeletnicirii sale. Purta un cap de bătrân pe umerii săi tineri, datorită faptului că trăise printre oameni mai în vârstă o bună bucată de vreme. Fugea de băutură şi chefuri ca de ciumă şi nici nu avea timp de aşa ceva. Era urmărit de o teamă continuă că nu va fi în stare niciodată să sculpteze bine. Deşi îndemânatic, nu-i făcea nicio plăcere să facă mobilă; era îngrozit la gândul că va rămâne tâmplar tot restul vieţii. În ultimul an părăsi pentru totdeauna această meserie, pentru a se dedica sculpturii.

Cu toate acestea, munca neostenită i-a fost în sfârşit răsplătită. Constantin şi-a întrecut maestrul. Nimeni altul nu putea să modeleze o nimfă sau un grup de figuri cu

îndemânarea lui. „Îndemânare fatală” îi spunea el. Devenise totul prea uşor. Încetase să mai caute esenţa. Totul consta în a se uita la model, a măsura proporţiile după ochi; în cele din urmă încheia prin a netezi conturul. Formei realizate îi dădea un nume poetic: „Triumful dragostei”, „Trezirea la viaţă” sau ceva asemănător.

Când sosi momentul să concureze pentru obţinerea unei burse la Academia din Bucureşti, Constantin se hotărî să realizeze ceva deosebit. Concepu proiectul statuii, şi se apucă să lucreze fără grabă, cu o grijă deosebită.

Nu se lăsa furat de gânduri de moment, ci urma cu sfinţenie planul. În fiecare zi modela lutul de parcă frământa aluatul pentru pâine.

În sfârşit, ideea lui începu să prindă formă: un grup de ţărani arând; ei semănau cu nişte rădăcini; săpau, trudeau să obţină rodul pământului. Figurile lor emanau tinereţe şi libertate. Statuia a fost îndelung admirată, dar profesorul său se nelinişti. Se observa influenţa lui Rodin, ale cărui opere erau reproduse în reviste. Acesta zguduise lumea academică cu forme noi, revoluţionare. Profesorul trebui să admită totuşi că se afla în faţa unei măiestrii neobişnuite. Privind însă creaţia lui Brâncuşi se îndoia că cei de la Academia de Arte frumoase din Bucureşti vor accepta o asemenea sculptură. De aceea îi sugeră lui Constantin să facă o copie după un cap din „Laocoon”. Era convins că astfel va obţine bursa.

Constantin obţinu într-adevăr bursa, dar nu putu beneficia de ea înainte de a-şi satisface serviciul militar. Fiind student, avea de făcut doar un an. Căpitanul companiei sale auzind că este sculptor îi ceru să-i cioplească chipul. Bineînţeles, căpitanul nu şi-a amintit niciodată că i-ar datora ceva sculptorului, dar asta n-avea nicio importanţă pentru Constantin. În schimb, bustul îl scuti de o serie de corvezi la bucătărie; mai mult: i se îngădui să poarte barba neagră la care ţinea atât de mult.

În timpul serviciului militar, Constantin se întorcea din când în când acasă, în permisie. Uniforma îi venea bine; pe figura lui se citea încredere de sine şi bărbăţie. Varvara dădu din cap cu admiraţie şi-i zise mamei lui Constantin:

„A-nceput să vadă băiatul. Înainte parc-avea orbul găinii”. Când s-a trezit în dimineaţa următoare, Constantin văzu o laviţă într-un colţ al camerei; pe ea era un lighean mare, plin cu apă, săpunul şi un ştergar de cânepă. Varvara le pusese de parcă ar fi fost musafir şi nu unul de-al casei. Ei toţi se spălau afară, lângă uşa bucătăriei. S-a spălat, apoi şi-a frecat faţa şi spatele cu ştergarul, mormăind de plăcere. Apoi şi-a deschis traista cu hainele, care-i fusese restituită pe timpul permisiei, şi se hotărî să poarte straie ţărăneşti în timpul şederii în sat. Astfel îmbrăcă nădragi albi, din pânză de casă, o cămaşă colorată, curea lată şi cojoc din piele de oaie. Când a apărut în bucătărie, Varvara pocni din mâini de mirare şi spuse: „Tot de-al nostru ai rămas”.

Între timp mama lui intră cu o legătură de vreascuri în mână. Constantin o sărută, îi luă vreascurile şi le aşeză lângă vatră. Gestul o puse în încurcătură, căci nu era obişnuită să fie tratată cu atâta respect. Dorea dragostea ciudatului fiu şi de aceea îl întrebă: „Ce vrei să mănânci, sau poate te-ai obişnuit cu alte mâncăruri, departe de casă?” „O cană cu lapte şi nişte pâine, mamă”. „N-ai vrea să-ţi fierb nişte ouă sau să-ţi fac o papară?” insistă ea.

Constantin consimţi. Ştia că mamei îi făcea mare plăcere să-l servească. După micul dejun plecă direct la atelierul său. Fusese măturat proaspăt şi o grămadă de lemne aştepta lângă cuptor. Toate uneltele erau la locul lor, unde le lăsase, acoperite cu o pânză. Nimic nu fusese atins, totul era ca înainte, într-un colţ era ciubărul acoperit cu capac de lemn. Îl ridică şi văzu că era plin de lut proaspăt, moale ca untul. Îşi înfipse degetele în el; luă o

mână de lut şi-l frământă. Simţi dorinţa de a se apuca de lucru imediat, dar cu ce să înceapă?

Ideea de a modela chipuri de oameni sau animale nu-l mulţumi. Astfel de lucrări, gândi el, dacă sunt cumpărate de aşa-zişi-i iubitori de artă sunt aşezate în casă sau grădină ca simplu decor; uneori pot fi văzute stând singuratice într-un colţ al salonului sau pe o terasă. Nici nudurile nu au ce să caute în parcuri. Iarna sunt acoperite de lapoviţă sau ninsoare, iar vara de verdeaţă. Trecătorii acceptă acest gen de artă, dar nu sunt fermecaţi de ea. Ceea ce îi aduce în parcuri este soarele, aerul curat şi răcoritor, umbra copacilor. Goliciunea celui mai frumos corp pierde atunci când se ia la întrecere cu frumuseţea naturii.

Era liber să modeleze ce dorea doar din plăcerea de a face ceva, dar îşi dădea seama că şcoala îi îngrădise imaginaţia. Ce-ar putea crea mai profund, mai reprezentativ decât chipul omului? Grecii au dat chip omenesc zeităţilor, apropiind astfel fiinţa umană de zeitate. Făceau acest lucru nu din vanitate, ci din veneraţie. Apoi, pe firul gândului, Constantin îşi spuse că simţul frumosului la om este exprimat în forma unei armonii superioare. Ţăranul care trece pe lângă un Ian bogat de grâu îşi face cruce şi spune: „Ptiu, să nu-i fie de deochi, da’ frumos mai e”. Constantin ajunse astfel la convingerea că arta trebuie să declanşeze şi să mărească veneraţia omului. Trebuie să-l îmbărbăteze şi să-l bucure. Frământat de aceste gânduri începu să modeleze figura unui ţăran, a cărui faţă să exprime pace şi linişte dumnezeiască. După ce o lucră timp îndelungat, o distruse. Îşi dădu seama că avea de străbătut un drum lung şi anevoios până să poată da viaţă gândului ce sălăşluia în inima lui. Căuta esenţa, dar aceasta îi scăpa mereu. Liniştea şi pacea pe care încerca să le exprime nu puteau fi găsite pe faţa unui ţăran. Poate, într-o zi, imaginaţia îi va deschide uşa, luminaidu-i calea.

Din bursa pe care o primea la Bucureşti, Constantin abia îşi putea duce viaţa de pe o zi pe alta. Ea îi oferi însă posibilitatea să se apuce neîntârziat de sculptură, fără să mai facă din nou tâmplărie.

Îşi închine o cămăruţă la o distanţă convenabilă de Academie, la etajul întâi al unei case cu grădină. Proprietăreasa îi dădea voie să folosească şi bucătăria. Semăna cu o casă de la ţară şi era ferită de zgomotul oraşului. Constantin lăsa uşa larg deschisă şi avea astfel iluzia libertăţii din sat; iar căţelul proprietăresei putea să intre şi să iasă după bunul lui plac.

Când se crăpa de ziuă, Constantin se scula, se spăla cu apă rece în faţa uşii şi se plimba prin grădină. Apoi aprindea focul în soba din bucătărie, îşi încălzea laptele şi lua micul dejun. Pe la 8, proprietăreasa care făcea cafea turcească, îi aducea şi lui o ceşcuţă. De obicei i-o punea pe masă, îi făcea patul iar apoi îl întreba despre sculpturi. Bucata mare de lut de pe masă îşi schimba forma în fiecare zi, fără ca proprietăreasa să-şi poată da seama ce dorea el să realizeze de fapt. Constantin o lăsa să ghicească, modificând-o ori de câte ori se întorcea de la cursuri. La sfârşit de săptămână, lucra inundat de lumina strălucitoare şi verzuie ce pătrundea prin ferestrele larg deschise.

La Academie, Constantin învăţa cu sârg. Era conştient că trebuia să înveţe cât mai mult, înainte de a i se termina bursa şi de a fi nevoit să-şi câştige singur existenţa. Noul său profesor, August Hegel, era de părere că elevul sau avea încă multe de învăţat.

„Un sculptor care nu ştie anatomie e pierdut, dragă Brâncuşi. Anatomie! E primul cuvânt pe care-l spun elevilor inei. Anatomia stă la baza acestei arte minunate, ea îi este corolar”. Profesorul adăuga: „Michelangelo a învăţat să sculpteze făcând disecţie”. Astfel Constantin ajunse să asiste la disecţiile ce se făceau la Facultatea de Medicină.

Studiul anatomiei îi ocupa aproape tot timpul liber; trebuia să asiste, să deseneze, să ia notiţe şi să memoreze tot ce vedea. Hegel era exigent şi cerea perfecţiune. Fiecare muşchi trebuia să fie la locul lui, iar îmbinările de muşchi trebuiau să arate ce funcţie îndeplinesc. „Corpul omenesc este ca o maşină. Trebuie să cunoşti fiecare nerv, fiecare muşchi; să ştii cum funcţionează, sau cum poate să funcţioneze”, spunea Hegel.

Constantin se transformă şi el într-o maşină, care trebuia să zămislească o figură omenească tot la două săptămâni. Vineri, în dimineaţa inspecţiei, ochiul ager al profesorului nu uita niciodată să observe vreun muşchi ce nu exista în carte sau vreo poziţie ce nu era de o precizie matematică. Constantin nu mai lucra cu plăcerea pe care o cunoscuse în atelierul de la marginea pădurii. Privea înapoi spre acele zile ca spre un paradis pierdut. Dacă ar fi încercat să fie original, risca să-şi piardă bursa; tot ce putea spera era să-şi mulţumească profesorul, care n-avea cuvinte de laudă pentru nimeni.

În schimb, duminicile erau o relaxare pentru el. Putea să se joace cu lutul cum dorea, şi crea imagini de vis pe care le şi distrugea de îndată ce prindeau formă. Acestea o fascinau pe proprietăreasa, care credea că numai un nebun poate să distrugă asemenea lucruri minunate. Odată, plăcându-i foarte mult un grup de nimfe s-a oferit să-l cumpere. În acelaşi moment pumnul greu a lui Constantin distruse nimfele.

Spre sJtârşitul trimestrului! profesorul examina modelul lui Constantin cu mare atenţie, din fiecare unghi, apoi dădu aprobator şi cu satisfacţie din cap.

„Ai progresat mult. S-a întâmplat ceea ce speram”. Elevul nu făcuse nicio greşeală de anatomie. Profesorul se uită la Constantin scrutător de parcă numai atunci şi-ar fi dat seama de talentul său deosebit. Apoi îi sugeră să lucreze modelul în mărime naturală. Urma să viziteze casa

profesorului la fiecare sfârşii de săptămână ca să înveţe să lucreze armătura complicată a unui model de mărime naturală. Trebuia să înceapă lucrul sâmbătă dimineaţa, la ora IC; aveau să lucreze împreună la armătură.

După plecarea lui Hegel, toţi colegii se strânseră în jurul lui Constantin pentru a-l felicita. O invitaţie făcută de profesorul Hegel însemna nu numai reînnoirea bursei, dar şi calea sigură spre succes.

Capitolul V ECORŞEUL

Vila profesorului Hegel, situată la marginea oraşului, era prea departe ca să poţi ajunge la ea pe jos. Cu modelul greu în mână, Constantin opri un muscal şi se adânci între pernele unei trăsuri de piaţă. Dar muscalul îi ceru o sumă atât de mare încât Constantin se gândi cu groază la foamea ce avea s-o îndure în timpul săptămânii următoare.

Trăsura se opri în faţa vilei situată chiar lângă pădurea Băneasa. În grădina din faţa casei se afla o fântână arteziană mare, împodobită cu trei cupidoni călărind o broască ţestoasă. Cupidonii sprijineau, sus, o scoică din care se revărsau jeturi de apă.

Constantin se întrebă cum putea profesorul Hegel să-şi permită atâta lux, dar află mai târziu că el era cel care construise vila şi lucrase sculpturile. Cu o pisică în braţe, profesorul se plimba pe cărările pietruite ale grădinii, aşteptându-şi musafirul. După ce-şi strânseră mâna, profesorul îşi conduse elevul într-un atelier cu acoperiş de sticlă. Constantin aşează modelul pe o masă şi începu să privească în jur cu o vie

Totul era aşezat în ordine, la locul său, îngrijit, dar acest fapt îi produse o senzaţie neplăcută, apăsătoare. Liniştea profundă, aerul umed, răcoarea ce emana din piatră şi din bronz îl făceau să se simtă ca într-un mausoleu. Niciuna dintre sculpturi nu avea o cât de mică scânteiere de viaţă: perfecţiunea le înrudea cu moartea.

Profesorul, scund şi ţeapăn, se plimba prin atelier cu

paşi măsuraţi; precizia mecanică reflecta de fapt întregul său caracter. Hegel îi explica apoi cum modela lutul statuilor; multe dintre acestea reprezentau pisica pe care o ţinea în braţe.

Discuţia fu întreruptă de intrarea unei tinere blonde palide în care Constantin o recunoscu imediat pe fiica profesorului. Avea aceeaşi ochi negri, dar buzele foarte roşii, în contrast cu pielea albă, o făceau să semene cu o statuie. Aducea o tavă, cu şerbet în păhărele mici, delicate, pe care o aşează pe o măsuţă.

„Livia, vreau să ţi-l prezint pe cel mai bun elev al meu”, spuse profesorul arătând spre Constantin, care, uimit, nu-i veni să-şi creadă urechilor. Stânjenit, sărută mâna fetei. Apoi se aşezară, iar Constantin căruia îi plăcu şerbetul de mure întrebă: „Dumneavoastră aţi făcut acest delicios şerbet, domnişoară Hegel?”

„Bineînţeles, ea; e o adevărată artistă în prepararea mâncărurilor”, răspunse tatăl în locul fiicei, iar apoi continuă: „Mama ei a fost şi ea o artistă, o mare actriţă. Am pierdut-o când aveam mai mare nevoie de ea”. Aici glasul i se curmă şi fu obligat să se oprească. Scoase o batistă din buzunar şi îşi şterse ochii înlăcrimaţi.

Livia îşi privi tatăl impasibilă, cu faţa tot atât de rece ca marmura. Constantin, mişcat de emoţia bătrânului, ce nu se trăda niciodată în creaţiile sale, se miră, observând răceala fetei. Părea cu totul ruptă de viaţă. Parcă n-ar fi fost făcută din carne şi oase; semăna mult cu statuile reci.

Când Livia luă tava, profesorul îi şopti lui Constantin: „E mult prea singură de când a murit mama ei, acum câteva luni. Trebuie să fie scoasă mai des în lume. Cred că i-ai plăcut”.

Perspicacitatea ţărănească îi dezvălui într-o clipă lui Constantin scopul cu care fusese invitat. Profesorul ţesuse un mic plan pentru a-şi uni fata cu „cel mai talentat elev” al său.

Bătrânul sculptor trecu neobişnuit de repede de la o idee la alta şi scoase învelişul de pe modelul adus de Constantin. Apoi, timp îndelungat îl studie din toate părţile. Când se aplecă, omoplaţii scoaseră în relief două pete strălucitoare pe costumul din serj negru. Acestea îi atraseră atenţia lui Constantin. Era un semn evident al muncii de rutină, întocmai aceleia a unui librar. Muncă grea, lipsită de imaginaţie, gândi Constantin. Apoi se întrebă dacă şi el se va transforma cu timpul într-un salahor. Tristeţea lui spori.

Profesorul Hegel scoase o agendă din buzunar şi îşi însemnă în ea lungimile barelor de fier şi cupru; a sârmei de plumb necesare pentru armătură. Apoi îl conduse pe Constantin într-un depozit, unde se găseau toate cele de care aveau nevoie. Profesorul alese bare de diferite grosimi, sârme din felurite metale, pe care apoi le dădu elevului său să le ducă în atelier.

„Începem să construim armătura împreună. Dă-ţi jos haina, ia-ţi un halat şi, la lucru”.

Profesorul împinse o cutie mare, plină cu scule, în faţa unei scânduri de care, în mijloc, era deja fixată o bară metalica. De bară fixă alte bucăţi de fier pe care le legă cu sârmă; mişcările îi erau mecanice, ca ale unui om ce ştia dinainte ce avea de făcut, pas cu pas. Explicaţiile nu se lăsau aşteptate, iar Constantin urmărea fascinat creşterea copacului de metal.

„Ne mai rămâne să fixăm ramurile care susţin lutul. Aceste ultime ramificaţii sunt foarte importante, cele mai importante”.

În acel moment Livia intră în atelier şi anunţă cu voce monotonă că prânzul e gata. „Ne face plăcere să iei masa cu noi, dragă Brâncuşi!”, spuse Hegel uitându-se când la Constantin, când la Livia şi frecându-şi mâinile mulţumit.

„Masa e pusă pentru trei”, insistă Livia când observă

ezitarea lui Constantin. La capătul mai îndepărtat al casei, la câţiva paşi de bucătăria de vară se afla un umbrar de viţă de vie şi toţi trei se îndreptară într-acolo.

În timpul mesei, Livia rămase tăcută în timp ce Hegel explica arta construirii unei armături. Constantin spuse că armătura în sine era atât de frumoasă încât era păcat să o acoperi cu lut. Hegel consideră ideea copilărească, reamintindu-i idealul clasic de frumuseţe, ideal care nu se schimbase de-a lungul veacurilor.

După masă, faţa Liviei se coloră puţin şi îi zâmbi lui Constantin.

„Îţi stă bine când zâmbeşti”, observă el, încercând să fie drăguţ cu ea.

„Ştiu. În fiecare dimineaţă îmi zâmbesc în oglindă”, răspunse Livia pe un ton ce nu permitea continuarea discuţiei.

Constantin, dornic să o scoată din starea de apatie în care trăia, îi spuse tăios: „Îmi pare bine că m-ai confundat cu oglinda ta”. Apoi, împăciuitor, îi atinse mâna, semn că n-a dorit să spună nimic jignitor. Pielea ei era rece ca gheaţa. Constantin observă însă o uşoară roşeaţă în obraji. Era totuşi un semn bun.

După-masă, târziu, Hegel termină armătura unei figuri în picioare, cu capul plecat. „Am făcut un început bun, spuse Hegel cu satisfacţie”. „Continuăm sâmbăta viitoare, la 10”.

Vorbea ca la şcoală când îşi termina orele. Tânărul surprinse aluzia şi plecă după ce mulţumi atât tatălui cât şi fiicei pentru ospitalitate.

În cămăruţa lui încercă să descifreze caracterul, firea Liviei. Simţea nevoia s-o iubească, să o trezească la viaţă.

Continuară să lucreze, sâmbătă de sâmbătă în atelierul lui Hegel. După câteva săptămâni, Constantin modela muşchii, folosind ilustraţiile unei cărţi medicale, pentru ca profesorul să nu poată găsi nicio greşeală.

Statuia semăna cu un om cu pielea jupuită. Venele şi arterele erau foarte bine reliefate, copie fidelă a realităţii.

Către sfârşitul verii, într-o sâmbătă dimineaţa, Livia, aşezată la o măsuţă în grădină, descojea mazăre. Profesorul lipsea în dimineaţa aceea. Văzând-o, lui Constantin îi pieri cheful de lucru şi se aşeză în faţa ei la măsuţă, întrebând-o: „Pot să stau lângă tine şi să te ajut?”

Ea acceptă, dându-i un pumn de păstăi de mazăre. El începu să descojească mai multe deodată. Acceptând parcă provocarea la întrecere, Livia se grăbi şi ea, dar Constantin îşi aminti ce învăţase pe când era copil şi ea nu mai fu în stare să ţină pasul.

Câteva vrăbiuţe se aşezară pe gard ciripind zgomotos. Pisica întinsă la picioarele Liviei îşi ridică repede capul, nemulţumită de atâta zgomot, pe neaşteptate. O mulţime de răţuşte conduse de un răţoi mare şi gras se îndreptară spre ea lipăind şi măcăind, în timp ce-şi legănau corpurile grase. Aveau guşile atât de pline încât la fiecare mişcare păreau că sunt trase înainte de o forţă nevăzută.

„Ce vreţi?” le întrebă Livia.

Drept răspuns ele măcăiră şi plecară de lângă ea.

„Un lac” îi răspunse Constantin fetei.

„Mai încolo au o albie plină cu apă”, explică ea, arătând locul înspre care se îndreptau raţele. Vrăbiile le-o luară înainte şi se aşezară pe marginea albiei de lemn, ca şi cum ar fi vrut să le împiedice să bea. Curajul lor dispăru la venirea raţelor şi zburară certându-se.

„Şi vrăbiile au dreptul să bea apă”, spuse Constantin.

„Da, dar nu în acelaşi timp cu raţele”, îi răspunse fata pe un ton mustrător.

El sări în apărarea vinovatelor:

„N-au ştiut că li-e sete până când raţele nu le-au amintit că pot să bea. De multe ori trebuie să ne amintim noi înşine de propriile noastre dorinţe.

„Dorinţele noastre?” veni întrebarea nedumerită.

„Da, dragostea, de exemplu. Nu vei şti niciodată câtă nevoie ai de dragoste până nu te sărut”. Spunând acestea se aplecă repede peste măsuţă şi o sărută uşor pe buze. Livia se uită înfricoşată în jur, de parcă ar fi căutat un salvator neaşteptat. Constantin râse.

„Tatăl tău crede că ar trebui să ieşi mai des în lume, că eşti prea singură aici. Se înşală. Viaţa ta aici, departe de lume, e un mic paradis”. Apoi, liniştit, continuă să desfacă mazăre, ca şi cum nimic important nu s-ar fi întâmplat. Livia făcu la fel, în timp ce un zâmbet uşor îi lumina faţa.

După ce aşezară mazărea în bucătărie, Constantin o invită la plimbare. Umbra întunecată a pădurii Băneasa îl atrăgea. Mirosea a brad pretutindeni şi dacă urmai cărările înguste şi ascunse, întâlneai frumuseţi nemaivăzute.

Ştiind că tatăl ei nu se întoarce decât peste câteva ore, Livia acceptă. Constantin îi zugrăvi libertatea copilăriei sale şi dorinţa nestăvilită de a cutreiera de unul singur săptămâni întregi, doar pentru a vedea ce e dincolo de o rizont.

„Ai găsit alte sate”, veni răspunsul sec al Liviei.

„Nu, am învăţat limba naturii. Pădurea şi păsările, chiar şi pământul – vorbesc numai dacă ai urechi să le asculţi”.

„Şi ce-ai auzit?” îşi maimuţări Livia vocea de parc-ar fi vorbit cu un copil.

„Am învăţat că toţi trăim o singură viaţă, că pietrele şi copacii sunt ca şi oamenii şi animalele, creaţia naturii; dacă din nesocotinţă rupem legătura dintre noi şi natură, nu mai suntem nimic”.

„Nu, natura e crudă şi sălbatică”, protestă Livia. „Natura ne-ar distruge dacă nu i-am îmblânzi şi controla forţa”.

„Greşeşti. Natura e învăţătorul nostru, e un mesager.

Ce n-aş da să pot crea lucruri atât de perfecte ca şi natura! Statuile de marmură albă, chiar atunci când sunt perfecte, au o puritate care mă îngheaţă. Natura nu creează doar lucruri pure. Noi, oamenii, n-am putea trăi într-o astfel de puritate artificială. Avem nevoie şi de ceva opus purităţii. Da! avem nevoie şi de murdărie. Ce crezi că s-ar alege de recoltele noastre dacă n-ar exista şi gunoiul?”

Intenţionase să o zguduie, să o şocheze şi reuşise. Fata îşi întoarse capul de la el, apoi, pentru a rupe tăcerea, spuse:

„Tata zice că sculptura ta e aproape perfectă, ceea ce n-a mai întâlnit la niciunul dintre studenţii săi, până acum”.

„Da, poate e perfectă! Dar e total lipsită de viaţă. Natura nu-şi pietrifică sentimentele. Ele izbucnesc uneori în furtuni, alteori în trăsnete. Sculptura mea nu are nici urmă de viaţă. Gândeşte-te la piscurile munţilor acoperite de zăpadă. Cât sunt lipsite de viaţă! Frumuseţea lor apare abia odată cu razele soarelui care le trezeşte dintr-un somn îndelungat”.

„N-am privit niciodată natura aşa”, îi răspunse Livia, gândi

„Nu vezi pădurea care te-mpresoară? E atât de plină de viaţă încât îmi vine să iau în braţe fiecare copac! Nu odată mi-am lepădat hainele în pădure pentru a fi mai aproape de viaţa care pulsează aici. Hainele, oraşele ucid libertatea, bucuria”. Continuând, se prefăcu că-şi desface haina ca şi cum ar fi dorit să se elibereze de impuritate şi să îmbrăţişeze pădurea.

„O, nu!”, se sperie Livia şi se îndreptă spre el, dorind să-l oprească de la o asemenea faptă. Deodată, se simţi cuprinsă de nişte braţe puternice. Speriată, se luptă să scape din îmbrăţişare, neputincioasă, în timp ce buzele lui îi aduceau uitarea.

Constantin termină statuia spre sfârşitul celui de-al

doilea trimestru. Nu era necesar să o îmbrace în piele; oricine şi-o putea uşor imagina. Puţin invidios, profesorul Hegel a trebuit să recunoască perfecţiunea statuii. I se părea de necrezut că un tânăr care abia trecuse de douăzeci de ani a putut să realizeze ceva aproape perfect ceva ce el, cu toată experienţa, nu putea face.

Linia statuii îl făcea să se gândească cu mândrie că autorul era elevul său. Era atât de bine realizată încât putea fi folosită drept material didactic la Facultatea de Medicină. Drept urmare, intenţionase să i-o arate profesorului de anatomie.

Esepunerea ei a creat senzaţie. Atât studenţii şcolii de artă, cât şi cei de la medicină se înghesuiau să admire statuia „Omului fără piele", numită *ecorche*. Studenţii de la Belle-Arte au trimis o petiţie Ministerului Culturii: „Avem nevoie de ea" şi cereau „o modestă sumă pentru achiziţionarea ei".

În acelaşi timp, profesorul Hegel declară statuia „primul obiect de studiu" al noilor săi elevi. Nimeni, spunea el, nu poate să devină sculptor bun, dacă nu cunoaşte corpul omenesc tot atât de bine ca şi Constantin Brâncuşi. Toate clasele studiau de zor şi încercau să realizeze copii ale lui „Antinous cel fără de piele".

Au fost de asemenea comandate reproduceri pentru Facultatea de Medicină şi astfel autorul ei se trezi cu ceva bani de buzunar, din care jumătate i-a trimis acasă. Statuia a devenit atât de populară încât a fost menţionată şi într-un cotidian bucureştean.

Într-o zi, un gazetar îl căută pe Constantin la Academie şi fu condus spre atelierul sculptorului. Constantin îl recunoscu de îndată pe Mihai Romanov, care cu zece ani în urmă îi deschisese drumul spre celebritate. În schimb, Mihai recunoscu cu greu în figura bărboasă şi dârză din faţa sa, trăsăturile tânărului de altă dată.

„Nu te-aş fi recunoscut niciodată", mărturisi Mihai

„deşi acum avem amândoi barbă. Cel puţin avem ceva comun.

Constantin îi strânse mâna cu bucurie nemărginită şi-i răspunse: „Îţi voi fi întotdeauna adânc recunoscător. Fără tine şi acum aş face pietre de mormânt în Peştişani. Ai venit atunci la timp, într-un moment critic al vieţii mele. Chiar şi barba neagră mi-am lăsat-o să crească pentru a cinsti memoria omului cu barbă blondă care, salvator, a coborât din cer în satul meu”.

„Sper că nu-mi este sortit să te-ntâlnesc doar în momentele de cumpănă? Sau poate da? Am venit să-ţi văd „omul fără de piele”, despre care vorbeşte toată lumea. Mai ştii, poate din nou eşti la o răscruce.

Constantin îl conduse spre sala de expoziţie, unde statuia Ocupa un loc de cinste, şi arătându-i-o îi spuse: „Intenţionam să-l croiesc pe Antinous, un frumos zeu grec, în maniera lui Praxiteles, dar a trebuit să-l las fără piele pentru a dovedi că anatomic e perfect”.

Romanov, care tocmai se întorsese de la Paris, unde fusese în calitate de reprezentant al unui ziar, fixă statuia cu admiraţie, gândindu-se cum ar fi privită de cunoscători ai artei din Franţa.

„Deşi minunată, tinerii artişti din Paris ar râde văzând-o. Reprezintă tocmai esenţa tuturor lucrurilor împotriva cărora ei se revoltă acum”, glumi pe un ton serios Mihai. Drept răspuns, Constantin îl întrebă:

„Ce-ţi spune statuia asta când o priveşti?”

„Îmi arată cât de perfect sunt aşezaţi muşchii; cei care pot fi văzuţi când scoţi pielea”.

„Vezi, tocmai de aceea artiştii parizieni n-ar râde de ea. E tocmai ceea ce am intenţionat să reprezint”.

Romanov rămase pe gânduri câteva clipe şi apoi spuse:

„Da, înţeleg ce vrei să zici. Nu tot ce face un artist poate fi numit artă. Pulsul artei bate în Paris, azi. Mai ales

la pictori. Are loc o revoluţie, o mare revoluţie în artă. Artiştii se rup total de tradiţie”.

„Dar ce fac?” întrebă Constantin interesat.

„Nu numai pictorii, ci şi scriitorii”, continuă Mihai, fără a-i răspunde.

„Da, te înţeleg, dar ce fac?”

„Nu-mi pot da seama unde vor să ajungă. În prezent distrug tot ce-i vechi şi… demodat”, spuse Mihai; apoi ridică din umăr, de parcă o altă explicaţie i-ar fi fost imposibilă.

„De fapt ce distrug? Vorbeşti de parcă toţi ar fi o bandă de răufăcători beţi, care devastează un han”.

„Cam aşa mi se pare şi mie când privesc unele dintre picturile lor”, zâmbi Mihai. Constantin, curios din fire, era exasperat de nepăsarea prietenului său. Dorea să ştie cât de mare era revoluţia şi astfel, continuă să-l bombardeze cu întrebări:

„Şi ce zic oamenii? Criticii, publicul?”

„Criticii? Hm, unii sunt de partea artiştilor, alţii dau neputincioşi din umeri. Artiştii au reprezentanţi foarte abili. Francezii sunt mari maeştri în ale scrisului chiar şi atunci când subiectul nu e cine ştie ce. O operă de artă, spun ei, nu are nevoie de natura înconjurătoare. Opera are viaţa ei. Arta! Arta e un truc. Deci, dragul meu, dacă arta e un truc, scamatorul cel mai abil e artistul cel mai talentat”, conchise Mihai.

Mai târziu, Romanov îl invită pe Brâncuşi să ia prânzul împreună într-un restaurant în Cişmigiu. Constantin ascultă o mulţime de lucruri despre Rodin şi alţi artişti mai tineri care veneau la Paris, din toată Europa, unde găseau o ambianţă mai prielnică şi libertate de creaţie. Cuvintele lui Mihai clădeau emoţii puternice în sufletul lui Constantin. Existau deci, gândea el, artişti, oameni ajunşi la maturitate, care continuau să „se joace” în artă. Existau deci unii care nu luau în seamă

perfecţiunea. Şi când te gândeşti că ei trăiesc după cum îi spusese Romanov: „Într-un sat aşezat pe un deluşor chiar în centrul Parisului”.

Constantin era îmbătat, ameţit de minunăţiile pe care le auzea. Îi venea să lase tot şi să plece în după-amiaza aceea spre Paris. Se obişnuise cu drumeţia. Când era copil şi i se făcea dor de ducă, pleca; nimic nu-i stătea în cale. Dar acum? Acum avea aproape 25 de ani, şi în timp ce alţi tineri aveau o famifie şi o carieră, el visa. Cum de se şi putea gândi la asemenea lucruri, se dojenea el. Nu se va maturiza niciodată, tot copil va rămâne? Cu toată împotrivirea, gândul năstruşnic de a pleca la Paris punea tot mai mult stăpânire pe el. În luptă cu propria-i conştiinţă găsi tot felul de scuze, demonstrându-şi că ideea aceasta nici nu era atât de proastă pe cât părea.

Treptat, fu cuprins de amărăciune. Ajunsese la capătul căutărilor: tehnica sa academică era fără reproş. Făcuse o statuie a corpului omenesc, anatomic perfectă. Cu toate acestea, nu crease încă o operă de artă. Nu-şi dădea seama ce-i lipsea, în schimb auzea crescând în intensitate cuvintele: „o operă de artă are viaţa ei”.

Încă o dată gândurile îi zburară spre bunică-sa Varvara. Îşi aminti cele spuse de ea în legătură cu ceaunul şi căldarea. Ea se tot plângea spunând:

„Ciorba gustoasă se fierbe în ceaun mic”. Pentru a demonstra că are dreptate a făcut ciorbă, în acelaşi timp, într-o căldare şi într-un ceaun. Da, e o mare diferenţă. Dar vecinii au consolat-o spunându-i: „Nimeni n-o să ştie, dacă nu gustă şi ciorba din ceaunul mic”.

Furioasă Varvara le-a răspuns: „Bine, dar *eu* ştiu!”

Acesta era şi necazul lui Constantin. Simţea diferenţa: era tocmai ce-i scăpa atât Liviei cât şi tatălui ei. Constantin nu mai trecuse pe la Livia timp de aproape trei săptămâni şi într-o zi primi o scrisoare pe un ton rugător:

„Nu mai am linişte. Te rog, vino. Ce ţi-am făcut?”

Acesta era încă unul din necazurile lui. Ştia că Livia va insista din nou să fixeze data căsătoriei. Nu-i răspundea la scrisori. Spre surprinderea lui, ea se transformase mult. Devenise posesivă. Dorea să-l vadă mai îngrijit îmbrăcat, cu pantofii întotdeauna lustruiţi. Mai mult, avea impresia că fata îl convinsese pe tatăl ei să-şi oblige prietenii să-i ofere lui Constantin un post la Academia de arte frumoase.

Se cutremură la gândul că astfel putea fi înlănţuit. „Să putrezesc într-un scaun la Academie? Niciodată! „se revolta el, când era singur. Cum să-şi facă asemenea planuri când încă nu se descoperise pe sine în artă. I se părea îngrozitor că nu avea tăria să o facă pe Livia să-l înţeleagă. Cum putea să-i spună că „dragostea e ca o bucată de pâine. Mănânci din ea când ţi-e foame; apoi, o laşi pentru a crea".

Oricui i-ar fi explicat, tot n-ar fi înţeles. Trebuia doar să-ntindă mâna şi ar fi avut o soţie frumoasă, o casă confortabilă, un post sigur, un venit bun. Iar el dădea cu piciorul la toate. Chiar şi Mihai Romanov ar fi considerat că numai un nebun poate să renunţe cu atâta uşurinţă. Şi pentru ce?

Pentru un drum de vagabond până la Paris; pentru o himeră pe care o botezase „arta ce are viaţa ei"? Dacă va încerca să se apere cu asemenea argumente, bineînţeles că-l vor considera nebun.

N-avea bani. Putea să ajungă la Paris doar muncind ici-colo. Să facă o călătorie lungă de un an sau doi. Dorea să pornească din Bucureşti spre vest, să ajungă la Craiova şi de acolo în satul natal pentru a-şi lua pentru ultima dată rămas bun de la familie. Trebuia să îndure dezamăgirea cruntă pe care le-o provoca, lacrimile de durere. Dorea să-şi continue drumul spre Strasbourg, Viena, München, să traverseze Elveţia prin Rohrschaeh, Zürich, Basel, apoi să treacă graniţa spre Lunéville, apoi, de-a lungul râurilor Marna şi Sena pentru ca, în sfârşit, să ajungă la Paris. Ce

uşor era să urmăreşti drumul pe hartă şi cât de dificil să-l străbaţi pe jos, fără un ban în buzunar!

Prietenii îi spuneau că este încăpăţânat ca un catâr. De îndată ce o idee punea stăpânire pe el, nimeni nu-l mai putea întoarce din drum. Un „da" odată spus, valora mai mult decât o mie de „nu", dar nu suporta să se explice, să se apere, să ceară scuze altora. Totul ar fi degenerat într-o cumplită ceartă. De aceea se decise să o ia spre Paris fără ştirea nimănui. Încetişor, neobservat. Dacă dorea cineva să-i ceară socoteală, putea să-l caute la Paris…

După ce termină cei patru ani la Academia de Arte frumoase, îşi vându cele câteva lucruşoare ce le avea. Suta obţinută din vânzare o cusu cu grijă, în căptuşeala pantalonilor. Se hotărî să folosească banii în cazuri cu totul neobişnuite.

Porni la drum într-o dimineaţă, devreme, cu o traistă pe umăr, fără să-şi ia rămas bun de la nimeni.

„Dacă un om ştie unde vrea să meargă, ajunge acolo cu ajutorul Domnului", obişnuia să spună Sofron.

Constantin se îmbrăcă în straiele sale de ţăran. În traistă avea fluierul drag, pe care-l cioplise când era copil. Îl preţuia mult; era un simbol al libertăţii simţite de ciobanul ce, sub cerul imens, cântă din fluier pe note izvorâte din adâncul sufletului.

Capitolul VI ORAŞUL MINUNE

Dacă n-ar fi fost atât de perseverent şi rezistent, înzestrat cu nesfârşita putere de muncă a ţăranului. Constantin n-ar fi îndrăznit niciodată să meargă singur, pe jos, până la Paris. Piedicile erau numeroase, iar drumul prin Europa lung şi obositor. Într-o continuă şi supărătoare căutare de lucru, fu obligat, uneori, să se angajeze în locuri dubioase numai pentru a câştiga un ban, spre a-şi putea continua călătoria. Alteori era de-a dreptul descurajat, dar imaginea „oraşului minune" îl trăgea şi îi dădea forţe noi.

A învăţat să doarmă ziua şi să călătorească noaptea, pentru a evita căldura dogoritoare a soarelui. Câteodată găsea în satele atât de depărtate unul de celălalt o şură în care se adăpostea. De cele mai multe ori dormea ocrotit de umbra copacilor, cu traista sub cap drept pernă. Se obişnuise atât de mult să simtă pământul tare sub trupul obosit, încât nu mai putea adormi pe o saltea.

Nopţile erau înstelate, bolta senină privea la drumeţul care trecea cu pas măsurat simţind legătura strânsă între el şi universul imens ce-l înconjura. În acele momente îşi dădea drumul la voce, cântând cântece învăţate pe când era copil, în cor. Îşi dădea atunci seama că trăieşte cu adevărat şi avea impresia că lumea, întreaga natură cântă împreună cu el.

Păstorii din munţii Transilvaniei au obiceiul să se adune noaptea în jurul unui foc mare. De aceea, Constantin era fericit când observa de departe vâlvătăile focului. Aceştia îi dădeau pâine, vin şi brânză. Le mulţumea doinind din fluier. Dar mai mult decât ospitalitatea lor îl atrăgeau poveştile ce le spuneau când se apropia miezul nopţii. Lupii urlau pe înălţimi uitându-se flămânzi la oile din turma apărată de foc şi de ciobani. Liliecii mari şi negri, speriaţi de lumini erau locuitori ai pământului lui Dracula, aşteptând momentul să bea sângele vreunui tânăr adormit, care uitase să-şi pună crucea de lemn la gât. Despre împărăţia lui Ducă-se-pe-pustii Constantin auzise multe în copilăria sa; i-au fost povestite ca fapte reale, ce ţin de alte vremuri.

Păstorii, obişnuiţi, adormeau curând, în timp ce Constantin îi părăsea înfiorat încă de-o atingere închipuită cu liliecii şi, găsind drumul cel bun, se grăbea să ajungă la următoarea aşezare înainte de-a se crăpa de ziuă.

Dis-de-dimineaţă, recunoştea casa brutarului după fumul ce ieşea pe coş. Îşi cumpăra o pâine mare, proaspătă, încheind masa cu o înghiţitură de apă rece şi

cristalină de izvor. Munţii Transilvaniei au crestele acoperite de zăpadă până vara târziu. Zilnic soarele topeşte o parte din ea şi astfel locuitorii din vale au apă veşnic curată şi rece.

Când Constantin ajunse la Craiova, hangiul îşi dădu de îndată seama cum stăteau lucrurile. Îl îndemnă pe fostul său ucenic să spele butoaiele de vin cu petale de trandafiri. Privindu-l, îl compătimi, că în cei zece ani trecuţi nu a progresat defel. Şi când te gândeşti că refuzase atunci când i-a propus să-l ia părtaş la han. Şi pentru ce? Se amăgea în nebunia de-a deveni artist. Bineînţeles, îi mărturisi şi soţiei bănuielile lui; Constantin îşi vânduse sufletul diavolului şi de aceea nu mai avea astâmpăr.

După câteva săptămâni ajunse acasă în sat. Fu primit cil bucurie de ai săi şi întrebările nu mai conteniră. El era însă fericit că se poate odihni în liniştea căminului care de secole rămăsese neschimbat, orientându-se în timp după bătaia clopotului din turla bisericii.

Când îşi luă rămas bun, ştiind că niciodată nu-şi va mai vedea mama şi bunica, plângea de durere, lăsându-şi lacrimile să curgă-n voie. Varvara îi dărui un ceas de aur, păstrat cu grijă de-a lungul mai multor generaţii şi îi spuse:

„Va fi o binecuvântare în vremuri de restrişte”.

Când trecu frontiera din România în Austria, rând pe rând, se iviră necazuri după necazuri. Nu înţelegea vorba nemţească şi întâlnea ciobani tot mai rar. Putea câştiga bani numai angajându-se pe şantiere. Prin gesturi arăta că poate mânui ciocanul şi mistria. Nu avea necazuri cu poliţia, pentru că accepta întotdeauna atât cât i se oferea. Săptămâni întregi a lucrat pentru jumătăţi de leafă, fără să i se adreseze vreo întrebare.

Drumul pe jos, spre Viena, îi luă un an întreg. Dar a fost norocos; ajunse la timp, pentru a vedea marea

expoziţie retrospectivă Rodin. Lucrările lui Rodin erau expuse în cele mai mari oraşe ale Europei, după ce fuseseră îndelung admirate într-un pavilion special fa Târgul Internaţional de la Paris, din 1900.

Zile în şir, Brâncuşi admiră şi studie creaţia lui Rodin. Sculptura acestuia, plină de viaţă, expresivă şi emoţionantă, era deosebită de monumentele ridicate în cinstea unor literaţi sau eroi naţionali. Obişnuitele monumente înălţate de stat, ce apar aproape în fiecare parc sau piaţă, sunt mai mult impunătoare decât expresive.

Sculptura lui Rodin i se părea atât de diferită faţă de ceea ce ştia el, atât de expresivă, încât îl emoţiona profund. Una dintre lucrări, foarte îndrăzneţe, intitulată „Om mergând”, îl fascină. Reprezenta un om fără cap şi mâini care mergea înainte. Centrul atenţiei era trunchiul, atât de dânamic, de parcă te chema să mergi odată cu el. Constantin privea hipnotizat. Pentru prima oară în viaţă constata eliberarea unei idei ce prindea singură viaţa fără să fie nevoie de reprezentarea întregii figuri. Aşadar, asta era revoluţia despre care îi povestise Romanov, numind-o „noua artă”. Totuşi, sculptura fusese creată în 1877; cu douăzeci şi şase de ani în urmă, pe când Constantin avea doar un an. Deci, pentru a deveni cunoscut, Rodin îi consacrase întreaga viaţă.

La Viena, luă parte la câteva ore de desen; lux pe care şi l-a putut permite un timp foarte scurt. Şi-a continuat apoi drumul şi au început din nou căutările pentru un loc de muncă, pentru hrană. Calea cea bună spre următorul oraş o găsea întrebând sau ghidându-se după o hartă pe care o avea la el. Când se rătăcea, căuta atent până ce găsea cursul unei ape pe care îl urma. La trei luni după ce părăsise Viena, Constantin ajunse la München.

Acolo, noua „mişcare de secesiune” era în toi.

Sculptorii îi aveau în fruntea lor pe arhitecţi; aceştia creau modele noi, care să satisfacă gusturile burgheziei. Se producea o continuă şi radicală schimbare în stilurile mobilierului şi obiectelor din metal; se căuta ceva folositor pentru mai mulţi, nu numai pentru privilegiaţi, care şi aşa îşi puteau îngădui opere de artă pretenţioase.

Simţind parcă schimbarea, Meunier făcea basoreliefuri realiste cu mineri, ţărani sau docheri. Sculptorii mai tineri, mai curajoşi, îl imitau pe Rodin; lucrau figuri muşchiuloase cu sclipitoare jocuri de lumină şi umbră. Preamăreau astfel munca şi oamenii pământului; se simţea influenţa ideilor lui Tolstoi. Compoziţiile lor nu erau diferite de lucrările lui Constantin din tinereţe. Dar toate aceste creaţii sentimentale nu-l mai emoţionau. Erau prea uşor de realizat. N-a mai întâlnit nimic care să-i stârnească entuziasmul; nimic atât de plin de viaţă ca şi torsul lui Rodin. Rodin o luase înaintea tuturor; în zadar căuta Constantin pe cineva care să-l întreacă în măiestrie.

Ajuns la Rohrschach, în Elveţia, îi fu imposibil să găsească de lucru şi bătu cu piciorul drumul de munte spre Zürich, cerşind. Ajunse în oraş, palid şi epuizat. Ningea. Se construia puţin şi ofertele erau inexistente. Primi însă adăpost într-un azil de noapte, alături de alţi oropsiţi ai sorţii. După un timp se îmbolnăvi de tifos.

Trecură câteva luni până se înzdrăveni, dar puterile îi reveniră încet. Surorile de la spitalul unde fusese internat îi îngăduiseră totuşi să mai rămână datorită faptului că modela frumoase obiecte din lut. Când a părăsit spitalul le-a dăruit şi o sculptură din teracotă. „Iată munca mâinilor mele drept mulţumire pentru bunătatea voastră”, îi spuse el surorii Maria.

Constantin îşi adună puţinele lucruri pe care le avea. Printre ele şi o carte, dăruită de un elveţian dintr-un pat alăturat:

„Profundă, foarte profundă, aceasta”, îi spuse vecinul

său într-o franceză stricată. Din ea a învăţat franceza, luptându-se cu cuvintele, folosindu-se de un dicţionar francez-român pe care şi-l procurase.

Cartea, tipărită mărunt, avea în jur de o mie de pagini. Se numea *Isis luminat*, iar autoarea, pe nume Blavatsky, se ocupa de culturi religioase străvechi. Desprindea din acestea un fel de doctrină secretă în care, ideile rupte de contextul lor iniţial, deveneau sursa tuturor credinţelor de pe suprafaţa pământului.

Mai întâi, Constantin fu pasionat de variatele aspecte ale civilizaţiilor preistorice îngropate de cataclisme şi de negura vremurilor trecute. Apoi, încetul cu încetul, se interesă tot mai îndeaproape de părerile autoarei în legătură cu fiinţa umană. Pentru ea raţiunea era numai o părticică a minţii omeneşti. Capacităţile intelectului uman i se dezvăluiau ca un adevărat miracol.

Misterul existenţei era explicat prin intermediul astrelor. Cartea conţinea un răspuns la enigma creaţiei: dacă ar fi existat „primul om” el nu ar fi avut nici tată, nici mamă, ceea ce

4 – Sfântul din Montparnasse este contrar naturii. Nu a existat, deci, niciun „prim ou care să fi dat naştere păsărilor. Mai degrabă ar fi trebuit să existe o primă pasăre care să facă primele ouă, pentru ca apoi să poată ieşi păsări din ele”.

Întrebarea: „Ce a fost mai întâi – pasărea sau oul?” – găsea răspuns în această carte. La început, se spunea, a fost *Oul cosmic*. Dovezi se găsesc în scrierile şi arta egiptenilor şi în cea hindu. Potenţele latente ale vieţii din el au prins a se mişca. Autoarea interpreta haosul din scriptură, o versiune a genezei, drept oul cosmic din care s-a născut prima lumină. Înainte de apariţia luminii pe pământ, totul era spirit ce s-a transformat cu ajutorul forţei în materie.

În această concepţie fantastică despre geneză, de la

spirit la corpuri cereşti şi la materie, astrele nu sunt descrise ca fiind spirit care sălăşluieşte în materie, ci dimpotrivă, ca materie care se asociază temporar cu spiritul. Constantin, care cunoştea bine procesul de transformare al oului în omidă, apoi în pupă şi în cele din urmă în fluture, a remarcat o asemănare izbitoare în metamorfoza omului, de la materie la spirit. I se părea că volumul doamnei Blavatsky îi oferă un mesaj spiritual direct. Îndurase multă mizerie şi suferinţă în ultimii doi ani. Ajunsese până aproape de moarte; dar ceea ce era să sfârşească într-un dezastru se transformase, pentru el, într-un miracol, într-o adevărată revelaţie spirituală» îşi dad-ea seama că omul poate să scape oricând de mizerie. El îşi poate apropia această eliberare prin muncă disciplinată – o disciplina care în cele din urmă elimină *eul* şi aduce cu sine cea mai intensă şi mai senină bucurie. Această nouă concepţie despre viaţă răsturnă unele convingeri de până atunci ale lui Constantân. Ştiinţa îţi oferă imaginea realităţii în sine. Nirvāṇa, acel *Anima Mundi* al vieţii este, deci, o realitate. O realitate descrisă în cele mai fascinante cuvinte. Se poate ajunge acolo prin exerciţiu disciplinat, prin eliminarea dorinţei, a vanităţii senzuale în viaţă. Progresiv, trecătorul *eu* dispare, pentru a se întâlni cu extatica Nirvāṇa, întocmai unui râu unduit şi năvalnic care sfârşeşte prin a găsi o mare unde să se verse.

În sufletul lui Constantin încolţi *ceva* de care nu a mai putut scăpa până la capătul vieţii. Acest *ceva* încolţi mai târziu şi în sculpturile sale, sub formă de ou sau de păsări, simboluri ale genezei, ale naşterii. Cartea îl impresionă şi din alte motive; de exemplu, se vorbea aici de acele dorinţe senzuale care implica pierderea puterii de a discerne, afirmând că *răul* şi *binele* sunt vecini apropiaţi. Constantin ducea o luptă neîncetată împotriva a tot ceea ce a influenţat în rău omul, oferind în schimb bunăvoinţa şi

dragostea.

Ceea ce oferea el însă nu se potrivea modelului culturii şi educaţiei vest-europene, unde fiecare ins este învăţat să-şi jefuiască aproapele, să profite sub orice fel de el.

În fine, cartea trezi la Constantin respect pentru misterul de nepătruns al existenţei; cu timpul, *Isis luminat* avea să-i schimbe gândurile şi viaţa.

Într-un cămin din Basel, printre alţi părăsiţi ai sorţii, Constantin căuta răspuns la întrebările ce-l frământau. Avea ceasul de aur la el şi auzea cuvintele calde al Varvarei: „Să dea Domnul să te ajute când vei fi la necaz”. Da. Îşi va amaneta ceasul şi va merge spre Franţa cât timp va avea bani. Iar apoi? O singură persoană îi putea trimite destui bani pentru a ajunge la Paris: Mihai Romanov, binefăcătorul care-l ajutase de două ori; cu siguranţă, îl va ajuta şi acum.

Ajuns la Lunéville, începu aşteptarea şi vizitele zilnice la poştă, pentru a vedea dacă nu primise ceva de la Mihai. Între timp găsi de lucru într-o tâmplărie şi câştigă bani cât să-şi poată duce viaţa de la o zi la alta. Ştia că nu va fi niciodată în stare să economisească destul ca să ia trenul până la Paris. Când pierduse orice speranţă, minunea mult aşteptată se înfăptui. Mihai îi trimitea un cec de 2 ludovici şi îl ruga ca îndată ce soseşte la Paris să-l caute pe Alexandru Drăgan, în Rue de Dauphine, unde totul era pregătit în vederea sosirii lui. Se adevereau astfel cele scrise de doamna Blavatsky – avea şi el un înger păzitor. Într-o frumoasă după-amiază de aprilie, Constantin ajunse la Paris. Era murdar, obosit şi palid, dar ochii îi sclipeau de mirare şi încântare. Aerul Parisului, atât de vibrant şi proaspăt primăvara, îi producea o imensă plăcere. „Oraşul minune” îl întâmpina cu bulevarde largi şi străzi luminoase, aglomerate, cu multe trăsuri. Femeile erau atrase de acest bărbat straniu, iar el le zâmbea lor şi

vieţii care în sfârşit îi aducea bucurie.

O birjă îl duse în pas alert de-a lungul bulevardelor, peste Sena. Oamenii pe care-i vedea erau toţi grăbiţi, aveau un scop, o ţintă, spre deosebire de cei din Bucureşti ce păreau mai degrabă ieşiţi la plimbare. Forfota îl mulţumea pe Constantin care în timp ce-i urmărea pe toţi aceşti grăbiţi de pe stradă gândi:

„Avem prea multe sărbători la noi, în România”.

Ajunse în cele din urmă într-un cartier mărginaş al Parisului numit Câte Falguiere. Oameni în saboţi umblau pe străzi nepieptănaţi şi cu gulerele desfăcute. Aerul avea un parfum deosebit, un amestec de mirosuri ademenitoare, ce veneau de la brutării, bucătării sau de la zarzavagii. Femeile erau aşezate pe scăunele, în faţa caselor, invitând parcă la taifas. Constantin se gândi că o să-i placă oraşul: nu întâlnise, nicăieri până aici, atâta veselie şi amabilitate.

Când a ajuns, îi plăti vizitiului şi bătu la uşa pe care scria „Concierge”. I-a deschis o bătrânică şi când a aflat că-l căuta pe domnul Drăgan, l-a condus zâmbind printr-un gang spre o scară, iar apoi la etajul III unde bătu tare la uşă. Îi ieşi în întâmpinare un bărbat bărbos care, văzând un ţăran cu traista pe umăr, îi întinse prieteneşte mâna: „Eşti Constantin Brâncuşi, nu-i aşa?”, spuse el în româneşte; „Mihai Romanov mi-a scris că vei sosi. Ştiu totul despre tine. *Ecorşeul* te-a făcut celebru printre sculptorii români”.

Constantin era încântat să afle că Alexandru Drăgan era şi el sculptor al Academiei şi venise la Paris doar cu şase luni înainte. Cu trenul, drumul de la Bucureşti la Paris dura doar două zile. Constantin îi mărturisi că i-au trebuit aproape doi ani, că a parcurs o mare parte de drum pe jos. Alexandru îl privi un timp, mut de mirare, apoi zise: „Ai venit în pelerinaj. Parisul e pentru tine oraşul sfânt şi poate tu însuţi eşti un sfânt”, zise el cu admiraţie. „Cămăruţa ta se află la mansardă, aproape de cer”.

Portăreasa, care aşteptase răbdătoare, urcă încă două etaje şi descuie uşa mansardei:

Atelier d'artiste, spuse ea cu mândrie.

Pardoseala de ciment era rece ca gheaţa, iar pereţii răspândeau un aer umed, rece şi el. Camera era slab luminată de un gemuleţ tăiat în acoperişul înclinat. Un pat, un scaun, o măsuţă şubredă, un lavabou stricat, cu un lighean crăpat şi un ulcior era to» t ce se găsea în cămăruţă. Totul răspândea un miros învechit şi prăfuit.

„Atelierul are avantajul de a fi mai răcoros decât afară", spuse Alexandru vesel. „Dar ai să te simţi bine în timpul zilelor toride de vară".

Soba părea tristă şi obosită în mijlocul camerei. Alexandru îl ajută să pornească un foc straşnic cu aşchii, hârtie şi un butuc. „Diavolul negru s-a trezit din nou la viaţă. Va fi cald şi o să dormi bine. Am nişte treburi urgente de rezolvat. Portăreasa îţi va arăta cum stau lucrurile, iar eu voi fi iar cu tine mâine dimineaţă, de îndată ce mă scol". Alexandru îi dădu aşteptatul bacşiş portăresei şi luă apoi de la ea cheile şi registrul pe care îi spuse că-l vor completa a doua zi. După plecarea lui, portăreasa a închis uşa pentru a-i explica lui Constantin câte ceva *d'importance*. Îi arătă ulciorul şi-i spuse, *pas potable*, încercând să-l facă să înţeleagă prin gesturi că apa de acolo nu era bună de băut. Pe masă se găsea o sticlă pe care o luă, zicându-i *cela potable*. Constantin, zâmbind, îi arată ulciorul şi repetă după ea, *pas potable*.

Très bien. *Monsieur a compris*.

Danger du typhus!

Constantin îi răspunse:

Moi, *typhus*.

Mon dieu! exclamă, alarmată, femeia.

Non, *bon santé*, o linişti el, boltindu-şi pieptul în afară.

A bon, *très bien*, spuse ea, iar apoi, prin gesturi, îl

rugă s-o urmeze în curte unde îi arătă două fântâni: una pe care scria *Potable*, pe cealaltă *Non Potable*.

Ah bon, très bien, merçi Madame. Prin semne, Constantin îi arătă că a înţeles cum să deosebească apa bună de băut de cea rea. Neobosită, portăreasa îl duse apoi la o băcănie, peste drum, de unde putea să-şi cumpere zilnic laptele, dacă-şi ducea ceva în ce să-l pună. Apoi îl conduse la o prăvălioară, după colţ, unde se vindea cărbune şi lemne pentru foc. La înapoiere, întâlniră femeia de serviciu care a fost de acord să-i cureţe camera, pentru doi franci pe săptămână.

Constantin înţelegea tot ce vorbeau şi le răspundea mai mult prin semne. Ospitalitatea şi amabilitatea acestor oameni îl uimea. Nu mai întâlnise aşa ceva nici într-un alt oraş din Europa. Începu să înţeleagă de ce Parisului i se spunea şi „Oraşul minune”. Acest cartier mărginaş nu se deosebea mult de sătucul său natal.

În timp ce o privea pe portăreasă, care tocmai intra în casă, îşi aminti de bunică-sa – de felul în care deschidea ea uşa şi păşea peste prag. Apoi dintr-odată îşi aduse aminte de o altă zi de primăvară, de o zi când un băieţel se juca în faţa hambarului şi bunica îl certa pentru că făcuse murdărie prin curte.

„Ai uitat că-i duminică? Poate-ţi aminteşti când fac clătite la cină?” Aşa-i spunea ea.

„Vai, dar asta s-a întâmplat tare de mult”, gândi el; „aveam pe atunci abia zece ani”.

Trecuse vremea. Simţi un mod în gât, tristeţea începea să pună stăpânire pe el când se gândea la trecerea timpului şi la ciudăţeniile vieţii. „Sunt în Paris. Asta e ceea ce am dorit, ceea ce am visat. Anul este 1904”. Vorbea de parcă viaţa abia începea pentru el.

Capitolul VII
MUNCĂ ŞI JOACĂ ÎN PARIS

Dimineaţa următoare, se trezi devreme după un

somn adânc. Se simţea proaspăt şi vesel, în ciuda umezelii şi frigului din cameră. Focul se stinsese încetişor în timpul nopţii şi astfel fu nevoit să cureţe soba şi să-l reaprindă. Apoi, se spălă cu apă rece, se îmbrăcă repede şi voios o luă pe scări în jos legănând în mână cana pentru lapte. Obişnuit să facă totul singur, nu-l aşteptă pe Alexandru.

Fântânile din stradă împroşcau apa, transformând noroaiele în pârâuri gâlgâitoare. Măturătorii se foloseau de mături primitive din nuiele, cu mişcări largi ce aduceau cu cositul. Femei în saboţi, ieşite devreme să-şi facă piaţa, servitoare, ucenici de brutari cărând coşuri grele pline de pâini, muncitori cu uneltele în traiste agăţate pe umeri, funcţionari şi muncitoare înveseleau, trezeau la viaţă strada, în acea dimineaţă.

Mergând pe mijlocul străzii, aceşti pietoni matinali îşi creează propriile lor reguli de circulaţie. Vizitiul unei trăsuri e obligat să-şi poarte calul la pas sau chiar să se oprească în faţa unei bătrâne ce trece strada încet. Dacă e cumva grăbit şi face imprudenţa de a suna din clopoţel pentru a i se elibera drumul, e luat în derâdere. Dimineaţa, când pleacă la lucru, şi atunci când se întoarce, pietonul e stăpânul străzilor.

Constantin merse repede la băcănie şi se întoarse tot atât de repede încărcat cu o pâine mare şi o cană cu lapte, pe care o legăna în mână. Simţea că pătrunde în viaţa Parisului, că face parte din ea. Îşi încălzi puţin laptele la o lampă cu petrol pe care o găsise într-un colţ al camerei, îl răci, iar apoi, cu o foame de lup, înfulecă dejunul astfel pregătit.

Abia termină, când un ciocănit în uşă îi vesti sosirea lui Alexandru. Era bucuros că aude vocea puternică, veselă a amicului său:

„Văd că te acomodezi repede. Acesta-i Parisul. Te face să le simţi ca acasă din prima zi. Cum îţi place atelierul?” „După cura ai spus, mă simt aici întocmai ca

acasă”.

„Mi-am luat o zi liberă ca să-ţi arăt Parisul şi ce trebuie să faci. Ai de mers la prefectură să te înregistreze. Apoi te voi prezenta profesorului nostru de la Academie. Mercie cunoaşte multă lume în Bucureşti; va fi deci mai mult decât fericit să te aibă în clasa lui. Dimineaţa vei fi ocupat – vei modela, vei confecţiona armături – tot ce se face de obicei. Guvernul francez e foarte îngăduitor cu noi, artiştii. Cu toate acestea va trebui să-ţi găseşti un loc unde să munceşti. Ce ştii să faci?”

„Am făcut tâmplărie, sunt meseriaş”, îi răspunse Constantin.

„Păi, atunci nu ai bătaie de cap. În schimb, vei fi plătit doar cu jumătate din leafă; pentru că eşti străin. Te vei obişnui şi cu asta. În câteva zile vei avea impresia că te afli în Paris de când lumea”.

Când Alexandru descoperi că amicul său avea ureche muzicală şi voce plăcută, că timp de câţiva ani cântase în corul bisericii, începu să-l ia cu el, din când în când, la biserica română. Diaconul fu foarte mulţumit că are un cântăreţ nou care ştia să citească Psaltirea chiar dacă era scrisă în chirilice şi îi plătea cinci franci pe oră. Curând, Constantin ajunse să câştige binişor şi asista la slujba ce nu se deosebea mult de cea din satul său. Se simţea bine în „Casa Domnului”, cum o numesc ţăranii, şi cânta din toată inima, fiind foarte des lăudat de paracliser. Dacă icoanele n-ar fi fost mai viu colorate şi mai noi, ar fi crezut că e acasă în sat.

După o săptămână, Constantin se obişnuise cu toate: lucra la un tâmplar după-amiaza; dimineaţa, modela la Academie şi fugea grăbit la biserică ori de câte ori era chemat.

Când a atins din nou lutul, după aproape doi ani, a tresărit de bucurie. Nu reuşea să se despartă de el, chiar atunci când ceilalţi elevi nu mai lucrau. Într-o zi, un model,

o fată foarte drăguţă îi spuse în timp ce părăsea atelierul:

„Uiţi de dumneata, domnule. Lucrezi prea din greu”. *Dur*, continuă ea, accentuând cuvântul franţuzesc.

„Oh, nu *Mademoiselle*, mă joc doar”, răspunse Constantin cu voaoşie.

„Da, te joci cu mine. Eu sunt cea de colo”, zâmbi fata, arătând statuia. „Da, eu sunt”, dar el nu răspunse înţepăturii şi ea ieşi râzând pe uşă.

El însă continuă să privească statueta, întorcând-o încet încoace şi încolo ca s-o poată cuprinde cu ochiul.

„Nu, nu eşti tu. Tu eşti o tânără. Da, da. Femeia tânără”, spuse zvârlindu-şi unealta la picioarele ei, care, deşi neînsufleţită, îi privea mirată zbuciumul. Nu-l interesa asemănarea cu modelul; dorea să exprime viaţa care pulsa în corpul femeii tinere; viaţa ce de secole perpetua omenirea.

Când Alexandru se întoarse de la masă, îl găsi în acelaşi loc, aşezat pe un scaun înalt, examinându-şi încordat sculptura.

„N-ai luat prânzul, nu-i aşa?”

„Nu mi-e foame. Am mâncat foarte bine azi-dimineaţă”, îi răspunse Constantin cu indiferenţă. Adevărul era că mâncase puţin: o ceaşcă de lapte şi o bucăţică de pâine veche. Puţinii franci primiţi pentru galantarul pe care-l făcuse pentru tâmplar îi ajungeau, cu economie, vreo zece zile, cam până la mijlocul lunii. N-avea „permis” de lucru, şi cum era străin, primea doar jumătate din cât i se cuvenea. Din puţinii bani pe care-i câştigase îşi cumpărase o maşină de spirt şi o cană pentru lapte. Lampa de petrol se învechise rău, iar cana avea o gaură atât de mare încât n-o mai putea folosi. Când n-avea bani, mânca pâine şi brânză. Număratul şi economisirea fiecărui ban deveniseră ceva obişnuit pentru el.

Alexandru era oarecum gelos pe îndemânarea lui Constantin. În mâinile lui lutul devenea mult mai maleabil,

mai docil, îl asculta. Constantin avea o mână sigură, era iute în mişcări, spre deosebire de mult prea încetul Alexandru. Ce-l irita mai mult era faptul că până şi în atelierul său Constantin îşi continua lucrul început dimineaţa. Muncea fără întrerupere; mâinile lui făceau ceva nou în fiecare zi, ca apoi să distrugă totul dintr-o lovitură. Alexandru, privindu-i munca avea impresia că e foarte bine realizată şi visa să facă şi el ceva atât de aproape de perfecţiune. Dar acest „român nebun", cum începuseră să-i zică lui Brâncuşi prietenii, continua să distrugă; nimic nu-l mulţumea. Unde voia să ajungă? Alexandru era convins că sărmanul său prieten se ţicnise de prea multă muncă.

Constantin însă şi-a găsit şi un model; era micuţa Jeanette, nepoţica de opt ani a portăresei. Jeanette era fascinată de asemănarea dintre capul ei şi cel făcut din lut. Între timp, ea îl învăţa franceza:

Moi, petite fille, spunea ea, arătându-se cu degetul; apoi, continua arătându-i opt degete:

J'ai huit ans.

Într-o zi, Constantin o luă pe Jeanette la Restaurantul Brabant, din bulevardul Montparnasse, unde aveau mâncare pe alese; îi era foarte recunoscător micuţei sale profesoare şi dorea să-i ofere ceva bun şi gustos.

„Jeanette e profesoara mea", îi spuse el doamnei Brabant.

Femeia, corpolentă, cunoscută de toţi drept *la patronne*, se aplecă peste tejghea şi îi şopti sculptorului:

„Dac-ar avea optsprezece ani ar fi o profesoară şi mai bună". Şi se porni pe râs, iar corpul ei masiv se zgudui violent. Madame Brabant era îndrăgită de întreg cartierul pentru bunătatea ei. Era o femeie între două vârste, grasă, iar pielea de pe faţă era netedă şi rozã.

Constantin trecea pe la restaurantul Brabant în fiecare zi când se întorcea de la *Beaux Arts*. Înainte de ora

prin/. ului, înainte ca muşteriii să umple localul, soţii Brabant puteau fi văzuţi servind veseli o masă copioasă, aşezată ademenitor în faţa lor. Era totul orânduit frumos, cu mult gust. Sticle de vin roşu sau alb, platouri cu carne şi zarzavaturi aburind se găseau întotdeauna pentru prânzul celor doi Brabanţi. Când trecea pe lângă restaurant, târându-şi obosit picioarele, Constantin simţea mirosul plăcut de costiţă de miel cu mazăre. Foamea îl chinuia atunci năprasnic. Remarca pofta lui *monsieur*, cu mustaţa sa mare, şi viteza cu care înghiţea cantităţi uriaşe de mâncare; aceea a grăsuţei sale soţii, cu faţă frumoasă de păpuşă. Constantin se luptă un timp cu foamea, dar apoi nu mai putu îndura. Intră şi îi rugă să-i dea ceva de lucru. Putea face orice, să spele farfurii sau să care butoaiele cu vin în pivniţă. Era obişnuit cu munca. În schimb tot ce dorea, erau două porţii bune de mâncare pe zi.

L-au angajat, şi el a început să se întremeze repede. Avea nevoie de hrană pentru a sculpta şi în acelaşi timp să lucreze şi pentru tâmplar. Având ceva bănuţi în plus, a insistat să-i plătească lui Alexandru, care îl împrumutase cu bani, pentru chiria pe prima lună; a început să-i trimită cecuri şi lui Romanov, la Bucureşti. Era în joc onoarea lui. Putea trece drept mândrie sau încăpăţânare, dar Constantin nu dorea să rămână dator nimănui.

Cu toate că avea o fire ciudată, Alexandru ţinea la el.

„Munceşte de parcă l-ar fugări toţi dracii”, obişnuia să spună mai mult cu tristeţe decât cu reproş pentru că nu reuşea să înţeleagă zbuciumul unui om ce avea de îndeplinit e misiune în artă. Chipurile de femeie pe care le modela Alexandru rămâneau aceleaşi, chiar dacă modelul era altul. Constantin vorbea puţin cu prietenul său despre artă, ceea ce îl determina pe acesta să spună: „Se ascunde după gânduri, ca un copil după garduri”.

Modul în care putea să-l scoată din starea în care

intrase, socotea Alexandru, era să-l îmbete bine într-o sâmbătă seara.

Într-o zi la *Beaux Arts* îi spuse:

„Îţi iubeşti munca, desigur?”

„Da”, îi răspunse Constantin, „Iubesc viaţa”.

„Te-am întrebat dacă-ţi iubeşti munca”, îl dojeni, zâmbind, Alexandru.

„Îi acelaşi lucru”.

„Nu şi pentru mine, dacă stau şi mă gândesc. Sculptura e ceva, iar viaţa, altceva”.

„A munci şi a sculpta înseamnă pentru mine acelaşi lucru”.

„Dar ce e pentru tine viaţa?”

„Plăcerea de a trăi, bineînţeles”.

„Atunci, vino cu mine într-o seară şi ai să înţelegi”.

Constantin găsea tot felul de scuze şi amâna ieşirea.

Banii pe care Alexandru îi primea lunar de la familia sa din Bucureşti îi permiteau să se şi distreze. Constantin, în schimb, era şi mai sărac decât fusese în Bucureşti. Era prea mândru să-şi arate sărăcia, împrumutând bani. Ştia că Alexandru, milos din fire, se simţea prost văzând sărăcia lucie în care trăieşte. Era convins că prietenul său ar fi fost fericit să-l ajute din când în când. Nu dorea însă să rămână dator nimănui. Astfel, oricine putea să aibă anumite pretenţii de la el, în timp ce lucrul cel mai de preţ era libertatea.

Artiştii suportau sărăcia mai uşor aici în Paris. Cei săraci nu erau nişte paria în „oraşul lumină”; cei tineri puteau să aibă un viitor strălucit. *L’avenir*, „viitorul” era cuvântul de ordine printre ei.

Brâncuşi avea încredere în forţele sale şi era convins că va învinge. Cunoscuse colţii ascuţiţi ai sărăciei în Zürich, unde-şi petrecuse viaţa în azil şi la spital. Ajunsese atât de jos, atunci, încât acum privea viitorul fără frică. Mai jos decât coborâse nu mai putea ajunge. Cu o

inepuizabilă energie şi dornic de viaţă a acceptat până şi cele mai grele munci manuale. Spala vesela la restaurantul lui Brabant, dar nu se simţea umilit:

„Mâinile spală farfurii, iar mintea mea sculptează", obişnuia să spună. Când intra în restaurant, doamna Brabant fugea şi îi aducea mâncarea, ca să înceapă lucrul cât mai repede posibil.

În timp ce spăla farfurii, Constantin se gândea la cele citite. Se obişnuise să citească, devorând cărţile cu acelaşi apetit uriaş cu care devora mâncarea. Trei seri pe săptămână şi le petrecea la Biblioteca Naţională. Acolo, înăuntru, aerul era plăcut, liniştea inunda fiecare colţişor, iar cititorii i se păreau nişte făpturi rigide şi înfricoşătoare. Se conforma şi el regulilor şi întorcea paginile cărţilor foarte atent, pentru a nu face nici cel mai mic zgomot.

Cărţile lui preferate vorbeau despre Orient. Ideile din ele parcă prindeau viaţă în liniştea solemnă a bibliotecii. Încerca să înţeleagă enigma gândirii orientale, care căuta să contopească tot ceea ce era opus, diferit. Îşi dădea seama că diferenţa dintre spirit şi materie era o iluzie. Dualitatea în viaţă dezvăluia doar cât de limitată era gândirea umană. Inteligenţa era încă prea neputincioasă pentru a pătrunde acest mister. Era necesară o concepţie nouă, total diferită de cea dinainte. Legile misterioase ale naturii pot fi înţelese doar prin intuiţie, contemplaţie şi încredere.

Înţelegea acum de ce îi scăpa esenţa vieţii când sculpta cu toate că era veşnic în căutarea ei. Era prea raţional, prea metodic. Era orbit de eul său, care devenise disproporţionat de mare. Trebuia să găsească o cale prin care să-şi depăşească eul, să-l contopească încet cu universul. Numai aşa, în nemişcarea contemplaţiei, ideea originală putea să prindă viaţă, în liniştea bibliotecii, gândurile ce-l frământau explodau ca nişte petarde, lăsând parcă în urma lor fum şi confuzie.

Recunoscător familiei Brabant pentru ajutorul primit, Constantin se hotărî să o întrebe pe doamna Brabant dacă ar dori să-i facă un bust soţului ei. Puteau, oricând, să-l aşeze în salonul casei lor. Ea trăia cu convingerea că soţul ei este un bărbat frumos şi deci îi răspunse simplu:

Et pourquoi pas? Acest laconic „Şi de ce nu”, era, bineînţeles, aprobarea.

Domnul Brabant îi poza sâmbăta, când stătea la tejghea. Când doamna Brabant a văzut bustul, mai târziu, terminat, nu s-a putut abţine şi a izbucnit în râs:

„Eşti tu, André! Ciudat, asemănarea este uluitoare!” Apoi, întorcându-se spre Constantin, adăugă:

„Bărbatul meu nu şi-a pierdut vremea pozând pentru tine”. Doamna Brabant era interesată doar de propria-i persoană. Nu se gândise să-i spună lui Constantin că ceea ce făcuse el era frumos sau bine realizat. Se putea gândi doar la soţul „ei”, băiatul „ei”, sănătatea „ei”. În ziua în care au „dezvelit” bustul, Brabant a scos la iveală o sticlă de Chambertin Napoleon, un vin ales, şi, astfel, întreaga familie a sărbătorit evenimentul. Apoi, s-a hotărât să-i ofere tânărului sculptor cincizeci de franci pentru „o muncă atât de bine făcută”; Constantin a acceptat banii foarte fericit, cu atât mai mult cu cât nu se aştepta la o atât de generoasă răsplată. Alexandru a fost de părere că bustul este într-adevăr reuşit şi-l convinse pe domnul Brabant să accepte expunerea lui la Salonul de Sculptură, din primăvara lui 1906.

Tot în aceste zile, Constantin îl descoperi pe Raymond, băieţaşul de zece ani al soţilor Brabant; plângea amar într-un colţ al restaurantului. Umerii îi tremurau şi când i-a ridicat faţa, pentru a-l mângâia, observă că era desfigurată de suferinţă. După multe întrebări Raymond îi explică, plângând, că tatăl său îl bătuse pentru că nu luase notele cele mai bune la şcoală. Părinţii doreau ca el să fie „onoarea familiei” şi îl terorizau când nu învăţa pe măsura

aşteptărilor.

Constantin îşi aminti de copilăria sa, de bătăile pe care le primea de la tatăl său vitreg. Dar el avea pădurea în care se refugia, până când supărarea se pierdea printre copaci spre cerul albastru. Raymond nu avea o asemenea alinare. Continua să fie bătut ca să ajungă „om mare”. Nu era greu de ghicit mâna acră pe care o va înfăţişa lumii odată ajuns „mare”.

Constantin îl rugă pe băieţaş să-i pozeze pentru un bust pe care-l botează „Băiat chinuit”; dorea să-l prezinte la Salonul Primăverii. Raymond se consolă văzându-şi suferinţa exprimată în lut. Venea în secret la atelierul lui Constantin şi făcea tot ce i se cerea.

Expresia feţei sale, era redată în maniera lui Rodin, dar forma, ca de obicei, i-a dat mult de furcă. Oscila între oval şi rotund pentru cap şi găsea urechile şi nasul ceva foarte supărător. Urechile arătau ca şi toartele unui ulcior. Era cât pe-aici să le omită, dar apoi se hotărî: „le las; sunt doar ale lui”. După un timp descoperi că umerii căzuţi şi capul aruncat înapoi exprimau mult mai bine suferinţa decât expresia feţei care era copia fidelă a capului lui Laocoon pe care îl lucrase pentru admitere la Academia de arte frumoase din Bucureşti.

Lucrările expuse de Constantin la expoziţia de la Grand Palais, al cărui vernisaj a avut loc în 15 aprilie 1906, au fost favorabil primite şi comentate, Alexandru îl convinsese pe un oarecare Lupescu să-i pozeze lui Constantin pentru un bust, ceea ce însemna pentru sculptor suma de două sute de franci. Un adevărat chilipir ce s-a cheltuit aproape integral pe materialele necesare şi turnarea bustului în bronz.

„Acum nu mai poţi spune nimic, eşti bun de plată”, îi zise Alexandru.

De data aceasta sculptorul nu avu ce face şi sâmbătă seara plecară spre restaurantul Brabant; era prima

vacanţă după o muncă istovitoare de optsprezece luni. În sfârşit, Constantin putea să-şi plătească singur distracţia.

Capitolul VIII

FATA DE LA „LE LAPIN AGILE”.

Se hotărâră să se îndrepte spre Montmartre; aveau deci de străbătut întreg Parisul. Era o zi plăcută de mai, ideală pentru o plimbare. Trecură Sena pe la Pont des Arts. Numeroasele statui care împodobesc podul treziră entuziasmul lui Alexandru, care exclamă: „Sunt admirabil realizate!”

„Da, sunt modelate frumos”, îi răspunse Constantin. „Dar ce reprezintă? Nu sunt deloc vesele. Dacă stau şi mă uit bine, îţi face impresia că dau un aer trist locului. Cine le priveşte în afară de studenţii de la Arte frumoase?” Alexandru respinse ideea:

„Ai vrea în schimb să ai un şir nesfârşit de Laocooni? Ce poate fi mai frumos decât un nud de femeie?”

Constantin nu-i răspunse, se mulţumi să mormăie:

„Nu e strop de viaţă în efigiile corpului omenesc”.

Cu toate acestea nu ştia încă cu ce puteau fi înlocuite nudurile de pe *Pont des Arts*. Bineînţeles că niciun sculptor, până atunci, nu ajunsese atât de departe ca şi tinerii pictori necunoscuţi, care şi-au expus creaţiile la Salonul de toamna, cu un an înainte. Vauxcelles, criticul de artă, a observat că bustul unui băiat, aşezat în mijlocul galeriei arăta ca şi „Donatello printre fiare”. Fără să vrea le dăduse un nume cutezătorilor artişti. Pretutindeni li se spuneau *Les Fauves*. Constantin observase legătura, elementul comun celor ce aparţineau acestui grup. Ei nu-i imitau pe alţii şi nici nu copiau natura; nu se foloseau de artificii, aşa cum făceau artiştii *trompe-l’oeil*. Doreau să creeze o lume proprie, care să nu mai fie o copie fidelă a naturii. Era uşor să-ţi dai seama despre aceasta urmărind gama variată de culori folosită de ei. Combinaţiile erau ţipătoare; nuanţe de albastru puternic erau aşezate lângă

cel mai aprins portocaliu, golite direct din tub pe pânză, fără culori intermediare. Umpleau spaţiile cu culori în maniera lui Gauguin, care urma să fie onorat într-o retrospectivă la Salonul de toamnă.

Ce însemnau toate acestea? Era doar o nebunie trecătoare, sau un curent nou, menit să revoluţioneze lumea artei? Cei doi sculptori discutau despre *Les Fauves* cu pasiunea ce o inspirau tuturor aceşti t-ineri. Discutând aprins, Alexandru şi Constantin ajunseră la galeria unde era deschisă expoziţia. Clădirea era aşezată aproape de *Le Butte* pe care o descopereai după ce urcai din greu trei dealuri, presărate cu mori de vânt. Intrat în galerie, Constantin simţi un şoc asemănător celui avut când privise picturile expuse de îndrăzneţii *Les Fauves* la Salon. Era încântat şi orbit de varietatea culorilor, era cu totul altceva decât ceea ce văzuse până atunci în diferite alte galerii ale Europei. Numele artiştilor aveau o rezonanţă stranie – Cézanne, Van Gogh, Derain, Vlaminck, Dufy, Picasso, Rouault, Van Dongen, Renoir. Efectul pânzelor era de-a dreptul hipnotic şi i-a fost greu să se smulgă de lângă ele. Când părăsiră galeria Alexandru îi spuse:

„Renoir este singurul care are ceva semnificativ şi de valoare".

„Ai lui sunt secerătorii în auriu şi albastru?" îl întrebă Constantin, ameţit încă de atâtea nume ciudate.

„Oh, nu. Acela e a unui olandez – Van Gogh. Nu. Renoir are un nud. E minunat! Am observat că te-ai uitat foarte atent la el", râse Alexandru.

Gânditor, Constantin replică încet:

„Da, a apărut ceva nou sub soare".

„Renoir se va vinde uşor. Ceilalţi sunt doar nişte nebuni fără speranţă. Publicul nu va cumpăra niciodată mâzgăliturile unor copii!" Supărarea se făcea simţită în vocea lui Alexandru.

„La ţară se spune că nebunii şi copiii spun adevărul",

îi răspunse Constantin; „nu, nu sunt amatori. Ştiu ei ce fac… realizează nişte efecte nemaipomenite în modul cel mai simplu. Picturile lor se deosebesc de cele plictisitoare expuse de obicei. Aceşti *Fauves* dau din plin viaţă creaţiilor lor”.

„Propun să mergem la „*Le Lapin Agile*. Să vezi ce viaţă e acolo. E la capătul Parisului. Fetelor de acolo le plac artiştii fără bani, ca noi”.

Ideea îi surâse lui Constantin şi curând urcară încă un deal, pe strada Saules.

Când ajunseră în vârf s-au pomenit parcă în mijlocul unui sătuc adormit, înconjurat de livezi, grădini şi parcele de pământ în paragină. Străzile se terminau toate în fundături.

Gospodine şi muncitori stăteau pe trepte, în faţa caselor, dormitând în razele călduţe ale amurgului. Numai zgomotul copiilor, care se jucau, tulbura liniştea profundă. Câţiva artişti îşi adunau încet pânzele, cutiile cu culori şi pensulele. Meşteşugarii şedeau leneşi sub copaci, în apropierea unor căsuţe de ţară, vopsite în alb şi roz, transformate în cabarete cu firme mari roşii, deasupra, pe care se putea citi: *Tabac*, 1/*ins*, *Liqueurs*. Chelnerii acopereau mesele cu feţe albe, aşezau luminările, pregătindu-se pentru clienţii de seară.

Odată cu amurgul se schimba şi clientela. Localnicii dispăreau prin casele lor, în timp ce soseau „ceilalţi”: poeţii, pictorii, fetele şi turişti bogaţi. *Le Lapin agile* era o căsuţă cu un singur etaj, vopsită în roz; una dintre cafenelele din *Le Butte* ce erau pomenite în ziare destul de des. Din când în când vagabonzi înarmaţi cu cuţite dădeau buzna în cabarete şi luau toţi banii – ceea ce, curios, atrăgea tot mai mulţi turişti.

Cei doi sculptori ajunseră destul de devreme şi găsiră o masă. Au ales una potrivită, aşezată într-un colţ. Cerură apetitâve şi câteva sticle de vin. La intrare, pe o placă, era

pictat un iepure sărind într-un castron cu ciorbă. Alexandru spuse că pictura sugerează înclinaţia oamenilor de a intra în încurcături. Ciorba de iepure era însă specialitatea casei. Se înnoptase de-a binelea când cei doi prieteni isprăvirăˮ cina. Se aprinseră luminările şi mai cerura două sticle cu vin. Cafeneaua iarfotea de lume, era acum plină de fum şi de mirosul de petrol al lămpilor atârnate de tavan.

O pictură singuratică ce atârna pe un perete reprezenta o femeie şi un arlechin albastru şezând la o masă; în spate sta un cântareţ cu o ghitara. Zugrăvea cu acurateţă atmosfera locului; curiozitatea îl împinse pe Constantin să afle cine era autorul. Picasso… îşi aminti de o pictură asemănătoare purtând aceeaşi semnătură, pe care o remarcase la galerie.

Fete, perechi, intrau râzând şi vorbind, în timp ce scrutau cercetător şi cu speranţă încăperea. Chelnerii aşezau din timp pe masă paharele cu băutura verzuie, ştiind parcă dinainte că ele vor cere absint. Două fete se aşezară la o masă, în apropierea celor doi sculptori. Erau tinere şi drăguţe, îmbrăcate cu bluze ce împlineau forme frumoase; pe cap purtau berete mici şi caraghioase. Constantin observă că cea mai tânără, cu beretă albă, avea o faţă sănătoasă de ţărancă şi stătea crispată, cu ochii miraţi, larg deschişi ca şi cum totul ar fi fost o experienţă inedită pentru ea. Speriată, zise: „Eşti sigură că ştii ce faci?ˮ

„După cum ţi-am spus, Marthe, m-am căpătuit pentru momentˮ, îi răspunse cea cu beretă albastră.

„*Mais oui*, *mais oui*, dar eu nu sunt prea sigurăˮ, insistă fata căreia i se spusese Marthe.

„Trebuie să trăiesc şi eu cumva, nu crezi?ˮ

„Da, dar celălalt s-ar putea întoarce. Ai fost drăguţă cu elˮ.

„Asta da. Oh, da, aproape că l-am răsfăţatˮ.

„Prea mult, poate”, zise Marthe.

„Poate. Fiecare se poartă după cum i-e felul”.

Alexandru încercă să-i atragă atenţia celei cu bereta albastră ai cărei sâni bine formaţi îi observase încă de la intrarea fetelor în local. Ea îi zâmbi, dar mişcă totodată din cap pentru a-l face să înţeleagă că aştepta pe altcineva. La puţin timp după aceea, un individ cu o faţă palidă, cam gârbovit, se îndreptă spre ea şi îi şopti ceva, arătând spre o masă unde tocmai se aşezaseră doi bărbaţi cu înfăţişare de spanioli. Era în perioada când milionarii din Argentina invadaseră Montmartre şi aveau o reputaţie de straşnici cheltuitori. Apoi bărbatul gălbejit se înapoie la masa de unde se ridicase. Proprietarul cafenelei intră cu o ghitară în mână şi fu primit de un ropot de aplauze. Avea o înfăţişare ciudată: o barbă deasă, o jachetă din catifea de un roşu aprins şi pe cap o scufie de noapte cu ciucuri. Se aşează călare pe un butoi mare, în mijlocul încăperii.

„*Messieurs*, *mes dames*, permiteţi-mi să aştern în faţa dumneavoastră o masă încărcată cu toate delicatesele, atât de îndrăgite de acel veşnic tânăr şi frumos zeu al dragostei”.

Zicând acestea, începu să cânte la ghitară o baladă despre o fată de la ţară venită singură la Paris. Faţa lui caraghioasă avea o expresie atât de nostimă la sfârşitul fiecărui vers încât era salutată cu râsete zgomotoase şi aplauze. Constantin şi Alexandru nu înţelegeau jargonul acestor oameni, vorbele lor cu două înţelesuri, dar priveau amuzaţi la maimuţărelile cântăreţului. Încheindu-şi repertoriul, proprietarul cafenelei le spuse chelnerilor să mai aducă vin. În curând, se simţiră cuprinşi de o ameţeală plăcută.

„Un moment infinitezimal de armonie”, zise el cu voce tare, încheind cu ceva care semăna cu un prelung Om-m-m. Repetă vorbele pe un ton mai coborât. Şi Alexandru cunoştea cântecul. Era încântat văzând că

prietenul său e atât de bine dispus şi porni să-l acompanieze, mai timid la început. Apoi, încurajaţi de privirile admirative, de aplauzele celor din cafenea, cei doi cântară cântetul până la capăt. Au fost răsplătiţi de aplauze zgomotoase. Când spiritele se mai potoliră, Alexandru îi spuse lui Constantin: „*Om* e cuvânt ciudat. În româneşte înseamnă şi bărbat”. „În româneşte da, dar înţelepţii hindu sunt de părere că *om* nu aparţine nici unei limbi. Este un cuvânt al naturii. Şoptit prelung: Omm-m, devine un exerciţiu de meditaţie”.

„Meditaţie? la ce bun?” întrebă Alexandru, mai mult amuzat decât curios.

„Pentru a realiza inspiraţia artistică. Omul poate atinge perfecţiunea într-un moment infinitezimal de armonie. Meditaţia mă pregăteşte pentru artă. Actul de creaţie artistică nu este dificil. E adevărat, e mai uşor să copiezi natura. Dar pentru o artă creatoare, adevărată, marea problemă este să ştii să te pregăteşti pentru actul artistic. Acesta este secretul; în creaţie e necesar un moment de pregătire”.

Curând însă amândoi cântau din nou un cântec cu „omule, omule” pe care-l începu Alexandru. Li se alăturară şi fetele de la masa apropiată şi nu peste multă vreme râdeau împreună.

„Mă numesc Alexei”, zise Alexandru, şi-l prezentă şi pe Constantin. „Constantin”, repetă domnişoara cu beretă albă. „Un nume plăcut, nu-i aşa, Jeanne?” Apoi zâmbi, cuceritor, spre Constantin.

„Da, într-adevăr” replică Jeanne.

Chelnerul, atent, sosi cu alte butelii, pline. Vorbeau toţi deodată, veseli, când un bărbat cu faţă lăptoasă se furişă lângă ei şi-l apucă pe Alexandru de umeri.

„Ce vrei de la surorile mele, *Monsieur*?” îi privea ameninţător. Jeanne se îngălbeni şi vru să spună ceva; dar

u*n la gueule*[1], amenințător o opri la timp. Lui Marthe i se puse un nod în gât şi privi îngrozită spre Jeanne. Apoi, deodată, se ridică, gata să plece. Dar „Faţa lăptoasă” fu dintr-o mişcare lângă ea: stai jos, micuţo! spuse el cu o strâmbătură, în timp ce scoase ceva din buzunarul de la haină.

Alexandru era puternic, şi pe deasupra cunoştea firea bătăuşilor din cârciumile Parisului. Se gândi totuşi că de data aceasta precauţia era o tactică mai bună decât curajul. Se ridică de pe scaun şi îl rugă pe chelner să-i aducă nota de plată. Acesta veni în mare grabă şi îi şopti *Cest meilleur comme ga1*. Alexandru plăti, iar chelnerul se grăbi să-i înapoieze restul. Scandalagiul însă se întoarse spre Alexandru şi-l împinse brusc, zicând cu voce aspră: *„Et alors vous*?” *2* îndreptând cuţitul spre el, şi cerându-i să iasă afară cât mai repede. Şi de data aceasta instinctul i-a fost sfetnic bun. Până ce Constantin să-şi dea seama ce se petrece, Alexandru îl apucă pe adversar ca într-o îmbrăţişare de urs, imobilizându-i mâinile, îl ridică pe sus şi ieşi cu el din local. Strâns ca într-un cleşte, acesta lăsă să-i cadă cuţitul din mână. Alexandru îl azvârli ca pe o bucată de lemn în şanţ, îi trase câteva palme peste obrajii livizi şi gemu: *Moi comme ga3*. Îşi şterse transpiraţia şi se întoarse spre Constantin mormăind în româneşte: am încheiat repede! îl luă apoi de braţ şi plecară.

Chelnerul gâfâinci îi ajunse din urmă cu restul. Cele două fete veniră şi ele în mare grabă. Jeanne îl apucă pe Alexandru de mânecă: „Ia-o mai încet. Zău că i-ai tras o chelfăneală zdravănă individului”, constată ea admirativ.

„Mulţumesc *Mademoiselle*” replică el, oarecum mulţumit de sine.

„Totuşi, hai să n-o mai zorim aşa”, reveni Jeanne. „Mergem cu voi. Sunteţi artişti; se vede cât de colo. Aveţi atelier în Montmartre? De cealaltă parte a Senei? Marthe

1 Ţine-ţi fleanca (fir.)

şi cu mine locuim aici, nu departe. Într-o cămăruţă cu un singur pat. Destul totuşi pentru noi două”, continuă ea. Constantin râse în barbă.

„Ş-atunci ce ne facem?” întrebă Alexandru, mai în glumă, mai în serios. „Să ne plimbăm pân’ ce răsare soarele”.

„Pân’ ce răsare soarele”, repetă ea, izbucnind în râs.

Alexandru conchise râzând: există o soluţie, *Place Dauphine*, la noi, la ateliere.

Portăreasa, care deţinea singura cheie, mormăi supărată când o treziră mult după miezul nopţii, ca să le deschidă poarta. Le deschise, totuşi – „pentru ultima oară” – deşi era împotriva uzanţelor.

Ameţit, cum era, Constantin se simţi jenat, în timp ce urcau scările spre mansarda sa; dorinţa de-a o avea pe Marthe începu să se evaporeze. Când ajunse să descuie uşa la cameră era pe deplin treaz. O luă pe Marthe de mână, conducând-o încet spre pat. „Şezi, până aprind lampa”. Bâjbâi prin întuneric, căută lampa de petrol şi în sfârşit o aprinse. Busturile din argilă, la care lucrase, acoperite cu cârpe umede, lăsau – în lumina stranie – impresia unor stafii.

„Eşti sculptor?” întrebă cu interes Marthe. Pot să le văd?” Se ridică repede. Constantin observă interes sincer în privirea ei. Dezveli una din sculpturi. Reprezenta vag o femeie îngenuncheată. „Abia am început să o lucrez”, se explică el. „Nu am nici model, şi o lucrez clin imaginaţie”.

„Ai nevoie de un model, Constantin?” reveni fata, pronunţându-i răsunător numele.

„Nu-mi pot îngădui să plătesc o profesionistă”, răspunse Constantin cu o strâmbătură şi arătându-i unul din buzunare pentru a demonstra cât era de gol.

„Dacă vrei, îţi pozez eu. Uite”. Şi căzu în genunchi străduindu-se să imite statueta.

„Păi, să vezi, de fapt, *ai fi* un model”. Şi o ridică,

îmbrăţându-i răsunător numele.

„Pot să vin sâmbătă după-amiază, continuă ea; poate şi duminică”.

„Chiar dacă nu te pot plăti?”

„Chiar şi aşa”. Ea nu-şi dădea, de fapt, seama cât era de

„Dar n-avem nici ce mânca. Sâmbăta şi duminica, eu însumi spăl vase ca să capăt un blid de mâncare”. Intenţionat nu-i ascunsese nimic; se aştepta să o vadă plecând.

„Aduc şi ceva de-ale gurii”, zise ea liniştit.

O privea şi nu-i venea să-şi creadă urechilor. De ce făcea ea toate astea? El continuă să se împotrivească: ba că e greu să pozezi, ba că e greu să lucrezi; nu e voie să te mişti, cinci, zece, şi chiar cincisprezece minute.

„Cred că aş rezista, dacă aş pune ceva sub genunchi”, replică ea.

„Desigur, desigur! Când am fost mic mă puneau în genunchi pe boabe de porumb”.

„Doamne, dumnezeule, ce cruzime!” exclamă Marthe.

„Pedeapsa e întotdeauna crudă. O meritam, ziceau ei, pentru că nu ascultam”, răspunse Constantin râzând. El se duse înspre pat, luă cuvertura, o împătură şi-o aşeză pe masă.

„Îngenunchează aici, şi eu mă apuc de treabă”.

„Acum?” întrebă ea uluită.

„De ce nu? Am să-ţi dovedesc cât de greu este, şi n-ai să te mai întorci. Şi-acum dezbracă-te!” Se dezbrăcă şi el pentru a-şi pune halatul.

„Eşti caraghios”, zise ea zâmbind. Cu toate acestea se dezbrăcă şi-şi aşeză hainele pe pat. Constantin o privi fix până ce ea se înroşi şi-şi puse mâinile pe sâni, acoperindu-i. Dar observă că el o priveşte fără s-o poftească. Corpul era alb, doar sfârcurile erau roz şi

aureolate. „Un trup de femeie bine lucrat, puternic, de ţărancă. Trebuie să fi crescut la o fermă”, socoti Constantin. „Dă-mi mâna!” Aşa deodată, plin de energie, îi întinse mâna şi o ajută să se urce pe masă. Ea îşi potrivi genunchii pe pătură şi se aşeză în poziţia nudului.

Fu izbit de vitalitatea ce-o degaja corpul Marthei – de contrastul dintre trupul viu şi lutul inert. O privi îndelung. Apoi, impulsiv, mâinile-i alunecară de-a lungul trupului. Ea se chirci. „Asta nu-mi place”, spuse ea prompt, întorcându-şi capul.

„Nu, nu! Scuză-mă, te rog. Am dorit numai să văd cât de tare-ţi este carnea, cât de vie”, se explică el apucându-se de lucru. Uită trupul Marthei, dar degetele îşi amintiră de carnea ei tare. Avea trunchiul scurt şi picioare lungi. Coapsele erau frumos alungite, ombilicul mic. Triunghiul pe care-l formau împreună cu abdomenul aluneca misterios în jos.

După un timp, Marthe simţi nevoia să se odihnească. Nu era obişnuită să pozeze şi să stea în genunchi. Se culcă pe pătură întinzându-şi picioarele.

„Aşa, odihneşte-te puţin”, spuse Constantin, dar continuă să lucreze. El lucrase la nud fără să aibă model, iar acum Marthe poza atât de natural încât îl fascina diferenţa dintre lutul inert şi trupul viu. Mâinile, adunate în semn de rugăciune îi ascundeau’s nii. Pe loc hotărî să renunţe la mâini până mai sus de coate. Atitudinea pioasă nu depindea de prezenţa mâinilor, gândi el. Spatele încovoiat o sublinia îndeajuns. Fără braţe, partea de sus a trupului e deschisă vederii. În sfârşit, avea bine conturate în minte trăsăturile principale ale unui nud îngenuncheat. Eliminase tot ce era de prisos. Revenindu-şi, observă că Marthe îşi masa genunchii. „Sărmană Marthe”, spuse el în timp ce se îndreptă spre ea, sărutând-o. „Ţi-am spus că viaţa unui model nu e uşoară”. „Cu toate că eşti sărac, eşti minunat”, răspunse ea recunoscătoare.

„Dragostea e mai importantă şi cu toţii avem nevoie de ea. Mă refer la dragoste, devoţiune, nu neapărat... M-am prins în munca mea, dar bag de seama că mă aprind, numai gândindu-mă la tine. Şi nu eşti prea departe de mine”. Se aşează lângă ea şi o îmbrăţişă. „Vrei să ne iubim?” „Nu prea e loc aici”, protestă ea râzând, dar îl ajută să se dezbrace, deoarece, spunea ea, hainele zgârie.

Au povestit aproape toată noaptea. Marthe fugise din Elveţia, de la un soţ ce o teroriza. Îi scrisese verişoarei sale Jeanne, la Paris, care o chemă aici. Şi a venit, dar fostul ei soţ habar n-avea unde se află. Râse şi se cuibări mai aproape de Constantin. Dar Marthe nu voia să fie la fel ca verişoara ei. Drept pentru care şi-a găsit de lucru într-o bucătărie. Tipul de la „Le Lapin Agile” fusese ultimul amant al lui Jeanne. Se obişnuise să aibă mereu câte unul. De data aceasta însă greşise. Dacă Jeanne i se împotrivea, într-un fel sau altul, el o ameninţa cu cuţitul. Nu avea altă scăpare decât să fugă de acasă, să se ascundă. Era într-o situaţe disperată, sărmana de ea. Va trebui să înceapă să lucreze undeva.

„Mie-mi place să lucrez şi tu eşti bun şi drăguţ. De aceea am venit să-ţi pozez – şi voi veni sâmbăta şi duminica, dacă vrei”.

Dimineaţa îi găsi încă dormind şi îi treziră bătăi la uşă.

„*Mon Dieu*, cine poate fi?” spuse Marthe speriată. Nu uitase încă de omul cu cuţitul.

„Un moment şi vom vedea”, răspunse Constantin până să deschidă uşa. Se îmbrăcă şi când o deschise văzu în uşă un bărbat de vârstă mijlocie, îmbrăcat într-un halat de pictor, care se prezentă înclimndu-se: „Sunt Ferrandez De la Verna”.

„Atelierul meu e cu un etaj mai jes, sub al dumneavoastră, domnule Brâncuşi. Am văzut ce aţi expus la Salonul primăverii. Totul e admirabil. Tot atât de

frumoase ca ale lui Rodin. Mi-ar face mare plăcere şi m-ar onora în acelaşi timp dacă aţi accepta să serviţi micul dejun cu mine”.

Mai înalt decât Constantin, De la Verna se înclină uşor în timp ce vorbea; un zâmbet îi încolţea în colţul buzelor fără să prindă însă viaţă. Constantin socoti că îl apăsa o mare tristeţe.

„Vă mulţumesc mult, dar nu pot accepta; o bună prietenă e cu mine astă dimineaţă”.

„Îmi cer mii de scuze. Totuşi poate veţi accepta să coborâţi amândoi…” Vocea-i devenise rugătoare. Era prea singur.

Lui Constantin îi era tare foame. Îi lăsa gura apă la gândul mâncării. „Sunteţi foarte amabil. În nu mai mult de jumătate de oră vom fi ¡os”.

„Minunat, vă aştept pe amândoi”.

Auzind invitaţia, Marthe nu mai putu de bucurie.

„Şi nici măcar nu-l cunoşti”.

„Artiştii se cunosc după ceea ce fac”, se explică Constantin. „Eu nu mă omor după pictori. Când se întâlnesc cu un sculptor parcă ar avea mâna amorţită şi ochii asemănători ferestrelor sparte dintr-o casă părăsită. Sau, alteori, stau în gardă, gata pregătiţi. Se tem de sculptori. Dar vecinul nostru mi se pare o figură tristă, îmbătrânită care tânjeşte după prieteni. Spaniolii au suflet mare – dacă le placi, îţi dau şi haina de pe ei”.

Marthe dădu din cap a mirare spunând: „Artiştii sunt oameni deosebiţi. Cine s-ar fi gândit că astăzi dimineaţă vom mânca bine”.

Vesel, cu gândul la o masă bună, Constantin spuse: „La cele şase etaje ale casei locuiesc zeci de artişti şi fete. De ce nu te-ai muta şi tu aici?”

„S-ar rezolva şi problema lui Jeanne”, răspunse gânditoare Marthe. „Tu aduci noroc”.

După ce se îmbrăcară, s-au grăbit să ajungă jos în

atelierul vecinului. Camera lui De la Verna era mai mare decât a lui Constantin şi înţesată de picturi, stivuite unele peste altele, de ajungeau până în tavan. Reprezentau scene de stradă din Paris, în manieră impresionistă, foarte la modă în acea vreme.

De la Verna îi salută ca un vechi curtean, cu plecăciuni, oferindu-i în acelaşi timp un scaun Marthei. Pe masă se îngrămădeau toate bunătăţile: brânzeturi şi fructe felurite, o cană cu cafea chiar la mijloc, iar laptele într-o cană de pământ smălţuită.

„Vă rog să vă serviţi”, interveni De la Verna, turnând cafea şi oferind lapte.

Pâinea proaspătă era gustoasă, iar untul purta cu el miresme de câmp. Constantin avea o poftă de lup. Între timp, însă, privi şi la tablourile ce împodobeau pereţii. Sunt atât de multe, se gândi el; Omul acesta nu are astâmpăr, ca mine. De la Verna îi surprinse gândul şi îl întări: „Muncesc zi şi noapte. Trăiesc aici de vreo cincisprezece ani”.

„Ani lungi”, spuse Constantin, dominat de un sentiment de tristeţe gândindu-se că atât de multă muncă producea atât de puţină artă.

„Cincisprezece ani nu-i glumă, într-un singur loc”.

„Aşa mi se pare şi mie când mă uit la toate astea… De fapt anii zboară, ai – şi cam asta e. Dar munca rămâne, dragii mei, cel mai bun prieten al omului. Singurul prieten adevărat. Iarna trecută am fost bolnav. Trei zile am stat în pat fără să mănânc nimic. Aveam brânză, pâine, vin, de toate, dar nu mă puteam coborî din pat. S-ar putea să mori, acum, Fernandez, mi-am zis. Moartea nu face nici două parale. Dar când m-am uitat la pânzele acestea… ei bine, ce reprezintă ele pentru mine? Totul! Ca frunzele pentru copac. Şi m-am întristat. Tristeţea m-a cuprins de-a binelea. Nu pentru că mă despărţeam de viaţă. Nu, ci pentru că mă despărţeam de munca mea… Pânzele astea

sunt adevăraţii mei prieteni”.

Constantin dădu aprobator din cap şi ridică un deget, spre luare aminte.

„Prietenii tăi au vrut ca tu să trăieşti”.

„Chiar crezi asta?” întrebă de la Verna plăcut surprins.

Dar Constantin se ridicase pentru a-i strânge mâna.

„Într-o zi am să-ţi spun ce cred, mai pe-ndelete. Marthe şi cu mine îţi mulţumim. Doresc să ne revedem curând, să povestim. Consideră-mă prieten”.

„Înţeleg că eşti nerăbdător să te întorci la lucru”, răspunse De la Verna, strângându-i cu căldură mâna:

„Pe curând, m-aş bucura mult”.

Când au ajuns înapoi în cameră, Constantin îi spuse Marthei:

„Câteodată parcă i-ar trimite Dumnezeu. Presimt că bătrânul acesta îmi va fi un prieten bun”.

Mai mult în glumă, Marthe adăugă:

„Ţi-ai asigurat acum micul dejun de duminică dimineaţa”.

Capitolul IX

VESTITOR AL UNEI ARTE NOI

Marthe venea cu regularitate, sâmbăta, pentru a poza. Accepta şi poziţiile cele mai dificile, recunoscătoare fiind faţă de cele mai mici dovezi de afecţiune ce i se ofereau. Midinete sau ajutoare de brutari, fetele Parisului erau crescute să accepte această lume a bărbaţilor. Marthe îi poza de multe luni când începu să se întrebe dacă Constantin avea într-adevăr nevoie de ea, devreme ce figurile pe care le modela se asemănau atât de puţin cu ea. Ceea ce se petrecea în capul unui artist era, pur şi simplu, peste puterile ei de înţelegere. Cel mai dureros lucru pentru Marthe era să-l vadă pe Constantin distrugând dintr-o singură lovitură forma la care muncise ore întregi. Distrugea întotdeauna la fel. Stătea un timp îndelungat în

faţa sculpturii; apoi, deodată, îşi înfunda amândouă mâinile în lut, rupându-l. Când ultima linie dispărea, se prăbuşea pe un scaun, epuizat şi rămânea transfigurat, cuprins de-o îngândurare înrudită cu disperarea.

Pentru Marthe această distrugere repetată a formei ce fusese modelată cu sârguinţă supremă, părea fără sens; credea că este rezultatul unei minţi bolnave. Se îmbrăca repede şi se pregătea să plece.

„Atunci, să nu mai vin de aici încolo?” întrebă într-o zi pe un ton puţin arţăgos, dar cu o undă de rugăminte în voce.

„Am să fiu acasă doar seara, târziu”, răspunse Constantin.

Obişnuia să facă plimbări lungi pe cheiul Senei, pentru a uita înfrângerile umilitoare şi furia.

„Cât de târziu?” insistă Marthe. Apoi chicotind uşor, întrebă: „Pentru muncă sau dragoste?”

„Lucrez toată ziua. Lasă-mă să uit măcar noaptea”, răspunse Constantin cu sinceritate glumeaţă.

„Bineînţeles că o să vin”. Era nespus de veselă şi îl sărută grăbită. „Voi veni”, adăugă şi plecă.

Perioadele când poza erau obositoare pentru Marthe. Constantin o lăsa să se odihnească la fiecare cincisprezece minute. Ea nu uita însă niciodată să se uite la ceas. Uneori, văzându-l atât de absorbit în muncă, îşi menţinea poziţia peste timpul atribuit, lăsând să treacă minutele, până când trupul îi tremura de încordare. Apoi, sfârşită, cădea pe canapea. Lucrau în tăcere. Câteodată Constantin o fixa îndelung. Nu părea să-şi dea seama că Marthe e cea care-i pozează. Ea nu era pentru el decât formă. În timp ce ea se odihnea, el continua să lucreze. Nu scotea niciun cuvânt până când ziua se schimba în noapte. Într-o seară, aprinse lampa spunând:

„E noapte din nou”, parcă mirându-se că ziua s-a sfârşit atât de repede.

„Dar ai şi muncit mult azi”, răspunse Marthe.

„Da, mult”, spuse el, şi se îndreptă către statuie.

Marthe îl privi. Stătea acolo relaxat, cu mâinile atârnând moi, de-a lungul corpului. Ochii cercetară încet forma, odihnindu-se îndelung pe fiecare parte a figurii. Treptat se încorda; trăsăturile se împietreau, de parcă s-ar fi pregătit pentru o provocare supremă. Marthe îl privea fascinată, urmărindu-i transformarea. O forţă interioară părea că se eliberează în Constantin, înlănţuindu-l. Era pietrificat. Apropierea unei izbucniri era atât de evidentă, încât, atunci când se produse, Marthe ţipă înspăimântată.

Era convinsă că era împins spre distrugerea operei de o forţă interioară de necontrolat. Constantin smulse lutul de pe armătură şi-l zvârli pe podea; gemea de parc-ar fi fost rănit. Era atât de palid! Cu toate că distrugerea îi lua foarte puţin timp, când sfârşea era scăldat în sudoare.

După un timp, culoarea îi reveni şi trăsăturile feţei îşi reluară expresia firească. Cu piciorul, îngrămădi bucăţile de lut de pe podea. Surprinzând expresia înfricoşată de pe faţa Marthei, întrebă îngrijorat:

„Ce-i cu tine?”

„Pentru numele lui Dumnezeu”, îngăimă ea, „te compătimesc şi nici nu pot să înţeleg nimic…” Arătă spre grămada de lut de pe podea.

Constantin se încruntă, apoi adăugă zâmbind:

„Cum să înţelegi? Nici eu nu înţeleg; chiar deloc”.

Se aşeză pe un scaun, cu faţa la statuie. Marthe îl privea întristată.

„E fără îndoială greşeala mea. Poate un alt model?”, întrebă ea.

„Nu, nu! Nu porţi nicio vină, Marthe. Ai visat vreodată că doreşti să fugi şi nu puteai, simţind oboseala fugii şi totuşi rămânând pe loc? Tocmai asta mi se întâmplă mie acum. Dar să vezi, o voi face, promit!”

„De data asta eram convinsă că ai făcut-o perfect.

Era atât de frumoasă”, reveni Marthe galeş. Ar fi vrut să fie a ei.

„Un străin poate fi frumos, dar rămâne un străin”, sosi răspunsul.

Marthe clătină din cap:

„Nu înţeleg. Iartă-mă, dragul meu, dar e prea mult pentru mine”.

Constantin simţi dorinţa de a-şi împărtăşi gândurile unei alte persoane.

„Îşi are viaţa în mintea mea” – spuse arătând spre resturile statuii. „Ca un copil care nu s-a născut încă. E aici”. Şi îşi atinse fruntea. „Eu trec acum prin chinurile facerii. Dar copilul nu poate fi scos înainte de vreme”.

„Atunci nu-ţi sunt de niciun folos”, spuse Marthe înfricoşată, cu vocea tremurând.

Nu-i răspunse imediat. Cuvintele fetei îl tulburară: Marthe nu era un obiect, ca şi masa. De fapt, nu avea nevoie de ea. Şi atunci de ce o punea să-i pozeze? „Ce să-i spun? se întrebă el. Cât de bucuros îmi pozează! O copiez doar… şi la ce bun”. Se întoarse spre Marthe. Îi vorbi timid şi domol:

„Nu prea am nevoie de tine pentru aceste încercări”.

Dar Marthe nu plecă; şovăi la uşă, cu lacrimi în ochi.

„Deci, nu mai ai nevoie de mine?” Apoi, cu umilinţă: „Aş putea să-ţi aduc un pui fript data viitoare”.

Constantin se uită la ea surprins. În sinea sa se dojenea pentru lipsa de tact: de fapt Marthe era cea care avea mai multă nevoie de el.

„Da, da. Ar fi foarte bine”, spuse el înaintând spre ea pentru a o săruta. Îi deschise uşa şi ea plecă zâmbind.

Pe când Constantin încerca să-şi formuleze părerile despre viaţă şi artă, grupul tinerilor artişti care pictau tablouri scandaloase crescuse atât de mult încât începuse să fie tot mai frecvent semnalat în presă. Constantin începu să audă nume noi. Derain picta Sena cu culori

scoase direct din tub. Matisse abandonase meşteşugul savant, pentru a crea opere – spuneau criticii – pictate de fiul său. Picasso începu să folosească culori mai vii decât Gauguin sau Toulouse-Lautrec; curând, toţi îşi încercau mâna lucrând pictură „scandaloasă”. *Place Dauphine*, case din Montparnasse, ca şi *Băteau*

Lavoir sau apartamente dărăpănate din Montmartre deveniră un stup de activitate *fovistă*. Artiştii îşi arătau unul altuia operele şi astfel toţi profitau de experienţa tuturor.

De la Verna îi făcu cunoştinţă lui Constantin cu mulţi dintre tinerii *Fauves*. La început se purtară cu el ca şi cum ar fi fost o rudă îndoielnică din provincie. Constantin era sculptor şi nu se aşteptau ca un sculptor să simpatizeze cu noua mişcare radicală.

„De ce pictezi faţa femeii în roşu şi verde? îl întrebă el pe un pictor care tocmai îi arăta un tablou lui De la Verna.

„O fac intenţionat”, primi răspunsul pe un ton compătimitor.

„Cu ce scop?” insistă sculptorul.

„Portretul femeii este întâmplător, doar culorile au semnificaţia lor.

„Atunci de ce nu pictezi un măr în roşu şi verde? Există mere roşii şi verzi; dar cred că n-ai văzut niciodată o faţă de femeie colorată astfel”. Când Constantin continuă să sublinieze că unicul lor scop era să epateze; că îşi satisfăceau, pur şi simplu, toanele, unul dintre pictori izbucni supărat:

„Dar tu eu sculptura ta ce faci? Eu pictez aşa cum gândesc, pe când tu rămâi un sclav al modelului”.

Constantin bombăni doar:

„Cel puţin eu nu mutilez natura”.

În atelierul său, reflectând. Constantin îşi dădu seama că ceea ce spuneau pictorii conţinea totuşi un miez

de adevăr. Pictura sfărâma nişte ziduri, în timp ce sculptura rămânea înnămolită în aceeaşi monotonă uniformitate. Avea bănuiala vagă şi supărătoare că pictura o lua înaintea sculpturii. De la Verna încerca să-l liniştească. Dar tot De la Verna îi spuse că *Fovii* aveau un reprezentant convingător şi elocvent, un poet numit Apollinaire. „Un adevărat vestitor ce ademeneşte tinerii să-l urmeze în ţara unde umblă câinii cu covrigi în coadă”. Putea fi găsit aproape întotdeauna la cafeneaua sa favorită: *Closerie des Lilas* din Montparnasse, îi spuse spaniolul. De la Verna îi vorbi atât de frecvent despre tot ce făcea sau spunea Apollinaire încât îi trezi în sfârşit interesul. Îl rugă deci să-i facă cunoştinţă cu poetul. Constantin evitase cafenelele nu numai pentru că nu putea să-şi permită acest lux ci şi pentru că le considera o pierdere de timp. Nerăbdător să-l întâlnească pe Apollinaire îşi învinse totuşi scrupulele şi îl însoţi pe bătrânul său prieten la cafeneaua unde acesta era înconjurat de artiştii fascinaţi de stilul său paradoxal. Mânca, bea, discuta şi scria la masa sa favorită, în cafenea, ziua întreagă şi noaptea până târziu. Nu se sinchisea că mânca mai mult de trei ori pe zi.

„Prima datorie a unui om respectabil – obişnuia să spună – e să aibă un stomac bun”.

Era un om pofticios şi mulţumit de sine, afişând un dispreţ binevoitor. Aerul său de desfrâu împlinit sugera o senzualitate satisfăcută. După ce tânărul Brâncuşi îi fu prezentat, Apollinaire îi acordă întreaga sa atenţie, gata să discute cu oricine nu împărtăşea aceleaşi păreri. Un sculptor era pentru el o provocare. Întâlnise puţini sculptori, spunea, pentru că trăiau de obicei ascunşi în vizuinile lor ca nişte „urşi morocănoşi”. Reţinu imediat atenţia lui Brâncuşi, întrebându-l dacă foloseşte modele. Constantin fu luat prin surprindere. Exista oare vreun sculptor care să nu folosească modele? Apollinaire îi spuse

că sculptura viitorului se va lipsi de model. Constantin se apără cu ardoare. Sculptura cere mai multă sinceritate în expresie decât pictura; un sculptor nu-şi poate permite să abandoneze *natura*, îndreptarul său permanent.

„Nu, dacă tai direct în piatră”, replică Apollinaire.

Constantin trebui să admită că lucra de cele mai multe ori în lut.

„Demnitatea umană rezidă în abilitatea omului de a inventa. Vei fi mult mai inventiv dacă o să lucrezi direct în piatră. Folosind material moale nu faci altceva decât să repeţi ceea ce au făcut alţii. Tot ce vei face vor fi femei frumoase în maniera lui Rodin, sau obiecte de bun gust pentru salon. Vei ajunge, în cele din urmă, să lucrezi doar pentru vânzare. Arta devine astfel un afrodiziac pe care-l vei da altora. Vei repeta formele vechi ale artei, care sunt acum perimate”.

Apollinaire avea un fel foarte curios de a nimeri la ţintă cu observaţiile sale tăioase, încât Constantin deveni din ce în ce mai nervos, neştiind cum să riposteze. Spuse totuşi:

„Te referi poate la pictură. *Fovti* pot face ce vor cu libertatea lor. Sculptura este însă structură şi fiecare construcţie îşi are legile ei”.

Apollinaire încuviinţă:

„Ai şi tu ceva dreptate. Cineva mi-a arătat un portret primitiv. Cămaşa nu avea nasturi. Nasturii erau aranjaţi ca un *halo* în jurul capului. Elementele constitutive erau mişcate din poziţiile lor obişnuite, dând astfel picturii un aspect izbitor; compoziţiei mult mai multă armonie. De ce nu s-ar putea face acelaşi lucru şi în sculptură?”

„Pentru că sculptura nu înşală, replică Constantin cu ardoare. În pictură culorile au un farmec periculos. Verdele smaraldului sau albastrul de Prusia emoţionează prin ele înşile. Nu e nevoie să pătrunzi mai adânc. *Fovii* înşală prin culorile lor. Dacă ar folosi culoarea ca mijloc de

realizare a formei ar fi mult mai cinstiţi”.

Apollinaire zâmbi larg şi spuse:

„În sfârşit, am găsit un sculptor care gândeşte. Haide, umple-ţi paharul din nou”. Chemă chelnerul şi-i arătă paharele goale. „Te-ai referit la aceeaşi problemă pe care o abordează Picasso acum, continuă el. „Picasso a renunţat pentru totdeauna la imitaţie. Reduce peisajul, figurile şi casele la forme geometrice. A renunţat până şi la frumosul său albastru şi roz şi foloseşte numai culori întunecate. Pictează conştient lucruri urâte, cum nu se poate mai urâte. Vrea ca pictura lui să fie brutală, barbară… numai cuburi şi unghiuri. Va face să dispară de pe pereţii noştri imitaţiile de mâna a doua după impresionişti, după pânze atrăgătoare şi drăguţe care umplu până la refuz galeriile de artă. O dată îmi spunea: „Nu poţi vedea în aceste picturi decât cel mult cum este vremea afară. Nu vezi artă”. I-am văzut cele mai recente lucrări. Tocmai s-a întors din Spania cu peisaje noi. Casele sunt simple forme îngrămădindu-se una în alta, în structurile lor cubice. Vauxcelles, care are un adevărat talent în a boteza mişcările artistice, le consideră începutul unui nou curent în artă pe care numeşte *cubism*. Îi vei vedea curând pe *Fovi* abandonând culorile sălbatice, pentru a urma această nouă cale. Vezi deci, că tot ce este nou trebuie să izvorască din raţiune şi nu din ochi”. Scoase din buzunar o statuetă africană din lemn pe care o puse pe masă în faţa lui Constantin.

„Ce zici de asta?”

Constantin luă statueta şi o examină din toate unghiurile.

„Tot ce văd este o păpuşă de lemn, fără o formă definită, sculptată de vreun copil negru”.

„Atunci mai ai multe de învăţat!” exclamă acru Apollinaire. „A fost modelată de un mare artist. El nu a vrut să obţină asemănarea, ci formele esenţiale. Această

reprezentare a formei umane pe care a scornit-o din capul său a salvat tribul de la boală. E un făcător de minuni. Artistul a lucrat la statuetă cu toată pasiunea şi, dacă priveşti atent, observi că figurina materializează puterea de a izgoni spiritele rele.

Asta consider eu sculptură adevărată. Nu este doar o copie goală a unei alegorii greco-romane. Este energie sculptată în lemn. Începi să înţelegi acum?”

Constantin clătină din cap încet, examinând încă figurina pentru a vedea dacă poate simţi acelaşi lucru ca Apollinaire.

„Nu văd decât forme geometrice… Nimic altceva”.

„Cel puţin e un început pentru tine. Dar matematicianul Princet mi-a spus că sculptura conţine mai mult decât conul, sfera şi cilindrul. E redusă la expresii absolute, acelea ale cubului. Linia dreaptă a fost începutul în matematică. Douăsprezece linii drepte alcătuiesc un cub. Tăria unui artist, în toată deplinătatea ei, poate fi înţeleasă dacă el reduce totul la forma geometrică, asemenea acestei piese cubice africane”.

„De unde o ai?” îl întrebă Constantin intrigat.

„Există un negustor de antichităţi în *Rue de Rennes*, care le aduce din Congo”.

Constantin continua să fixeze statueta. Nu era o copie a unei efigii naturale. Artistul, pur şi simplu, crease forme ce aveau un efect straniu.

Când se întoarse la atelier cu De la Verna, Constantin fu neobişnuit de tăcut. Nu putea să-i mărturisească prietenului său că trăise o stare de şoc. Când vorbi însă, se pomeni acuzând noile mişcări. Sau artiştii erau nebuni sau provocau intenţionat lumea iubitorilor de artă.

„Sculptura e artă!” – strigă Constantin. „Prin ea aspirăm la Forma universală, la Frumuseţea universală”. Dar chiar în timp ce rostea cuvintele i se păreau lipsite de esenţă.

Totuşi, De la Verna fu din toată inima de acord cu el. Noua artă avea scopul de a şoca şi, într-devăr, reuşea. Artiştii nu mai păreau să ţină seama de ceea ce credeau sat: simţeau oamenii, atâta timp cât erau cu adevărat şocaţi. Poate artiştii încercau să trezească burghezia din îngâmfarea ei adormită.

Şi totuşi, continuă De la Verna cu chibzuinţă, Parisul nu a fost niciodată atât de plin de artă şi de artişti. E greu să găseşti un atelier disponibil. Se revărsau peste tot în *Butte*, împrăştiindu-se spre Malul stâng, invadând şcolile de artă. Orele de desen se înmulţeau peste tot şi preţurile se ridicaseră la un franc o lecţie cu model. Artiştii instalau prăvălii, şevalete, se grupau pretutindeni. Producătorii de rame se transformau în negustori de artă. Artişti din lumea întreagă veneau la Paris într-un flux continuu. Ei umpleau cafenelele de pe trotuare; unii desculţi, alţii bărboşi şi nespălaţi. Şi toţi vorbeau, vorbeau întruna. La ce vor duce, oare, toate acestea?

„E ca o lume într-o altă lume”, îşi continua De la Veri în gândurile. Nu exista nicio legătură între cele două lumi. Artiştii erau lăsaţi să moară de foame, mândri, departe de lumea neînţelegătoare care îi priveşte de sus, cu superioritate.

Ici şi colo mai apăreau inşi curioşi, ca aceşti americani, Gertrude şi Leo Stein, care cumpărau direct de la Picasso şi Matisse pictură nouă, şi de care toţi râdeau. Printre puţinii colecţionari care cumpărau noua artă erau şi câţiva ruşi şi nemţi. Sfidau batjocura prietenilor lor, convinşi că există o undă de nebunie în orice fel de aderare la această artă. „Unde vor duce toate acestea?” repeta De la Verna. Cei doi prieteni se plimbară în acea după-amiază târzie spre Grădinile Luxembourg. Era o zi minunată de primăvară. Frunzele castanilor din parc erau de un verde crud. Aerul primăvăratic invada chiar şi inima bătrânului De la Verna, care se plimba alături de

Constantin. Spuse moale:

„Am trăit mulţi ani şi am văzut multe schimbări. Poate că se naşte o nouă lume a artei. Copacii tineri, proaspeţi vor creşte poate să-i înlăture pe cei bătrâni. Întotdeauna va fi o nouă primăvară în lume”.

Capitolul X ŢĂRAN ŞI REGINĂ

Constantin se uita la statuia pe care o făcuse în timpul studiului de la *Beaux Arts* ca la o enigmă. Era complet derutat. Statuia nu avea magia vieţii, nu transmitea nicio animaţie interioară. Oare greşise?

Reuşise să realizeze echilibrul dintre spate şi faţă, vârf şi bază, cât şi cel al părţilor laterale, prin linii care se opuneau şi se susţineau. Părţile ce alcătuiau întregul erau fără cusur. Toate aveau legătură între ele, formând un tot; cu toate acestea era fără viaţă. Comisese, deci, o greşeală esenţială.

Dezgustat, îşi lăsă uneltele, amestecă lutul pe care îl modelase şi părăsi atelierul. Paşii, la început fără ţel, îl purtară spre Biblioteca Naţională.

Următoarele trei săptămâni şi le petrecu îngropat între cărţi. Ţăranul din el îi cerea să-şi atingă ţelul repede. Căuta o călăuză, o filosofie a vieţii şi artei, un nou mod de gândire. Toată viaţa sa, mai ales atunci când cutreiera dealurile şi pădurile de acasă, încercase de mai multe ori sentimentul că era stăpânit de ceva mult mai puternic decât el. Simţea că există o înrudire spirituală între om şi natură, o unitate la care ţinea nespus de mult. Lumea spirituală era invizibilă, dar tot atât de reală ca şi materia. Slujba pe care o asculta duminica dimineaţa, cântările în limba slavonă, nu aveau o importanţă adevărată pentru el; îşi juca doar rolul într-un spectacol pentru care era plătit. Începu să citească cărţile sacre ale Orientului, care-l impresionară puternic. Nu descoperea în de noi doctrine religioase, dar găsea o nouă explicaţie a legilor naturale prin care spiritul uman se putea uni cu înţelepciunea

universală. Descoperi o promisiune în ele; trebuia doar să se supună anumitor legi pentru a găsi cheia care i-ar fi eliberat în întregime forţa. Învăţaţii orientului preconizau un mod zilnic de a acţiona, care i-ar fi dat posibilitatea să ajungă, treaptă cu treaptă, la acea culme înaltă unde ar fi putut deveni una dintre conştiinţele cosmice uriaşe. Într-o fracţiune de secundă, descifră secretul pe care spera să-l descifreze în arta sa. Programul prin care se puteau obţine puteri supraomeneşti începea cu exerciţii care aveau ca scop controlul raţiunii asupra anumitor părţi ale corpului. Apoi, după cum spunea textul, trebuia să practice arta concentrării, pentru a şterge bariera dintre spirit şi materie.

Cu cât se adâncea mai mult în filosofia Orientului, cu atât se convingea că toate fenomenele naturale sunt conduse de legi ale spiritului.

În toate manifestările exterioare ale Naturii, înţelegea Constantin, există o lume interioară care nu putea fi perceptibilă minţii conştiente. Această lume era condusă de aceleaşi legi ca şi Cosmosul. „Nebunul nu vede acelaşi copac pe care-l vede înţeleptul”. Constantin încerca să descopere esenţa acestui derutant mister. Dacă raţiunea sa ar fi putut intra în relaţie cu înţelepciunea infinită doar pentru o fracţiune de secundă, era sigur că ar fi obţinut cunoaşterea intuitivă a formelor de bază din natură. Există o lume ascunsă în fiecare obiect care corespunde forţelor nevăzute ale Universului. Odată ce va descoperi această lume, va putea cuprinde „magicul” în sculptura sa. Expresia se va elibera astfel de formă. O lege cosmică putea fi imobilizată într-o sculptură iar formele şi forţele ascunse ale Universului vor deveni vizibile pentru om. Începu astfel exerciţii de meditaţie.

Cărţile sacre ale Orientului îi dădură o nouă orientare în artă. Atât Apollinaire, cât şi cărţile acestea i-au sugerat necesitatea unui început nou. Trebuia să-şi

aleagă drumul cel mai greu; acela de a tăia în piatră. Nu putea să se mai exprime în lut şi ghips sau să copieze modele.

Exerciţiile zilnice de meditaţie îl făcură să se bazeze mai mult pe intuiţie decât pe judecată. Astfel, într-o zi, cutreieră tot Montparnassul, căutând un şantier cu blocuri de piatră, îşi spuse că încrederea în sine îl va ajuta până la urmă să găsească ce dorea. După ce căutase ore în şir, descoperi deodată ceea ce dorea – o piatră mare, neagră care împreună cu altele era aşezată în apropierea unei clădiri în construcţie. Examinând-o, nu descoperi nicio crăpătură şi îşi dădu seama că era o piatră excepţional de netedă. Forma acesteia îi sugera o figură primitivă ghemuită. Împrumuta căruciorul negustorului de cărbuni pentru a duce piatra la atelier. Urcarea ei la etajul cinci a fost o muncă istovitoare, dar în cele din urmă reuşi.

A doua zi plecă în căutarea negustorului de antichităţi din *Rue de Rennes*, despre care îi vorbise Apollinaire. Descoperi prăvălioara unde se vindeau efigii africane, dar acesta nu mai avea decât trei figurine din lemn. Fuseseră, inexplicabil, foarte căutate de către artişti. Spera însă să-i sosească un nou transport cam peste vreo lună. Constantin cumpără astfel, cu cinci franci, o figurină în picioare, construită din planuri ascuţite.

Când ajunse la atelierul său, examină sculptura din lemn. Apoi, începu să deseneze pe piatră cu o bucată de cretă albă. Conturul obţinut astfel se asemăna vag cu o femeie îngenuncheată. Privi îndelung bucata de piatră neagră căutând punctul unde să lovească mai întâi. Apoi ridică dalta şi ciocanul.

Veni şi ziua în care Constantin termină de cioplit figura îngenuncheată şi o numi *Rugăciune*. Încercase să-i dea forţă şi intenţionat o lăsă neşlefuită, amintindu-şi de vorbele lui Apollinaire despre pictorul spaniol care încerca să picteze df-ar urâtul. Ochii erau nişte crăpături, obrajii

netezi, iar mâinile împreunate sub sâni într-o poziţie paralelă, îi dădeau aspectul unui bloc de piatră. Şoca întocmai ca şi primele picturi *foviste*, văzute de Constantin. Producea acest efect şi datorită faptului că piatra era neşlefuită. „Umilinţa e începutul înţelepciunii” zise, şi o numi *Rugăciunea* pentru că întruchipa umil viitorul artei.

Era obosit şi se aşeză să citească una din cărţile sacre, cu coperţi galbene, descoperite în prăvălioarele de pe cheiul Senei. Acestea deveniseră cărţile sale preferate şi era într-o continuă căutare de noi titluri.

Cineva bătu la uşă. Se întrebă cine putea fi, deoarece numai un străin n-ar fi folosit clopoţelul. Închise cartea şi o aşeză sus pe o etajeră. Îşi proteja astfel cărţile de privirile curioase. Nu spusese nimănui despre noile sale preocupări, subiect deseori luat în derâdere de ceilalţi artişti. Pe lângă aceasta, descoperise că discuţiile pe o atare temă îi slăbeau contactul spiritual cu necunoscutul.

Deschise uşa. Mihai Romanov zâmbi larg, strângând mâna lui Constantin, care se bucura de venirea lui. Destupară o sticlă cu vin, pe care sculptorul o păstra, ca şi bunică-sa, tocmai pentru asemenea ocazii.

După ce se aşezară, Mihai îi explică că fusese din nou transferat corespondent de presă la Paris, pentru a informa despre toate activităţile culturale din capitala franceză: „Toate acestea sunt rezultatul unei politici noi care are drept scop să transforme Bucureştiul într-un mic Paris. Am fost însărcinat să-i am în vedere pe artiştii români de aici. Artele frumoase vor fi încurajate. Sper că pot să le transmit lucruri bune despre tine.

Constantin îşi umplu din nou paharul şi zâmbi jalnic:

„Vei fi dezamăgit”, zise el.

„Ce vorbeşti, prietene? Nu se poate ca artistul care a creat *ecorşeul* în Bucureşti să nu fie încărcat de comenzi acum. Uită-te la Mestrovic care e cam de vârsta ta; pur şi

simplu nu mai face faţă comenzilor”.

„Însă, aici la Paris, Rodin le ia pe toate”, ridică din umeri Constantin. După cum vezi, abia îmi duc zilele”. Mihai cercetă încet încăperea. Nu văzu decât câteva capete de lut împrăştiate. Figura îngenuncheată, o bucată de marmură cioplită grosolan, din care se putea deduce destul de greu figura adormită a unei femei; o piatră mare neagră, tot atât de grosolan cioplită, reprezentând o femeie îngenuncheată. Trist, Mihai clătină din cap şi spuse:

„Ai rămas acelaşi student... Dar trebuie să schimbăm totul. Văd că am venit la momentul potrivit”. Râseră amândoi de această idee, însă Constantin se gândea că, probabil, Mihai fusese trimis să-i vină în ajutor.

Era nerăbdător să audă veşti despre ţară. Şi Mihai îi vorbi despre regina României, Elizabeta, cunoscută şi sub numele de *Carmen Sylva*, nume cu care semna basme româneşti ce se vindeau ca pâinea caldă şi erau traduse peste tot în lume. Mihai era încă emoţionat de audienţa ce-i fusese acordată, înainte de plecarea sa la Paris. Era impresionat de talentul şi interesul reginei pentru artă.

„Nu-ţi dai seama ce-ar putea să însemne asta pentru tine? continuă Mihai. În mod sigur se va folosi de toţi sculptorii din ţară pentru a decora clădirile publice. Ai putea primi comanda de a face monumente imense”.

Veştile aduse de Mihai erau emoţionante. Suverana părea că îşi dăduse seama de imensa bogăţie naturală care se găsea în îndemânarea şi puterea de muncă a ţăranilor. Emoţionat, Constantin spuse:

Mi-e dor de păstori şi de sărbătorile lor. De acei oameni îmbrăcaţi în alb, cu pumnale de argint la cingători şi cu pene mari de păun la căciulile de blană. Ah, şi fetele, fetele cu fustele lor împodobite cu paiete, cu catrinţele lor, şi mărgelele albastre, dansând pe muzica fluierelor de lemn – nimeni nu poate uita toate astea. Adevărate

serbări”.

Mihai se aşezase pe o canapea din lemn tare, acoperită cu o cergă ţărănească, trimisă de Varvara cu câteva luni înainte. O mângâie şi adulmecă mirosul lânii, ce-i amintea de sat. Apoi spuse:

„Acesta ar putea deveni principalul produs exportat de România”.

„E minunată, ca de altfel întreaga noastră artă populară”, fu de acord Constantin.

Râse deodată:

„Mă întreb cum ar comenta-o criticii: dinamică, sugestivă, expresionistă, primitivă, simbolistă – doamne, ce le mai încondeiază. Adevăratul artist crează întocmai ca şi ţăranul”.

Mihai încuviinţă şi continuă:

„Nu este totuşi interesant cum noua mişcare în artă durează? Credeam că până acum se va stinge; dimpotrivă: presa îi acordă din ce în ce mai multă atenţie. Ţăranul rămâne neschimbat, dar civilizaţia este tot mai complexă. E dură, câteodată, rece, niciodată dulce sau idilică. Ai prezentat ceva lucrări la Salon?” întrebă el, schimbând subiectul.

„Doar câteva capete, la Salonul primăverii, dar n-a ieşit nimic din ele”.

Mihai se chinui evident, pentru a găsi răspunsul potrivit. Prietenul său nu ţinea cu orice preţ să meargă din succes în succes. Nu avea dreptul să se îndoiască de sentimentele cele mai adânci ale lui Constantin şi cu toate acestea era convins că avea talentul să devină ambasadorul cultural al României. Trebuia să-şi dea seama de responsabilităţile lui; trebuia însă să i se arate diferenţa dintre artist şi om.

„Artiştii nu pot supravieţui fără protectori sau colecţionari. De ce îţi ascunzi talentul sub obroc?”

„Pentru că nu am cu ce să mă mândresc. Să

presupunem că i-aş egala pe cei mai buni. Nu aş ajunge decât un mic Rodin”.

Mihai se simţi şi mai încurcat de acest amestec de aroganţă şi umilinţă. „Pentru tine a fi un Rodin al românilor nu înseamnă nimic? Speram să pot să atrag atenţia asupra unui mare sculptor român”. Constantin zâmbi: „Contează chiar atât de mult pentru tine?” De data aceasta exasperarea îşi făcu loc în vocea lui Mihai:

„Are o şi mai mare importanţă *pentru tine*. Crează şi expune, să vedem ce se întâmplă. Cât timp mai ai ca să-ţi prezinţi lucrările la Salonul de toamnă?”

La începutul lunii ideea de a prezenta la Salon îi trecuse prin minte, dar impulsul dispăru de îndată ce Constantin începu să privească arta cu ochi mai critici. Îi spuse lui Mihai că mai erau trei zile.

„Trei zile! Atunci e prea târziu”, gemu Mihai.

Constantin izbucni în râs.

„Dacă valorează chiar atât de mult pentru tine, am să fac câteva lucrări. Va trebui să le duc la Muzeul de la Grădinile Luxembourg. Mă ajuţi?”

„Poimâine! Faci câteva lucrări până poimâine?” întrebă el cu o voce în care licărea speranţa.

„Le am gata în cap. Va fi uşor să le termin mâine după-amiază”.

Mihai era năucit:

„Vrei să spui lucrări de calitate?”

„Vor fi acceptate de juriu, nu-ţi fie teamă. Vor fi tot aşa de bune ca acelea făcute de Rodin, Bourdelle şi Maillol; nu vor avea curajul să le respingă. E uşor să lucrezi în maniera lui Rodin. Mai greu e să faci ceva nou”.

Mai târziu, când plecară spre o cafenea, Mihai nu-şi pierduse încă expresia năucă. Se întreba dacă va reuşi să-l înţeleagă vreodată pe enigmaticul său prieten.

Constantin avea o memorie foarte bună şi era convins că putea recrea capetele la care lucrase de multe ori

înainte. La acestea putea chiar să adauge figura îngenuncheată şi muza adormită din marmură, deoarece era necesară doar o retuşare finală.

Munci toată ziua următoare. Îşi amintea faţa chinuită a băiatului şi chipul fetei mândre, pe care le sculptase mai demult, îşi aducea aminte în detaliu de partea osoasă din jurul ochilor, de creasta nasului, gura, obrajii osoşi şi legătura ce se stabilea între diferitele părţi ale craniului – ovalul capetelor nu apărea niciodată simetric.

Modelă planurile şi le legă între ele, împreunându-le cu îndemânare. Făcu în aşa fel încât formele să prindă lumina. Căută expresia feţelor dând viaţă focului său lăuntric, astfel că ele trăiau acea expresivitate pe care Rodin o făcuse atât de populară. Netezi apoi câteva din trăsăturile *Muzei adormite*, încercând să unească imaginea umană cu cea a marmurei, ca să exprime o metamorfoză până atunci încătuşată: vremelnicul născându-se din permanent.

Munca fără răgaz îl făcea să treacă de la o piesă la alta ca şi cum ar fi dirijat o orchestră.

Sub suprafeţele obscure clar atrăgătoare se simţea fidelitatea faţă de forma solidă şi reală; acea formă clară, convingătoare, rotundă şi bine construită. Constantin avea ideile de mult în cap şi lucra cu repeziciune.

Când îi arătă lui Mihai lucrările terminate vineri dimineaţa, prietenul său, stupefiat, reuşi doar să clatine din cap a neîncredere. Constantin îşi aminti că citise despre disputa dintre Rodin şi academicieni care îl acuzaseră că lua modele din viaţă pentru a reproduce exact figura umană. Nu putea să creadă că îşi modela figurile conform cunoştinţelor sale enciclopedice. Probabil că şi Mihai avea aceleaşi bănuieli despre munca sa de o zi.

După cum prezise Constantin, toate lucrările sale fură acceptate în ultima zi de înscriere la Salonul de toamnă.

La *Beaux Arts*, Alexandru îl felicită, dar Constantin îşi renegă propria-i operă, fiindcă făcuse – spunea el – trei capete într-o după-amiază.

Această afirmaţie îi miră pe studenţii de la *Beaux Arts*. Îl priviră cu mult respect, dar se spuseră şi cuvinte răutăcioase despre el. Orice student la fel de talentat ca şi el ar fi trebuit să aibă un loc la catedră; să nu fie considerat un simplu ucenic. Alexandru, puţin sardonic, îl numi „*maître*" şi îl rugă să-şi critice propriile lucrări. Constantin, inocent, se supuse. Se formă un mic grup în jurul lui, toţi ascultând cu multă atenţie. După ce încheie, se simţi puţin ruşinat. Îşi dădu seama dintr-odată că nu făcuse altceva decât să repete banalităţi teoretice. Nu avusese curajul să spună că Rodin, în cele mai bune lucrări ale sale, devenise şi el academic; că sculptura lui nu-l mai impresiona. Dar l-ar fi înţeles ei, otare, d'acă le-ar fi spus că lui Rodin îi lipsea „magia"?

Pentru vernisajul Salonului de toamnă Mihai insista să închirieze un frac. Avea să întâlnească acolo oameni bogaţi, alţii foarte cunoscuţi, va veni şi Rodin – era, deci, o ocazie care impunea smoching şi joben.

Salonul de toamnă din 1906 atrăgea atenţia în mod deosebit, deoarece erau expuse şi picturile lui Gauguin. Această recunoaştere oficială a unui pictor *Fov* îi entuziasma pe *Fovi*, şi demonstra că influenţa lor sporea.

Dar nu Gauguin era acela care atrăgea lumea la vernisaj. Cei mai mulţi veneau să-l vadă pe Rodin, care tocmai fusese ales preşedinte la *Beaux Arts*; fusese declarat sculptorul întregii lumi, al doilea după Michelangelo.

Rodin devenise, de fapt, ceva mai mult decât cel mai mare dintre sculptori: era venerat drept simbolul conştiinţei spirituale a întregii omeniri. Cu barba sa albă de patriarh, amintea de maestrul-artist, nemuritor, aflat în apoteoză, pe o treaptă respectată a istoriei. Atât de mare îi

era reputaţia încât americanii şi turiştii din alte ţări, considerau vizita la casa şi atelierul său în *Meudon*, o suburbie a Parisului, la fel de importantă ca şi o vizită la mormântul lui Napoleon. Rodin îşi pregătise atelierul pentru această invazie de turişti, iar în zilele de primire împrăştia creioane de desen, bine ascuţite, pe standurile pentru modelat şi pe mese. „Lasă-le pe aici”, se povestea că i-ar fi spus secretarei. „Oamenilor le plac amintirile, în special doamnelor”.

Mihai Romanov avea convingerea că prietenul său atinsese măiestria care putea să-l facă observat pe Rodin.

La vernisaj Rodin îşi croi drum prin mulţime, asemenea unui împărat bărbos. Drept coroană avea o beretă rotundă şi iată purtată pentru a se putea distinge din suita care-l urmărea umil şi se foia în jurul său de fiecare dată când se oprea în faţa vreunei sculpturi. Gâtul său enorm, capul ascuţit şi lung îi dădea aspectul solid al unei roci care putea să oprească valurile de oameni ce doreau să-i atragă atenţia. Ochii îi erau calmi dar atenţi la tot ce se petrecerea în jurul său şi când trecu pe lângă grupul statuar al artistului român îi acordă atenţie lui Mihai Romanov, care i se adresase pe nume.

Mihai se prezentă drept reprezentantul României şi sugeră că ar fi încântat dacă maestrul ar acorda puţin timp unui sculptor român. Rodin încuviinţă şi Mihai îl conduse spre capetele expuse de Constantin. Zvonul că acesta le executase într-o singură după-masă ajunsese deja la urechile lui Rodin. Când Mihai îl prezentă pe Brâncuşi, Rodin îi aruncă o privire fugară remarcând ochii iuţi, de vulpe, ai acestuia. Exista o ciudată asemănare între cei doi bărboşi: dar nu în corpolenţă, în calibru. Constantin, tulburat putu doar să spună:

„Maestre, v-aş ruga să vă spuneţi părerea despre sculptura mea”.

„Nu e rea”, spuse Rodin.

„Dar, maestre, oricine mi-ar putea spune asta. De la dumneavoastră aştept ceva mai mult”.

Rodin nu putu să nu zâmbească la această impertinenţă vicleană şi îi răspunse la fel de înţepător:

„Nu mai spune nimănui cât de repede poţi să termini. Lucrezi prea repede. În viitor lucrează mai încet şi expune mai rar”. Îi strânse apoi mâna lui Constantin, în semn de rămas bun şi îşi continuă magnifica procesiune. Atenţia acordată lui Constantin avu totuşi un anumit efect, mai ales asupra unei doamne de vârstă mijlocie, îmbrăcată într-o rochie albă, bogat împodobită cu paiete a căror scânteieri se asortau cu pietrele preţioase montate în agrafele lungi ce ţineau cascada de păr, roşu, vopsit. Ea îi întinse mâna lui Mihai, care se aplecă să o sărute, spunând:

„Ce plăcere să vă văd din nou, doamnă Grigorescu. Permiteţi-mi să vă prezint un promiţător sculptor român, Constantin Brâncuşi”.

Doamna se întoarse spre Constantin, cu un zâmbet plăcut:

„Ţi-am văzut minunatele capete, ceva mai devreme. Sunt foarte expresive. Sunt sigură că lumea va fi încântată de ele. În sfârşit avem şi noi un sculptor pe care marele Rodin poate să-l remarce”.

Constantin se înclină şi-i sărută mâna.

„Munţii nu se întâlnesc niciodată, dar o doamnă poate să vină la un ţăran”, spuse el, parafrazând un vechi proverb românesc.

„Eşti un adevărat fiu al României, îi răspunse ea cu căldură. Am promis în ţară că voi avea grijă de artiştii talentaţi din Paris”.

Mihai profită de ocazie:

„Vă pot garanta că numele lui Brâncuşi va aduce glorie României; adică, cu ajutorul dumneavoastră, doamnă Grigorescu”.

„Bineînţeles. V-aş putea fi în vreun fel de folos?”

„După cum vedeţi, prietenul nostru este foarte talentat în portretistică. Dacă v-aţi putea gândi la cineva care ar vrea să comande un portret…”

Ea privi în jur şi zări un importator român de produse cosmetice franţuzeşti:

„Vă rog, domnule Lupescu”, îl strigă ea. „Sunteţi chiar omul pe care-l căutam…”

Îl prezentă apoi lui Constantin şi lui Mihai, lăudându-l pe tânărul sculptor român.

„Voi reţine faptul că i-aţi comandat domnului Brâncuşi un portret”.

„Nu numai pe al meu, încuviinţă Lupescu. Insist să-mi faceţi plăcerea să permiteţi talentatului nostru artist să reproducă şi faţa dumneavoastră încântătoare”.

„Vai, ce frumos din partea dumneavoastră”, exclamă ea. Se întoarse apoi spre Constantin şi spuse:

„Vrei, te rog, să-l aduci şi pe domnul Romanov la serata mea de vineri seara? Vom discuta detaliile atunci. Vă convine domnule Lupescu?”

„N-am să uit, promise acesta. Apoi îşi luă rămas bun de la cei din jur.

Mihai, înflăcărat de victorie se întoarse triumfător către Constantin:

„Două păsări dintr-un singur foc. De ce nu mă feliciţi?”

Constantin părea aiurit:

„Deci aşa se face? E o lovitură de maestru. Un, doi – *touché*! Dar îţi dai seama în ce m-ai băgat? Cum pot să-i fac să urce cinci etaje pentru lucru?”

Mihai încuviinţa gânditor. Era într-adevăr o complicaţie neprevăzută:

„Ai o săptămână la dispoziţie ca să te muţi”, spuse el optimist. „Trebuie să găseşti, cât mai repede posibil, un atelier la parter. Atâta, vreme cât ai putut face trei capete

într-o singură după-masă, asta va fi un fleac pentru tine”.

„Cu ce?”, întrebă fără ocolişuri Constantin.

Mihai râse:

„Poţi să te bazezi pe mine pentru primele trei luni de chirie. Acum că ai devenit un om de încredere…”

Capitolul XI O SPIŢĂ LA ROATĂ

Chiar din zorii celei de-a doua zile, Constantin se cufundă în căutarea unui atelier mai bun. Cutreieră străzile plin de zel, sunând, spunându-şi dorinţa portăreselor, casă după casă. De la Verna avea dreptate. Se părea că străinii, artişti din toată lumea, ocupaseră toate atelierele de închiriat. Numai după-amiază, târziu, se întrezări prima posibilitate.

Avea înfăţişarea unui şopron; fusese pe vremuri o prăvălie pe *Rue de Montţarnasse*. Interiorul era plin de praf, de pânze de păianjen şi vechituri; cherestea îngrămădită în dezordine. Numai cineva, având experienţa lui Constantin în construcţie şi în tâmplărie, ar fi putut considera acest loc drept o posibilă casă.

Murdăria nu-l deranja. Observase că există apă curentă, o curte alăturată ascunsă vederii de un gard înalt şi lucrul cel mai de preţ, în ciuda mizeriei evidente, avea lumina soarelui.

Chiria i se păru relativ mică şi Constantin semnă contractul pentru atelier, „în starea în care se afla” în mai mult de o jumătate de oră. Se întoarse apoi la fostul său atelier; îşi luă pantalonii de catifea, murdari de lut, îşi vârî câteva luminări în buzunar şi reveni la noua sa locuinţă. Lucră până după miezul nopţii, scoase tot gunoiul în curte; alese bucăţile bune de cherestea şi se folosi de o perie mare pentru a spăla murdăria groasă de un deget, ca în grajdurile lui Augias[2].

---

2 Augias, rege legendar al Eladei renumit pentru bogăţia sa. El l-a obligat pe Hercule să cureţe grajdurile sale, care nu fuseseră curăţate de 30 de ani. Eroul a abătut asupra grajdurilor şuvoaiele rîului Alfeu,

În următoarele cinci zile lucră zi şi noapte. Împrumută unelte de la tâmplarul pe la care se mai angaja, din când în când, la treburi mărunte. Putu astfel să măsoare şi să taie cheresteaua veche, să o transforme într-un pat de scânduri.

Nu avea nevoie de saltea, sau de ceva moale pe pat. Toată viaţa dormise pe patul gol sau pe podea şi-i plăcea să simtă ceva tare sub el pentru a adormi. Din restul de cherestea făcu mese şi dulapuri. Cărbunarul îl duse într-o pădure în afara Parisului, la un copac bătrân, doborât de trăsnet. Constantin tăie trunchiul în bucăţi, destul de mari pentru scaune, pe care omul le transportă cu căruţa lui la noul atelier. Obligaţia de a-şi aranja un atelier într-o singură săptămână îl determină pe Constantin să-l facă să semene cu sălaşul de munte al unui păstor transilvănean. Amintirea acelor interioare ţărăneşti îl făcea să simtă până şi mirosul lor plăcut. Totul fu făcut şi sculptat de mână; mirosul proaspăt al lemnului îl simţeai peste tot. Mesele şi poliţele fură lustruite cu mâna, până când fibra lemnoasă se vedea bine. Casele ţărăneşti au întotdeauna un aer curat, înmiresmat. Nimic nu este de prisos. Masa, scaunele, poliţele şi lada sunt aranjate proporţional, cu simţ artistic înnăscut. Câteva paturi colorate, perne şi cergi aduc o notă de bogăţie la ceea ce este doar o cameră sărăcăcioasă. Lumina pătrunde printr-o fereastră mare şi dă un fel de luciu ce înviorează. Fiind un bun tâmplar, Constantin reuşi să termine mobilierul şi dulapurile în câteva zile. Cumpără apoi o sobă de tuci pentru a încălzi încăperea; uni apoi bucăţile de burlan şi-l scoase prin acoperiş. Din cărămizi, clădi o sobă de gătit bună şi pentru prelucrarea uneltelor, dându-şi seama că dă lţile lui nu vor rezista, dacă va ciopli în piatră tare. Un al doilea burlan fu scos printr-o fereastră laterală, de-a lungul peretelui, peste acoperiş. La sfârşitul săptămânii vărui pereţii, iar vineri

---

cură- ţind grajdurile într-o singură zi. (n. t.)

dimineaţa îşi mută lucrurile în noul atelier.

Mihai, prins cu îndatoririle sale de ziarist, nu-l văzu pe Constantin până vineri după-masa, la serata doamnei Grigorescu. Ca toţi ziariştii, acesta descoperise un loc preferat, unde se întâlnea cu ruşi şi români, într-un colţ anume al *Rotondei*, cafeneaua favorită a străinilor din Montparnasse. Acolo, Mihai avea rezervată o masă până la ora cinei şi era servit de un chelner amabil.

Când Constantin intră în cafenea, la ora apetitivului, Mihai îl invită să se aşeze şi-i oferi un cinzano. Fu încântat când auzi că sculptorul se mutase în noul atelier; după ce schimbară câteva cuvinte, insistă să meargă să-l vadă imediat. Ei i numai la câţiva paşi şi când Constantin deschise poarta grea, Mihai rămase mut de uimire. Te fascina luminozitatea camerei, intensificată şi de varul de pe pereţi. Şervetele ţărăneşti orânduite pe masă, divanul, într-un cuvânt tot mobilierul apăreau ca minunate pete de culoare ce aduceau acolo universul meşterilor ţărani. Efectul magic era sporit de figuri şi capete sculptate, aşezate pe scânduri de lemn lustruit, ici şi colo, prin cameră. Privind pe fereastră, Mihai văzu lângă zidul din faţa curţii pietre mari, diforme, aranjate ca pietrele funerare într-un cimitir. Mângâiate de umbrele soarelui târziu de după-amiază, ele creau un efect ciudat.

Mihai asemui atelierul cu paradisul. Sculptorul se înconjurase de o lume a sa, asemenea unui crustaceu care îşi construieşte o cochilie confortabilă.

În vederea întâlnirii cu protectorii români, Constantin trebui să închirieze din nou un frac.

Artiştii, spunea Mihai, nu-şi etalează niciodată starea în care trăiesc; ar putea îndepărta binefăcătorii. La serată, doamna Grigorescu încheie repede aranjamentele stabilite anterior. Clienţii lui Constantin au promis să vină cu rândul pentru şedinţe, sâmbăta dimineaţa.

Gazda sugeră ca el să expedieze o telegramă, cu o zi

înainte, pentru a le aminti orele stabilite.

Fiecare avea să vină timp de două luni, perioadă pe care Constantin o considera suficientă pentru a le reda asemănarea. El avu convingerea că şedinţele vor fi dificile pentru clienţii săi, şi că aceştia vor veni doar din patriotism. Busturile, fără îndoială, gândi Constantin cu amăraciune, vor deveni în cele din urmă cele mai preţioase bunuri ale lor. Totuşi, se consolă la gândul celor 500 de franci pe care îi primi ca avans; alţi 500 îi primea la terminarea lucrului.

După ce conveniră asupra amănuntelor, doamna Grigorescu le dezvălui o surpriză ce făcu senzaţie: Constantin urma să studieze cu Rodin la *Meudon*. Taxele de şcolarizare erau achitate din fondurile administrate de ea. Pentru detalii, Constantin putea să-l viziteze pe Rodin, în orice dimineaţă la zece. Doamna Grigorescu privea cu drag spre protejatul său, simţind din plin plăcerea de a dărui.

Cei doi prieteni părăsiră serata la ora cuvenită. În timp ce se îndreptau spre *Rotonde*, pentru a lua gustarea de la miezul nopţii, Mihai zise:

„A fost o zi bună. Marea roată a destinului tău a început să se învârtă. Nu oricine are norocul să studieze cu Rodin”.

„Da, încuviinţă precaut Constantin. Rodin e un uriaş, iar eu nu sunt decât un pitic”.

Mihai îşi lămuri prietenul asupra servituţilor pe care le aduce succesul. Sub tutela lui Rodin, Constantin putea deveni moştenitorul său de drept; să preia unele din comenzile acestuia, să devină cunoscut în lumea sculpturii şi să-şi facă un nume mare. I s-ar încredinţa atunci incredibila obligaţie de a înfrumuseţa pieţele publice din Bucureşti. Viitorul său putea fi tot atât de strălucitor ca soarele.

Câteva zile mai târziu Constantin luă trenul spre

Meudon, o suburbie a Parisului. Rodin îşi avea vila aici, pe vârful unui deal. În timp ce urca, Constantin se opri pentru a se bucura de priveliştea din împrejurimi. În faţa ochilor i se deschidea un peisaj auriu, cu un pârâu ce străbătea larga vale a Senei, şi un tren fumgcând pe sub poalele unui deal îndepărtat.

Locul era ideal pentru un atelier; douăzeci de minute cu trenul până la Galeriile Parisului, şi doar două până la pădure. Proprietatea era compusă din mai multe clădiri, dar Constantin se îndreptă, printre gâştele gălăgioase şi caprele ce păşteau în voie, spre casa de sus. Sună clopoţelul şi o femeie osoasă, cu ochi mari, îi deschise uşa. Dădu din cap ca şi cum l-ar fi aşteptat şi arătă spre un scaun în salon, spunând: „Domnul Rodin vă roagă să aşteptaţi”. Constantin se aşeză, ţinându-şi pălăria în mână şi cercetă copiile în miniatură după lucrările sculptorului, aşezate pe piedestale înalte. Câteva minute mai târziu, un tânăr veni şi se prezentă ca fiind secretarul sculptorului. Domnul Ludovici era cu vreo zece ani mai mic decât Constantin. Acesta fu repede încurajat de zâmbetul prietenos al tânărului bărbos şi îi spuse deîndată tot ce ştia.

„Oh, da, zicea Ludovici, Rodin are mulţi elevi; îşi petrec cea mai mare parte a timpului făcând copii după lucrările lui. Nu trece o zi să nu primesc două sau trei comenzi din întreaga lume. Ai remarcat cumva clădirea aceea albă din spatele salcâmilor? E fabrica lui Rodin. Acolo, doi angajaţi nu fac altceva decât să reproducă modele de lut cât e ziua de lungă”.

„La ce lucrează Rodin acum?” întrebă Constantin curios.

„Nu are timp decât pentru comenzi de busturi ale unor oameni celebri. Rodin le spune că vor fi cu adevărat faimoşi atunci când el le va aplica amprenta nemuririi”. Ludovici se mărturisea cu un aer de cunoscător, mândru de

atitudinea sa mondenă.

„E greu să lucrezi cu el?” „Da. Va trebui să-i alimentezi vanitatea de bătrân; să-l măguleşti, să-l compătimeşti. Să te supui dorinţelor sale fără să crâcneşti. Nu ştiu cât voi mai rezista. Îmi dă foarte mult de lucru şi trebuie să mă strecor noaptea după ce au adormit toţii ca să mai petrec şi eu un pic. Frizerul soseşte dimineaţa la opt, pentru a-i spăla, aranja şi parfuma barba argintie. Apoi, îmi dictează cele treizeci de scrisori pe care le numerotează, iar când ajunge la treizeci se opreşte. Acum face ultimele retuşări unor copii în marmură”.

Ludovici suspină şi continuă: „Sunt liber doar după-masa târziu, adică atunci când maestrul face schiţe după modelele goale care se plimbă prin muzeu în jurul său ca nişte animale în arena circului. Maestrul spune că grecii n-au sculptat niciodată forme rigide pentru că au fost tot timpul liberi să privească mişcarea naturală. Da, modelele noi sosesc aici cu grămada în fiecare săptămână. Nu vei şti totul decât atunci când vei vedea cum le studiază pe aceste creaturi mici cu ochi de căprioară. Le spune că vrea să le simtă formele. Le frământă carnea – gâtul, mâinile, sânii, picioarele, totul. Unele dintre ele consideră asta rutină. Altele sunt mai deştepte. Ştiu ce aşteaptă de la ele şi îi fac jocul. Vin să pozeze şi rămân pentru dragoste”.

Ludovici suspină:

„Mă cuprinde disperarea numai gândindu-mă la energia acestui om. E remarcabilă pentru anii lui. Biata Rose, înghite orice. Cred că e groaznic pentru un bărbat cu celebritatea lui să aibă o soţie care nu ştie să citească sau să scrie”.

Constantin exclamă surprins:

„Rodin, căsătorit! N-am ştiut asta!”

Ludovici îşi coborî vocea:

„E femeia care ţi-a dat drumul înăuntru. Nu cred că sunt căsătoriţi legal, dar ea îmi spune că sunt împreună de

aproape patruzeci de ani. A refuzat pur şi simplu să-l părăsească. Probabil că o face din cauza fiului lor, despre care nimeni nu ştie nimic. E un bărbat cam la patruzeci de ani, fără pic de talent. Iar Rose îl lasă în casă pe scara de serviciu, deoarece maestrul nici nu vrea să-l vadă".

În timp ce tânărul cu păr cârlionţat şi graţie feminină sporovăia vesel, Constantin se gândi la Marthe, care suporta cu răbdare tăcerile îndelungate în timp ce el lucra. Avea atâta bun iiraţ încât nu venea prea des, dar venea şi atunci când el nu avea nevoie de model; aducea de-ale gurii; o dată i-a adus un palton gros care i-a ţinut de cald o iarnă întreagă. Accepta devotamentul ei fără a-l considera o înjosire. Era lege: fiecare artist parisian avea o amantă. De la Verna şi mulţi alţii îl avertizaseră că femeile de când lumea au dorit să-şi întemeieze un cămin. Va deveni oare Marthe o a doua Rose? îi era milă de ea, într-adevăr, dar ideea de-a se căsători nu-i trecuse niciodată prin minte. Ce înnebunită de ferâcire ar fi! Oare nu ar fi mai înţelept să se căsătorească cu ea? Ce familie respectabilă ar fi permis ca fiica lor să se căsătorească cu un artist? Era ştiut că dintre oameni artistul este cel mai puţin stabil şi căsătoria în atari situaţii nu putea aduce decât necazuri. El a fost însă norocos că a găsit o fată ca Marthe. Unde ai mai fi putut da peste o fiinţă mai răbdătoare, care să nu ceară nimic pentru ea?

Se gândi la ideea de-a o avea pe Marthe lângă el pentru totdeauna. Rodin ar fi trebuit să se căsătorească cu Rose, să sfideze gurile rele, în loc să o ţină la bucătărie ca pe o servitoare. Totuşi, Constantin simţi că ideea căsătoriei nu-l atrage deloc. Nici el nu avea curajul să legalizeze legătura cu Marthe. Aceste gânduri îl tulburară. Fu uşurat când Ludovici îl anunţă că sunetul ciocanului încetase şi că Rodin îşi va face apariţia dintr-un moment în altul. Secretarul plecă grăbit să transcrie scrisorile maestrului; curând după aceea, bărbosul Rodin, mic la stat, bondoc

dar bine legat, intră în salon şi îi întinse mâna lui Constantin, care se ridică repede în picioare. Se studiară reciproc, intens, conştienţi că aveau aceeaşi constituţie fizică robustă şi personalitate puternică.

Rodin vorbi primul:

„Abia am primit o scrisoare de la fermecătoarea voastră patroană. M-a obligat să promit că voi avea grijă de tinerii sculptori români”.

Constantin îi spuse că este o onoare pentru el. Fu din nou izbit de aerul de simplitate al acestui mare artist. Felul amabil şi ochii săi candizi caracterizau mai bine omul decât barba gri, parfumată şi cârlionţată.

„Deci, te-ai hotărât să devii sculptor, continuă Rodin cu o undă de compasiune în voce. E cea mai grea muncă de pe faţa pământului. Eu însumi am modelat douăsprezece mii de capete. Dintre acestea am distrus zece mii. Mi-a trebuit mult până să descopăr că în sculptură nu există loc pentru ocolişuri.

După fiecare colţ al carierei tale vei descoperi alte şi alte suferinţe; o luptă continuă. Vei descoperi repede că oamenii te judecă după ultima lucrare. Dar ce contează? Adevăratul artist este acela care descoperă plăcere în munca sa. Ce le

7 – Sfântul din Montparnasse lipseşte unora este dragostea pentru meserie. Vino, spuse Rodin dintr-odată, să-ţi arăt atelierul”.

Rodin angajase vreo douăsprezece ajutoare care să execute reproduceri după lucrările sale. Aceştia făceau mulaje din ghips de mărimi diferite, care erau apoi reproduse în bronz şi marmură de către tehnicieni. El le finisa doar, şi le semna, într-o cameră, câţiva artişti ciopleau copii în marmură. Rodin rămase la distanţă, ca să nu-i stânjenească. Îi spuse cu voce coborâtă lui Constantin:

„Ştiu că mi-ai copiat capul lui Camille, într-un bloc de marmură aspră. Nu e rea lucrarea”.

Constantin fu mirat că Rodin îşi aminteşte de *Muza adormită*.

„Poate, continuă Rodin, ţi-ai dat seama de ideea ce stă la baza operei mele. Am lăsat lucrarea nefinisată pentru a sugera cum încearcă creaţia artistică să se smulgă chiar din elementele pământului. Dar sculptura conţine un mesaj şi mai profund: simbolizează timpul ieşind din eternitate. Ai reuşit o figură bine alcătuită, inteligentă ca model; a mea este mai intensă şi mai tragică. Ai reuşit să demonstrezi că ştii să lucrezi în marmură. În consecinţă, vei începe cu o copie de 20 de cm, a *Sărutului*. Tocmai am primit o comandă din Argentina".

Îl conduse pe Constantin în camera-muzeu, care se întindea pe toată lungimea clădirii. Două modele, goale, se odihneau după un perete de sticlă; croşetau sporovăind în timp ce îl aşteptau pe maestru. Rodin le ignoră şi îl duse pe Constantin la o copie a celebrului *Sărut* în mărime naturală.

„Lucrează proporţiile în lut", spuse el. „Apoi vei ciopli o replică în marmură. Te vei duce la atelierul de modelaj, unde vei găsi lut şi un trepied. Adu-le aici şi începe lucrul. Poţi să munceşti toată după-amiaza".

Privirile îi căzură pe cele două modele şi era nerăbdător să înceapă crochiurile.

După ce Constantin îşi împinse uneltele pentru modelaj, Rodin se grăbi spre un pupitru mare, luă o mapă şi le strigă fetelor:

„Gata îngeraşilor; aceeaşi poză ca şi ieri. Îmbrăţişaţi-vă".

La prânz, odată cu sunetul unui clopoţel, toată lumea se îndreptă spre sufragerie, unde o masă mare dreptunghiulară era pusă pentru douăsprezece persoane. Rose şi două fete serveau modelele, ajutoarele, secretarul şi pe Constantin. Din respect pentru Rodin, se vorbi puţin în timpul mesei. Abia la desert marele artist îşi pierdu

expresia posacă şi visătoare şi începu unul din faimoasele sale discursuri, adresându-se tuturor:

„Unii oameni cred că am progresat pentru că există telefoane, vapoare cu aburi şi alte aparate moderne. Acestea nu sunt însă decât nişte „ajutoare" puse în slujba mâinii, piciorului, ochiului şi urechii. Dar cine să „ajute" sufletul? Dacă n-ar fi artistul, sufletul omului modern ar dispărea irevocabil. Azi, chiar şi artistul contemporan e în pericol de-a se contamina de dezvoltarea ştiinţei. Pascal îşi imagina cunoştinţele umane în forma unui balon crescând continuu. Cu cât balonul se măreşte, cu atât mai numeroase devin Contactele cu necunoscutul. Astfel, artistul începe să cerceteze necunoscutul cu ochiul omului de ştiinţă pierzându-şi tot mai mult personalitatea. Tot ceea ce este cald şi uman în el se va usca în aerul de deşert al discuţiei. Prevăd că artistul viitorului va avea sângele rece şi ochii bulbucaţi ai unei broaşte".

Constantin prinse esenţa cuvântării lui Rodin, pentru că el citise nu cu mult în urmă un articol al lui Apollinaire, care intrigase lumea cu presupunerile sale îndrăzneţe. În viitor, arta – socotea Apollinaire – se va rupe total de natură şi îşi va crea o lume nouă, artificială. Dori să-l contrazică pe Rodin, dar maestrul nu permitea întreruperea gândurilor sale. Acesta ridică lingura pentru a-şi sublinia punctul de vedere şi continuă, lăudând capacitatea grecilor antici de a se bucura de corpul omenesc şi de a gusta din plăcerile momentului.

Încă înainte de a se fi înserat, Constantin învăţă să accepte că lui Rodin îi plăcea să fie singurul care vorbeşte. Faima celui mai mare sculptor al lumii era zdrobitoare. Întocmai lui Cezar, era destul să facă un semn, pentru a zgudui o lume întreagă. O atare divinizare putea dezechilibra pe oricine. Constantin avu doar să-şi dea consimţământul, ceea ce şi făcu, atunci când i se propuse să lucreze cu maestrul trei după mese pe săptămână.

Seara târziu, când plecă de la Meudon, se simţi extenuat sufleteşte. I se părea că acest om celebru folosea energia ajutoarelor sale pentru a-şi hrăni propria măreţie. Farmecul şi elocvenţa lui Rodin erau doar faţetele unui egoist. Apăsat de nelinişte, Constantin îşi dădu seama că va deveni una dintre nenumăratele spiţe ale roţii uriaşe ce răspândea reproduceri după Rodin în toată lumea.

Capitolul XII
LA UMBRA BĂTRÂNULUI STEJAR

„Ai început să te caţeri pe scara succesului”, îi zise jovial, Brabant lui Constantin, în timp ce acesta servea ultima masă gratuită. Constantin se simţi uşurat că nu mai trebuia să spele vase pentru a-şi câştiga hrana. Avea toate motivele să creadă că într-adevăr progresa. Îşi avea atelierul său la parter şi spera să mai primească nişte comenzi. Doamna Grigorescu era încântată de bust. Mai primea şi un mic salar de la Rodin.

De îndată ce începu să lucreze la copia „Sărutului” pentru Rodin, bătrânul deveni mai prietenos, recunoscându-i măiestria, îngâmfarea lui devenea însă din ce în ce mai supărătoare pentru Constantin. Cu toate că marele sculptor era preşedintele Academiei de Arte Frumoase, el condamna această instituţie spunând că este bună doar pentru artişti de mâna a doua.

„Cum am ajuns să stăpânesc arta sculpturii?”, predica Rodin: „În atelier, studiind modelele; pe stradă, privind oamenii; în pădure, uitându-mă la copaci – oriunde, dar nu în şcoli. Nu, dragi tineri; există *artă* şi artă oficială. Toată viaţa mea am spus că toţi artiştii oficiali greşesc”.

Constantin avea ocazia sa studieze sculptura lui Rodin din toate punctele de vedere; îşi dădu deci seama de felul remarcabil în care acesta realiza forma. Sub gesturile emoţionale şi expresiile dramatice, Rodin rămânea credincios formei solide şi adevărate; formă clară, convingătoare, a cărei prezenţă se făcea întotdeauna

simţită.

Prin aceasta se deosebea Rodin de Academia oficială. Rămăsese credincios naturii. Profesorii de la *Beaux Arts* erau interesaţi doar de legile inviolabile ale proporţiei şi de „legea de aur a celor şapte capete şi jumătate” pentru figurile în mărime naturală. Întreaga lor concepţie despre sculptură era convenţională.

Rodin se răzvrătise împotriva celor de la *Beaux Arts* când a sculptat *Sfântul Ion mergând*. Intenţionat nu cioplise capul şi mâinile, pentru a elibera statuia de orice implicaţie religioasă. Gândirea privitorului era astfel liberă să vadă şi să aprecieze forma. Constantin se întreba ce dădea viaţă acestei forme. Deodată îi trecu prin minte că viaţa izvora din mişcarea în spirală a statuii; semăna cu o jucărie, cu arcul strâns ce-şi începea brusc mişcarea şerpuitoare.

Rodin descoperise şi alte tehnici. Spărsese toate planurile pentru a da suprafeţei o nouă vitalitate. Toate lucrările sale aveau o structură precisă pentru a crea un joc constant şi dinamic de ofensivă şi tensiune.

Rodin însuşi, într-un anumit moment şi-a renegat întreaga sculptură. A considerat-o un bagaj de trucuri în comparaţie cu ultima sa creaţie: statuia lui Balzac. Aici încercase ceva nou; ca şi cum ar fi căutat să se apropie de simplitatea geometrică a organizării perfecte.

„Este cea mai bună lucrare pe care am creat-o”, îi spuse Rodin lui Constantin despre statuia în picioare a lui Balzac, refuzată ca prea îndrăzneaţă.

„E un început pentru mine; dacă aş fi din nou tânăr aş porni de aici înainte”.

Constatarea îl încurcă pe Constantin. Întregul univers a lui Rodin se prăbuşea în jurul său. Dacă însuşi Rodin se străduia să facă ceva nou, de ce trebuia el, Brâncuşi, să-şi piardă vremea încercând să înveţe lucruri vechi, de care se îndoia chiar şi maestrul.

Balzac avea faţa foarte vag delimitată. Ceea ce atrăgea puternic atenţia privitorului erau soliditatea şi puterea planurilor care proiectau mândria şi superioritatea unui geniu. Deodată, Constantin se gândi că Apollinaâre putea să aibă dreptate cu prezicerile sale despre văitorul artei. Noua artă, susţinea Apollinaire, nu va fi o artă a îmitaţiei, ci a concepţiei. Putea fi ceva cu care ochii Vestului nu se obişnuiseră încă. Legătura cu exoticul, primitivul şi arhaicul va fi mai puternică. Oare nu păşise Rodin, fără să-şi dea seama, în această direcţie?

În „Balzacul" său, el se eliberase de povara fidelităţii faţă de înfăţişarea exterioară. În intimitatea atelierului. Constantin făcuse acelaşi lucru când cioplise în piatra dură, neagră, femeia îngenuncheată, necizelată şi urâtă, în maniera sculpturii africane. Ochii femeii erau doar nişte crăpături, aproape una de cealaltă; nasul plat, iar obrajii scobiţi înăuntru. Gura abia era crestată. Dar Constantin nu simţise nicio satisfacţie din această primă experienţă extravagantă.

Rodin îl învăţase că trupul omenesc e frumos doar atunci când oglindeşte sufletul; încercase să realizeze această oglindire în *Balzac*, într-o formă abstractă. În sinea sa, Constantin îşi dădea însă seama că Rodin greşise. Statuii îi lipsea „muzicalitatea" pe care o simţise la sculpturile primitive şi orientale din muzeele *Guimet* şi *Trocadero*.

Ştia cât e de greu să captezi această „muzicalitate". Simţea că eşuase îngrozitor în femeia îngenuncheată: fusese probabil prea mult influenţat de sculptura africană. Africanii primitivi aveau alte scopuri – ei sculptau fetişuri religioase, înzestrate cu puteri magice. Dar Constantin îşi dădea seama că el dorea din tot sufletul să descopere o formă de bază ce exista în natură. Totodată, ştia că-i va trebui mult timp până să afle secretele naturii. Trebuia să fie mai degrabă un om de ştiinţă decât un magician atâta

timp cât „forma sa magică” avea să se bazeze pe adevăr. Poate alţii se limitau doar la găsirea unui mod unic, personal, de a exprima ideea în artă; pentru Constantin, însăşi exprimarea trebuia să fie o revelaţie a Adevărului Universal.

În timp ce lucra la busturile comandate şi la copia *Sărutului*, pentru Rodin, lui Constantin gândurile îi fugeau în altă parte. Căzuse într-un fel de transă, despre care nu spusese nimănui. Începuse căutarea „formei magice”.

Colinda muzeele care expuneau artă necunoscută Vestului. Ceea ce îl fascina mai mult decât sculpturile africane erau versiunile orientale cu ochii visători ale lui Buddha. Feţele puternic lustruite ale variantelor chinezeşti şi indiene ale lui Buddha, îl linişteau şi nu-şi dădea seama de ce. Nu se simţea niciun fel de încordare sau constrângere în arta aceasta; reprezenta antiteza desăvârşită a sculpturii lui Rodin. Figurinele îi demonstrau că nu era nevoie să oglindească sufletul cu ajutorul tensiunii musculare a corpului omenesc; ele păreau să-i sugereze că în natură există legi profunde, misterioase ce nu pot fi descoperite decât după îndelungate căutări. Sunt legi ce nu pot fi dezvăluite în sculptură evidenţiind aspectele statuare ale corpului omenesc; altele erau, deci, mijloacele prin care se proiectează aceste forme magice, de bază.

Trebuia să aspire la simplitate, să redescopere acea claritate, care existase poate în vreo epocă de aur a trecutului şi care se pierduse în labirinturile numeroaselor generaţii. A fost o vreme când omul se odihnea profund şi liniştit în sânul Naturii;

când gândirea, sufletul şi spiritul erau într-o perfectă armonie cu ritmul vieţii. Se îndoia însă că o aasemenea armonie putea fi atinsă printr-un studiu ştiinţific fiind în această privinţă, de acord cu Rodin. Putea fi atinsă, simţea el, pe-o cale ce nu apela la raţiune. Constantin se asemuia

astfel prinţului din basme, pornit în căutarea prinţesei adormite în pădurea artei. Însă prinţul nu trebuia doar să o găsească pe prinţesa adormită, ci să o şi trezească. Să descopere „forma magică” şi în acelaşi timp, să-i dea viaţă, să o prezinte omului modern. Era obsedat de formă.

Figura umană, oricât de denaturată sau perfectă ar fi fost, nu mai putea exprima ceea ce simţea; a sculpta figura umană devenise cu trecerea anilor o corvoadă pentru el. Cu cât se gândea mai mult la asta, cu atât reacţiona mai violent împotriva efigiei umane. De câte ori nu fusese multiplicată în istoria artei!? Gândul acesta îi extenua spiritul. Nimeni nu putea să trăiască şi să suporte la infinit această repetiţie.

Cât de diferite erau sculpturile în lemn din muzeul *Trocadero*! Constantin le considera mai mult decât nişte curiozităţi antropologice. Îi sugerau imaginea omului primitiv, care trăise într-o permanentă corespondenţă cu natura. Era un sentiment pe care omul modern îl pierduse.

Gauguin, a cărui expoziţie retrospectivă o văzuse cu un an în urmă, intuise ideea acestei lumi arhaice. Scriitorii începuseră să denunţe şiretenia aproape animalică a omului civilizat, care l-a înrobit, înşelat, corupt şi ucis pe nevinovatul sălbatic. Constantin simţea că omul modern trebuia să se întoarcă la copilăria rasei sale pentru a ajunge din nou la corespondenţa iniţială cu universul din jurul său.

În aceasta consta pentru Brâncuşi straniul artei primitive: expresia şi puterea magică erau obţinute doar prin formă, însăşi viaţa era redată de puritatea formei. Chiar şi statuetele africane, care reprezentau o figură umană violent desfigurată nu erau expresive prin înfăţişare. Expresivitatea lor se datora unei simplităţi geometrice.

Constantin era impresionat şi de formele arhaice ale statui lor greceşti. Câtă grandoare exprima simplitatea lor!

Toate aceste forme pure oglindeau mai puternic sufletul uman decât poziţiile dramatice, caracteristice geniului lui Rodin. În aceasta consta însă dificultatea. Cum putea el oare să exprime forţa acestor forme pure într-un mod nou, modern? Cum trebuiau potrivite umbrele? Ce planuri trebuiau găsite şi cum trebuiau aranjate acestea ca să elibereze muzicalitatea ascunsă şi ritmul magic. Numai timpul, doar el, putea să rezolve această dilemă. Îşi va pierde vremea dacă va face în continuare copii pentru Rodin. Diferenţa între a lucra pentru Rodin sau pentru un tâmplar era foarte mică. În amândouă cazurile bătea pasul pe loc. Întreaga sa putere de creaţie tânjea să se elibereze din acest fel modern de sclavie.

Sosise timpul să ia o hotărâre. Era în 1907 şi trecuse de treizeci de ani. Simţea că simpla apropiere a lui Rodin devenise un pericol pentru el ca artist; că i se oferea ultima şansă să-şi formeze un stil personal. Peste câţiva ani putea fi prea târziu. Rodin şi-ar fi pus, pentru totdeauna, amprenta asupra lui.

Hotărârea nu era uşor de luat. Constantin ştia că nu se putea aştepta la milă sau înţelegere din partea celorlalţi. Ideile sale li s-ar părea bizare, îndrăzneţe, aproape fantastice. L-ar fi considerat nebun. Şi totuşi simţea că până şi sufletul său e în primejdie. De aceea se hotărî să nu mai asculte decât de propria-i conştiinţă.

Ştia, totodată, că va avea de înfruntat sărăcia cruntă. Dar, îşi spuse Constantin, pescarul trebuie să pescuiască, de prinde, de nu prinde peşte. Dacă doresc să mă exprim prin artă, banii trebuie să treacă pe planul doi. Automobilul, elevatorul, tramvaiul electric abia acum ajung la omul de pe stradă. De ce să stau pe loc când lumea se transformă în jurul meu?

Şi astfel se hotărî. Nu-l va venera, nici nu-l va imita pe Rodin. De acum înainte figura umană va fi mai puţin importantă pentru el decât căutarea formei. Se va ocupa

de problemele de subtilitate ale proporţiei, de echilibrul elementelor opuse, de centrul gravitaţional care ţine tensiunile dinamice în echilibru.

Tocmai când Constantin se hotărâse să-l anunţe pe Rodin că nu va mai lucra cu el, primi o invitaţie de la maestru să ia parte la o serată dată în onoarea Isadorei Duncan, care se întorsese din turneul triumfal făcut în Germania.

Lui Constantin îi era groază să se ducă. Serata putea să-i clatine hotărârea; să-l facă să se îndoiască de înţelepciunea ei: banii şi gloria atârnau totuşi greu în cântar.

Mihai Romanov veni pe la Constantin în seara seratei, fericit că fussee şi el invitat. Isadora Duncan era un subiect potrivit pentru ziarul său.

Când află că prietenul său nu-şi închiriase frac pentru eveniment, păru îngrozit. Putu doar să întrebe: „Dar, de ce?”

Constantin nu avu curajul să-i spună adevăratul motiv. Mihai făcuse atât de mult pentru el! Era ca şi cum şi-ar fi trădat cel mai bun prieten. Răspunse trist:

„E prea protocolar pentru mine. Ce-o să fac acolo?”

„Nu vrei şi alte comenzi?” ţipă Mihai. „Eşti nebun? Ce ne facem acum? Nu poţi să mergi acolo în haine de stradă”. Deodată, avu o idee:

„De ce nu-ţi iei o cămaşă românească şi pantaloni albi? Fiul ţării! îi va place Isadorei. Duncan. Ea e dansatoare; nu cred că ar deranja-o ceva ciudat, sau ieşit din comun.

Constantin nu putea să reziste entuziasmului spontan al prietenului său. Avea Mihai un fel al său de a învinge orice opoziţie. Când au ajuns la Meudon, vila era plină de lume; un ţăran în costum românesc păru ceva firesc la o serată dată în cinstea unei dansatoare care revoluţionase arta sa.

Persoanele prezentate de Mihai nu l-au impresionat pe Constantin în mod deosebit, până când se pomeni în faţa unei femei blonde, uimitor de frumoasă, cam de aceeaşi vârstă cu el. Era îmbrăcată într-o rochie strălucitoare, cu paiete care se reflectau în curcubeie în lumina lumânărilor din muzeu.

„Domnişoară Feyre, permiteţi-mi să vă prezint un compatriot, Constantin Brâncuşi… Elaine Feyre”.

Domnişoara Feyre era americancă, dar vorbea deosebit de bine franţuzeşte. Sărutându-i mâna, Constantin se înfioră la auzul vocii sale calde şi muzicale.

„Cunosc minunata dumneavoastră ţară, spuse ea; Carpaţii! Oamenii de acolo. Ce ţară minunată! „Dar à-propos, românii sunt slavi?”

„Ne tragem din daci şi din romani”, răspunse Constantin.

„Da, într-adevăr, limba dumneavoastră se aseamănă foarte mult cu italiana”, îşi aminti domnişoara Feyre.

„Într-adevăr, îi răspunse Constantin cu plăcere. Este una dintre limbile romanice care se aseamănă cel mai mult cu latina”.

În timpul discuţiei, ajunseră inevitabil la probleme de artă.

„Găsesc lumea artei atât de fascinantă, se entuziasma domnişoara Feyre; artiştii sunt plini de viaţă”.

„Uneori, artiştii se prind de-a binelea în mrejele ei, interveni Mihai zâmbind. Prietenul meu, Brâncuşi, e un sculptor care a insistat să vină îmbrăcat în costum naţional”.

Elaine Feyre încuviinţă aprobator:

„Găsesc culorile foarte atrăgătoare”. Îl privi cu ochi ce ascundeau o curiozitate puternică: „Putem să-ţi vizităm atelierul?”

„E foarte modest. Am doar trei scaune şi nu se poate sta pe niciunul. Altminteri, aş fi foarte încântat”.

Constantin încerca să pară degajat, dar se simţi roşind şi se enervă pentru că putea fi atât de stângaci în prezenţa unei femei frumoase.

„Am să mă aşez pe unul din scaunele bune”, răspunse Elaine zâmbind; îi atinse mâna şi-şi luă rămas bun. Se întoarse apoi spre Mihai şi zise:

„Mai vino să mă vezi”. În cele din urmă se despărţi de ei pentru a întâlni alţi prieteni, în timp ce ochii lui Constantin o urmăreau prin încăpere.

„Ce femeie interesantă, îi spuse el lui Mihai. Nu e înfumurată deloc, deşi ar avea toate motivele”.

„E mult prea bogată pentru a face aşa ceva. Familia Feyre este extrem de bogată. Elaine trăieşte într-un loc retras pe Rue Jacob. Casa e în fundul curţii. Dă serate încântătoare la care invită şi artiştii noi pe care-i întâlneşte; speră ca într-o zi să descopere un geniu”.

Apariţia Isadorei Duncan produse agitaţie generală. Intră parcă plutind; un fular roz, delicat îi flutură în jurul gâtului terminându-se într-o trenă. Purta o rochie albă, simplă ce se mula, provocator, pe corp, în contratimp cu moda zilei. Părea o zeitate greacă, ce tocmai coborâse de pe piedestal. Dansul ei devenise celebru în toate capitalele Europei. Lumea aflase despre studenţii ce o însoţeau înnebuniţi, după spectacole, care îi deshămau caii şi trăgeau trăsura până la hotel, cântând cântece şi scandând lozinci revoluţionare.

Pe când Rodin o conducea spre bufet pentru a-i servi o băutură, Isadora continuă să flecărească însufleţit, fără reţinere, cu candoare tipic americană. Când Mihai şi Constantin reuşiră să ajungă în preajma ei, prinseră doar sfârşitul unei anecdote pe care tocmai i-o spunea lui Rodin.

Iată o artistă americană, care a fost săracă şi cu toate acestea a avut curajul să refuze oferte comerciale atrăgătoare, din credinţă faţă de convingerile ei artistice. A făcut-o cu curaj şi perseverenţă. O puştoaică a avut

puterea să stea pe propriile-i picioare în timp ce el, Constantin Brâncuşi, se ascundea în spatele falsei certitudini oferită de numele lui Rodin. Simţea nevoia să vorbească cu ea; ca şi cum ar fi putut obţine de la ea acea certificare a direcţiei artistice care era încă, în ciuda hotărârii luate, un punct vulnerabil. Bău mai multe pahare de şampanie pentru a-şi putea învinge timiditatea. Ocazia se ivi, când Rodin o conduse pe Isadora la sala de expoziţie, pentru a-i arăta lucrările. Ca de obicei, un grup de admiratori îi urmară şi Constantin li se alătură. Isadora mângâie cu dragoste o copie a „Sărutului" şi îi spuse lui Rodin.

„Ce mult mi-am dorit o copie!... E statuia mea preferată. Acum când pot să-mi permit, vă rog să-mi faceţi şi mie una".

Rodin clătină din cap cu reproş:

„Nu eşti destul de bogată, Isadora. Preţul statuetelor mele se ridică la 5.000 de franci centimetrul. Chiar acum am lucrat o copie de 30 de cm, pentru un argentinian înstărit".

„Cher maître", răspunse Isadora veselă. „Dacă artiştii ar fi plătiţi după unitatea de timp-creaţie, eu aş putea câştiga în două seri ceea ce dumneavoastră realizaţi în trei luni. Aş dansa bucuroasă două seri pentru această statuetă; şi tot eu aş avea ultimul cuvânt".

Rodin se înclină, recunoscându-i geniul şi acceptă oferta.

„Îţi place această statuetă?"

„E perfectă", exclamă Isadora.

„E a ta; dar tot eu am ultimul cuvânt". Cu un aer de ştrengar îi făcu semn lui Constantin să se apropie.

„Iată-l pe cel ce a lucrat această copie. Ultimele retuşări şi semnătura sunt ale mele, ca atare nu-şi pierde din valoare pe piaţă".

Ochii Isadorei se măriră parcă de surprindere, puţin

iritată că fusese păcălită. Avea o privire zăpăcită când i-a fost prezentat Constantin. El simţi cum tremură. Cum putea el oare să refuze cererea divinei Isadora? Şi totuşi era hotărât să nu mai cioplească copii.

Văzând confuzia întipărită pe faţa lui, Isadora spuse: „Dacă poţi face o copie atât de perfectă, ţi-ai ajuns maestrul”.

Constantin se înclină:

„Mulţumesc domnişoară Duncan, dar nu vreau să iau drept compliment ceea ce mi-aţi spus. M-am hotărât să nu mai fac copii. Aceasta e pentru mine ceea ce ar însemna pentru dumneavoastră un spectacol într-un music-hall. Puteţi spune oare că există o diferenţă între balet şi modul dumneavoastră de-a dansa?”

Isadora îşi dădu seama că tânărul bărbos, îmbrăcat într-o cămaşă românească, era un adevărat artist; fu încântată să vorbească despre dansul ei care, era convinsă, putea să schimbe chiar şi natura umană. Pentru marea balerină dansul era un ritual religios.

„Ruptura dintre dansul meu şi balet este totală, chiar în esenţa sa. Şcoala de balet îşi învaţă elevii că centrul tuturor mişcărilor se găseşte la baza coloanei vertebrale. Din acest loc, susţine baletul, mâinile, picioarele şi trunchiul pot să se mişte liber. Mi-a trebuit mult timp să descopăr că rezultatul este chiar opus celor învăţate. Astfel un balerin devine o păpuşă cu viaţă”. Ilustră punctele sale de vedere cu mişcări artificiale şi mecanice, ceea ce făcu lumea să râdă, şi să sporească numărul curioşilor din jurul ei. Apoi îşi continuă explicaţiile:

„Mulţi ani am căutat să descopăr rădăcinile impulsului către mişcare. Cred că am citit zeci de cărţi cu acest subiect. Una însă, ce vorbeşte despre dansurile hinduse mi-a deschis ochii. Susţine că izvorul forţei motrice din corp este plexul solar; aci se află centrul emoţiei. Natura nu ne-a creat ca pe nişte automate. Când

ne gândim la inimă, ne referim automat la regiunea plexului solar pentru că este, cum spuneam, centrul tuturor emoţiilor. M-am răzvrătit prima dată împotriva părerilor susţinute de şcoala de balet. Mi-am educat elevii să asculte muzica cu sufletul. Să nu înceapă să danseze decât atunci când simt că se trezesc la viaţă. Dansul îşi are originile în începuturi îndepărtate. Le-am spus elevilor mei să-şi deschidă sufletele şi să primească graţie şi putere spirituală. Atunci când simt emoţia în adâncul sufletului să-şi lase mişcările conduse de ea. Inevitabil, au devenit spontani. Inspiraţia mai întâi; apoi dansatorul se poate mişca, plin de graţie, către lumină”.

Constantin era adânc impresionat. Şi el simţea la fel despre sculptură. Regulile artei trebuie să se ghideze după inspiraţie, şi nu invers. Apucă mâna Isadorei, impulsiv, şi o sărută pasionat.

„Mulţumesc, mulţumesc; nu vă daţi seama cât de mult curaj mi-aţi dat!”

Isadora zâmbi bucuroasă, plăcându-i acest omagiu sincer.

Rodin descrise un gest larg, spunând:

„Întotdeauna tinereţea a luptat împotriva Academiei. Cum altfel am putea să ne eliberăm gândurile?” Apoi, sărutând mâna Isadorei, adăugă: „Îi faci pe tineri să viseze la glorie”.

Isadora răspunse cu viclenie:

„Aţi auzit ce-a spus. Va trebui să sculptaţi singur *Sărutul*”.

Rodin se uită uimit către Constantin şi spuse:

„Nu mai înţeleg. Înseamnă asta oare că am pierdut un elev?”

Constantin închise ochii ca şi cum ar fi trebuit să plonjeze de la o înălţime mare spuse:

„La umbra unui stejar falnic nu poate creşte nimic!”

Isadora îşi dădu seama de tensiunea pe care a creat-o

între elev şi maestru, şi se lamentă ironic: „Pe unde trec las în urma mea-nvrăjbire”.

Doamna Grigorescu, care stătea alături, îşi dădu seama de pericol. Dori, în mod sincer, să calmeze lucrurile şi se întoarse spre Rodin:

„Vă rog, maestre, iertaţi-l pe domnul Brâncuşi. Fără îndoială că a băut prea multă şampanie. E încă tânăr şi nu ştie ce spune”.

Rodin îşi smulgea barba, dar nu spuse nimic. Îşi amintea de timpurile când lucrările sale erau refuzate de Academie, pentru că nu respectau „decenţa impusă de tradiţie în sculptură”. Acest gând îl făcu să izbucnească în râs şi mânia îi dispăru subit. Elevul său era la fel de încăpăţânat ca şi el când lupta împotriva academicienilor. Răspunse încurajator:

„De fapt, are dreptate. La vârsta lui şi eu a trebuit să-mi apăr personalitatea”.

Constantin făcuse acest pas eroic, dar, acum trebuia să sufere şi consecinţele, care se iviră imediat. Îl părăsiră toţi, rând pe rând, parcă ar fi vrut să-i spună că era liber să se izoleze, că nu-l oprea nimeni. Chiar şi Mihai o urmă pe Isadora la bufet pentru a-i lua un interviu. De fapt notase tot timpul în carneţelul său negru.

Grupul din jurul doamnei Grigorescu îl privea cu dispreţ; fără îndoială avea să i se spună că şi-a trădat ţara.

Deodată se simţi ruşinat de îmbrăcămintea lui ţărănească printre bărbaţi îmbrăcaţi în haine negre, în această mulţime strălucitoare. Cu ce să se laude când, de fapt, nu avea nicio lucrare ca lumea? Se pomeni mergând spre dormitor, unde erau îngrămădite hainele. Şi-o îmbrăcă pe a lui şi ieşi prin uşa din spate. Era o noapte cu lună şi privighetorile cântau. Se vedeau luminile Parisului în vale. Se simţea părăsit şi deznădăjduit.

Merse pe cărăruia cu pietriş spre staţia de unde un tren avea să-l ducă înapoi spre gara Montparnasse. Îşi

aminti lungul şi singuraticul său drum de la Bucureşti la Paris; îi trecu prin minte de parcă ar fi fost acum pe drum şi începu să murmure un cântec popular trist. Cânta din ce în ce mai tare. Apoi începu un imn. Cu cât se depărta de vilă cu atât se simţea mai uşurat. Ceva se descătuşase în el; izbucni într-un hohot de râs, necontrolat. Atunci, abia atunci, îşi dădu seama că o povară grea îi căzuse de pe umeri.

Capitolul XIII FORMA PRIMARĂ

Constantin era convins că pădurea, câmpurile şi cerul comunică cu ceea ce a trăit aproape de ele. Îşi aduse aminte de liniştea sufletească şi bucuria înălţătoare care-l cuprindeau când vieţuia cu ciobanii, pe vremea copilăriei. Îşi amintea cât de stabil era ţăranul în comparaţie cu orăşeanul, cu plăcerile sale efemere… Exista ceva puternic şi durabil în omul care se lua la luptă cu elementele naturii. Sculptura lui Rodin nu oglindea nimic din acea existenţă. Orăşenii nu aveau să înţeleagă niciodată demnitatea tăcută a ciobanului care-şi ducea viaţa într-o groaznică sărăcie. Acea linişte sufletească era ceva cu totul străin atmosferei agitate din opera lui Rodin.

„Efigii”, murmură Constantin, „efigii”, în timp ce se uita la copiile făcute de el după lucrările lui Rodin. Strigă tare şi cu dispreţ:

„Carne, biftec; în marmură, lut şi bronz; nu contează în ce. Nimic altceva decât biftec!” Artiştii ţărani au un alt fel de a-şi exprima adevăratele lor sentimente. Sculpturile cioplite de Sofron pe porţi şi cele văzute pe cruci sunt făcute din inimă; cu gânduri simple, dar pline de sinceritate. Îşi aminti cum, în copilăria sa, îi plăcea să-l privească pe Sofron transformând o bucată de lemn în acea parte a jugului ce se pune pe gâtul boului; apoi netezea forma arcuită cu bucăţi de sticlă. Când Constantin sculpta în lemn avea senzaţia că prin degete i-ar fi pătruns un fior minunat, venind din lemn. Apoi, urma emoţia

descoperirii unei forme. Era chiar mai plăcut să încerci să găseşti o formă decât să redai o asemănare. Forma era o astfel de imagine, ascunsă în interiorul copiei. Era mult mai reală decât înfăţişarea sa exterioară. Îşi amintea doar plăcerea din copilărie de-a sculpta şi de-a descoperi forma şi, pur şi simplu, tânjea după ea. De atunci a iubit cu pasiune tot felul de unelte şi scule.

Începu să lucreze în piatră năzuind să ajungă la forma pe care o căuta. Era cu totul altfel decât în lut. Însăşi natura materialului cerea o înfăţişare netedă. Încercă să ia cu dalta orice ridicătură de pe suprafaţa pietrei; asperităţile sunt supărătoare. Simţi plăcere când reuşi să o netezească. În lemn sculpta dur, lăsând urmele uneltelor, ca meşterii români, când lucrează cruci. Era de asemenea influenţat şi de sculpturile gotice, în lemn, pe care le văzuse în capelele şi bisericile din Paris.

O piatră, un bloc de marmură, o bucată de lemn aveau un suflet ascuns în adâncul lor. Scrierile orientale îi atrăseseră atenţia asupra existenţei lui în diferite forme ale materiei. Ce-l intriga însă pe Constantin era concepţia că atunci „când omul descoperă sufletul, cunoaşte de fapt şi materia, deoarece materia este suflet şi sufletul materie”. Cuvântul „Yoga”, îşi are originea în sanscritul „Yuk”, adică „jug”. Aşa cum Sofron înhăma caii la căruţă cu ajutorul hamului, tot aşa şi „Yoga” face legătura dintre materie şi suflet. Constantin era conştient de faptul că sufletul se ascundea în materia pe care o sculptează sau o cizelează, că lucrează împreună cu materia şi că din această legătură iese o nouă formă, plină de înţeles. Un învăţat din Tibet îşi scrisese gândurile în secolul unsprezece, dar pentru Constantin ele aveau înţeles, acum, în secolul douăzeci, în tumultul agitaţiei artistice din Paris. În ciuda descoperirilor acestui secol al maşinilor, omul era încă prins în luptă pe viaţă şi pe moarte împotriva urii, trufiei, invidiei şi avariţiei. El trebuie să înveţe cum să se

elibereze de aceste cătuşe.

Începu să înţeleagă de ce cafenelele şi seratele îl extenuau. Duioşia şi firea sa dreaptă nu puteau îndura acest spectacol urât. Văzu că în lupta lor pentru succes artiştii trişează, mint; se linguşesc. Fiecare încearcă să-şi ridice în slăvi arta, ponegrind-o pe-a confraţilor, numindu-i pe aceştia şarlatani. Nu e de mirare că arta lor prinde contururi stăpânite de agitaţie, ia forme desfigurate, fiecare artist căutând de fapt o întruchipare a eului său. Nimeni nu încerca să-şi transpună eul în ceva ce putea fi artă anonimă. Unde era artistul care să redea seninătatea, nu zbaterea; o artă, care să reflecte pacea sufletească pe care învăţaţii Orientului o puneau în lumină în scrierile lor? Puritatea gândirii, regăsirea puterii sufleteşti, acestea le căuta cu fervoare Constantin. Putea să-şi îndeplinească acum cea mai sacră datorie faţă de arta sa: să caute esenţa naturii; şi asta nu pentru a fi aprobat de confraţii săi, ci pentru a-şi găsi pacea.

Săptămânile treceau. Sculpta, cioplea, dar nu era deloc mulţumit de ceea ce obţinea. Lucră din nou pentru tâmplar, cu bucata, pentru a-şi plăti astfel chiria şi mâncarea. Colindă toate muzeele unde era expusă artă primitivă. Practică Yoga, pentru a-şi spori puterea de voinţă. Credea că astfel îşi va putea controla gândurile şi în acelaşi timp va elabora o concepţie proprie despre artă. Dar nu reuşi să găsească ce căuta.

Într-o dimineaţă, stătea în faţa micului dejun, pe care şi-l preparase singur. Masa era îngrijit acoperită cu „o faţă de masă” din hârtie, asemănătoare celor folosite de Brabant în bistroul său. O cană cu lapte, nişte pâine, solniţa şi câteva ouă fierte era tot ce se găsea pe masă. Constantin ridică un ou şi îl privi de parcă l-ar fi văzut pentru prima dată în viaţă ţinându-l cu gingăşie în dreptul luminii. „Mama vieţii”, repetă el cuvintele bunicii.

„Mama formei, mama tuturor formelor”, strigă el

deodată. Cu lacrimi în ochi sărută oul.

Era atât de emoţionat, încât lăsă totul pe masă, înşfăcă pălăria albă şi ponosită şi plecă fugind din atelier. Simţea nevoia să facă o plimbare lungă. Colindă rapid şi fără vreun scop anume, stradă după stradă, simţindu-se deodată acoperit şi protejat de o mulţumire ascunsă. Găsise în sfârşit secretul Naturii – „Mama formei”. Oul era adevărata mamă a vieţii! Se făcuse lumină. Acum, ştia secretul sculpturii. Forma primară! Numai el cunoştea importanţa descoperirii sale. Nimeni nu putea să ghicească zbuciumul frenetic al minţii lui. Azi va începe noua artă. Se întoarse la atelier, alergând aproape tot drumul.

Ridică un ou pentru a-l studia:

„Dumnezeu a făcut lumea din nimic, dar eu am un ou pentru a începe”.

Apoi îl privi timp îndelungat de parcă i-ar fi putut dezvălui secretul creaţiei.

„Sămânţa se formează în pântece, în ou. Acesta este începutul, originea”. Nu va porni la drum cu idei preconcepute. Va modela pur şi simplu un ou din ghips alb!

Şi astfel din ghips alb făcu un ou; îl făcu atât de neted încât se gândi că orice copil ar dori să se joace cu el. Apoi se îndepărtă pentru a-l examina de la distanţă. Oul stătea miraculos în echilibru pe masă. Rând pe rând cercetă şi celelalte

8 – Sfântul din Montparnasse lucrări din atelier. Erau lucrări bune: feţele erau construite interesant, în mai multe planuri. Erau realizate bine, dar nu-l entuziasmau pe privitor. „Treci pe lângă ele aşa cum treci pe lângă oameni”, murmură Constantin. Dar, să presupunem că cineva ar vedea oul într-o galerie de artă? Ar rămâne uimit; s-ar opri şi ar admira această formă atrăgătoare, suprafaţa sa netedă. Totuşi, nu ar fi şi şocat în acelaşi timp? N-ar crede oare că i se joacă vreo festă? apoi ar privi

în jur să vadă ce spun ceilalţi şi, ruşinat de nesiguranţa sa, ar putea striga:

„Ce mai e şi asta? Pare a fi un ou imens de Paşti. Dar atunci ce caută într-o galerie de artă?”

Constantin îşi imagină indignarea crescândă a vizitatorilor, urmată de râsul lor, ca la o glumă bună. Nu, îşi spuse cu indignare, nu l-ar accepta. Până şi el găsi forma oului foarte ciudată. Simţea că îi lipseşte ceva. Poate un plan contrastant care să-i dea profunzime. Dacă ar tăia o parte din ou ar apare mai evidentă prezenţa contrariilor – o dualitate. Dar dualitatea, chiar şi aceea a spiritului şi materiei, spun budiştii, e o iluzie, deoarece spiritul şi materia sunt un tot. Tăind planul contrastant într-un anumit punct, cele două opuse ar apărea ca o unitate. Dar o singură încercare nu era de-ajuns. Ce să-i faci!? în artă, descoperirea şi nu căutarea are importanţă. Exista, cu toate acestea, un punct miraculos în care oul nu mai erau cu şi devenea artă; transformând invizibilul în vizibil.

Zvonul despre ruptura dintre Constantin şi Rodin ajunse şi la urechile studenţilor de la Academia de Arte Frumoase. Alexandru se îngrijoră, fiind acum convins că prietenul său suferea de surmenaj nervos. Semestrul se apropia de sfârşit; toţi studenţii se pregăteau intens pentru *„Balul celor patru arte”* şi încetară în consecinţă lucrul pentru a decora şi aranja ultimele detalii în vederea importantului eveniment.

Constantin părăsise Academia fără a anunţa pe cineva. Alexandru, om bun la suflet, simţea cu mâhnire că-şi părăsise prietenul la necaz; îl lăsase singur şi bolnav. Trebuia ajutat să-şi uite mâhnirea, să se alăture celorlalţi, în vacarmul carnavalului. Astfel, Alexandru vorbi cu De la Verna şi căzură de acord ca un grup să năvălească în atelierul lui Brâncuşi şi să-l ducă cu forţa la bal.

Constantin era însă foarte adâncit într-o serie de încercări de realizare a formei dorite. Adusese din curte o

piatră calcaroasă pe care o cercetă cu atenţie, străduindu-se să desluşească forma ascunsă din ea. Uneori stătea aşa ore în şir luptându-se cu forma ascunsă asemeni lui „Iacob cu îngerul”, cum obişnuia el să spună mai târziu, când îşi amintea de aceste timpuri.

Bătaia pe care o auzi la uşă îl deranjă; cu toate acestea se sculă să deschidă. Era Marthe cu un coş plin de mâncare. Constantin îşi dădu seama că era vineri, ziua în care ea obişnuia să vină, aducând pui, franzele şi vin. Mormăi dezaprobator:

„Marthe, dragă, ţi-am mai spus să nu vii până nu te chem. Am foarte mult de lucru”.

„Dar eşti atât de adâncit în lucru, încât uiţi să mănânci. Ţi-am adus puiul de vineri seara. Ia-l. Eu plec”.

„Nu, nu”, strigă Constantin supărat; „acum tot eşti aici; mănânc eu mâine. Nu te alung, prostuţo. Spuneai că înţelegi; atunci, te rog să înţelegi”.

Era supărat, dar încerca să se consoleze, nedorind să o facă pe Marthe să plângă. Şi într-adevăr, lacrimile apăruseră în ochii sărmanei fiinţe ce stătea în prag, clipind năucită. „Prostuţo”, îi spuse Constantin, în timp ce-i lua coşul şi o săruta. Apoi o prinse de mână şi o duse spre masă, unde lăsă coşul.

„Spune-ţi rugăciunea şi hai să mâncăm”. Supărarea îi tre’ Mâncară în tăcere.

„Îmi doreşte doar trupul”, se gândi ea. „Toţi bărbaţii sunt la fel”. Nu se compătimea. Era doar tristă. „Nu veni până nu te chem”, îşi continuă ea firul gândului, repetându-i cuvintele. „Nu ştie ce vrea. Toţi artiştii sunt nebuni”.

Între timp, Constantin privea cu atenţie piatra întunecată, încercând să-i desluşească forma. Pe când se uita, văzu apărând încet, pe piatră, conturul unei femei şi al unui bărbat, faţă în faţă, împreunaţi. Marthe şi el stăteau departe unul de celălalt şi cu toate acestea, mai

târziu se vor uni. Se gândi la Marthe cu compasiune, amintindu-şi de o zicală de la ei din sat: „Femeia neiubită e ca o coasă neascuţită”. „Şi totuşi, munca înainte de toate; ar trebui s-o rup cu ea”, îşi spuse.

În timp ce se uita la bucata de piatră pătrată, înaltă de aproape un metru, îi văzu pe cei doi îndrăgostiţi îmbrăţişându-se. Două figuri, aşezate, complet unite, faţă în faţă, formând o piesă monumentală. Chiar şi o singură linie putea să le arate capetele, mâinile îmbrăţişându-se, şi unduirea şoldurilor. O unitate născându-se din dualitate! Constantin mulţumi, în gând, pentru această idee. Rezolvase în sfârşit problema şi o privi pe Marthe, relaxat şi iubitor.

Ea îi cunoştea privirea şi se întinse cu plăcere când termină de mâncat. Apoi trase cu ochiul pentru a-l face să râdă. Constantin îi zâmbi larg, iar ea îi sări pe genunchi.

„Mai întâi să spăl vasele”, interveni Marthe, dându-se jos grăbită, dornică să le termine cât mai repede.

Deodată, o izbitură puternică în uşă.

Constantin auzi mai multe voci: „Deschide! Deschide!”; ceea ce-l făcu să fugă iute la uşă, cuprins de panică. Când deschise uşa, nu putu să-şi creadă ochilor. Văzu oameni cu feţe pictate şi bărbi din hârtie, îmbrăcaţi în piei de leopard; capete acoperite cu foi de viţă. Încet, în toată această adunătură, începu să desluşească feţele zâmbitoare ale lui De la Verna, Alexandru şi alţii, pe care-i cunoscuse la Academie.

Năvăliră cu toţii în atelier şi îşi descărcară sticlele pe masă. Marthe se ascunse în spatele unui paravan. Alexandru îi întinse lui Constantin o sticlă, spunându-i:

„Bea! Şi costumează-te repede. Nu prea avem timp. Mergem la bal”.

Constantin nu putu rezista veseliei şi era cu adevărat încântat că prietenii săi se gândiseră la el. Ridică sticla în cinstea lor, urându-le sănătate şi bău cu înghiţituri mari:

„Dar n-am costum”.

„N-ai costum şi te mai consideri artist? Ce punem, pe el?” îi întrebă Alexandru pe ceilalţi.

De la Verna zări o strecurătoare de metal agăţată pe peretele din spatele cuptorului; o luă şi o aşeză pe capul lui Constantin:

„Te încoronăm; Constantin întâiul, regele-păstor al Balcanilor!”

Ceilalţi primiră cu entuziasm ideea.

„Dar un rege trebuie să aibă hlamidă. Ce e un rege fără hlamidă?”

Ideea veni de la un student oacheş, italian, care avea pe cap o coroniţă din frunze de viţă; ceilalţi îl numeau Dedo. Dedo zări într-un colţ al atelierului două cuverturi; le ridică strigând:

„Vreau ace de siguranţă! Dau un regat pentru două ace!”

Constantin, care-şi aranjase atelierul cu precizie arhitecturală, merse direct la o cutie aşezată pe o poliţă de unde scoase două ace de siguranţă, pe care i le întinse tânărului.

Dedo uni capetele pledului cu acele de siguranţă şi aruncă hlamida pe umerii lui Constantin. Pledul atârna la spate ca trena unui monarh. Transformarea era atât de uluitoare încât se auziră strigăte:

„Splendoare regală! Eşti un rege-ntruchipat! Regele vânzătorilor de pleduri!”

De la Verna zări pe nişte poliţe câteva instrumente muzicale: un flaut, o vioară şi un bucium. Dintre acestea alese buciumul, îl ridică şi strigă:

„Sceptrul! Sceptrul regelui!”

Constantin luă buciumul şi suflă puternic, iar răspunsul fu un infern de strigăte:

„Regele! Regele! Să bem în cinstea regelui Balcanilor”.

O sticlă trecu din mână în mână.

Constantin trecea uşor de la îngândurare la veselie. Începu să meargă ţanţoş prin atelier, suflând în bucium.

Marthe, care pândea de după paravan, nemaiputându-se stăpâni izbucni în râs. Dedo se repezi la ea, scoţând-o din ascunziş:

„Regina! Regina! Trebuie să îmbrăcam regina!”

Marthe se zbătea, palidă de frică, să se elibereze din mâinile lui Dedo, deoarece studenţii de la „Balul celor patru arte” erau nebunatici şi fără pic de ruşine. O fată care mergea şi ea, se putea aştepta la orice.

„Nu, nu, strigă ea, trebuie să mă întorc la prăvălie!”

Acestea fiind zise, înşfăcă coşuleţul şi o zbughi pe uşă ca şi când viaţa ei depindea de asta.

Înveselit, Constantin ridică sticla şi îi ordonă lui De la Verna, care era îmbrăcat ca un cântăreţ spaniol, să deschidă uşa pentru „Majestatea Sa”. Ceilalţi îşi apucară sticlele şi îl urmară pe Constantin. „Regele” încuie uşa, suflă din bucium, şi urmat de doi oameni care ţineau trena, o luă în direcţia Senei.

În timp ce aceşti aducători de veselie mărşăluiau prin Paris, luminile marilor bulevarde erau ca şi făcliile ce însoţesc marşul triumfal al unui împărat. Îşi croiră drum printre oamenii ce se plimbau, care, la rândul lor, îi înţelegeau şi le făceau loc, ştiind că în acea seară artiştii cucereau Parisul, fără a fi stingheriţi. Oamenii din trăsuri şi landouri le zâmbeau. Trecură pe lângă cafenele, pe lângă lampioane şi castani până când, în sfârşit, ajunseră la *Moulin Rouge*, pe vârful unui deal, în sectorul Montmartre.

Vacarmul şi hărmălaia de pe ringul de dans erau asurzitoare. Două orchestre cântau pentru dansatori tot felul de cântece la modă. Fete în costumul Evei, cu o frunză mare, purtând pantofi auriţi, cu ochii machiaţi în verde, cu pete mari, roşii pe obraji, dansau cu gesturi

greoaie şi obscene, în timp ce partenerii lor costumaţi se învârteau în jurul lor. Cum perechile se schimbau repede, fetele îşi găseau o adevărată plăcere în a crea gelozii şi curând se încinseră primele bătăi. Dar luptătorii se împăcară repede, acceptând faptul că în acea ocazie deosebită „dragostea liberă” era regină. Lângă pereţii sălii de dans stăteau aliniate separeuri particulare, fiecare reprezentând un atelier şi aspirând la premiul pentru costumaţie. În separeuri se puteau zări tineri îndrăgostiţi.

Comicul Rege al Balcanilor fu senzaţia serii, aducând cu el veselie oriunde mergea. Două fete i se agăţară de braţ în timp ce urca scările balconului care înconjura ringul de dans. În balcon se găseau mese rezervate pentru musafirii privilegiaţi, care plăteau sume mari de bani pentru a asista la Baccanale. Cineva îi făcu cu mâna şi Constantin o recunoscu pe Elaine Feyre, pe care o întâlnise la serata lui Rodin. Îi întoarse salutul suflând în bucium când trecu pe lângă ea.

Acordarea premiilor începu ceva mai târziu, pe la ora două dimineaţa. Fanfara, care anunţa concursul, începu să cânte. Apărură şaisprezece care încărcate cu tinere modele, dezbrăcate până mai jos de brâu şi cu mijlocul pictat în roşu. Dansau sălbatic. Voalurile alunecară dezvăluind goliciuni provocatoare.

Băieţi goi ţipau înnebuniţi în timp ce fugăreau fete-sclave. Toţi doreau să pară cât mai desfrânaţi şi mai păgâni. Constantin câştigă cu uşurinţă premiul pentru costumaţia sa comică. Primi un basorelief al lui Bacchus, zeul grec al veseliei.

Petrecerea dură până în zori. Ameţit de băutură, fu urcat în căruţa unui lăptar şi dus acasă de prieteni. Dar cheful continuă cu vin din sticle ce-şi făcuseră misterios apariţia. Influenţat de acest aer în care plutea răzvrătirea, Constantin apucă un ciocan şi strigă:

„Jos cu Rodin”.

Începu să-i spargă statuetele de lut. Ceilalţi artişti se alăturară debandadei cu o plăcere copilărească de a distruge.

Resturi de sculpturi se întindeau pe toată podeaua. Deodată Constantin îl zări pe Dedo cu preţiosul său ou în mână pe punctul de a-l trânti jos. Constantin strigă, înşfăcând oul:

„Nu! nu! Este un ou sfânt. Este noua artă”.

Apoi strânse oul cu grijă la piept. Ameţiţi de băutură, ceilalţi îl priveau uimiţi.

„Noua artă! Noua artă!”, strigă unul, prăpădindu-se de râs. Constantin, strângând la piept oul de mărimea unui cap, făcu o mutră atât de caraghioasă, încât şi ceilalţi izbucniră în râs:

„Idioţilor! Căraţi-vă! Toţi! Vă credeţi artişti şi nu sunteţi decât nişte tâmpiţi!”

Apoi aşează preţiosul ou într-un colţ şi începu să-i împingă pe toţi afară, cu lacrimi de furie în ochi. De la Verna se trezi şi strigă:

„Regele ne ordonă! Trebuie să plecăm”, începu să cânte la ghitară un marş, conducându-i pe toţi afară din atelier. Când rămase singur, Constantin puse oul pe masă. Avea un luciu straniu în lumina zorilor; strălucea cu o splendoare singuratică în contrast cu rămăşiţele statuilor. Constantin murmură extaziat: „Zorii unei ere noi”.

Apoi, istovit, îşi smulse pledurile şi se trânti pe patul său de lemn, căzând într-un somn adânc.

Capitolul XIV ATELIERUL GOL

Când Constantin se trezi târziu, ziua următoare, îşi aminti de cuvintele bunicii sale: „Dormim ca să fim treji când ne sculăm”. Se simţea mulţumit şi odihnit deoarece începea o viaţă nouă. Ruinele vieţii trecute îl înconjurau.

„Am să curăţ locul ca lumea”. Nu-i plăcea murdăria. Obişnuia să-şi ţină atelierul curat, cu uneltele la locul lor, să le găsească când avea nevoie de ele. Acum, mai mult ca

oricând, totul trebuia să fie curat pentru noua sa muncă. Mătură podeaua, adunând resturile statuetelor, într-un colţ.

„Voi face din ele piedestale, suprafeţe rotunde pentru mese; ceva simplu şi folositor, mai frumos decât ce-a fost înainte”, reflectă el. Stătea acolo cu o cârpă de praf în mână, privind grămada de cioburi din colţ. Apoi izbucni în râs. Da, vechile efigii puteau fi uşor transformate în table pentru mese. Va face două, mari. Vor servi drept bază pentru noile forme.

Fără îngrămădeala de statuete atelierul părea gol. Pentru Constantin, însă, era o goliciune plină de viaţă, ce-l chema la treabă, pentru a-l umple cu forme create de mintea lui; forme nemaivăzute până atunci. Se simţea ales şi chemat, îi era foame, dar dorinţa de-a lucra învinse.

Trebuia să înceapă să-şi controleze pofta, pentru a-şi oţeli voinţa; voinţă care va obliga un corp disciplinat să servească raţiunea, să pătrundă în spatele aparenţelor. Ochii i se opriră pe piatra de var aşezată pe un suport, jos. Era ceva sacru. Din stâncă omul primitiv a cioplit forme. Trebuie că a privit piatra timp îndelungat, în linişte, aşteptând imaginea. Vechii artişti serviseră drept medii, ajutând piatra să scoată la iveală intenţia adormită în interiorul ei. Ei exprimau credinţe puternice, speranţe, temeri, în modul cel mai simplu şi direct. Piatra însăşi îi ajuta să realizeze forma primară.

Se aşeză jos lângă piatră şi începu să mediteze. Trebuia să descopere în el însuşi, fără ajutorul nimănui, ceea ce s-a pierdut din ce a fost în timpurile de demult. Avea să orbecăiască singur, în măruntaiele întunecate ale subconştientului, să aştepte fiorul care va vesti „participarea primară”. Observă caracterul de bloc monolitic al pietrei din faţa sa. Cum să unească figurile în una singură, aşa cum le-a conceput, şi piatra să-şi păstreze caracterul de bloc? Cele două figuri nu vor semăna cu cele

reale; ar violenta natura pietrei. Numai conturul cel mai simplu poate sugera îndeajuns imaginea primară. Mâinile şi picioarele abia schiţate, pot să se unească, în linii orizontale şi, totuşi, un întreg avea să fie linia verticală pentru a respecta întru totul poziţia pietrei. Îmbrăţişarea manilor şi-a picioarelor va trebui să fie mai puternică decât cea a îndrăgostiţilor lui Rodin.

Nu exista nimic magic în *Sărutul* său. Erau doar două corpuri goale, cioplite în marmură, într-o atitudine lipsită de senzualitate în aşa fel încât să fie acceptată de „eticheta" burgheză. Nu, figurile lui în piatră trebuiau să fie unite; o dualitate, transformată în unitate. Aveau să fie impersonale în aşa fel, încât să nu poată fi încadrate într-o epocă sau perioadă anumită.

Îi luă mult timp să-şi imagineze forma solidă şi avea să mai mediteze pentru a determina punctele în care să-şi plaseze liniile orizontale. Încercă să schiţeze cu cretă pe piatra neagră, dar aceasta nu-i fu de mare ajutor. Nu îndrăznea să se atingă de piatră cu dalta până nu era sigur de formă. Prima lovitură de daltă atrăgea după sine altele şi nu voia să-şi dea, în cele din urmă, seama că greşise. Putea să tot mediteze până când avea să descopere forma dorită.

O bătaie la uşă îi întrerupse gândurile. Era Mihai Romanov, căruia îi strânse bucuros mâna. Mihai privea cu uimire praful alb aşternut pe barba, sprâncenele şi chiar pe genele prietenului său. În cealaltă parte a camerei zări grămada imensă de lut şi ghips. Întrebă amuzat: „Unde îţi sunt sculpturile?"

„Acolo", îi răspunse Constantin, arătând grămada. Mihai se îndreptă grăbit spre colţul camerei şi întrebă cu voce ascuţită:

„Le-ai distrus pe toate?"

„Aveam nevoie de mese şi de piedestale", veni răspunsul laconic.

„Ce mese, ce piedestale?” îl întrebă Mihai, privind neîncrezător la faţa murdară a prietenului său.

Adâncit în meditaţie, Constantin uitase să se spele.

„Mese, la fel ca roţile de moară de acasă. Rotunde şi plăcute ochiului. Aveam nevoie de material pentru a construi tăblia mesei”, râse Constantin. Era amuzat de expresia de neîncredere pe care o luase faţa lui Mihai.

„Acela e materialul pentru mesele tale?” reveni Mihai, arătându-i grămada de cioburi din colţ.

„Da”, chicoti Constantin.

O să vadă Mihai într-o zi! Toţi vor vedea. Terminase cu „biftecul”. De acum înainte va face doar forme pure. Sculptură adevărată. Puse mâna pe umărul lui Mihai şi râzându-i în faţă îi spuse:

„Gata cu biftecul!”

Mihai îşi reveni treptat:

„Văd că ai devenit vegetarian. Ştiu. Cărţile hinduse pe care le citeşti dau asemenea sfaturi”.

„Gata cu *biftecul* în sculptura mea. S-a terminat”, repetă cu convingere Constantin. Apoi îşi întări vorbele printr-un gest final:

„Mihai, eşti prietenul meu. Efigia asta poate fi numită sculptură? Oricine poate face o efigie. Orice om cu ochi şi mâini. Ţăranii obişnuiesc să spună despre cineva care imită că «fură cu ochii». A copia înseamnă a fura. Dar gândeşte-te Mihai, gândeşte-te. Poţi copia un obiect, dar nu poţi copia natura, pentru că natura înseamnă viaţă, iar viaţa e în continuă transformare”.

„Stai”, îl întrerupse Mihai. „Atunci ce fel de sculptură ai vrea?”

„Am spus, o sculptură care să-şi aibă propria sa viaţă, o formă cu viaţă şi nu una să imite viaţa”, continuă el. „Văd că te îndoieşti de spusele mele. Teoriile nu au nicio valoare. Contează numai practica. Cred că n-ar fi trebuit să-ţi spun, dar îmi eşti prieten”, încheie Constantin cu

sinceritate.

„Apreciez mult sinceritatea ta”, răspunse Mihai apucându-i mâinile. „Am venit la tine ca prieten. Ţi-am adus încă o comandă. Un prieten de-al doamnei Grigorescu doreşte să faci un monument funerar. E vorba de o poveste tragică. Prietena lui s-a sinucis. E îngropată în cimitirul Montparnasse. Omul are inima zdrobită. Vrea o piatră de mormânt care să simbolizeze marea lor iubire, iubirea fără de moarte. Doamna

Grigorescu a sugerat o copie după *Sărutul* lui Rodin. Amicul ei a fost de acord. E un om foarte bogat şi poţi să ceri oricât”.

Constantin îl privea prostit. Abia terminase de explicat că nu va mai face copii niciodată. Dar Mihai nu înţelegea. Bănuise întotdeauna că intelectualii cunosc arta doar din cărţi; nu înţeleg adevăratul ei limbaj. Discuţiile despre artă pe care le avusese în trecut cu Mihai fuseseră o pierdere de vreme:

„Nu pot să accept comanda deşi numai. Dumnezeu ştie ce mare nevoie am de bani”.

Mihai se stăpânea încă. Vedea în refuzul prietenului său o încăpăţânare copilărească şi o nemaiîntâlnită vanitate. Cu toate acestea, Constantin părea un om inteligent. Se străduia totuşi să-l înţeleagă:

„Vrei să spui că îţi strică dacă faci o copie după Rodin?”

Constantin încuviinţă.

„Dar nu te-ar deranja să copiezi o mobilă?”

Constantin dădu din nou aprobator din cap.

„Cu alte cuvinte, vrei să spui că faci piatra, dar aşa cum vrei tu?”

Mihai era un om calm şi foarte inteligent. Îl privi pe Con

„Iartă-mă dacă te întreb, dar îţi dai seama ce spui? Atelierul ţi-e gol. Oare mintea ţi-e tot atât de goală? Dacă

nu vei copia *Sărutul* lui Rodin, atunci ce piatră funerară vei face?”

Constantin era iritat:

„*Sărutul* lui Rodin e ceva obişnuit. Doi oameni goi care se sărută neîndemânatic, numind aceasta pasiune. Ai putea vedea ceva mai banal pe o piatră de mormânt? Nu este genul de dragoste pe care amicul tău ar admira-o. El vrea ceva care să sublinieze eternitatea dragostei”.

„Poţi să faci aşa ceva?” întrebă Mihai aprins, întrezărind o speranţă.

Constantin îi arătă blocul de piatră:

„Are forma şi soliditatea necesară unei pietre de mormânt. Va trebui să sculptez un cuplu, fără a distruge impresia de solid pe care ţi-o dă piatra. De aceea cele două figuri nu vor fi decât schiţate. Ar putea semăna cu o sculptură primitivă; sau cu una grecească. Dar nu va semăna. Nu va corespunde nici unei perioade anumite. Va aparţine eternităţii. Să nu crezi însă că va fi uşor de făcut. Îmi va lua timp mult să ajung la această simplitate. Voi încerca forme neştiute până acum, uitate. De aceea să nu mă zorească”.

Mihai se sperie de vehemenţa cu care vorbea Constantin. Concepţia sa despre artă părea cam îndoielnică. Acesta nu mai semăna cu prietenul bun, normal pe care-l cunoscuse. Bietul Constantin! se gândi Mihai. Un demon pune stăpânire pe el tocmai acum când e gata învăţat. Se întâmplase în Bucureşti şi se repeta acum la Paris. Trecuse de mult de anii studenţiei; cu toate acestea încerca să descopere o direcţie nouă în artă. Cât de uşor renunţase la marea ocazie de-a lucra cu Rodin şi se condamna la o viaţă grea, fără cine ştie ce răsplată. Şi iată, se întâmpla din nou. Artistul al cărui geniu nu era recunoscut în timpul vieţii!? Cine ar fi plătit pentru o piatră de mormânt făcută de un sculptor necunoscut ce insista să-şi impună punctul de vedere? Cuprins de milă se

adresă prietenului său atât de stăpânit de pasiune:

„Mi-e teamă că amicul nostru va vrea să vadă întâi piatra şi apoi să plătească pentru ea. Din ce vei trăi între timp?” Mihai arăta atât de deznădăjduit încât Constantin îl bătu pe umăr, râzând:

„Ia veseleşte-te, prietene. Voi trăi tot aşa cum am trăit până acum. Cu cele două mâini”.

Îşi întinse apoi mâinile spre Mihai, chicotind. Erau mâini puternice, mari, mâini de ţăran, dure şi înăsprite. Şi totuşi aceleaşi mâini lucraseră o vioară delicată din lemnul unei lăzi de portocale. Mihai îl privi pe omul mic de stat, cu ochi negri, pătrunzători, cu păr aspru, cu barba neagră şi deasă. Apoi spuse:

„Regele Nibelungilor”. În acel moment, Constantin părea puternic, încrezător şi liniştit.

Capitolul XV SĂRUTUL

Constantin îşi reluă munca la tâmplarul de mobilă. Prefera să muncească la el decât să copieze lucrările altuia, îi plăcea lemnul, pentru că în timp ce lucra era liber să gândească. Ştia că este un meşteşugar iscusit; îşi respecta munca şi când se apuca de ceva o ducea întotdeauna până la capăt. Lucra doar câteva ore pe zi, atât cât să se poată hrăni şi să-şi plătească chiria, spre necazul patronului său, care se ruga în zadar de el să rămână mai multe ore.

Lucrând în lemn, gândurile i se întorceau la timpurile nespus de fericite ale copilăriei, când se alătura păstorilor care ciopleau în lemn în timp ce-şi duceau oile pe crestele munţilor. În tinereţe îi plăcuse întotdeauna să poarte aceleaşi straie ca şi ei mândrindu-se de căciulă şi de bunda destul de mare ca să-i servească drept culcuş cald noaptea. Se sprijinea şi el în toiag, urmat fiind pretutindeni de un câine credincios, între timp, urmărea cu privirea animale închipuite în formele norilor, iar cu urechile asculta muzica lină, foşnită a brazilor.

Păstorii, grupuri, grupuri, cu câinii şi oile lor se mutau de la un loc bun de păscut la altul. Erau oameni blânzi şi duioşi. Când vremea trecea greu. luau o bucată de lemn şi briceagul din cureaua de piele lată şi ciopleau obiecte folositoare în colibele lor primitive. Ciopleau linguri, scăunele cu trei picioare, laviţe şi le decorau cu cercuri, romburi şi pătrate. Nu erau presaţi de timp şi de aceea lucrau cu grijă şi dragoste, delicat, încet, perfect. De la ei învăţase Constantin să elimine toate detaliile de prisos, să surprindă doar esenţialul în modelul său. Tot timpul liber şi-l petreceau astfel, crestând şi decorând lemnul. Această muncă îi oferea în schimb pacea sufletească lui Constantin; îi antrena mâna şi îi dădea ocazia să-şi realizeze gândurile fanteziste. Păstorii din Carpaţi lăsaseră o amintire foarte vie în mintea sa. Erau oamenii cei mai înzestraţi sufleteşte, cei mai generoşi pe care-i cunoscuse. Lucrau în singurătate, nu-i interesa faima sau competiţia şi de aceea trăiau în pace cu ei înşişi şi cu lumea.

Constantin nu avea să uite niciodată că era în primul rând un vlăstar al străbunilor daci. Scrisorile şi pachetele primite de acasă nu făceau decât să-i întărească acest gând. Varvara continua să-i trimită şervete, prosoape, pleduri, lucruri ce se găsesc în toate lăzile de zestre ale celor din ţară. Fiecare lucru primit de acasă era minunat brodat, colorând viu atelierul. Noaptea, când se culca pe patul de scânduri, se acoperea cu o cergă groasă de lână. Coliba ţărănească ce şi-o făcuse în inima Parisului îi dădea o anumită putere spirituală. Mobila şi încrustăturile de pe ea îi aminteau fără încetare de locurile unde se născuse şi pe care nu avea să le uite niciodată datorită oamenilor de acolo, cinstiţi şi încrezători în Dumnezeu.

Ştia că va rămâne pentru totdeauna un ţăran şi că nu se va putea adapta oraşului cosmopolit. Gândurile sale se întorceau la ţara unde şi stâncile munţilor au grai, unde

pădurile îşi au limba lor, unde vânturile şi anotimpurile vorbesc oamenilor. Era convins că nu va înceta niciodată să se bucure de lucrurile simple şi de munca sa. Ţăranul din el îl obliga să caute fără încetare esenţa.

Oul fu doar începutul. Era şi el o copie; dar o copie văzută cu alţi ochi. Din cioburile sculpturilor îşi făcu mese mari, rotunde şi una mică, pe care o putea întoarce; acolo trona oul din ghips. Modelă, apoi distruse nenumărate ouă, sperând neîncetat să găsească în cele din urmă forma şi volumul care să dea viaţă ideii.

Când se întorcea de la tâmplărie, dimineaţa, atelierul curat părea nespus de alb. Chiar şi piatra închisă la culoare în care avea să sculpteze „Sărutul" părea albă în lumina magică a atelierului. Uimit şi el, privi atunci îndelungat în jur; apoi îşi puse halatul ce atârna în cui, în spatele uşii. Alese un ciocan şi o daltă şi se apropie de piatra calcaroasă.

După multe săptămâni de meditaţie trase, în sfârşit, câteva linii ce aveau să rămână. Acestea fixau două capete şi conturul unor mâini strâns îmbrăţişate. Poziţia şezândă era doar schiţată. Constantin dorea să contopească cele două figuri într-una; să realizeze eterna unire dintre bărbat şi femeie în focul dragostei. Fiecare lovitură de daltă trebuia să fie exactă; fiecare lovitură de ciocan se transforma într-un adevărat efort fizic şi psihic. Adâncit în munca sa, pierdea noţiunea timpului, lucrând într-un fel de transă. Se trezi abia când văzu podeaua stropită de sânge. Se tăiase foarte tare la deget şi abia când se uită la el, simţi că îl doare. Îşi bandajă tăietura cu o batistă şi nu-i dădu prea mare atenţie. Sculptase fără încetare şi îi plăcea ce realizase.

Ritmurile formelor geometrice erau descompuse în elemente. Planurile erau definite geometric, fără ca ele să fi distrus compoziţia arhitecturală a întregului. Meditaţia îndelungată îi folosise la ceva; apoi fusese subjugat de

subconştient. Lucră la *Sărut* timp de două luni şi pierdu multe ore refăcându-şi dălţile.

Nu putea fi calm, deşi se străduia. Într-o zi, încercă să părăsească atelierul, în căutare de petreceri. Se duse la „*Closérie des Lilas*”. Apollinaire, la locul său obişnuit, vorbea cu nişte iubitori ai artei care veniseră la el să caute răspuns în legătură cu noile tendinţe. Avea întotdeauna ceva nou de spus. Aceia care trecuseră zidul ce despărţea noul de vechi deveneau nesiguri; se pierdeau în încercarea ce părea fără de rezultat. Ideile radicale ale lui Gauguin, Cézanne, Matisse şi Picasso erau tot atât de noi şi uimitoare ca şi beculeţele electrice galbene, care începuseră să împânzească Parisul; dar aduceau cu ele aceeaşi lumină slabă.

Apollinaire dădea informaţii despre duelul dintre Matisse şi Picasso. Amândoi lucrau la câte o pictură enormă, prinşi în bătălia ce avea să hotărască cine dintre ei va domina perioada următoare.

Matisse îşi intitula lucrarea ce reprezenta nişte figuri dansând: *Bucuria vieţii*. Lucrarea lui Picasso – pe care ar fi putut foarte bine să o intituleze *Ororile vieţii* – era unghiulară, reprezentând figurile groteşti ale unor prostituate din Avignon.

Amândouă tablourile, spunea neobosit Apollinaire, înaintau spre o abstractizare a formei, o concepţie geometrică despre artă, foarte departe de ceea ce plănuiseră impresioniştii. Detaliile anatomice realiste, foarte importante, dispăreau, încetul cu încetul, pentru a face loc geometriei care devenea pe nesimţite stăpâna artei. Apollinaire avea noutăţi pentru Constantin:

„Trebuie să vezi expoziţia lui Elie Nadelmann la *Galerie Druet*. S-a deschis alaltăieri. Picasso, pe care l-am dus acolo ieri, a fost foarte tulburat văzând că cineva a reuşit să-l depăşească în idei. Trebuie să vezi expoziţia. Cred că e cel mai mare eveniment în sculptură de la

expoziţia lui Rodin din 1900. Chiar şi Matisse a fost tulburat, continuă Apollinaire; atât de tulburat, încât a pus un anunţ pe uşa atelierului său:

«E interzis să se vorbească despre Nadelmann aici!»”.

În ziua următoare, de îndată ce-şi termină lucrul la tâmplar, Constantin se grăbi spre expoziţie. Ceea ce văzu acolo fu ca o lovitură de trăsnet. Iată un sculptor care, la prima vedere părea că-i furase geniul. Opera sa era compusă din elemente geometrice, iar expoziţia – o lecţie demonstrativă despre sculptura viitorului. O sală întreagă era ocupată de nuduri în picioare: fiecare nud îşi avea omologul său, din blocuri geometrice, pentru a arăta cum fusese construit. Era o lecţie realizată cu ajutorul unor reprezentări grafice, dată sculptorilor pentru a le arăta cum puteau să adauge stil formei şi manieră, volumului. Curbele erau astfel aranjate încât întâi se potriveau, iar apoi se opuneau una alteia. Aşa cum Constantin, cu ajutorul *Ecorşeului*, arătase ce se găseşte sub piele, tot aşa şi Nadelmann, cu nudurile sale dezvăluia lumii ceea ce se găseşte în corpul omenesc. Constantin, care se credea primul sculptor ce foloseşte metoda construcţiei analitice, a fost şocat. Află mai târziu că Nadelmann desena cu compasul şi sculpta mulând forme rombice. I se părea că acesta era un om de ştiinţă, un matematician, nu un sculptor. Capetele şi nudurile sale erau făcute din porţelan foarte bine lustruit, atât de netede încât respingeau orice firicel de praf. Expresia impersonală, blândă, a feţelor era realizată printr-un oval emanând o mulţumire placidă. Neavând nici cea mai mică urmă de pasiune umană, puteau foarte bine să reprezinte fiinţe de pe o altă planetă.

În catalogul său, Nadelmann susţinea că descoperise secretul sculpturii; răspunsul la cea mai derutantă întrebare a artei moderne: formele secrete pe care le conţin toate lucrările de artă nemuritoare care nu au nicio

legătură cu ceea ce doreşte sculptorul să reprezinte. Fiecare arcuire a corpului uman are, scria el, o curbă reciprocă, care i se opune şi totuşi corespunde – viaţa lucrării izvorând din interiorul ei. Din generozitate tinerească, Nadelmann îşi dezvăluia secretul lumii. Acei sculptori care-l vor urma, spunea el, aveau să producă adevărate capodopere. Ceea ce-l miră pe Constantin, ca şi pe Picasso, era faptul că acest tânăr era primul care spunea că formele sculpturii sunt compuse din elemente geometrice. Pentru prima dată, drumul spre abstract era trasat. La început, Constantin fu zăpăcit de această prelegere activă despre esenţa sculpturii. Demonstraţiile lui Nadelmann aveau ca scop să arate că viaţa unei lucrări derivă din însăşi lucrarea în cauză; că această viaţă nouă nu avea nimic comun cu viaţa din natură şi că subiectul nu avea importanţă.

Când însă Constantin cercetă lucrările lui Nadelmann mai cu atenţie, îşi dădu seama că acesta nu reuşise în intenţia sa. Lucrările erau geometrice, dar fără viaţă. Atinsese limita inteligenţei, dar nu făcuse pasul următor, care putea fi realizat doar dacă artistul dispunea de un impuls adevărat. Răsuflă cu uşurare. Nimeni nu-i furase secretul. Nadelmann nu descoperise forma ascunsă din natură. Lucrările sale erau reci, abstracte, mecanice. Lui Constantin îi rămânea să descopere forma caldă, vitală, care proiecta bucuria interioară, cunoscută doar de copii.

Asculta dezorientat discuţiile înfocate generate de expoziţia Nadelmann, dar nu auzi nicio idee originală – ceva care să-l mulţumească. Apoi, într-o zi, se întâmplă şi aceasta.

În 1909, revoluţia în artă atinsese apogeul prin cubism, în 1908, mişcarea fovistă fusese dizolvată, dar netezise drumul pentru arta abstractă, care avea să-i urmeze. Volumul şi perspectiva erau separate; forme de bărbat şi de femeie erau spintecate în prisme. Léger

descoperise nudul tubular. Subiectul era tăiat în bucăţi, iar forma şi suprafaţa sa, deghizate. Orice lucrare nouă avea să uimească şi să uluiască spectatorul. Acum, pictorii trebuiau să picteze urât. Dar nimic nu era destul de urât. Atât *fovii cât* şi *cubiştii* reduceau totul la aranjamente orizontale şi la linii verticale. Oamenii spuneau că este vorba de o reîntoarcere la barbarismul primitiv. Niciedată natura şi forma umană nu au fost atât de violent deformate. Tendinţa era spre simplitate totală, stejarul era redus la ghindă; se încerca să se exprime mult prin foarte puţin.

Cu toate acestea, în cafenele, se vorbea numai de Nadelmann şi construcţia care stă la baza formei şi a volumului. Oriunde mergea Nadelmann era primit ca un erou. Încă sub treizeci de ani, cu părul de un blond auriu, tânărul polonez semăna cu un zeu nordic. Femeile erau înnebunite de frumuseţea lui. Idolatrizat, el deveni arogant; nu voia să audă niciun argument în probleme de estetică. Descoperirea lui, susţinea, era comparabilă cu descoperirea perspectivei de către Uccello, în timpul Renaşterii.

Într-o zi, Constantin stătea la masă într-un grup, printre care se găseau Nadelmann şi Apollinaire. Deodată un bărbat corpolent, cu ochi mari şi sprâncene stufoase, se prezentă grupului: „Sunt Gurdjieff, misticul, şi am un mesaj pentru domnul Nadelmann”.

„Ce s-a întâmplat?” întrebă Nadelmann cu indiferenţă.

Gurdjieff îl privi fix:

„Ţi-am văzut expoziţia, azi! între tine şi realitate există o oglindă. Nu te vezi decât pe tine – un eu înşelat. Ştii că eşti hipnotizat? Eşti un somnambul. Crezi că eşti liber, când de fapt eşti doar un automat. Arta ta, întocmai ca şi tine, nu este decât geometrie. Nudurile tale sunt şi ele hipnotizate – feţe care nu spun nimic, holbându-se în

somn; automate hipnotizate. Gândeşti ca o maşină, acţionezi ca o maşină care vorbeşte şi merge. Ai lăsat să flămânzească două mari centre din corpul tău: al sexului şi al instinctului. Intelectul tău fură toată energia centrilor sexuali, transformându-te într-un somnambul. Eşti un monstru automatizat”.

Gurdjieff îşi acompanie discursul cu gesturi de hipnoză atât de elocvente încât toţi izbucniră în râs. Chiar şi Nadelmann îl găsi pe acest tânăr mistic armean atât de amuzant, încât îl provocă:

„Deci, eu dorm; statuile mele la fel. Spune-mi, o tu mare vraci, cum mă pot trezi din somn? Ce trebuie să fac să mă scol din morţi?”

Gurdjieff sfidă luarea în derâdere a lui Nadelmann.

„Nu-ţi bate joc; nu-ţi bate joc de Dumnezeu! Sunt doar un trimis care trebuie să te trezească. Mai întâi trebuie să te vezi aşa cum eşti. Trebuie să fii îngrozit de tine însuţi. Dacă un om nu este îngrozit de el însuşi, atunci înseamnă că nu se cunoaşte pe sine. Trebuie să ştii că eşti un sclav hipnotizat de Satana. Fugi de diavol şi salvează-te. Nimic altceva nu mai contează. Trebuie să-ţi dai seama de asta! în grabă! Dacă nu, vei rămâne un somnambul toată viaţa. Salvează-te cât mai e timp. Vei fi un artist mai bun. Arta ta va izvorî de la Dumnezeu şi nu de la Satana”.

Ochii lui hipnotizanţi îl străfulgerară pe Nadelmann în timp ce îi dădu o carte de vizită. Nadelmann o citi cu voce tare şi în bătaie de joc.

„Georges Ivanovitch Gurdjieff, Şcoala de Cunoştinţe Psihice, Bulevardul St. Germain nr. 55”.

Gurdjieff se întoarse brusc şi plecă. Constantin îl văzu îndreptându-se spre o masă unde era aşezată Elaine Feyre. Ea îl învăluia cu privirea.

Deodată simţi o dorinţă nebună de-a se duce la masa ei, dar ceva îl opri. Ceea ce spusese vraciul conţinea un dram de adevăr. Veselia zgomotoasă a celor din jur îl

deranja, înţelegea ceea ce încercase Gurdjieff să spună. Îi oferise tânărului Nadelmann o şansă să depăşească limitele artei sale. Acesta, fără îndoială, descoperise instinctiv ceea ce era greşit în sculptura lui Nadelmann, oricât de mult succes avea ea. Constantin ar fi dorit să poată merge la şcoala acestuia, dar din păcate era sărac.

Se străduia să anihileze atracţia lui Gurdjieff şi a lui Elaine Feyre, care devenea din ce în ce mai puternică. Oricum, simţea, că nu avea de ce merge la masa din colţ. Încă nu sosise timpul. Când va sosi momentul potrivit, va merge la Elaine.

Constantin continuă să lucreze la monolitul *Sărutului*. Se apropia de piatră cu aceeaşi pietate cu care sunt slăvite pietrele, obiecte sacre în culturile primitive. Se credea o moaşă care trebuie să trezească la realitate intenţia adormită în piatră. La el, apărea o supunere pasivă şi receptivă spre deosebire de folosirea inconştientă şi sofisticată a primitivismului, tipică lucrărilor lui Picasso. Constantin încerca, modelând piatra în imaginaţia sa, să pună în evidenţă esenţialul. Se părea că piatra însăşi îi spunea care va fi acesta, cerându-i în acelaşi timp ca esenţa să nu-i fie distrusă.

Săptămânile treceau şi Constantin nu se oprea din lucru decât pentru a merge dimineaţa la tâmplărie. Lucra cu uşa încuiată, într-un fel de furie continuă. Apoi învăţă să-şi relaxeze muşchii. Îndepărtându-se de el însuşi, de eul său, sculpta mai uşor. Lucra eliberat, natural, fără tensiune sau încordare.

„Arta cu adevărat valoroasă” îşi spunea el, „a fost produsă în copilăria omenirii. Oamenii primitivi uitau totul şi lucrau cu bucurie. Numai copiii mai cunosc această bucurie primitivă; *aceasta* vreau s-o trezesc prin sculptura mea. Vreau ca sculptura mea să reprezinte bucuria pură”. Repeta de multe ori litania crezului său. Eul vanitos al individului trebuie distrus, deoarece numai prin eliminarea

totală a acestui eu, se putea descoperi şi scoate la iveală adevărul adânc ascuns în lucruri. Dacă reuşea aceasta, putea, în sfârşit, să simtă pulsul naturii, putea să spună: nu mai aparţin acestei lumi, nu mă mai simt legat de nimeni, m-am eliberat de mine însumi; sunt acum în mijlocul esenţei, pot să privesc efemerul în lumină şi să măsor eternul. Se ruga ca omul şi piatra să facă un schimb, eliberând ce se găsea în fiecare, pentru a crea o formă finală plină de sens. Credea în materialul în care lucra, păstrând neatinsă forma rigidă, dură a pietrei.

Cubul – formă de bază – formă ce le conţine pe toate celelalte, contopea la el două figuri, de o simplitate de idol: două figuri aşezate faţă în faţă, complet unite, formând o piesă monumentală. Era sărutul despărţirii înaintea morţii.

Chiar şi în această moarte exista o anumită încordare, dar piatra de mormânt exprima fericirea în faţa dragostei nemuritoare.

În sfârşit o termină. Trebuia doar să o lustruiască pentru a-i da strălucire şi a scoate în evidenţă aspectul granulos al pietrei.

Mihai îl aduse pe amicul său maghiar ca să vadă adaptarea după *Sărutul* lui Rodin.

„Adaptare” fusese cuvântul folosit cu diplomaţie de Mihai pentru a-şi convinge amicul că ceea ce făcuse Constantin era potrivit pentru un monument funerar. Vizitatorul se uită la piatră neştiind ce să spună – îl depăşea şi nu înţelegea nimic.

Mihai începu să-i vorbească în maniera criticilor de artă: „barbar, esenţial, putere emotivă”. Dar cuvintele sale însemnau prea puţin pentru clientul neiniţiat în tainele noii arte.

„De ce consideri această lucrare mai bună decât *Sărutul* lui Rodin?”, îl întrebă acesta pe Constantin care se muncea să găsească o explicaţie simplă.

„Aceasta nu e o copie realistă a doua modele. Este

reprezentarea dragostei nemuritoare, aşa cum o văd eu cu ochii minţii. Am eliberat sculptura de tot ce nu este esenţial. Mâinile şi picioarele sunt doar sugerate, chiar şi cele două figuri sunt abia schiţate. Cu cât o veţi privi mai mult, cu atât vi se va dezvălui mai puternic misterul dragostei şi al morţii – acel mister al dragostei ce e mai puternică decât mormântul. Sculptura aparţine tuturor timpurilor pentru că am şters toate trăsăturile ce ar putea-o lega de o anumită perioadă”.

Ideile lui Mihai despre artă fuseseră influenţate de scrierile lui Apollinaire, de senzaţia creată de expoziţia lui Nadelmann şi de manifestul lui Marinetti, tipărit pe prima pagină a ziarului *Figaro*. Era un jurnalist prea încercat ca să nu-şi dea seama că mişcarea ce revoluţionase arta prinsese rădăcini şi avea să dureze. De aceea îi spuse amicului său: „Aceasta este arta viitorului. Cu timpul toţi sculptorii se vor exprima în acest fel. Sculptura se va simplifica radical, cu trecerea anilor”.

În sfârşit, clientul se lăsă convins să accepte modelul lui Constantin pentru monumentul funerar şi astfel sculptorul primi comanda. Pe piatra de bază trebuia să încrusteze numele lui Tanosha Gashevskaia. Banii pe care-i primi, îi permiteau lui Constantin să supravieţuiască încă aproape un an; dar ceea ce era mai important pentru el era că în sfârşit fusese plătit să facă ceva ce într-adevăr îl plăcea.

Capitolul XVI FIINŢA ŞI DEVENIRE

Constantin cioplea versiunea *Sărutului* pentru monumentul funerar cu o exaltare ce nu-l caracterizase înainte. Mai bine de doi ani stătuse izolat în atelierul său, ducând o viaţă ordonată, încercând să descifreze visurile, viziunile; totuşi de cele mai multe ori meditaţia sa era fără scop, o contemplaţie pasivă. Era răbdător ca o cloşcă, deşi nu ştia ce va scoate la iveală lunga aşteptare.

Reuşise să realizeze ceea ce Rodin încercase fără

succes. *Sărutul* său reprezenta forma de bază, compactă, creată într-un mod uimitor de simplu, care elibera astfel o putere primitivă gigantică. Şi iată că această formă de o simplitate rară reuşea să spună atât de mult şi într-un mod de neatins pentru Rodin.

Ştia acum că nu a greşit atunci când a fugit de sub influenţa lui. Îşi spunea în repetate rânduri că artistul trebuie să aibă o personalitate puternică, dublată mereu de originalitate. După încercările nereuşite şi chinuitoare, Constantin se pomeni cuprins de acea plăcută ameţeală ce urmează succesului.

Bine dispus, într-o dimineaţă, deschise uşa atelierului artistul italian Amedeo Modigliani, care venise să-i vadă lucrările după cum îi promisese cu câteva zile înainte. Modigliani, treaz se deosebea radical de artistul beat şi brutal pe care Constantin îl văzuse cerşind băutură după băutură prin cafenele. Era acum manierat şi rezervat. În timp ce-şi scotea pălăria neagră, tivită cu alb, spuse:

„Sper că nu te deranjez. Locuiesc aproape de tine în *Le Ruche* şi aş putea veni oricând altă dată”.

Totodată, se grăbi să-i explice că îi mai văzuse atelierul; el fusese Dedo, unul dintre petrecăreţii mascaţi de la Academie, care năvăliseră în atelierul său în noaptea balului, cu doi ani în urmă. Constantin, asigurându-l că era binevenit, îl pofti înăuntru. Modigliani avea o faţă plăcută, de un alb de alabastru, ce contrasta puternic cu ochii săi negri; cu o claie tot atât de neagră de păr lucios. Când intră în atelier, înlemni cu ochii holbaţi de mirare. Niciodată înainte nu mai văzuse aşa ceva. Totul era diferit de cum fusese în noaptea balului. Acum atelierul era presărat cu blocuri mari de piatră de construcţie, grinzi, trunchiuri de copaci, bolovani; toate luate direct din inima naturii şi atât de diferite de statuile rigide de la Academie. Nu mai vedea nicăieri formele pitoreşti din lut şi ceară ce umpleau până la refuz, înainte, atelierul. Când Constantin

îl conduse în curte, pentru a-i arăta lucrările primitive, create din piatră neşlefuită, Modigliani îşi dădu seama că pătrunsese într-o lume nouă, ce revoluţiona arta. Se entuziasmă şi spuse:

„Eşti un geniu. N-am mai văzut aşa ceva niciodată”, şi se uită ciudat la sculptorul bărbos, de parcă acum l-ar fi văzut pentru întâia oară.

Indiferent şi liniştit, acesta semăna uimitor cu un bloc de piatră. Dacă barba i-ar fi fost gri, se gândi Modigliani, ar arăta întocmai ca un profet. Pietrele şlefuite până la refuz, împrăştiate prin curte, erau ca nişte idoli preistorici abia dezgropaţi din adâncuri. Mirarea lui Modigliani crescu când examina zeiţele lui Constantin: femei îngenuncheate şi preoţii ritului. Aici, în mijlocul unui oraş comercial, dominat de zumzetul nesfârşit al traficului şi de zgomotul cadenţat al copitelor cailor, Constantin crease un sanctuar prin care aducea din nou la viaţă, din negurile vremurilor, o „Epocă de aur a bronzului”.

Modigliani tremura de emoţie. Se întoarse cu ochii strălucind spre Constantin şi zise:

„Arta renaşte! Sunt onorat că mă găsesc aici. E o zi mare pentru mine şi sunt fericit că te-am întâlnit”.

Aprecierea îl bucură pe Constantin, care râse radios şi răspunse:

„Vorbele tale îmi amintesc de scrierile lui Pascal: «Nu m-ai căuta dacă nu m-ai fi găsit»”.

„Adevărat! Adevărat!” răspunse Modigliani surescitat. „Iubesc figura umană, dar nu i-am găsit încă o expresie nouă. Prin noua geometrie deschizi şi un drum nou în sculptură. Rodin o conduce spre ruină. Am modelat în ceară şi ghips în acest fel, dar niciodată în piatră. Există un sculptor italian care sparge suprafeţele de parcă ar fi dizolvate în lumină. Dar tu te afli în cealaltă extremă”.

„Da”, încuviinţă Constantin. „Nu voi mai lucra niciodată în lut. Nu are vigoare şi nici măreţie. Sunt în

căutarea unui monolit care să aibă viaţă. Este imposibil să exprimi ceva real, imitând suprafeţe exterioare. Realul e esenţa; dacă reuşeşti să te apropii de ea, ajungi la simplitate”.

„Mă faci să cred că ar trebui să devin sculptor. Aceasta este şcoala de care am nevoie. Întâi a fost Nadelmann, acum tu. Ciudat, nu? Nadelmann are lucrări atât de netede şi lucioase, pe când tu eşti atât de dur”.

Constantin văzuse expoziţia lui Nadelmann de multe ori; o ura şi totuşi ceva îl atrăgea necontenit acolo. Capetele de porţelan în formă de ou, foarte netede, îl obsedau. Dar lecţiile de geometrie date de Nadelmann, teoria sa măruntă, prea îngrijită şi ştiinţifică, îi producea repulsie. Ca şi cum măreţia naturii putea fi redusă la un silogism ştiinţific. Dar pentru a-i răspunde lui Modigliani, spuse:

„Ca să rezolvi dilemele, trebuie să uneşti formele opuse. Asceţii chinezi ştiu asta de mult. Există o unitate între spirit şi materie, desigur dacă o cauţi”. Modigliani pocni din degete:

„Asta e! Eu am căutat această unitate. Am pe pereţi reproduceri ale maeştrilor italieni. Există o legătură în toată arta măreaţă a trecutului: de la cea bizantină la cea sieneză; * de la sculptura gotică la stilul tău. Marinetti m-a vizitat acum câteva zile. Dorea să semnez *Manifestul* futurist. Asta însemna să distrug toate pânzele făcute înainte. Să le distrug? Mi-aş omorî mai bine mama! L-am dat afară. Apoi, mi-am dat seama că numai devenind sculptor voi găsi veriga pierdută. Aş găsi astfel forma ce a supravieţuit tuturor şcolilor; devenind un om al peşterilor. Voi ciopli în piatră, mă voi întoarce la copilăria rasei umane. Mă voi transforma, devenind un începător, un student. Sculptorii din *Le Ruche* se joacă cu lutul de parcă ar face torturi de nuntă. Dar tu, tu eşti altfel. Ştii să trezeşti arta la viaţă. Dă-mi o daltă şi un ciocan şi lasă-mă

să dau prima lovitură. Doresc din tot sufletul să devin sculptor”.

Constantin râse în faţa entuziasmului copilăresc al lui Modigliani, arătându-i o piatră calcaroasă:

„Îţi dau o daltă şi un ciocan, dar s-ar putea să strici piatra. Eu nu lovesc decât atunci când piatra mi-a arătat ce trebuie să fac. Aştept până când imaginea interioară se formează în

Siena, oraş în Italia centrală, la sud de Florenţa (n.t.)

minte. Uneori trec săptămâni întregi şi piatra nu-mi vorbeşte. Nu caut aparenţa. Încerc să mă îndepărtez cât mai mult de realitate. Nu copiez niciodată. Orice imitare a suprafeţei naturale este fără viaţă. Nu am idei preconcepute. Vezi, ideea trebuie să pătrundă în piatră şi să elibereze spiritul ascuns în ea. Caut acelaşi lucru ca şi tine; acea formă, a tuturor şcolilor şi timpurilor, care să dezvăluie legea universală. Această lege există în minţile noastre. Sunt sigur de asta. Trebuie doar să o căutăm. Eu resping toate elementele neesenţiale şi le fac identice cu legea universală. Nu-mi dau seama dacă mă înţelegi. De fapt, sunt încă într-o continuă căutare. Am ajuns la sfârşitul unei epoci. Trebuie să ne întoarcem la începuturile ei şi să căutăm ce s-a pierdut în neguri. Sculptura ar trebui să evidenţieze cât mai puţină mişcare: fără gesturi şi strâmbături, doar sinceritate primitivă. E un mister acesta. Dar eşti artist. Nu trebuie să-ţi spun eu toate astea”.

Chiar şi Constantin fu surprins de vehemenţa vorbelor sale. Ceva în Modigliani îl îndemna la mărturisiri. Ochii lui Modigliani se aprinseră de entuziasm:

„Vorbeşti o limbă pe care o înţeleg. Adevărata misiune a artistului e să caute în adâncurile întunecate ale subconştientului pentru a ajunge la necunoscut. Acest lucru mă emoţionează mai mult decât dacă m-aş culca cu o fată frumoasă. Hai să ajungem la o înţelegere. Primesc

lunar un cec din Italia şi am un prieten bun, doctorul Alexander, care îmi mai cumpără din lucrări. Hai să împărţim chiria ca să pot lucra cu tine. Dacă doreşti îţi voi spune maestre”.

Constantin nu avea nevoie de complimente, dar fu convins de entuziasmul din ochii rugători ai italianului şi acceptă. Căzură de acord asupra chiriei şi Constantin îi promise să-i dezvăluie misterul noii sculpturi.

În vara anului 1909 Constantin lucră atent la *Sărut*, folosindu-şi dalta cu multă grijă şi precizie. Spre deosebire de el, Modigliani lucra cu o rapiditate care-l uimea pe profesor. Modigliani prefera calcarele deoarece, spunea el, erau mai uşor de cioplit decât marmora. Îşi concentra atenţia asupra capetelor primitive. Îşi descoperi stilul aproape peste noapte, lungind nasul în aşa fel încât să balanseze conturul curbat al feţei. Părul îl cioplea în maniera statuilor vechi greceşti, iar gâtul era o figură geometrică – un cilindru. Modigliani numea capetele lui *Archaia*. Nu aparţineau nici unui continent sau vreunei culturi primitive, ci unor timpuri când oamenii erau nobili şi senini; înainte de a fi corupţi. Când începu să sculpteze capete de femei, Modigliani lungi gâtui şi îndulci trăsăturile. Se simţea influenţa lui Nadelmann în felul în care era făcută faţa, a culturii sieneze, la gât.

Constantin şi Amedeo lucrară multe luni împreună. Admira curbele suave în lucrările italianului, iar forma ovoidală, a capetelor făcute de Modi, începu să-l fascineze. Constantin porni să modeleze din nou ouă din ghips, pentru a uita forma solidă a *Sărutului*.

Modigliani lucra doar după-amiaza. Dimineaţa dormea, odihnindu-se după desfrâul din timpul nopţii. Constantin nu putea să nu observe că puterile prietenului său scădeau. Obosea mult prea repede şi se hotărî să-i vorbească:

„Cum poţi să suporţi gălăgia cafenelelor noapte de

noapte?”

Gălăgia oraşului îl obosea cumplit pe Constantin. Pe Modigliani, însă, părea să-l amuze. Cafenelele, musie-hall-urile, cabaretele, îl stimulau.

„Cafeneaua”, spunea Modi, „este unicul loc de întâlnire al sufletelor libere. Nu poţi rezista poftelor trupeşti, mai ales că femeile tânjesc după bărbaţi”.

„Da, bineînţeles, un bărbat are nevoie de femei, dar această fugă după ele, noapte de noapte, e nebunie curată”, protestă Constantin.

„Da, eu iau ce găsesc şi spun că am avut-o pe Venus”, replică Modi.

Constantin râse:

„Ai privit vreodată sub tunica lui Venus?”

„Vezi, dragul meu, asta este diferenţa dintre noi doi. Eu privesc chipul, pe când tu te uiţi sub tunică”.

Constantin râse cu poftă:

„Vai, cât de mult te înşeli. Eu mă uit la faţă, admir frumuseţea şi ştiu şi pe cine iubesc”.

„Poate ai dreptate, dacă te referi la pat numai. Ceea ce într-adevăr mă atrage sunt paşii până acolo”.

„Ei bine, să zicem. Atunci spune-mi, te rog, care sunt aceşti paşi? Stai într-un cabaret îmbâcsit, plin de fum. Fetele de acolo, ştiu ce vor şi chiar mai mult, la ce să se aştepte. Şi apoi mergi cu una dintre ele. Atât tu cât şi fata sunteţi îmbâcsiţi de alcool”.

„Are farmec”, îi răspunse Modi.

„Da, patroanele bordeielor, fetele, bătăile cu cuţitul, totul este nesănătos şi distructiv”.

De data aceasta Modi se burzului:

„Îmi ţii şi predici? Artistul este o fiinţă privilegiată, deasupra muritorilor din lumea largă. Nu te porţi ca un adevărat artist. De cât timp suntem împreună? De luni de zile! Eu am sculptat mai mult de zece lucrări. Nu rele, ai spus-o chiar tu. Pe când tu? Te-am văzut făcând de atunci

doar două. Şi ştii de ce? Pentru că nu trăieşti îndeajuns ceea ce faci. În tot timpul acesta eu mi-am trăit viaţa de zece ori. Imaginaţie, halucinaţii, extaz. Spune-mi de câte ori ai ajuns atât de departe încât să cazi în extaz? O dată, de două ori, poate de trei ori în lunile acestea. În schimb eu, în fiecare noapte. Eu îmi umplu sufletul de fiecare dată cu boarea sălbatică a libertăţii. Învaţă să te distrezi. Altfel mă vei plictisi. Crede-mă, fără această viaţă sălbatică, vei deveni un artist mediocru, care găseşte răspuns la toate. Îţi vei sacrifica întreaga viaţă, farmecul ineditului pentru o lume guvernată de gândire şi legi. Ai nevoie de nebunia unei petreceri cu haşiş. Am să aduc două femei astă-seară şi te voi face să te dezlănţui. După aceea poţi să-mi spui cum să-mi împart viaţa. *Rai* ori *Iad*, ce importanţă are? Hai să ne-aruncăm în adâncuri. Doar în mijlocul necunoscutului vom descoperi Noul”.

Cu acest citat din Baudelaire, Modi îşi apucă pălăria şi zise:

„Am plecat să-mi trăiesc viaţa – cât mai am din ea. Viaţa este un dar de la cei puţini la cei mulţi, de la cei ce ştiu şi au, la cei care nu ştiu şi nu au. Mă voi întoarce cu darul

Constantin era uimit şi şocat de energia lui Modi, care, deşi cu zece ani mai târăr, părea cu mult mai bătrân. Fu deodată cuprins de teamă ca nu cumva demonul, stăpân pe sufletul prietenului său, să intre şi în viaţa lui, să i-o învălmăşească. Şi totuşi ceva în el îl împiedica să fie laş. Ştia că se va dezlănţui, chiar dacă numai din curiozitate sau pentru a-şi dovedi că nu-i era frică.

Dumnezeul lui Constantin nu mai era demult zeitatea creştină care cerea ispăşirea păcatului pentru iertare. Filosofia orientală pe care o citise transformase acest zeu într-o conştiinţă universală. Dar tradiţia creştină îl influenţa, fără să-şi dea seama. Datoria fiecărui suflet, credea el, este să se cunoască, să fie el însuşi şi totodată

să fie acelaşi.

Viaţa pentru Constantin era în esenţă o forţă spirituală continuă, care aspira să se ridice deasupra egoismului animalic şi să ajungă la dragostea dezinteresată pentru lucrurile create.

Cu ajutorul minţii, va căuta în ştiinţă legile vieţii şi ale morţii. Prin voinţă, va încerca să trăiască în armonie cu legile descoperite, iar cu ajutorul sufletului îşi va înlocui eul cu raţiunea.

Dorinţa lui era să găsească o exprimare artistică a acestei viziuni. Simţea că punctul de vedere creştin îşi pierduse puterea de a inspira ceva de valoare artistică. Totuşi, omul are un scop, o importanţă cosmică şi trebuie să înveţe să se simtă acasă în univers.

Spera să ajungă la o pace sufletească urmând disciplina asceţilor Orientului. Frustrarea şi agonia, îşi spunea el, erau tipice vieţii umane. Disciplina impusă de Hatha Yoga îi promitea posibilitatea de a trăi în libertate şi bucurie, aceasta liind considerată cărarea ce duce la eliberarea eului. Prin unirea sa cu Brahma, Hatha Yoga promitea să vindece mintea şi trupul, să elibereze puterile supranaturale.

Scopul urmărit, prin controlul asupra celor şase *Chapras* (centre psihice), era să se ajungă la *Samādhi*. Trupul este adus într-o stare de hibernare (puls, respiraţie încetinită), astfel încât conştiinţa nu e tulburată în niciun fel. Numai această conştiinţă pură poate să pătrundă în adevăratul *eu*, care face parte din Brahma, spiritul universal. Asceţii Orientului descriu această stare drept minunată; o stare care nu poate fi egalată de nimic.

Constantin se întreba dacă drogurile pot într-adevăr să stimuleze anumite aptitudini. Oricum, avea să încerce. Se ghida în general, după anumite reguli sau obiceiuri. Dar acum, dintr-odată se pomeni pe un teritoriu necunoscut. Singur avea să hotărască dacă va face sau nu pasul

următor. Pentru a înfrunta necunoscutul, îi trebuia curaj. Pasul nu era o alegere între bine şi rău; ceea ce căuta el era adevărul. Forma absolută. Pentru a o descoperi, nu putea să trăiască doar în prezent. Trebuia să aibă curajul, să facă faţă corupţiei pentru a explora necunoscutul. Hotărî să sondeze abisul înşelător al haşişului.

Modigliani era omul care se străduia să trăiască intens în fiecare zi, ducând o luptă continuă cu un duşman întotdeauna prezent, dar anonim. Pentru el era imposibil să ducă o viaţă monotonă, comună. Numai drogurile puteau să acopere realitatea monotonă cu o nuanţă de curcubeu. Doar în această stare artificială de vis putea să descopere forţa de necuprins a vieţii.

Banii primiţi lunar de la fratele său îi ajungeau două săptămâni. Restul timpului şi-l petrecea colindând cafenelele, oferind desene pentru băutură; căutând bărbatul sau femeia cu buzunarele pline care, cedând farmecelor lui, îi dădeau suma dorită. Avea un asemenea prieten în doctorul Paul Alexander, care plătea câţiva franci pentru o acuarelă sau o pictură în ulei, de fiecare dată când tânărul italian venea la biroul său. Dar spre regretul lui Modigliani şi acesta avea un venit redus, deci nu putea să-l mulţumească prea des.

Parisul era înţesat de femei care, pentru a-şi câştiga existenţa invitau turiştii în cămăruţe murdare şi neîngrijite. Amedeo găsea că aceste *poules* îi înţelegeau soarta. Simţeau un fel de mândrie când puteau să plătească în cafenele; uneori mergeau cu Modi la un vânzător de mărunţişuri, bătrân, ce oferea haşiş la cel mai ieftin preţ. Pentru 15 franci, un consumator de droguri cumpăra destul ca să-i ajungă pe două săptămâni.

Modi găsi două fete care aveau destui bani să cumpere haşiş. Le conduse la atelierul lui Constantin, promiţându-le un paradis artificial.

Fetele chicotiră când văzură atelierul cu sculpturi

primitive şi ouă de ghips.

„E nebun”, şopti Jacqueline, iar prietena ei izbucni în râs.

Între timp, Modi, care adusese cu el luminări şi două sticle mari cu absint aranjă, în jurul unui covor, mai multe sculpturi, aşeză luminările pe ele, le aprinse şi apoi stinse lămpile. Sticlele şi paharele le aşeză pe o masă rotundă la mijlocul covorului. Lângă fiecare pahar era şi haşiş înfăşurat în hârtie ceruită. Raiul creat de om era perfect.

Satisfăcut, Modi îşi scoase cămaşa şi eşarfa purpurie şi se lasă pe o pernă. Fetele se dezbrăcară de rochii, rămânând în jupoane foarte scurte. Constantin urmă exemplul prietenului său.

„Carpe diem”, spuse Modigliani, şi începu să dizolve haşişul în absintul pe care după aceea îl sorbi dintr-o înghiţitură. Ceilalţi făcură la fel, ciocnind paharele.

„Prietene”, continuă Modigliani, adresându-i-se lui Constantin de parcă ar fi vrut să-l cinstească. „Artistul este o fiinţă privilegiată. Avem *alte* drepturi decât oamenii de rând, pentru că şi nevoile noastre sunt diferite. N-am să merg atât de departe ca Rimbaud. Pot să fiu marele «Suferind» sau marele «Damnat», dar nicidecum marele «Criminal». De altfel eu sunt evreu. Aparţin oamenilor din Biblie. Am cele zece porunci în sânge. Iau haşiş, dar nu sunt asasin”.

Constantin, fascinat, dar încă destul de conştient, răspunse strâmbându-se:

„Nu sunt tocmai sigur. Porţi cu tine un briceag de ascuţit creioanele. Nu poţi şti ce vei face cu el într-un moment de slăbiciune”.

„Crezi că sunt slab? Trăiesc ceea ce lumea numeşte *păcatul* nu pentru că sunt slab, dimpotrivă, pentru că sunt puternic. Trebuie să fiu puternic ca să rup legăturile ce amorţesc simţurile altora”. Apoi, făcu un gest larg de parcă ar fi dorit să îmbrăţişeze universul.

„Eu te rog doar să mă ajuţi să găsesc *Forma Absolută*. E ascunsă undeva în mintea mea şi n-o pot găsi”, îşi clătină Constantin trist capul.

„Da, eu şi cu tine, noi doi, împreună, o vom găsi”, promise Modi, întorcându-se spre fete:

„Şi voi trebuie să ne ajutaţi”.

Jacqueline îl întrebă dacă pierduse ceva.

„Da”, continuă Modigliani. „Forma! Am pierdut-o în Academie. Dar o voi găsi, o să vedeţi. Nu e asta – nici asta – şi nici asta”, spuse el frământându-şi corpul pentru a-şi demonstra ideea. „E asta”, şi desenă linii imaginare prin aer. „Bea, Constantin! Să bem pentru pierderea lucidităţii! Hai să călătorim spre luminile de aur, în sferele albastre. Să lăsăm vântul sălbatic al libertăţii să ne ducă spre alte lumi. Spune-mi cine are mai mare nevoie de aripi spre infinit?”

Constantin ridică şi el paharul şi spuse:

„Fiecare om trebuie să devină sfânt pentru a putea obţine dreptul la divinitate. Dacă obţin asta prin Bacchus, trăiască Bacchus!”

„Bravo!”, strigă Modigliani. „Ai vorbit ca un adevărat ascet!” Apoi, scoase din buzunar un volum de Lautréamont, tot mototolit, şi se porni să citească cuvinte pe care fetele nu le înţelegeau. Haşişul începuse să-şi facă efectul; totuşi, Constantin reuşi să urmărească ceva din gândurile poetului. Puterea divină nu exista în afara omului. Credinţa fusese distrusă. Adevărata apropiere de divin consta în sondarea de către om a adâncurilor sufletului său. Răul era. neputinţa de a te confrunta cu propriu-ţi eu. În faţa cosmosului, păcatul dispărea ca păcat. Răul şi binele sunt fapte ale noastre; nu se nasc cu noi. Omul există în timp, dar trebuie să înveţe să trăiască şi în afara lui. Lumea e un deşert fără speranţă.

Intelectul trebuie crucificat înainte de a se răzvrăti. Pentru a te salva, trebuie să păcătuieşti; pentru a merita

binecuvântarea, trebuie să fii blestemat.

Pe fete le plictisea ceea ce Modigliani numea „Biblia” sa. În schimb, când Constantin începu să cânte la fluier şi din gură, ele rămaseră aproape hipnotizate. Băutura îşi făcea efectul şi după o oră se pomeniră dezbrăcate, dansând înnebunite pe masă. Cei doi bărbaţi le smulseră de acolo şi făcură dragoste cu ele. După un timp, perechile se schimbară, într-o învălmăşeală de braţe şi de coapse. Mai târziu, Constantin se sculă şi văzu că fetele şi Modi zăceau îmbrăţişaţi într-un somn adânc. Luminările ardeau slab, umplând camera de umbre… Epuizat, se trânti pe pat şi se adânci în contemplaţie.

Avea senzaţia că sufletul evadase din corp şi nu-şi mai simţea mâinile şi picioarele.

Apoi totul în jurul său se învălui într-o manta aurie, prinzând formă de sfere colorate albastru. Trecea prin acea stare vizionară descrisă în cărţi. Intrase într-o lume interioară halucinantă. *Sărutul* părea că duce o existenţă proprie, pătrunsă de o lumină interioară. El nu mai avea noţiunea distanţei, a locului; atât de captivantă era strălucirea intensă a obiectelor din jurul său. Suprafaţa mesei părea o mare scânteietoare de lapte. Era greu să-şi desprindă ochii de la ea. Tânjea să fie lăsat singur cu infinitul său, să se confunde în el; să devină parte a unui prezent veşnic fără să aibă noţiunea spaţiului sau a timpului. Toate acestea îl umplură de o mare bucurie. Simţurile lui vibrau uşor aducându-i parcă binecuvântarea. Putea doar să suspine de încântare, ca şi când ar fi fost un cosmonaut ce vedea pentru prima dată o planetă străină. Niciodată în viaţa lui nu mai trăise atâta măreţie. Impresia vizuală era mai puternică decât reacţia unui copil care priveşte la toate noutăţile din jurul său, cu mirare neîncrezătoare. Dar şi mai încântătoare era senzaţia de plutire a întregii fiinţe. Parcă o povară grea îi fusese luată de pe umeri şi de pe suflet. Era în paradisul *Fiinţei* pure.

Constamin continuă această călătorie a ochiului, ce părea că deţine puteri supranaturale, aducând strălucire şi dând culoare obiectelor obişnuite, ca şi când o lumină cerească ar fi fost proiectată peste ele. El era estetul pur, total absorbit de formele lucitoare, de bogăţia de nedescris a cuverturii, de misterioasa scânteiere a unui bloc de marmură, care semăna cu un peisaj polar sub soarele boreal… Această călătorie transcendentă, în afara fiinţei sale, era nemaipomenit de fascinantă. Dorea să fie veşnică. Dar chiar acest gând îl trezi parţial la realitate. Dacă mergea prea departe? Putea să nu se mai întoarcă niciodată în lumea sa, cu fete zâmbitoare şi gânduri cunoscute. Îşi aminti cum descriau învăţaţii sufletele dispărute, cum acestea se afundau în agonia *Neantului*. Lumina pură a strălucirii ucigătoare putea fi suportată doar de oamenii ce au dus o viaţă disciplinată, pregătiţi pentru acest moment. Sufletele dispărute, citise el, se grăbeau înnebunite să descopere o formă cunorcută, chiar şi cea a unui animal, ca să se poată reîntoarce în lumea lor.

Înspăimântat, Constantin încerca să rupă vraja. Sări în picioare. Dar mâinile şi picioarele nu-l ascultau – acţionau singure, sufletul său fiind încă în afara trupului. Încercă să se convingă, să facă câţiva paşi.

Nervii puseră capăt vibraţiilor celeilalte lumi. Ca şi când luminări se stingeau una după alta pentru a dezvălui nu întunericul ci o lume cunoscută. Iradiaţia minunată păli; la fel şi culorile începură să-şi piardă din intensitate. Zorile se iviră la ferestre. Timpul trecuse foarte repede. Se simţea ameţit şi-i era foarte rău. Fetele mai erau încă în stare de inconştienţă.

Amedeo însă, cu coastele ieşindu-i prin piele, haşura ceva. Nu părea mahmur. Fără îndoială era obişnuit cu drogul. Constantin porni, clătinându-se, spre baie. Avea senzaţia de vomă. Modigliani se uită la el şi spuse cu o voce groasă:

„Ce călătorie minunată am făcut în iad. A fost o scufundare adâncă, dar am pescuit ceva bun”. Ridică schiţa pe care chiar o terminase. Era un cap de femeie cu nişte ochi în formă de migdale şi cu un gât de lebădă. Dar, Constantin ameţit se simţea prea rău ca să mai poată vorbi. Gesticula pentru a-şi arăta suferinţa şi se împletici spre baie.

Capitolul XVII

FEŢELE VESELE ALE ARTEI

Cu cât Constantin îl vedea mai des pe Modi, cu atât elevul său devenea mai ameninţător. Uneori izbucnea cu atâta furie încât se părea că vrea să-şi devoreze maestrul. Se înţepau continuu; ca două sisteme de gândire ce nu se potrivesc.

Aspira la pace şi linişte sufletească, la acea stare numită Nirvāṇa, şi promisă de asceţii budişti pe care-i citise. Modi în schimb, era într-o continuă căutare de plăceri, ca şi cum ar fi ştiut că mai are puţini ani de trăit, şi dorea să-i trăiască din plin.

Constantin prefera doze moderate de drog, deoarece luându-le îi dispărea oboseala; totodată simţea cum acesta îi ascute mintea fiind în acelaşi timp inundat de o senzaţie de pace şi bucurie. Îşi imagina că e un *sadhu* indian, în căutarea adevărului. Un explorator; un explorator încercând să descopere frânturile uimitoare ale unei lumi puţin accesibilă conştiinţei. Trecerea barierei dintre devenire şi existenţă era o experienţă îmbietoare. Pricepea acum ce înţelegeau asceţii prin transformarea fiinţei în non-fiinţă. Cu ajutorul acestora putea să se depăşească pe sine, şi să se îngemăneze cu un obiect. Senzaţia era de neuitat şi îi dovedea că universul înconjurător e viu, în flăcări, arzând de lumină.

Modi lua doze din ce în ce mai mari, ceea ce îi cauza o serie de dereglări mintale. Drogul părea să-i dezvolte eul, punând în evidenţă o mândrie exagerată. Devenea

violent, brava, se supăra pe cei ce nu îi recunoşteau geniul.

De fiecare dată când efectele dispăreau, Constantin era îngrozit de ceea ce îi era dat să vadă. Modi era posedat de o nelinişte tulburătoare. Se părea că fiecare celulă a corpului său tânjeşte după ceva, cu toate că doza pe care o lua se presupunea că nu produce obişnuinţă. Mâinile îi tremurau, iar trupul cerea linişte; acea coborâre adâncă în inima lumii vră

10 – Sfântul din Montparnasse jite, senzaţie dată doar de haşiş. Uneori, în timp ce lucra, se ridica deodată şi gonea spre cafenele, cu mapa cu desene, cerşind bani pentru băutură, droguri sau femei, care să-l facă să uite pentru moment demonul ce-l poseda, dezgustul faţă de o societate guvernată de bani, de bogăţie. Constantin îi spunea rugător:

„Nu crezi că mergi prea departe? Te vei distruge. Hai, hai să mergem, doar noi doi, o lună în deşert; nimic decât nisip, cer şi sculptură. Ne vom supune trupurile la chinuri. Vom renunţa la stimulenţi şi vom mânca puţin. Apoi, vom citi din cărţile asceţilor şi vom practica meditaţia. Să distrugem acest demon înainte de a te distruge el pe tine". Modi, izbucni în râs: „O lună în deşert? Fără vin şi femei?" Apoi îşi privi prietenul cu compasiune, zeflemisindu-l: „Spune, Constantine, tu iubeşti viaţa asta?" „Da", răspunse Constantin, „iubesc viaţa. Viaţa e ca şi banii. Trebuie să ştii cum s-o cheltuieşti; sau, mai bine zis, cum o foloseşti".

„Da, da, sunt de acord cu tine. S-o cheltuieşti. Eu asta fac. O cheltuiesc. *Au revoir*, prietene, am plecat", şi zicând aşa îşi luă pălăria neagră, ponosită şi ieşi repede pe uşă.

Constantin continuă lucrul. Nu-şi putea controla prietenul; acesta nu accepta sfaturi. Făcea întotdeauna numai ce dorea. „Da, viaţa! se gândi el. Nu viaţa asta sau cealaltă. Oamenii fac întotdeauna o comparaţie. Nu poţi

compara viaţa dusă de cutare sau cutare persoană cu viaţa însăşi”. Ţinea la Modi, credea în talentul său, dar dispreţuia viaţa de boem. „Are farmec”, îi spusese odată Modi, dar Constantin o considera falsă. Faptul că Toulouse-Lautrec trăise şi pictase în cafenele şi cârciumi sau alţi mari artişti îşi petrecuseră şi ei timpul prin cafenele nu-l putea determina să privească lucrurile mai îngăduitor.

Şi totuşi Modi rămânea un mister. În ciuda orgiilor din timpul nopţii, reuşea să facă paşi mari în sculptură. Chiar dacă lucrările lui semănau vag cu fetişurile ciudate africane, erau ceva mai mult decât simple copii. Aveau o sinceritate, o vitalitate şi o putere de abstractizare proprie. În acelaşi fel sculpta şi nudurile. Cilindrul lung al gâtului era completat şi continuat de capul în formă de ou; cu ochi fascinanţi, migdalaţi şi cu triunghiul alungit, subţire al nasului.

Lucrările sale deveneau tot mai simple, cu cât se îndepărtau de realitate şi se apropiau de masele ovale, tubulare sau cubice. Constantin împrumută contururile suave de la elevul său, căci Modi, descoperise esenţa adevărată a feminităţii.

Constantin îşi propusese acum un nou ţel. Dorea să dea expresie imaginii sacre a unui cap. Capul lui Buda din muzeu era ceva mai mult decât un cap. În Orient era considerat un zeu. Oare nu putea el să creeze o imagine sacră modernă? Ceva auster şi nobil, ceva care să-i trezească pe cei adormiţi în mulţumirea de sine. Ceea ce făcea acum era versiunea modernă a unui cap a lui Buddha, dar într-o formă mai puţin naturalistă. Căuta o imagine sacră, care să-i amintească omului de originea sa. Omul e un exilat din lumea spirituală, îmbrăcat în haina trecătoare şi străină a cărnii. Îi va reda omului, prin sculptură, imaginea Paradisului.

La început se gândi să realizeze această imagine, asociind faţa cu jocul de lumină, dar trăsăturile feţei

atrăgeau prea mult atenţia. Lumina dezvăluia doar un portret şi nicidecum viziunea spirituală a eului ce fusese transpus într-un nou eu. Schimbă concepţia *Muzei adormite* într-un cap în formă de ou, netezit în maniera lui Nadelmann; idealiză şi purifică trăsăturile. Disecă forma capului, făcând schimbări migăloase în contur şi proporţie. Dar capul părea greu, deşi el încercase să realizeze tocmai opusul, adică absenţa totală a greutăţii. Constantin încă nu ştia cum să transforme materia în spirit. Forma nu exprima visul visat: visul lumii primare. Probabil că greşeala sălăşluia în el. Sufletul nu poate vedea frumuseţea decât dacă devine şi el frumos. Va trebui să se transforme el mai întâi ca apoi să devină capabil să exprime divinitatea.

Intuiţia nu-i era de ajuns; trebuia completată şi ascuţită de meditaţie şi disciplină. Nici călătoria într-un paradis artificial nu-l putea ajuta. Trebuia să-şi purifice şi să-şi perfecţioneze sufletul. Anumiţi asceţi scriseseră că nimeni nu poate ajunge în paradis, păcătuind. Binecuvântarea raiului trebuia câştigata printr-o rutină zilnică, prin fapte bune. Ei îi spuneau acesteia *dharma* şi Constantin simţea că are lipsuri în *dharma*. Putea să obţină armonia interioară, pacea sufletească numai prin meditaţie, linişte, contemplaţie zilnică şi bunătate faţă de alţii.

Reuşise să ajungă într-o stare de beatitudine. Se imagina contopit cu universul, experimenta atunci extazul simţind cum fiinţa sa e pătrunsă de un spirit omnivalent. Dar era cu totul altceva să transmiţi această stare sculpturii. Nu îi era greu să sculpteze: transmiterea mesajului era mai greu de realizat. Ştia din proprie experienţă că nu va obţine nimic, chiar făcând eforturi mari. Loviturile de ciocan trebuiau executate fără efort, piatra însăşi dictându-i secretul formei.

Asta nu înţelegea Modi la Constantin. El se mândrea că a terminat câteva sculpturi, în timp ce Constantin

continua să lucreze la una şi aceeaşi. Nici discuţiile prelungite nu puteau face să dispară prăpastia ce despărţea concepţiile lor, radical deosebite.

Constantin încerca să-l aducă pe Modi pe drumul bun, folosindu-se de înţelepciunea sa; îşi încuraja discipolul să se lase numai vremelnic pradă pasiunilor omeneşti, pentru a-şi dovedi astfel ca acestea nu au nicio valoare; sunt simple iluzii.

Când terminau lucrul şi se odihneau, Constantin îi spunea:

„Ar trebui să ne jucăm de-a pasiunea aşa cum se joacă copiii de-a stafiile ca să nu le mai fie frică de ele. Asceţii spun că poftele trupeşti sunt rădăcina tuturor relelor: că dorinţele ar putea fi controlate printr-o disciplină ascetică. Ei îşi sting încetul cu încetul aceste pofte pentru a se elibera de crunta *Roată a existenţei*”. Dar Modi n-avea chef de filosofie înaltă:

„Constantin”, spuse el, „tu vii din Răsărit. Poate că România e mai aproape de Orient decât Parisul. Buddha te atrage. Eu îi prefer pe profeţii Scripturii. Dispreţuiesc filosoful distant, cu inima rece. Îi urăsc pe toţi aceia care distrug dorinţa de a trăi. Lumea e plină de oameni «tari» care ştiu doar să taie aripi. Noi artiştii suntem neputincioşi în faţa acestora. Când privesc lumea îi văd pe cei puternici înghiţindu-i pe cei slabi. Asta vreau eu să zugrăvesc în arta mea: adevărata faţă a omului, a acelui om cu inima zdrobită, a arogantului, a nebunului, a învinsului. Dar acest lucru nu-l pot realiza decât pictând. Vezi. sunt astfel mai aproape de Rodin şi de pasiunile lui, decât de tine şi de visul tău despre Buddha şi *Forma esenţială*. Pe lângă asta am citit ceva despre viaţa lui Buddha. Pe faţa lui nu vezi suferinţă, ci doar demnitate umană. Chiar şi marele Buddha a renunţat la ascetism, şi numai după ce s-a întremat mâncând ceva a putut să pornească pe drumul spre iluminare”.

Dar Constantin dorea să-l facă pe Modi să-i împărtăşească punctul de vedere. Dacă Modi ar putea înţelege gândurile sale ar rupe lanţul care-l conduce spre distrugere. Acum, la început, ar fi fost uşor. Mai târziu lanţul devine tot mai puternic încătuşându-l pentru totdeauna.

„N-ar trebui să-ţi baţi joc de aceste lucruri”, îi spuse Constantin cu seriozitate. „Nu poţi să ajungi la perfecţiune păcătuind. Ascetismul este esenţial. Pe măsură ce vei învăţa să-ţi stăpâneşti trupul, voinţa ţi se va întări. Aceasta presupune însă dăruire totală”.

Modi protestă:

„Şi crezi că aş putea sta o lună întreagă cu picioarele încrucişate? Asta m-ar omorî pur şi simplu. Nu, dragul meu. V ¡aţa trebuie trăită”.

„Dar te vei distruge. Nu înţelegi că viaţa cum o vezi tu este o iluzie? De aceea trebuie să ne controlăm, să ne înţelegem propriile gânduri. Crede-mă şi încearcă; nu vei muri! Vei avea nevoie de o energie imensă pentru a învinge; dar la sfârşit, văzând că poţi să-ţi controlezi trupul şi simţurile, vei fi cuprins de fericire. Yoga înseamnă să uneşti, să contopeşti materia şi spiritul. Încearcă să-ţi subjugi eul şi te vei elibera de simţuri. Gândeşte ce va însemna victoria pentru tine. Eul tău va face parte dintr-un Creier universal. Vei obţine puteri supranaturale. Citeşte-i pe asceţi. Ei nu mint. O să afli cum pot să stăpânească timpul şi distanţele”.

Modi se încruntă, ca şi cum ar fi avut de luat o hotărâre. Apoi spuse suspinând:

„Ăsta e drumul tău, nu al meu. Vezi, eu ştiu câte ceva despre mâine; ceva ce tu nu ştii. Tu vei trăi mulţi ani pe când eu sunt condamnat să mor de tânăr. Da, da. Nu mă privi atât de neîncrezător. Boala mea, de aici, zise atingându-şi pieptul, este incurabilă. Fiecare dintre noi trebuie să-şi urmeze drumul său. Tu stai într-un loc şi

reflectezi. Eu sunt ca şi o albină. Sunt prea multe flori frumoase de gustat pentru a sta într-un loc. Ca artişti ne asemănăm totuşi. Nu aparţinem nici unei şcoli. Teoriile explodează în jurul nostru. Toţi caută originalitatea; noi, în schimb, ţinem la tradiţie. Tu te vei regăsi în arta egipteană sau indiană; eu în arta altor ţări. Ceea ce e important este ca fiecare dintre noi să rămână credincios eului său”.

Modi îşi bătea uşor joc de Constantin, dar acesta îi cunoştea firea şi ţinea la el. Într-o după-masă Modi încercă să-i facă un portret. Aruncă însă pensula jos după ce pictă fundalul:

„Degeaba, nu te pot prinde. Eşti la fel de viclean ca o vulpe; dar nu te pot face ca pe o vulpe pentru că eşti un ţăran omenos. Nu poţi să apari nici în chip de om de ştiinţă, deşi eşti tot atât de absent. Eşti un bucătar excelent. N-am gustat niciodată o friptură mai bună ca cea făcută de tine. Dar cum să te pictez ca bucătar? Ştiu că nu mănânci zile întregi pentru a ajunge la revelaţie. Dar nici sfânt nu eşti, de vreme ce ţi se aprind ochii după fete. Eşti prea complex. Cum aş putea să găsesc trăsătura esenţială? De fapt e greşeala ta. Hotărăşte-te odată: ce faţă preferi? Eşti chiar mai misterios decât Rousseau. Îl cunoşti pe Rousseau?” întrebă el scoţând o carte de vizită din buzunar. „Dă serate muzicale în fiecare sâmbătă seara. Chiar acum am primit o invitaţie şi te duc şi pe tine.

Poate că Rousseau va dezlega misterul tău”.

Constantin dorea foarte mult să-l întâlnească pe Rousseau ale cărui picturi provocau discuţii înfocate când erau expuse, o dată pe an, la Salonul de toamnă. Era unic în felul său acest bărbat de şaizeci de ani, care expunea îndrăzneţ alături de tinerii ce înţelegeau cea mai înaintată mişcare în artă. Picturile sale egalau capodoperele *ţovilor*, sau pe acelea ale cubiştilor. În ele apărea aceeaşi bucurie de-a trăi, aceeaşi folosire a formei şi culorii ca elemente de expresie emoţională. Şi el simplifica şi schimba forma

naturală prin aceleaşi linii puternic marcate şi prin culori vii. Ceea ce i se părea curios şi misterios la Rousseau era că pictase în acelaşi stil douăzeci de ani, nebăgându-i în seamă pe cei ce-şi băteau joc de el.

Într-o sâmbătă seara Modi îl duse pe Constantin în *Rue Paiyel*, unde locuia Rousseau, într-o cameră-atelier, deasupra prăvăliei unui negustor de ghips.

Era un om mic de statură, îndesat, cu o mustaţă albă şi purta un costum închis la culoare, încheiat până sus. Rousseau îi întâmpină la uşă cu o plecăciune; ochii săi emanau căldură şi o candoare surprinzătoare. Iată un om care trăieşte în pace cu el însuşi, gândi Constantin.

Se simţi atras imediat de acest bărbat, destul de în vârstă pentru a-i fi tată, care, totuşi, nu-şi trăda anii. Nu se vedea nici urma unei amărăciuni, caracteristice bătrânilor care şi-au dat în sfârşit seama că viaţa e o continuă luptă. Faţa lui dimpotrivă, strălucea de bunătate, cinste şi îngăduinţă întâlnite doar la cei ce trăiesc încrezători în viaţă. Venise multă lume. Apollinaire era şi el acolo, împreună cu prietena sa Marie Laurencin. Modi şi Constantin, care era uimit văzându-l pe Apollinaire acolo, se aşezară lângă ei:

„Marie şi cu mine tocmai am terminat de pozat pentru un portret dublu. Rousseau o duce cam greu, săracul, deşi a început să vândă. Am zis întotdeauna că noi, cei din avangardă, trebuie să ne ajutăm între noi”.

Modi spuse repede:

„Ce păcat, Apollinaire, că n-ai moştenit averea Cardinalului. N-am mai muri de foame acum”. Era o remarcă înţepătoare pentru că Apollinaire răspândise zvonul că ar fi fiul nelegitim al Cardinalului. Apollinaire se făcu că nu bagă de sea] mă aluzia.

Constantin întrebă dacă Rousseau le va arăta portretul. Apollinaire îi preveni:

„Nu-l rugaţi să vi-l arate. Nimeni nu va recunoaşte

figurile noastre”. Modi, care avea o pasiune pentru tablouri, dori să-l vadă numaidecât, dar Apollinaire spuse că, probabil, Rousseau îl va arăta mai târziu.

„Dar”, adăugă el, „nu seamănă deloc cu mine. A folosit un liniar să-mi măsoare capul, faţa, nasul şi urechile, apoi le-a notat pe pânză. Când am văzut însă ce-a ieşit, n-am ştiut ce să cred. Parcă ar fi fost pictat de altcineva. Rousseau se scuză spunând că spiritul primei sale soţii a pus stăpânire pe pensulă”.

Constantin era fascinat. Ştia că lumea mergea la „Expoziţia independentă”, an de an, pentru a râde bine, văzându-i picturile; dar se părea că asta nu-l deranja deloc pe artist.

„Cum suportă bătaia de joc? Nu ştie că toţi râd de el?”

„Bineînţeles că ştie”, răspunse Apollinaire. „Dar este atâta bunătate şi puritate ki el, încât e fericit să-i vadă pe alţii distrându-se, şi intră în joc. Lucrul cel mai formidabil este că Rousseau crede că-şi poate permite să râdă împreună cu ei; deoarece se consideră unul dintre cei mai talentaţi pictori ai lumii. L-a convins până şi pe Picasso de asta. Acum Picasso îl consideră cel mai realist portretist produs de Franţa. Rousseau îi întoarce complimentul, spunând că el şi Picasso sunt cei mai mari pictori ai zilelor noastre”.

Constantin îl privi pe Rousseau, care împărţea programele seratei muzicale, pictate şi decorate de el cu cerneluri multicolore. Acestea purtau pe spate o reclamă prin care pictorul îşi oferea serviciile ca profesor de pictură, muzică şi poezie. După ce Constantin citi anunţul, clătină din cap şi spuse cu o urmă de ironie amară: „Cel mai mare pictor al Franţei luptându-se să o scoată la capăt”.

Apollinaire încuviinţă cu tristeţe:

„Am făcut tot ce am putut pentru el. Am răspândit

legende pe seama lui; am zis că a fost în Mexic pe când era soldat; că în timp ce pictează comunică cu spiritele. Dar fără folos. Imaginea sa vă rămâne aceeaşi: Rousseau va provoca râsul până la sfârşitul vieţii; până când trecerea timpului îl va reabilita”. Apoi, Apollinaire schimbă subiectul, întrebând u-l pe Constantin dacă a făcut vreun progres. Auzise de atelierul ciudat al sculptorului şi promise că va trece să-l vadă.

Rousseau făcu linişte şi-i rugă pe toţi să se ridice în picioare; să înceapă programul cântând „Marseilleza”. Orchestra sa, compusă dintr-o mandolină, un flaut şi un coim, îl urma cu atenţie pe dirijor. Toată lumea cânta entuziasmată.

Programul continuă cu câteva bucăţi compuse de Rousseau, pe care elevii săi se străduiau să le execute în pofida stilului ciudat. Apoi o poetă, blondă, cu păr scurt, recită o poezie, urmată de Modi care se oferi să citească din *Chants ele Maldoror*, de Lautréamont, carte pe care o purta întotdeauna la el. Apollinaire recită poezii proprii, apoi, nevasta lăptarului cântă cel mai la modă cântec din music-hall-uri. Constantin, la insistenţele lui Modi, cântă cântece româneşti. Această participare neprevăzută prelungi puţin spectacolul. Vinul, adus la sfârşit, s-a băut cu mare plăcere. Pe la miezul nopţii, totul se transformă într-o petrecere furtunoasă.

Modi insistă să vadă noul portret al lui Rousseau. Acesta îl aduse şi îl aşeză în lumină pentru a putea fi văzut mai bine. Se numea: *Le Poète et sa muse*[3]. Modi se apropie pentru a-l studia. Se întoarse spre Apollinaire şi-i spuse:

„Poţi să-ţi arunci toate fotografiile. Aceasta este imaginea care îţi va supravieţui”.

Apoi se îndreptă spre bătrân:

„Eşti un mare artist”.

Rousseau zâmbi fericit:

---

3 Poetul şi Muza sa (n.t.)

„Picasso mi-a spus că portretele mele sunt cele mai realiste”.

Apollinaire îşi tamponă fruntea cu o batistă, apoi îl întrebă pe Constantin:

„Mă recunoşti?”

„Toţi te vor recunoaşte”, veni răspunsul.

„Dumnezeule, va fi expus la Salon”, izbucni Apollinaire, îi venea foarte greu să ascundă cât de afectat era; lui nu-i plăcea portretul; de fapt, îl şi rugase pe Rousseau să mai încerce o dată, pe o altă pânză. El, cunoscutul critic, ce se proclamase vestitorul noii arte, făcuse greşeala să se lase pictat de un artist, cunoscut drept clovnul avangardei. Picturile lui Rousseau erau descrise de presă drept „nebune” şi „o insultă la adresa minţii sănătoase”. Era artistul de care se râdea cel mai mult. Apollinaire îşi comandase portretul din simplă caritate, socotind că nu va fi recunoscut. Întreg Parisul va râde de el. Seara „îi fusese stricată” aşa că plecă în curând, împreună cu Marie.

Modi plecă şi el mai târziu, însoţit de poeta blondă.

Când majoritatea musafirilor se retraseră, Constantin reuşi să-l prindă pe Rousseau, să-i vorbească despre propriile necazuri. Rousseau îl trată cu sinceră simpatie:

„Cărarea îngustă a gloriei e presărată cu durere”, spuse Rousseau. „Trebuia să mă fi lăsat de pictură de cum am expus prima dată. Două dintre tablourile mele au fost străpunse cu cuţitul; toate mi-au fost scoase din Salonul oficial, în anul următor am fost respins de la Expoziţia independentă. Artiştii n-ar trebui să se mănânce între ei. Suntem atât de puţini în lumea asta! Ar trebui să ne ajutăm unul pe celălalt pentru a supravieţui. Ceea ce majoritatea artiştilor consideră un har este de fapt o promisiune”.

„O promisiunie?” spuse Constantin dezorientat. „De la cine?”

„Un har cu care ne naştem”.

„Vrei să spui că ceea ce astăzi posedă doar câţiva talentaţi, vor avea toţi oamenii cu timpul?”

„Da, exact. Oamenii sunt fraţi, iar copiii sunt egali în faţa părinţilor. Când va veni timpul, vor primi părţi egale. Chiar şi cei mai neînzestraţi dintre noi pot spera la perfecţiune sau geniu”.

„Atunci eşti încrezător”, spuse Constantin.

„Da, existenţa noastră aici e doar un început. Clemence îmi apare şi acum în vis. Ea a fost prima mea soţie, mamă a şapte copii. Dintre ei mai trăiesc doar doi. Ea îmi iubea pictura; pe patul de moarte m-a făcut să promit că nu voi renunţa niciodată la ea. Mâna ei îmi conduce acum pensula. Ea îmi vorbeşte în vis şi îmi dă curaj să trăiesc. Acum am comenzi, dar a trebuit să cerşesc uneori pentru a trăi. Uite, acum nu mai am decât un franc şi a trebuit să cumpăr vin pe datorie. Totuşi, îmi împart pâinea cu cine are nevoie. Viaţa e grea, dar dacă găseşti pe cineva să te ajute, miracolul se împlineşte”.

Constantin se simţea aproape de bătrânul pentru care încrederea devenise un mod de existenţă şi nu numai un mănunchi de idei. Rousseau accepta viaţa aşa cum este.

Când a început să picteze, îi spunea el lui Constantin, ştia că are un stil ciudat şi dur. Toate eforturile de a-şi apropia lucrările de perfecţiunea unui Bouguereau au fost zadarnice. Nimic nu se putea schimba din ceea ce primise prin naştere. De aceea îşi imagina că un spirit îi conduce pensula. Prima pată de culoare, prima linie trasă de pensulă hotăra tot ce avea să urmeze.

Exista o legătură între primul element din tabloul său şi fiecare element nou introdus. Evita cu grijă repetiţia. În final toate părţile se unesc şi formează întregul. „Criticii spun că pictura mea e primitivă, dar nu sunt de acord cu ei. Pictez ce văd. Prima schiţă urmează îndeaproape natura; uneori o mai schimb niţel, dar în esenţă pictura

mea e realistă. Aşa văd eu lumea Parisului. Am descoperit peisajul-portret şi acum mă găsesc printre cei din prima linie în pictură. Cei care sunt sufocaţi de Academie vin la mine să ia aer proaspăt. Picturile mele nu vor mai fi considerate primitive în viitor. Vor fi acceptate aşa cum sunt”.

Capitolul XVIII GENIU ŞI TRISTEŢE

Lui Constantin îi plăcu Rousseau şi se întoarse acasă îmbărbătat şi încurajat cu privire la arta sa. În fiecare artist există un om, chiar dacă este mediocru sau sub orice critică; un om care este de obicei egoist, snob şi vanitos. Nu era însă cazul lui Rousseau. El era bun, amabil şi considera totul cu cea mai sinceră simplitate.

Cei doi începură să-şi facă vizite. Constantin nu putea să uite ce spusese Rousseau despre sculptura sa: „Ai transformat arta antică în artă modernă”. El înţelegea, iar Constantin simţea. Rousseau, care respecta natura, pătrundea în ceea ce Brâncuşi dorea să facă. Înţelegea că în opera lui Brâncuşi accentul era pus pe viaţa interioară, şi nu pe înfăţişarea

Rousseau, omul de care râdea toată lumea, deveni idealul lui. Simţise în el ceva dintr-un *guru* indian, care poate aduce pace unor minţi învolburate, prin simpla sa prezenţă; îl simţise pe omul care practica *dharma*, împărţindu-şi puţinul eu cei sărmani, gata să sară într-ajutor ori de câte ori va fi chemat. Practicase stăpânirea de sine o viaţă întreagă, pe când Constantin abia începuse. Acum el era elevul şi mergea să-şi vadă maestrul aproape în fiecare zi.

Văzând mereu pânzele lui, acestea nu i se mai păreau caraghioase. Deşi Rousseau încerca cu disperare să facă pictură realistă, nu ştia să-şi închipuie alţi ochi decât cei din sculptura egipteană; numai nări în loc de nas, mâini fără degete, linii neîntrerupte în loc de sprâncene şi o gură dreaptă lipsită de orice expresivitate. Nu ştia să surprindă

adâncimea cu ajutorul perspectivei. Adâncimea pentru el însemna o îngrămădire de detalii. Petele de lumină nu sunt însoţite de umbre. Figurile sale sunt făcute de parcă n-ar sta pe pământ, iar animalele au înfăţişare ciudată. Toate aceste ciudăţenii ale sale, însă, se dovediră mai importante decât crezuse Rousseau. În loc să se concentreze asupra redării perfecte, asupra unui realism fotografic, el căuta modele ale naturii şi obţinea armonie. Petele de lumină la el par dintr-o altă lume, iar figurile sale plutind par legendare; efectul este din ce în ce mai abstract, încât realitatea devine halucinantă, ca o amintire de pe alte

Pentru Constantin, care căuta o ordine perfectă, ascunsă sub existenţa de suprafaţă, picturile lui Rousseau au fost o revelaţie, demonstrând cum un artist, prin pătrundere intuitivă şi fără instrucţie academică, poate ajunge la efecte magice. Artistul care nu ştia să redea timpul sau iluzia de spaţiu în opera sa, pictase ceva mai durabil: timpul şi liniştea eternă.

Ori de câte ori Rousseau îi arăta picturile sale ca o junglă, acesta devenea în mod evident mai trist, de parcă ar fi fost târât spre proasta dispoziţie de culori subtile ce strălucesc misterios sub clarul de lună. Suspină adânc când privi la modelul întins pe un fotoliu în junglă; o pictură la care tocmai lucra. Constantin îi observă tristeţea şi Rousseau îi mărturisi ce-l supăra. Spuse că simte cum îmbătrâneşte, dar poate încă iubi pasionat. Dorea să se căsătorească, dar cea pe care o dorea, o vânzătoare într-un magazin, în vârstă de vreo cincizeci de ani, nu-l accepta.

Constantin ascultă cu nesaţ vorbele despre floarea târzie a pasiunii. Îl admira pe Rousseau ca pe unul care şi-a păstrat prospeţimea copilăriei până la bătrâneţe. Recunoscu în arta sa realizarea a ceea ce el însuşi se străduia să facă: o încercare de-a umbla pe sârmă între simplitatea copilăriei şi tremurul magic al unei arte ce trăieşte cu adevărat. Constantin dorea să înveţe de la

Rousseau secretul inocenţei sale, al puterii imaginaţiei din opera sa, care este mai reală decât existenţa de zi cu zi. Când mintea lui Constantin se învolbura dominată de resentimente, ură sau disperare, el se ducea la Rousseau pentru îmbărbătare, linişte şi consolare. Acesta cânta la vioară acompaniat de Constantin la fluier. Cei doi bărbaţi pe care-i despărţeau treizeci de ani, petreceau frumos şi fericiţi ca doi copii.

În tot acest răstimp Modi dispăruse. Nu-şi mai plătise partea sa de chirie. Constantin credea că faptul acesta îl împiedica să se întoarcă, deşi el nu-i reproşase niciodată acest lucru. Într-o zi, târziu, în octombrie 1909, la atelierul lui Constantin se înfăţişă un băiat cu un bileţel pe care erau mâzgălite cuvintele: „Dragă prietene, salvează-mă. Am rămas fără haine, închis de un negustor mizerabil într-un subsol. Modi”. Bileţelul conţinea şi adresa. Constantin îşi adună repede puţinul ce-l agonisise; luă o pereche de pantaloni şi un jerseu şi-l urmă pe băiat la subsolul de la periferia Parisului.

Îi găsi acolo pe Modi: gol goluţ, mâzgălit cu vopsea din cap până-n tălpi. Abia terminase un portret al băiatului ce transmisese mesajul său. Se strâmbă când îl văzu pe Constantin consternat. Era numai piele şi oase, cu nişte ochi de cadavru* cu cearcăne negre. Îşi spuse istoria pe scurt. Negustorul care-l aproviziona cu haşiş în schimbul a nu ştiu câte tablouri pe săptămână îi luase hainele pentru ca să fie sigur de câştig.

„Îmi dă o singură masă pe zi şi nu pleacă până când nu termin tabloul. Dar sunt bolnav, Constantin, foarte bolnav”. Fu întrerupt de un val de tuse cu sânge. Când îşi reveni» adăugă: „Trebuie să mă ajuţi să mă întorc în Italia. Vreau să mor acolo”.

Nici măcar în această situaţie Modi nu-şi pierduse simţul dramaticului. Atelierul de la subsol era decorat cu zece capete de piatră de diferite înălţimi ce purtau pe ele

câte o luminare aprinsă. În timp ce-şi îmbrăca pantalonii şi jerseul, el întrebă: „Cum îţi place templul meu? Haşişul mi-a fost tămâia şi *Maldoror*, biblia. Am intonat versuri ale sfântului tău din Orient: «Eu sunt acela ce nu are nevoie de nimic; căruia, niciodată nu-i pasă de ce se-ntâmplă»”.

Constantin se uită îngrozit la faţa suptă a lui Modi şi spuse cu tristeţe: „Cum de ai pornit-o pe drumul acesta? Măcar de ai fi făcut-o din respect pentru artă!”

Modi însă îl întrerupse scurt: „Fără morală! Nu-ţi şade bine. Sunt convins că haşişul mă ajută să lucrez. Îmi văd modelele în timp ce le desenez. Le văd din «cealaltă parte», aşa cum sunt în realitate. Dar cui îi pasă? Dacă mor într-o ladă de gunoi, trei-patru mă vor jeli o oră-două. Oamenii sunt duşmanii noştri. Le place arta, dar ar omorî artistul; arta îi ruşinează, îi face aşa cum sunt. Nişte purceluşi ca nişte automate ce devorează toate bunătăţile din lume cu riturile lor lacome. Ei ştiu că sunt porci şi ne-ar sfâşia şi sufletele pentru că le amintim în arta noastră despre asta”. Faţa îi era schimonosită, iar vocea plină de mânia ce-l stă pâinea.

Constantin întinse mâna spunând: „Îţi faci numai rău”. Îşi aminti învăţătura: „Păzeşte-te de pasiune, dorinţe şi greşeală.

Purtând această armură a sufletului, nu vei putea fi cuprins de mânie şi vei fi invulnerabil”.

Dacă Modigliani şi-ar fi deschis ochii spre lumină, în loc să-i deschidă spre întuneric.

Dar alte aranjamente erau mai presante acum. Modi urma să rămână în atelierul lui Constantin până ce familia îi va trimite banii de bilet până la Leghorn. Apoi Constantin expedie o telegramă şi mută sculpturile lui Modi în atelierul său. Cele câteva zile în care aşteptară banii de la familie, cei doi se înfruntară din nou. Concepţiile lor despre viaţă erau total diferite. Sub influenţa brutalităţilor şocante ale lui Lautréamont şi

Rimbaud, Modi se obişnuise să sfideze orice valoare a civilizaţiei: omul nu trăieşte, omul îndrăzneşte să trăiască. Modi era un copil mare în stare de autodistrugere. Constantin insista în van să accepte să renunţe la încăpăţânare; în schimb el renunţă să mai stea de vorbă cu Constantin. La despărţire, în gară, Constantin îl îmbărbăta: „Câteva luni de soare şi vei fi din nou printre noi. Te aşteptăm!”

Modi zâmbi trist, scoţându-şi capul pe fereastră. „Dacă nu ajung la stele, mă omor”.

Constantin se înapoie trist la atelier. Îi era milă şi de Modigliani şi de Rousseau. Oameni de talent amândoi, unul tânăr, celălalt bătrân, erau urmăriţi de destine tragice. Viaţa e grea pentru cei săraci. Arta lor trebuia să se nască din crizele catastrofei. Cum se poate oare obţine liniştea sufletească în asemenea momente de presiune groaznică? În acele clipe Constantin nu era în stare să pătrundă sensul existenţei. Să mai scape de amărăciune îşi luă fluierul şi începu să îngâne:

„Bărbatu care-i frumos Moare ca un păcătos Bărbatu care-i urât Moare fără pic de dor Nici în rai nu-i e uşor”.

Boala lui Modigliani îl zdruncină pe Constantin mai mult decât ar fi putut crede.

„Tot ce-i viu moare şi putrezeşte. Nu va scăpa oare omenirea de acest blestem?” Erau gânduri ce-l preocupau adesea, înţelegerea vieţii, aprecia el, era cea mai mare aventură a omului, cea mai mare încercare, în special pentru artistul care creează forme noi ce sfidează moartea.

Observaţia lui Rousseau cum că el transformase arta antică în artă modernă declanşă o adevărată furtună în sufletul lui Constantin. Vizită mai multe muzee. Idolii din lemn şi piatră au fost primele simboluri şi întruchipări ale forţei spirituale ce se mişcă în univers. Ei au fost obiecte sacre pentru milioane şi milioane de oameni. Oamenii au murit numai pentru că i-au atins pe aceşti dumnezei de

lemn sau piatră. În dosul acestora se ascund zeităţile; şi omul a dorit întotdeauna să se identifice cu zeii. Cuvântul *sculptor*, în Egiptul antic, însemna „cel ce dă viaţă”. Constantin se întrebă cine i-a dat viaţă lui Buddha. Există în milioane de exemplare în lume; aproape toate la fel. Preoţii budişti cereau ca idolul lor să fie făcut după anumite reguli. Corpul încadrat în două triunghiuri cu bazele opuse; faţa într-un triunghi mai mic, iar gura şi nasul într-un con. Astfel Buddha şade, cu picioarele încrucişate, în două triunghiuri, iar capul şi corpul împreună formează un dreptunghi. Există un simbol chiar şi în baza matematică a statuii. Aşa şi-a creat omenirea o imagine fixă a zeului slăvit de jumătate din rasa umană.

Buddha e un zeu pasiv şi netulburat. Îţi vorbeşte despre el printr-un zâmbet enigmatic. De parc-ar spune: Eliberează-te de propriu-ţi eu şi de lume, pentru că toate sunt imaginare. Pacea şi liniştea pot fi obţinute numai în felul acesta.

Pe Constantin îl preocupa gândul de a face din idolul antic unul modern. Buddha cu faţă în formă de ou pe care îl crea în *Muza sa adormită* nu i se păru destul de expresiv ca simbol cu rezonanţe moderne. Alte civilizaţii au produs alte feluri de zeităţi; unele culturi primitive au divinizat animale. Cultura greacă timpurie din *Cyclade*[4] a produs idoli cu trupul în formă de mandolină şi capete ovale. Ce fel de formă poate avea oare sens pentru omul modern?

Prin eliminare, Constantin ajunse la ideea că forma unei păsări ar putea exprima eliberarea. O pasăre zburând este forma cea mai apropiată de forma spiritului. Pasărea Phoenix e simbolul trezirii puterii spirituale. Zeul Horus al egiptenilor era reprezentat printr-un şoim. Milarepa, un ascet tibetan, spune:

„În copilărie am dormit în pat.
În tinereţe am păzit uşa.

4 Cyclade = grup de insule greceşti în sudul Mării Egee. (n.t.)

La bătrâneţe am zburat spre cer”.

Era timpul, socoti Constantin, să renunţe la a mai păzi uşa eului său, să o deschidă şi să zboare spre înălţimile cerului, îşi aminti un basm românesc, povestind cum o pasăre fermecată, „Măiastra”, i-a ajutat pe nişte copii să iasă din pădure. Cum putea oare să surprindă într-o sculptură sentimentul eliberării de existenţa terestră? îşi aminti şi de „Pasărea vieţii”!

Pasărea va trebui lucrată pe o structură geometrică de bază, asemănătoare cu aceea a lui Buddha. Va uniformele reprezentând coada şi picioarele, corpul, gâtul unduit şi capul, în aşa fel încât toate se vor combina într-un tot unitar – o realizare extrem de dificilă, aproape imposibilă. Dar se apucă cu mult zel de lucru.

Capitolul XIX

CU TOATE PÂNZELE SUS.

Deseori Brâncuşi cânta în corul bisericii româneşti şi ajuta şi la slujbă. Prietenul său, Alexandru, continua să cânte şi el, doar pentru că dorea – după cum spunea – să rămână credincios obiceiurilor străbune.

Într-o duminică dimineaţa, Alexandru îi spuse lui Constantin că a descoperit într-una din sălile de la Academia de Arte Frumoase un bust, care semăna foarte mult cu Marthe.

Constantin recunoscu că era făcut de mâna lui, dar nega faptul că l-ar fi uitat acolo, pentru ca Marthe să nu-şi facă păreri greşite. Refuză însă să admită, chiar în sinea lui, că îl deranjau relaţiile cu Marthe, care, aşa cum stăteau lucrurile, putea fi declarată soţie legală.

Alexandru, care fusese ales şef de clasă la Academie şi ştia faţa frumoasă a fetei, îi propuse lui Constantin s-o aducă să pozeze.

Constantin îl privi cu suspiciune, ştiind că idealul visat de prietenul său fusese întotdeauna un „pat şi o fată”.

„Marthe are nevoie de muncă, dar nu la preţul

acesta”.

„Nu te pot acuza că nu vrei s-o împărţi cu nimeni”, râse Alexandru. „Dar modele ca ea sunt mai greu de găsit. Oricum, ce să fac eu cu bustul?”

„Poţi să-l distrugi. Mie nu-mi mai este de niciun folos”, zise Constantin.

„E o lucrare bună şi deoarece nu sunt vandal ţi-o duc acasă chiar dacă nu-ţi face plăcere, urs morocănos”, încheie Alexandru.

Constantin era chinuit de remuşcări în privinţa Marthei. Dacă i-ar fi dat bustul ar fi încurajat o legătură ce devenise prea primejdioasă pentru liniştea lui. Se întreba mereu ce are împotriva fetei, dar de fiecare dată răspunsul era acelaşi: „Îi este superior în gândire”. Dar în credinţa sa prevala înţelepciunea proverbului: „Cum îţi vei aşterne, aşa

11 – Sfântul din Montparnasse vei dormi”. Dacă o va trata pe Marthe cu egoism şi tiranic, într-o zi soarta avea să se întoarcă împotriva sa. În plus, dragostea, ca şi intelectul, sunt etaloane în aprecierea superiorităţii individului şi Constantin îşi găsi o altă scuză: pentru un ascet hindus, căsătoria e un rău necesar – trecător, în cea de-a doua perioadă din cele patru, într-o existenţă. Dragostea trupească diminuează valenţele sufleteşti şi fizice. Fluidul seminal din sânge, este elixirul vieţii atât în sens fizic cât şi psihic. Asceţii, care-şi trăiesc viaţa în abstinenţă, după cum scriu cărţile, se bucură din plin de prezenţa fluidului seminal, ceea ce face ca trupul lor să radieze energie.

Constantin era stăpân deplin pe cele şase *chakras* ale sale. Centrii sufleteşti sunt localizaţi, conform învăţăturii Yoga, la baza şirei spinării, în organele genitale, lângă ombilic, lângă inimă, lângă gât şi între sprâncene. Vizitele repetate ale Marthei îl puneau în imposibilitate de a exercita control asupra centrului sexual care este esenţial,

se spune, pentru a obţine *samādhi*. Ajunsese să-i sugereze Marthei să se gândească la viitorul ei; să se căsătorească. Ea însă refuză categoric. Niciodată nu va mai accepta sclavia pe care a suptortat-o în prima căsătorie. Dar, despre acest subiect nu s-a mai spus, atunci, nimic şi nici nu l-au mai pomenit vreodată. Începuse să se obişnuiască cu gândul că avea s-o accepte definitiv pe Marthe în viaţa sa.

Trezindu-se, într-o dimineaţă de aprilie din 1910, Constantin îşi găsi atelierul inundat de apă. Alergă la uşă şi se uită pe stradă. Apele umflate ale Senei se revărsaseră. Strada şi toată partea aceea a Parisului erau pline de apă. Spre norocul lui, punctul culminant al inundaţiilor fusese atins şi apele se retrăgeau acum în matcă. Deodată, Constantin recunoscu o figură familiară ce venea spre el. Era Modigliani însoţit de o inevitabilă fată frumoasă. Amândoi purtau cizme înalte.

„Ştiam că vei avea necazuri”, strigă Modi, „şi-am venit să te ajutăm”.

Revederea îl bucură pe Constantin, care îi întâmpină cu căldură. Modi îi spuse că şi-a luat o cameră în Montmartre. Tocmai se întorsese din Italia, unde se refăcuse complet; faţa lui frumoasă era bronzată de soare. Începură să care apa din atelier cu ajutorul unor găleţi.

La ora prânzului, atelierul era din nou curat, dar Constantin îi rugă să mai rămână, să mănânce cu el. Serviră cotlete şi băură rom. Constantin nu se putu abţine să nu-l dădăcească pe Modi: „Sunt fericit că te-ai făcut din nou sănătos; dar asta să-ţi fie învăţătură de minte. De ce nu vrei să faci şi tu Hatha Yoga, ca mine. Îţi oţeleşte trupul. M-am obişnuit şi cu disciplina cât ai fost plecat”.

Modi se întoarse, cu o căutătură severă, spre prietena lui:

„Ai auzit ce-a spus? Autodisciplină? Ei, drăcie… Îţi cumpăr o umbrelă. Dacă mă apropii de tine, să mă baţi cu

ea”.

„Da’ ce-s proastă?”, protestă fata.

„Cam ăsta e răspunsul la întrebarea ta”, îi spuse Modi lui Constantin. „Nu sunt prost”. Cu toate acestea, Constantin insistă:

„Te gândeşti numai la rele şi îţi va fi greu să te mai gândeşti şi la bune. O alegere ca asta influenţează acţiuni viitoare, iar ele îţi vor schimba firea”.

„Termină, Constantin; tu eşti băiat bun şi eu ţin la tine. Nu înţeleg însă de ce te iei după părerile altora. Acum nu vorbeşti tu; repeţi doar ceva ce ai citit. Am să-ţi spun eu ce anume influenţează firea mea. Ascultă: Căutându-mi un atelier, am colindat Butte din Montmartre. Eu şi un sculptor american, Epstein pe nume, ne-am hotărât să lucrăm împreună în aer liber. Am descoperit o baracă goală cu multă verdeaţă în jur; proprietarul însă n-a vrut să ne-o închirieze pentru că arătam ca nişte vagabonzi şi i-a fost teamă că vom intra în încurcături cu poliţia. O asemenea prostie influenţează într-adevăr firea mea. Mă face să doresc să înghit tot vinul din sticla de colo”. Luă impulsiv sticla, o duse la gură, şi din câteva înghiţituri o goli. „S-o ia dracul de disciplină”, adăugă el acru.

Înainte de-a pleca îi mai spuse lui Constantin:

„Ai la tine câteva din busturile mele, din piatră. Poţi să le păstrezi. Nu mai am nevoie de ele. Am făcut câteva şi la Leghorn, dar toată lumea a râs de mine. Le-am pus pe toate într-o roabă şi le-am zvârlit în canal. Nu mai are rost să arăt ce fac până nu realizez ceva ca lumea”.

Modi plecă împreună cu fata – ca un cocoşel tânăr – gândi Constantin – tânăr, frumos şi sigur de el; convins că va cuceri lumea cu geniul şi cu înfăţişarea sa.

Pe atunci Constantin se străduia să dea viaţă păsării măiestre. Folosea cilindre drept picioare, o sferă drept corp şi un oval în loc de cap. Modela şi potrivea neobosit cele trei părţi ale corpului pentru a-i da o formă

aerodinamică. Dar problema era de nerezolvat: nu putea realiza senzaţia desprinderii, a zborului spre înălţimi. Greutatea cilmdriloi din care erau făcute picioarele ţintuiau pasărea la pământ; iar rotunjimea corpului diminua dinamismul mişcării. Ciocul deschis al păsării, menit să emită strigătul triumfător al spiritului, la eliberarea de materie, sugera mai degrabă înfrângerea. Greutatea materiei ţinea pasărea pe pământ. Secretul care urma să-i permită să-şi ia zborul în spaţiu era ascuns undeva în ghips. În repetate rânduri Constantin strică totul, luând-o iar de la început, distrugând apoi imaginea din faţa sa, pentru a se linişti. Când ukima dintre forme dispărea, furia i se topea, trăsăturile i se relaxau, pe faţă apărându-i un zâmbet trist dar hotărât. Ziua următoare o lua iar de la început cu încrederea în sine refăcută, încercând să evite greşelile dinainte. Întocmai unui jongler tindea spre mişcări perfecte. Privirea îi era ascuţită, ca a unui vultur. Cioplea într-o parte şi adăuga în alta. Îşi perfecţiona simţurile aşa cum atletul îşi întăreşte muşchii exersând. Dorea atât de mult să învingă; de aceea se apuca de lucru dimineaţa, imediat după orele când se întorcea de la tâmplar. Lucră toată vara fără să vadă pe nimeni. Chiar şi Marthe respecta privirea sălbatică din ochii lui şi evita să-l viziteze mai mult decât îi era îngăduit.

Către mijlocul lui septembrie, când artiştii începură să se întoarcă din vacanţă, Constantin fu mirat văzându-l pe Apollinaire la uşa atelierului său. Ochii lui mari şi negri îi dădeau aerul unui câine trist şi abătut. După ce se salutară şi se aşezară confortabil, Apollinaire zise:

„Nu-i aşa că ai auzit?”

Constantin care se extenuase muncind, căci pasărea atât de mult dorită refuza să prindă contur, păru încurcat la întrebarea acestuia.

„Să aud? Ce?”

„Rousseau e mort. A murit ca un câine, dintr-o

greşeală oribilă. S-a tăiat la picior şi n-a folosit niciun dezinfectant. Tăietura s-a infectat şi a făcut septicemie. Poliţia l-a internat la spital. Dar un medic tânăr, un internist, l-a luat drept alcoolic suferind de *delirium tremens*. Asta s-a întâmplat în august, când toată lumea era plecată. A murit acum o săptămână; şi fiind sărac, a fost îngropat în cimitirul săracilor. Singurul artist care a luat parte la înmormântare a fost Signac”.

Constantin rămase mut. Îl mustra conştiinţa. În timp ce prietenul său se sfârşea într-un pat de spital, el se izolase pentru a da formă păsării. Ce sfârşit umilitor pentru un om de curăţenia lui Rousseau, care dusese o viaţă singuratică, neinfluenţat de curentele artistice la modă. Fusese batjocorit, cu toate că toţi artiştii mai tineri au împrumutat câte ceva din personalitatea lui. Gauguin, Van Gogh şi câţi alţii! Dar el nu s-a plâns niciodată. Ce stăpânire de sine în faţa mizeriei pe care o îndura. Cu toate acestea firea lui copilăroasă nu se întrista niciodată Numai lacrimile erau în stare să exprime gândurile şi simţămintele lui Constantin…

Apollinaire continuă să-i spună că a cumpărat o piatră de mormânt pentru Rousseau. Aveau să-l înmormânteze într-un alt cimitir, cu onorurile cuvenite. Totodată îi înmână un poem scris de el, rugându-l să-l cioplească în piatra de mormânt cumpărată:

„Bunule Rousseau, auzi-ne.

Noi toţi te îmbrăţişăm;

Delaunay şi-a lui soţie, domnul Queval şi eu.

Fă ca bagajele noastre să treacă nestingherite prin vămile cereşti.

Şi noi îţi vom aduce pensule şi vopsele

Ca timpul tău liber să-l poţi oferi

Picturii luminoase, aşa cum mi-ai făcut portretul.

Strălucitor ca stelele”.

Apollinaire se ridică brusc şi făcu ocolul atelierului:

„Avem o datorie, o datorie faţă de artiştii care sunt gata să înfrunte cu îndrăzneală orice risc. Vreau să cumpăr una din sculpturile tale”.

Găsind *Sărutul* şi „formele de ou” prea greu de înţeles, alese bustul Marthei pe care Alexandru îl adusese de la Academie.

Câteva săptămâni mai târziu, Constantin se miră când primi o scrisoare de la Elaine Feyre, pe care n-o văzuse de vreo doi ani. Rupse plicul subţire şi observă scrisul mare şi curajos, aproape copilăresc al acesteia. Scria că va veni la atelier cu doi prieteni duminică după-amiaza; de vor schimba ziua, îl va înştiinţa.

Constantin reciti scrisoarea, să se convingă că nu e un vis. La Rodin, Elaine îi promisese că va veni să-i vadă atelierul fără să precizeze ziua. Pomenise acest lucru în trecere, de repetate ori: la balul studenţilor, sau, la alte întâlniri întâmplătoare la Rotondă. Promisiunea devenise, în timp, un fel de scuză ori de câte ori se întâlneau. I se părea că Elaine evita vizita dinadins, pentru cine ştie ce motiv, şi simţindu-se mai vinovată, de fiecare dată, revenea cu promisiunea. Acum însă, avea să se întâmple – Dumnezeu ştie de ce – ca o întâlnire inevitabilă. Gândul acesta îl învioră, dar îl şi puse pe gânduri; de ce o interesa chiar acum munca lui atât de mult? Era, practic, un necunoscut. Negăsind răspuns, băgă scrisoarea în buzunarul hainei şi plecă să-l întâlnească pe Mihai. Avea să-l întrebe pe el.

Se grăbi spre *Rotondă*. Fu încântat să-şi găsească prietenul la masa lui obişnuită. După ce făcură comanda, Constantin scoase scrisoarea din buzunar şi i-o arătă:

„Ce înţelegi din treaba asta?” Mihai se ridică şi citi semnătura mai întâi. „Elaine Feyre?” „Fraţii Feyre sunt bancheri internaţionali, iar ea e foarte bogată. Acest lucru poate fi important pentru tine. Cum de s-a întâmplat?”

Constantin ridică din umeri şi spuse: „De fiecare dată

când mlă init ălnea – erai doar şi tu de faţă – îşi spunea poezioara: «Domnule Brâncuşi, într-o zi vin să-ţi admir opera». Am crezut că o face din politeţe”.

„O femeie ca ea este asediată de invitaţii; de ce ar dori să te vadă tocmai pe tine şi chiar acum?”, se întrebă Mihai. Dar deodată îi veni o idee. „Am ghicit.

— Vrea să vină cu doi prieteni. Unul dintre ei trebuie să fie Gurdjieff. E doar eleva lui. M-am cam certat cu el, aici la Rotondă, acum câteva săptămâni. Pentru că te-am pomenit pe tine ca un adevărat ascet; iar pe el, mai-mai că l-am făcut şarlatan. Acest lucru l-a cam intrigat. Sunt sigur că a convins-o pe domnişoara Feyre să-ţi scrie. Lăcomia o împinge pe pisică la moarte”.

Constantin îi reproşă însă cu blândeţe: „Aşa eşti tu, îmi faci întotdeauna reclamă înainte de-a mă fi pregătit”.

„Eşti prea modest. Concurenţa e din ce în ce mai mare; dacă vrei să te faci cunoscut trebuie să profiţi de orice conjunctură. Se spune că a cumpărat *cubişti*. Tu ce-i arăţi?”

Constantin răspunse posomorât: „Doar câteva…”

„Dacă nu ţi-ai fi distrus celelalte lucrări…”

„De ce-mi tot aminteşti de ele. E un capitol încheiat”.

„Atunci nu ai nimic să-i arăţi?”

„Am câteva lucrări simple, dar sunt primele încercări”.

„Foarte bine, explodă Mihai; le putem folosi ca subiect de conversaţie. Suntem salvaţi. Dar va trebui să faci pe gazda şi pentru aşa ceva e nevoie de bani”.

„Îţi aduc nişte delicatese, sâmbătă. Nu poţi să serveşti oameni ca ei doar cu ceai şi fursecuri”.

„Ce zici de nişte prăjituri cu miere şi cremă de brânză?”

Mihai începu să râdă.

„Prefer întotdeauna *pain d’épice* şi *petit suisse*. Sunt foarte bune şi hrănitoare, numai că fursecurile sunt mult

mai potrivite la ceai”.

„Atunci mai bine servim vin în loc de ceai”.

„Da, da, ai dreptate; fac rost de nişte mititei şi tu îi prăjeşti. Numai tu ştii să-i faci gustoşi şi aromaţi. Mai avem nevoie de vin roşu, măsline negre şi ţuică de prune. Nu, nu, la sfârşit oferi cafea turcească. Cel puţin vor învăţa ce-nseamnă bucătăria românească. Voi aduce tot ce trebuie, sâmbătă. Elaine Feyre! Să profităm de ocazia asta!”

Capitolul XX MÂIASTRA

Constantin îşi curaţi cu multă grijă atelierul în cinstea acestui eveniment, ştergând praful şi orânduindu-şi lucrările spre a putea fi mai uşor văzute: *Nud îngenuncheat*, în ghips, *Figură antică* şi *înţelepciune*, în piatră; *Muza adormită*, în marmură şi *Frământare*, în piatră. Erau toate învelite în pânză. Aranjate pe piedestale, pe lângă pereţi, arătau ca nişte stafii într-o procesiune: cenuşii şi amorfe.

Pe podea erau împrăştiate măsuţe joase din ghips, înconjurate de butuci încrustaţi, acoperiţi cu perne, şi o laviţă. Două bucăţi albe de marmură, sculptată în parte, aminteau, în lumina blândă a soarelui de amiază, de ruinele antice. O balustradă ducea la o terasă închisă, unde, nişte bucăţi de marmură, în formă de ou, abia se vedeau, lângă un pat mare de lemn cu nişte butuci la ambele capete, pentru cap şi picioare. Constantin se întrista, gândindu-se că lui Elaine s-ar putea să nu-i placă felul simplu în care trăia el; cu siguranţă, însă, va afla cum trăiesc ţăranii săraci.

Mihai sosi devreme, dorind să-l ajute pe Constantin să pregătească o masă românească. Vatra ţărănească o încălziră până la roşu, cu mangal; carnea avea să sfârâie pe grătarul de fier.

De mai multe ori Constantin, emoţionat şi nervos, băgă mâna în buzunar ca să se convingă de existenţa

scrisorii. Îşi amintea bine figura ei: ochii violeţi şi vioi ai unei fete tinere, mândră şi bogată; faţa fină, de copil, cu bărbia care exprima hotărâre şi perseverenţă, un zid de netrecut pentru mulţi care au dorit s-o cunoască mai îndeaproape.

În sfârşit se auzi zgomotul unui automobil care se opri afară. Automobilul era, pe atunci, un semn de mare prosperitate în viaţa Parisului. Se auzi ţârâitul soneriei, iar Constantin, emoţionat, deschise uşa. Elaine îi întinse mâna în timp ce doi bărbaţi îi urmară în atelier. „Vezi… mi-am ţinut promisiunea”, zise ea mândră, ca şi cum ar fi aşteptat o laudă, o răsplată pentru bună purtare. Cercetă camera în timp ce-şi scoase eşarfa ce-i ţinea părul.

„E de-a dreptul încântător, parcă ar fi un templu druid”, spuse ea, adresându-se celorlalţi.

La intrarea Elainei, Constantin simţi efectul pe care îl avu asupra lui frumuseţea şi personalitatea femeii, uşor de remarcat, de altfel, dintr-un grup mai mare. Nu era în pas cu moda care pe atunci cerea o rochie lungă, o pălărie, încărcată cu frunze şi flori, deasupra unei coafuri imense. Dimpotrivă; Elaine purta un şal galben ce învelea părul de culoarea spicului de grâu, tuns în aşa fel încât amintea de frizura unui paj medieval. Rechia, de un verde pal, era strânsă pe corp; era lungă până mai jos de genunchi. Un cordon de aur, împletit, în jurul taliei, punea în evidenţă şi mai mult forma sânilor.

Era urmată de un bărbat de peste treizeci de ani, îmbrăcat elegant, în frac, cu guler înalt şi joben. Avea mustaţă bogată şi sprâncenele arcuite ca ale unui gentlemen englez. Fu prezentat drept Frank Newcomb. În spatele lui apăru figura mare a unui bărbat ce purta o cămaşă rusească, brodată, şi nişte pantaloni de catifea maron. Era Gurdjieff armeanul, viguros, cu ochi vicleni şi mustaţă blondă.

La rândul său, Constantin îl prezentă pe Mihai

Romanov, pe care Elaine şi Gurdjieff îl ştiau ca pe un ziarist priceput.

După prezentări, Elaine se aşează pe butucul de lângă uşă, de unde putea observa cu uşurinţă straniul atelier. În timp ce privea prin jur, fascinată, scoase o ţigară dintr-un portţigaret de aur şi şi-o aprinse singură, apăsând chibritul cu unghia.

Constantin, la rândul lui, o urmărea pas cu pas cu aceeaşi fascinaţie. Frumuseţea ei teatrală, îndrăzneala şi bogăţia ei fabuloasă îl respingeau, fiind prea artificiale şi prea exagerate pentru gusturile sale. Cu toate acestea, ceva din privirea ei îi atrăgea atenţia. În ciuda expresiei de bravadă, întipărită pe faţă, ochii încercau parcă să-i comunice ceva misterios, de om rănit şi uluit; un secret ascuns în adâncul inimii. Dar curând părăsi gândul acesta părându-i-se absurd; ca şi cum propriile sentimente îi influenţau judecata. Totuşi, gândul rămase acolo, implorând parcă acceptarea. Ceva zvâcni în el, însufleţindu-l, făcându-l nerăbdător să-şi salveze doamna din primejdii închipuite.

„Unde este scaunul cel rupt?”, întrebă Ela îne încet.

„Vezi, îmi amintesc de el”. Pe Constantin îl amuză faptul că ea şi-a amintit gluma spusă cu trei ani în urmă.

„Făcea parte din vechiul meu atelier”, îi răspunse el. „De atunci am distrus toate scaunele; erau prea rigide, prea protocolare. M-am întors la primitivism. Stai comod pe butuc?”

„Desigur”, şi apoi adăugă poznaş: „Sunt îmbrăcată ca o ţărăncuţă; mă simt ca acasă”.

„Scaunul a avut aceeaşi soartă ca toate celelalte lucruri create de mine. Le-am distrus în ziua renaşterii mele”.

„Ziua renaşterii”, repetă ea întrebător, în timp ce ochii i se roteau de jur-împrejur.

Atelierul era inundat de lumină în acea duminică

primăvăratică, ea însă descoperea în rigiditatea lui o încântare ciudată.

„Da”, zise Constantin, „când m-am trezit din visul lui Rodin. Cu trei ani în urmă, când m-ai întâlnit prima dată, Rodin era maestrul meu”.

Elaine clătină din cap înţelegător. „Aceasta e o lume nouă”. „Putem vizita atelierul?”, întrebă Frank. Elaine îl rugase să-i cumpere o lucrare, acestea însă erau împachetate ca nişte mumii.

„Desigur. Hai să-ţi admirăm sculpturile”, zise Elaine. Se ridică, îşi puse mănuşile şi poşeta pe laviţă şi traversă camera. „Bineînţeles, dacă le despachetezi”. Constantin se grăbi să le arate. Elaine şi prietenii săi se uitară în linişte la fiecare piesă în parte. Erau vizibil miraţi; nu le înţelegeau. În sfârşit, Elaine descoperi o sculptură pe care crezu că o înţelege. Înfăţişa un cap de femeie, ce apărea vag din bucata de piatră cizelată aspru. Îşi imagină o faţă cu ochi care străluceau, în procesul de naştere din interiorul unui ou. Se întoarse spre o altă lucrare: un cap de femeie cu păr ca de frânghii cu sprâncene arcuite; o gură mobilă, şi un nas ciudat întors. Năucită, se întoarse spre un cap de fată cioplit în piatră, care avea ochii ca nişte fante, aproape uniţi, cu obrajii scobiţi în interior, iar gura, o simplă tăietură. Derutată, merse să examineze o formă lucrată în ghips, ce semăna cu un ou. Trăsăturile feţei dispăruseră, urechile abia se conturau. Semăna cu un ou, cu un capăt ce se arcuia spre un punct. O altă piesă, de data asta în marmură, avea un cilindru în loc de gât, iar un ou mic înlocuia capul, dând impresia unui ochi imens, eu vagi şuviţe de păr. Revenindu-şi, se întoarse spre Constantin şi întrebă:

„Ce-nseamnă toate acestea? Totul e atât de misterios”.

Frank, derutat şi el, nu putea să-şi imagineze ce lucrare va dori Elaine să cumpere. Continuă însă ideea

acesteia şi spuse:

„Nu observ nici urmă de pasiune, nici măcar un pic din pasiunea lui Rodin. Fiecare lucrare apare detaşată, atât de calmă… atât de simplă”.

Constantin zâmbi satisfăcut, înţelegând că sculptura sa a creat atmosferă, nedându-şi însă seama că oaspeţii erau prea politicoşi ca să-şi exprime indignarea. Clătină deci din cap aprobator.

„Da, într-adevăr, sunt simple. Dar o simplitate mult mai complexă decât vă imaginaţi. Nu încerc să reproduc ceea ce se vede; încerc să evidenţiez ceea ce nu se poate vedea”.

Urmă o tăcere apăsătoare. Constantin se încruntă şi continuă cu mai multă hotărâre:

„Pe timpuri am făcut şi eu efigii ale corpurilor, ca toată lumea. Tu ai dolrp. Şi calul are corp. Prin urmare făceam corpul unui bărbat, al unei femei sau al unui cal. Materialul în care lucram nu avea importanţă. Puteam să le sculptez şi în aur, dacă aş fi avut. Dar este, oare, aceasta sculptură? Este ea artă? în ce constă creaţia? Lumea e plină de statui: *Bărbat călare*, *Om şezând*, *Om stând în picioare*, *Om mergând*. Toate acestea nu sunt altceva decât *biftec*, carne în diferite forme, aşa şi iară aşa. M-am simţit ridicol, ruşinat de acest fel de artă secole la rând. Am rupt lanţurile acestor tipare. Tind spre puritatea conturului. Am observat că membrele nu au nicio importanţă. Am îndoit mâinile pe corp şi am aşezat picioarele sub corp, dând o mai mare importanţă bustului. Am dat o mai mare importanţă masei corpului în ansamblu decât părţilor lui. Am continuat apoi să studiez volumul. Problemele fundamentale ale volumului: greutatea, modelarea şi adâncimea. Am studiat, mai întâi de toate, capul, conturul său, structura. După aceea am continuat cu corpul; am introdus forma obţinută într-un bloc”.

Constantin arătă spre cele două bucăţi de piatră:

figuri primitive de femei şezând, alcătuind forme pătrate.

„Apoi am trecut de la pătrat la rotund”. Arătă capul unei femei sculptat în marmură; conturul feţei se desprindea din piatră.

„Nici aşa nu am găsit ceea ce căutam. Am descoperit că dramatismul, expresia suferinţei sau a pasiunii pe figura ome –neascâ, mă sustrăgea de la adevăratul scop: acea forţă care uneşte toate formele şi conferă viaţă interioară. Am căutat o faţă liniştită, relaxată, care să trăiască prin sine”.

Arătă apoi spre faţa anonimă a unei forme, ce semăna cu un ou, pe care el o botezase *Prometeu*.

„Nu am idee cu ce voi continua, dar cred că observaţi direcţia: spre simplitate şi purificare”.

Cu toate că Elaine începuse să vadă arta sa într-o altă lumină, cuvântul purificare o făcu să-şi încrunte sprâncenele.

„De ce purificare? Pare atât de religios!”

„Dar creaţia nu poate să nu ţină seama şi de experienţa religioasă. Nu e atât o problemă de aranjare a formelor mecanice: cilindri, conuri, sfere. E ceva mult mai profund. Eu nu cum idee ce creez. Pot să spun doar ce simt. Mă retrag în casă, cu uşile închise, mă concentrez, aşteptând, sperând să am inspiraţie”.

Constantin făcu o pauză, uitându-se cu mare plăcere la Elaine. Simţea ochii ei radiind în ai lui; simţea cum se naşte o legătură; ceva misterios, care nu-i atinsese deocamdată conştiinţa. Totuşi continuă:

„Să te pregăteşti pentru actul de creaţie e mai dificil decât creaţia însăşi. Examinez o formă din toate unghiurile, sperând să găsesc secretul care-i va da viaţă. E ca şi când ai căuta geneza tuturor lucrurilor, a doua facere a lumii. De aceea artistul adevărat urmează natura”.

Numai Elaine conta pentru el şi deoarece ea nu obiectă în niciun fel, Constantin continuă, povestind o

întâmplare. Râse pe înfundate cu ochii strălucitori, în timp ce încerca să-şi amintească cum Mihai îi adusese o americancă bătrână, ca pe un viitor client.

„Săptămâna trecută, o lady din America a venit aici. O femeie încântătoare. Mi-a mărturisit că a venit la Paris pentru a-şi completa educaţia artistică. Am vorbit cu ea despre filosofia ce-o ascunde arta. I-am dat exemplu pe Milarepa, Lao-Tse, Buddha. Ea mă urmărea binevoitoare. După o vreme mi-a zis:

«Totul este foarte interesant, dar mă preocupă mai mult arta». Vedeţi, ea dorea să facă un tur de orizont prin artă; n unic altceva. Dar aşa ceva nu există! Arta e o parte a vieţii; iar înţelegerea artei este egală cu înţelegerea vieţii. Sculptura nu trebuie să existe doar pentru acum; ea trebuie să existe şi pentru generaţiile viitoare. De aceea pierd mai

mult timp cu pregătirea actului creator decât cu creaţia propriu-zisă. Doar contemplaţia în linişte te poate duce la cristalizarea formei pe care o cauţi. Câteodată trec săptămâni în şir până îndrăznesc să dau cu dalta în piatră. Odată ce am început însă, mă dedic muncii. Trebuie să ajung să termin şi nu ştiu decât la sfârşit dacă forma mea a prins viaţă sau ei moartă. Nu copiez forme naturale. Ar fi prea simplu. Chiar şi pictorii cubişti distrug suprafaţa aparentă. Noi toţi căutăm deva în interior, ceva profund”.

Făcu o pauză, căutând analogul, metafora, parabola, care să-i întărească spusele, să le facă mai clare. Îşi întinse mâna şi apoi degetele.

„Lucrurile stau altfel”, continuă el. „Materia şi spiritul formează un tot unitar. Omul aparţine lumii, aşa cum degetele aparţin mâinii. Întrebarea este: cum pot dovedi simţul unităţii în cazul formelor mele? Este posibil să exprim această idee în materia în care sculptez? în muzică, da; în filosofie, da; dar în sculptură? Nu ştiu. Trebuie să încerc, să tot încerc. Trebuie să distrug tot ce-

am învăţat: Rodin, Michelangelo, corpul omenesc – totul. După aceea trebuie să-mi ucid eul, personalitatea, în aşa fel încât să privesc lumea cu alţi ochi, cu ochi noi. Trebuie să mă nasc din nou, cu un spirit nou, să pătrund tainele secrete ale naturii”.

Elaine arătă spre sculpturile din atelier: „Şi toate acestea zici că nu sunt decât începutul?”

„Nu e nici măcar începutul; nu am ajuns încă la început”.

„Eu nu aş spune aşa ceva, protestă Mihai. Ai făcut un început. Îmi dau seama de direcţia pe care o ia sculptura ta: spre simplificare”.

„Nu”, insistă Constantin. „Cel mai important lucru e să-i dau viaţă; viaţa pe care o are un copac, un animal. Totuşi, nu am trezit încă sculptura mea la viaţă”.

Lui Mihai începu să-i fie teamă că prietenul său va pierde o ocazie de vânzare, dacă va continua să se subaprecieze.

„Protestez”, spuse el râzând. „Eşti prea modest. Tu pui bazele şcolii de mâine şi toate aceste lucrări vor fi apreciate”.

Elaine se întoarse spre o sculptură, într-un colţ, acoperită cu o draperie. „De ce o ţii acoperită?”, întrebă ea.

„Nu e terminată”, răspunse Constantin simplu.

„Aşa, e cu atât mai interesantă. Aştept cu nerăbdare să văd care e pasul următor. Acum după ce ne-ai aţâţat curiozitatea, ar fi crud din partea ta să nu ne arăţi cum evoluează teoria ta despre artă”. Ea insistă atât de mult încât Constantin nu întrezări nicio scăpare fără să pară nepoliticos. Îi era teamă să le arate lucrarea abia începută – pasărea – ca nu cumva să râdă de ea. Spera sincer ca Elaine să aibă o minte ascuţită, să înţeleagă uşor. Dezveli pasărea cu mare grijă şi zise: „Îi spun *Măiastra*. În poveştile româneşti *Măiastra* este pasărea care-i scoate pe

îndrăgostiţi din tot felul de încurcături”, începţi Constantin să se explice fără să fie rugat. Îşi dădea totuşi seama că arta lui era nouă şi ciudată pentru ochi obişnuiţi numai cu forme ce imitau natura. „Pasărea este simbolul zborului”, mai spuse, „iar zborul îl va scoate pe om din limitele înguste ale materiei grele. Aici mă lupt, însă, cu două probleme: trebuie să redau în forma mea descătuşarea spiritului de materie. În al doilea rând, trebuie să îmbin toate formele într-o unitate perfectă. Chiar şi formele opuse trebuie să se îmbine în forma finală. În filosofia mea despre viaţă, separarea spiritului de materie, la fel ca orice altă dualitate rămâne o iluzie. Spiritul şi materia formează un tot unitar. Cu acest oval al corpului eu separ şi combin două forme de mişcare: una, dedesubtul ovalului, iar cealaltă, deasupra lui. Mă întreb însă, cum aş putea stabili un echilibru între cele două mişcări, să dau păsării aerul unui zbor fără efort. După cum vedeţi, am realizat ideea de plutire, n-am reuşit însă să fac pasărea să-şi ia avânt”.

Frank începuse să înţeleagă zbaterea artistului. „Mi se pare, spuse el optimist, că ai creat o nouă dar, în acelaşi timp, inteligentă imagine a unei păsări”.

„Da”, spuse Elaine aprobând din cap entuziasmată, „e o pasăre adorabilă”.

Mihai, care vedea sculptura pentru prima dată şi îşi dădu seama de intenţiile lui Constantin, interveni:

„Lui Constantin nu-i place cuvântul «inteligenţă». Consideră inteligenţa o piedică în faţa creaţiei”. Frank rămase puţin derutat şi adăugă: „Am spus-o ca un compliment”.

Mihai râse: „Bineînţeles. Dar Constantin mi-a spus că instinctul şi intuiţia sunt mai presus decât inteligenţa”. Se întoarse spre Constantin pentru confirmare. Acesta aprobă, clătinând din cap:

„Nu căutaţi formule obscure şi mistere. Încerc să vă încânt ochii. Priviţi la sculptură. Dacă vă înveseleşte, e

reuşită”.

Gurdjieff, care păstrase o linişte dispreţuitoare tot timpul, se întoarse, roşu ca racul, şi explodă mânios:

„Vorbărie goală de copil mic. Eu nu văd niciun fel de eliberare în pasăre. Doar un corp gras de gâscă, care a mâncat prea mult, şi un cioc care mai cere nişte viermi. Mai ai mult, mult de învăţat până să ajungi să eliberezi pasărea”.

Cuvintele lui Gurdjieff căzură ca trăsnetul: Elaine se făcu pruse palidă şi îşi duse mâna la gât.

Constantin, observându-i agitaţia, se întoarse repede către [omul acela mătăhălos şi îl privi în ochi pentru prima oară.

„Fără îndoială că *tu* ai descoperit calea cea bună”, spuse el sarcastic. Gurdjieff aprobă viguros din cap: i „Desigur o cale mult mai bună. Este imposibil să reuşeştiitând şi aşteptând. Zero plus zero face tot zero. Totul e calm aici. Statuile sunt ca nişte ouă clocite”. Se ridică de pe butucul lui şi începu să gesticuleze sălbatic, eu mâinile prin aer. Constantin se înspăimântă de expresia de ură demonică întipărită pe figura lui.

„Este imposibil să atingi *Karma* pe calea raţiunii. Este imposibil să te cunoşti pe tine însuţi. Inteligenţa e bună ca să-ţi organizezi o viaţă plăcută şi confortabilă. Dar pentru a pătrunde în lumea spiritului trebuie să-ţi pierzi minţile – să faci nebunii, să nu crezi în nimic; să nu-ţi fie frică de nimic. Numai atunci vei putea vedea lumea cu alţi ochi. Intuiţia va fi liberă să se ridice la suprafaţă; capeţi astfel puteri noi şi porneşti totul de la început. Controlezi muşchii, până ce fiecare dintre ei îţi va răspunde la orice comandă, vor deveni sclavii tăi. Apoi, un post lung, lung, până când trupul se va purifica iar mintea va fi clară ca cristalul. Apoi, studiezi Rig-veda, Rāmāyana, Bhagavad Gītā, Bhagavata Purāṇa. După câţiva ani, sclavul va deveni rege, iar regele, Dumnezeu, cu puteri supranaturale”.

Gurdjieff îşi umflă coşul pieptului, iar ochii îi sticleau diabolic sub sprâncenele stufoase. Spectacolul de teatru pe care îl oferise era însă prea transparent pentru Constantin. Întreaga lui fiinţă se revoltă împotriva şarlatanului. Nu putea înţelege de ce l-a adus Elaine pe acest nebun. Scutură din cap cu încăpăţânare şi întâlni, cu un aspru reproş în privire, ochii Elainei:

„Vrea să mă transforme într-un lunatic. Îi cunosc eu pe ăştia; nu degeaba a locuit unul la mine câteva luni. Este talentat, are o mână binecuvântată. A lucrat liniştit, cu mine, cioplind figuri suave de femei. Într-o zi s-a înfiinţat acasă cu o fată pe care o găsise într-o cafenea şi mi-a arătat şi nişte pacheţele cu haşiş. «Nirvāṇa», îmi spuse el voios”.

„De ce îţi vinzi sufletul diavolului?” l-am întrebat eu.

„Vreau să-mi eliberez spiritul”, mi-a răspuns. „Imaginaţi-vă! Absint, haşiş, fete după fete în fiecare noapte ca să-şi elibereze spiritul. Dar a încetat să mai lucreze, iar atunci când n-a mai avut bani pentru droguri şi băutură, a fost tocmai bun de internat la spital. Nici vorbă să mai creeze. Parc-ar urmări toţi să se autodistrugă”. Şi, întorcându-se spre Gurdjieff, continuă:

„Aşa crezi că încearcă să se instruiască indienii *sadhus*?] Nu. Ei stau în nemişcare absolută; fără să mişte măcar un muşchi; perfect liniştiţi. În punctul central gânduri, idei se ridică spre conştiinţă… pure, senine; gânduri minunate. Aceasta este condiţia cu adevărat superioară a minţii”.

Gurdjieff îl împinse la o parte cu un gest violent. „Eşti ignorant, prost şi fricos ca un iepure. Vorbeşti ca elevii care cred că ştiu totul. Tu nu-i înţelegi pe asceţii Orientului, într-o zi, poate te vei trezi la realitate!”

Mihai nu-şi mai putu stăpâni indignarea şi i-o tăie scurt: „Răspunzi la argumente cu insulte. De fapt nu ai un răspuns; doar vorbărie goală orientală!”

„Latră tare”, răspunse Gurdjieff, arătând spre Mihai. Se cunoşteau de mult şi nu se sufereau, dar nici nu se menajau.

„Da, latru, pe când tu chelălăieşti”, întoarse Mihai replica, mânios. Eşti un sărman liliac levantin, mai bine zis un şoarece chel, cum le spun francezii creaturilor acestora, dar faci eforturi să pari un vampir oriental, care nu e cu nimic mai mare decât un liliac mai măricel. Cunosc prea bine «Institutul de Ştiinţe Oculte». Oferi studenţilor tăi tot felul de puteri misterioase. Şi în timp ce le umpli capul cu pleavă din cazanul vrăjitoarelor, le iei şi ultimul franc din buzunar”.

Elaine, fiindu-i teamă că cei doi bărbaţi vor începe să se bată, încercă să intervină, când Gurdjieff izbucni într-un râs zgomotos, pocnindu-se cu palma peste picior:

„Acum rage ca un măgar algerian”, spuse el cu mare bucurie.

Elaine, dornică să facă pace, îi zise lui Constantin: „Gurdjieff nu crede nici jumătate din ceea ce spune. O face dinadins. Îi place şi lui să agite lumea. Joacă teatru”. Armeanul mârâi doar şi nu mai spuse nimic.

Pentru a trece peste acest incident neplăcut, Constantin adăugă: „Ţăranii noştri au o vorbă, atunci când întâlnesc o persoană care li se pare foarte ciudată: «Mare-i grădina ta, doamne, şi multe feluri de dobitoace sunt în ea»”.

„E o vorbă minunată şi plină de înţelepciune îngăduitoare”, conchise Elaine.

De după paravan, un sfârâit îi atrase atenţia lui Constantin. El sări ca ars şi spuse:

„N-or fi ţăranii cititori şi nici scriitori mari, dar ştiu să gătească”. Plecă apoi numaidecât.

După câteva minute reapăru, întinse o faţă de pânză pe masa de ghips ce era aşezată în mijlocul camerei şi dispăru din nou. Elaine discuta cu Mihai, dar îl urmărea cu

coada ochiului pe Constantin, care pleca şi revenea. În sfârşit, masa fu pusă. Constantin o cercetă atent cu privirea şi îi rugă pe toţi să se aşeze. Aduse apoi înăuntru un blid de lemn plin cu prăjituri cu miere şi un ulcior mare.

„Ah! *pain d'épice*”, exclamă Elaine fericită. „Ce ai însă în ulcior? Simt că miroase grozav”.

„Vreau să vă serviţi, vă rog. Acasă, bunica ar fi avut clătite cu miere sau marmeladă de prune, dar nu şi-ar fi pierdut vremea discutând despre artă”.

„Sandviciurile sunt fenomenale. Nu mi-ai spus însă ce ai în ulcior, reveni Elaine?”

„Vreau să gustaţi mai întâi”, replică Constantin, umplând cupele. Elaine sorbi, o înghiţitură şi zise:

„Delicios. Vin fiert”, adăugă ea.

„N-am gustat niciodată vin fiert”, interveni Frank. „Credeam că e o băutură englezească. Văd însă că se bea şi în ţara voastră”, îl întrebă el pe Constantin.

„Da, numai că bunica obişnuia să adauge fel de fel de ierburi, care l-ar fi făcut prea picant pentru dumneavoastră. Toată viaţa mi-am zis că prepararea mâncărurilor şi băuturilor e o artă. Există tot atât de puţini bucătari buni ca şi artişti”.

Constantin continuă să aducă bucate, încântat de rolul de gazdă. Au urmat măslinele negre şi ţuica de prune.

„Acestea sunt pentru contrast”. O să vedeţi când vin „mititeii”, adăugă Mihai, plescăind din buze de plăcere. Cunoştea talentele gastronomice ale lui Constantin: ştia să înlăture surplusul de grăsime, să adauge condimente, să prăjească mititeii la timpul potrivit, deasupra jăraticului, pe grătar.

Insistă să ajute şi el la servirea lor de pe blidele de lemn, pe care sfârâiau; Constantin o provocă pe Elaine:

„N-ai să poţi ghici ce sunt aceştia”. Ea luă o îmbucătură şi-şi roti ochii încântată: „Sunt divini. Tot ce pot spune e că

12 – Sfântul din Montparnasse sunt un fel de cârnaţi minunaţi”. Constantin aruncă o privire spre Gurdjieff care morfolea „cârnaţii” şi răspunse:

„Nu sunt cârnaţi. E un amestec de două feluri de carne, măcinată, condimentată, dată prin făină de mei şi prăjită la grătar. Dar asta cere şi nişte vin roşu, spuse el râzând.

„Eşti imbatabil”, reveni Elaine. Trebuie să te angajez ca bucătar şef la una din seratele mele. Aceasta, dacă refuzi să-mi faci un bust. Te-ar interesa?”

Constantin rămase mirat, constatând că i s-a făcut o ofertă într-o manieră atât de simplă:

„Mi-ar face mare plăcere să-ţi lucrez un bust, dar te previn că numai prietenii tăi cei mai buni te vor recunoaşte. Alţii, s-ar putea să descifreze doar un ou cu un ochi imens. Vezi, m-ai transformat într-un proroc. Îmi şi văd opera

„Ce interesant, gânguri Elaine. Într-o zi, toată lumea va vorbi despre bustul meu aşa cum se vorbeşte azi despre Mo na Lisa”.

Frank se încruntă. Nu-i plăcea ideea ca Elaine să pozeze pentru un artist necunoscut:

„Dacă Brâncuşi ar fi Michelangelo ai putea devenii subiectul unei controverse. În orice caz ar discuta despre o faţă omenească. Nu există în natură ceva mai frumos decât un corp sau un cap de femeie. Merită să porţi discuţii despre aşa ceva; dar să discuţi despre un ou cu un ochi…”

Constantin simţi înţepătura îndreptată împotriva lui şi-l întrerupse:

„Asemănare, şi iar asemănare, dar asta nu e altceva decât vanitate şi admiraţie de sine. Grecii foloseau zeii ca modele. Mai târziu însă arta lor a decăzut, devenind ceea ce este Laocoon.

Ai putea trăi câteva zile la rând cu o statuie de Michelangelo?”

Frank răspunse rece: „Nu văd de ce nu! M-ar menţine într-o continuă stare de excitare”.

Constantin râse: „Asta ai putea s-o rezolvi şi cu droguri, alcool, sau femei. Sculptura ar trebui să inspire veneraţie, încântare. Mai demult, artiştii au creat lucruri nemaipomenite. Sculptori anonimi au împodobit catedrale. Sculpturile din Catedrala de la *Chartres* îţi inspiră nu numai veneraţie şi încântare, ci şi dragoste şi bucuria de-a trăi”.

„N-am fost niciodată la Chartres”, interveni Elaine. „Nu mergem până la Chartres?” „Doamne, Dumnezeule”! protesta Frank. „Sper că nu vrei să mergem chiar acum? E prea târziu”.

„Atunci mâine. Luni dimineaţa”. Se întoarse spre Constantin: „Vii eu noi! Nu-i aşa?”

Constantin se uită întrebător spre Mihai, care însă clătină din cap.

„Lunea lucrez; am tot felul de treburi”.

Gurdjieff mormăi: „Zi rea luni; studenţii au nevoie de mine. Însă duminica viitoare…

„Nu, nu, vreau să merg mâine”, insistă Elaine, scuturând din cap ca un copil răsfăţat, care nu vrea să aştepte desertul.

Gurdjieff o mustră:

„Ai cursuri lunea”, îi spuse el cu o voce joasă.

Elaine îşi îndreptă privirea în altă parte, prefăcându-se că nu a auzit: „Atunci, totul e în ordine. Constantin, Frank şi eu. Poate o voi lua şi pe Catherine cu mine. Şoferul vă ia pe toţi de acasă”. Se ridică brusc, cu obrajii îmbujoraţi, cu ochii scânteind. Întinse apoi mâna să spună la revedere. „Vizita la tine a fost nemaipomenită”. Îi strânse mâna lui Constantin. „Aşteaptă-ne mâine cam în jurul orei zece dimineaţa”.

„Plăcerea a fost a mea, domnişoară Feyre”, răspunse Constantin, aplecându-se pentru a-i săruta mâna.

După ce rămaseră singuri, Mihai îl tachina.

„Ţi-ai găsit un client şi încă ce client. Sunt convins că ai făcut-o praf”.

Ochii lui Constantin păreau a privi ciudat de departe:

„Ai observat ceva neobişnuit la ea? Parcă a pierdut ceva; iar ochii îi erau tot timpul în alertă”.

Mihai făcu haz şi comentă:

„Toţi cei bogaţi au ochii ca ea. Le este mereu teamă că sunt apreciaţi pentru bani şi nu pentru propria lor persoană. Sunt suspicioşi. Le este mereu teamă să nu fie folosiţi”.

„Nu! e ceva mult mai profund. E vorba de o rigiditate sufletească. Aducea cu prinţesa adormită aşteptând pe Făt-Frumos, s-o elibereze din vrajă”.

„Pentru Dumnezeu, nu cumva să te îndrăgosteşti de ea”, protestă Mihai cu vehemenţă. Ce pot avea comun un ţăran cu un plutocrat?”

Capitolul XXI
CĂLĂTORIE LA CHARTRES

Când Constantin se trezi în dimineaţa următoare, odată cu răsăritul soarelui, amintirea vizitei de duminică îi persista încă în memorie. Se uită la ceas.

„O zi senină, minunată”, spuse el sărind din pat. Pentru a alunga frigul începu să-şi mişte mâinile şi să-şi frece pieptul, întinse o bucată de muşama pe podea, aşeză ligheanul în mijlocul ei şi fixă stropitoarea de un căprior al balconului. Stând în lighean i se părea că stă pe un cub de gheaţă. Apoi, trase de sfoară. Contactul cu apa rece îl făcu să ţipe, dar nu renunţă, până la ultimul strop. Se uscă iute cu prosopul aspru din cânepă, trimis de Varvara, care îi scrisese: „Nu poţi găsi o asemenea pânză în toată lumea, soarbe apa ca un câine însetat”.

Avea dreptate. Pânza ţesută din fire groase, spălată de multe ori şi bătuta cu maiul la izvor, devenise un ştergar excelent, moale, ca un burete. Din pânza udă se

ridica un miros plăcut de cânepă.

Constantin îşi îngropă faţa în el şi inhală adânc. Ar aprecia oare Elaine această mireasmă? Ar putea ea urca, oare, cărăruile abrupte de munte? Simţea că i-ar place la ţară. Era plină de vigoare, sănătoasă şi frumoasă. Se visa preumblându-se cu Elaine prin pădure, ducând-o să-i cunoască familia de ţărani. Ce copilării! Mihai avea dreptate când îl făcea visător, între ţăran şi plutocrat nu poate exista nicio legătură. Ca să pună capăt gândurilor începu s-o ponegrească pe Elaine: nu mai era *Madona* viselor sale; bunăvoinţa de care dăduse dovadă nu era decât poleiala de suprafaţă, maniere aristocratice. Fusese pur şi simplu instruită să fie politicoasă, întocmai membrilor familiei regale, atunci când *trebuie* să se simtă în largul lor printre supuşi. Să presupunem că şi-ar pierde averea? învăţată cu luxul s-ar deprinde repede cu gândul ca poate trăi ca… femeie întreţinută, de exemplu. Îşi imagină lucrurile cele mai oribile despre ea. Obişnuită cu orgii amoroase, probabil că a suferit de pe urma lor. Altfel cum se putea explica privirea întristată, dezamăgită din ochii ei. Ce prost a fost când şi-a imaginat-o drept prinţesa visurilor sale. În acea noapte, la balul mascat al studenţilor purta un costum de nimfă îndrăzneaţă, stând lângă o femeie-faun. Probabil că vizita ei la el nu a fost altceva decât o vizită la un faun. Încetă însă să se mai gândească astfel, fiindu-i teamă că va fi nedrept cu ea. Sunetul clopoţelului îl făcu să sară spre uşă cu inima zbătându-i-se tare. Elaine îl privi. El se uită la ochii aceia albaştri-cenuşii, clari şi adânci asemenea cerului fără nori, la ochii care acum îl priveau cu căldură şi blândeţe. Îmbrăcase o haină de blană în timp ce femeia ce o urma era înfăşurată într-o manta neagră, largă, de călătorie. I-a fost prezentată drept Mademoiselle Nouche de Gramont. Apoi Constantin îi strânse mâna lui Frank Newcomb, îşi luă haina de ploaie de pe o laviţă şi era tocmai gata de plecare, când Nouche

întrebă:

„Pot arunca o privire prin atelier, înainte de-a pleca? Elaine spune că ai un atelier de basm”.

„Desigur”, aprobă Constantin zâmbind.

Nouche se învârti prin atelier de la o ciudăţenie la alta.

„Totul e atât de diferit, atât de luminos”, exclamă ea.

Lumina, ce cădea de sus, dădea o înfăţişare feerică ansamblului rustic al blocurilor de piatră. Sculpturile luau forma unor idoli primitivi, aduşi din timpuri arhaice într-un interior parizian. Calme, degajate, statuile stăteau ca nişte stânci printre talazurile dezlănţuite ale oraşului modern. Nouche trecu de la o piesă la alta ca un copil care a găsit un morman de jucării şi nu ştie cu care să se joace. „Exotic”, fu singurul cuvânt pe care reuşi să-l spună. Curiozitatea o duse până acolo încât urcă scările balconului, ca să vadă patul de lemn cu cei doi butuci uriaşi.

„Te rog, contesă, ne faci să aşteptăm prea mult”, o mustră Elaine, nerăbdătoare.

Nouche era urmaşa unei familii ce cobora din neamul Borgia, fapt ce avea mică importanţă pentru o persoană atât de exuberantă ca ea. Constantin şi-o imaginã ca pe o femeie care putea să râdă de lucruri pe care alţii le-ar considera monstruoase.

Ea coborî scările de-a dreptul entuziasmată: „Un cioban din România aici în mijlocul Parisului. O idee senzaţională!”

După ce Constantin încuie uşa cu o cheie uriaşă, pe care, superstiţios, o ascunse sub o piatră, porniră cu toţii spre *Packard*-ul mare ce aştepta în stradă.

Elaine stabili locurile, plasându-l pe Constantin lângă Nouche, în timp ce ea şi Frank ocupară locurile din spatele şoferului.

Maşina porni zgomotos şi o luă înainte pe bulevardul

Montparnasse.

Constantin se familiariza repede cu parfumul folosit de N'ouche; dar deodată îşi dădu seama că era parfumul folosit şi de Elaine.

Nouche îşi descheie mantoul şi Constantin îi văzu bijuteriile: diamante lucrate cu ostentaţie, brăţări ţipătoare şi cercei lungi, în filigran. Era de-o vârstă cu Elaine, dar figura ei, în plină floare, emana o vitalitate pe care n-o umbreau nici măcar cutele uşoare din jurul ochilor şi a gurii. Se întoarse brusc spre Constantin, plină de curiozitate, strângându-l tare de muşchiul braţului.

„Exact cum am bănuit; tare ca oţelul; un ţăran adevărat! Văd că eşti original; vrei să întorci roata istoriei înapoi. Atelierul tău s-ar fi potrivit de minune în „menajul pastoral" al Mariei Antoinetta, la Versailles. Cum de te-ai gândit la aşa ceva? Sunt sigură că atelierul va deveni celebru în scurt timp".

Constantin simţi însă tonul şiret al cuvintelor ei linguşitoare. Se puse în gardă şi cu nesfârşita demnitate naturală a ţăranului răspunse:

„Veţi fi dezamăgită, Mademoiselle de Gramont. Nu e o idee originală. E felul în care trăiesc ţăranii din care mă trag, în satele din România. Nimic nu poate fi mai natural..."

„Dar nu în mijlocul Parisului, *mon brave*".

Nouche răspunse imediat pe un ton care nu mai cuprindea niciun pic ipocrizie.

„Un ţăran în Montparnasse. Îmi aminteşte atât de mult de Rodin: acelaşi trup colţuros, puternic şi aceeaşi barbă patriarhală. Bietul Rodin! Cincizeci de ani a trăit ca un câine. Nici măcar nu ajunsese să fie cunoscut. Atunci, la Târgul internaţional i-a venit o idee colosală. A expus 170 din lucrările sale într-un pavilion amenajat special, lângă Târg. A luat un franc intrarea, şi toată lumea s-a dus să-i vadă sculpturile. A făcut avere, iar acum lumea întreagă e

la picioarele lui. A regizat totul nemaipomenit de bine, magistral. Iată ce aşteaptă lumea de la un sculptor cu adevărat mare: teatru”. Constantin puse capăt discuţiei: „Eu nu sunt Rodin. Nu am fler la reclamă. Sunt ceea ce voi numiţi „ţăranul din Montparnasse”.

„Cu atât mai bine *mon ami*”, strigă Nouehe râzând.

„Atunci eşti un tip natural. Trebuie să-i vorbesc lui Apollinaire despre ciobanul din Montparnasse. Aduce noroc artiştilor. Îi lansează. L-a îmbogăţit pe Picasso cu un *cubism* neînţeles de nimeni. Artistului îi revine gloria”.

„Nu, nu artistului… ci buzunarului său”, răspunse Constantin.

„Şi artistul trebuie să trăiască. Cum ar putea altfel să aibă capul în nori dacă buzunarele nu-i sunt doldora de bani?”

Era o întrebare la care Nouehe nu primise încă un răspuns.

„A fi bogat e un lucru. A trăi, e altul. Cele două nu merg neapărat mână în mână”, răspunse Constantin simplu.

Nouehe se uită la el îndârjită şi replică:

„Îţi suntem prieteni şi nici măcar nu vrei să te ajutăm! Dar cam atât despre prietenie”, zise ea mai mult în glumă; „totuşi, n-am întâlnit încă un artist atât de dezinteresat de propria-i situaţie!…” Frank aprobă cu convingere.

„Artiştii sunt leneşi, nepunctuali, excentrici, şi se cred nespus de inteligenţi. Se aşteaptă de la genii şi puţină virtute civică”.

Acest atac direct asupra lui Constantin o trezi pe Elaine.

„Artiştii ar trebui judecaţi după munca lor. Nu poţi aştepta să-i preocupe toate fleacurile”.

„Ai mei, acasă, au o vorbă simplă referitoare la purtare: Fă ce zice popa, nu ce face popa”, râse Constantin

pe înfundate.

„Aşa v-a trebuit”, îl urmă Elaine, întorcându-se şi zâmbindu-i aprobator.

Nouehe începu să se îmbufneze:

„Ce rău am făcut? Cu toată sinceritatea inimii mele i-am sugerat geniului nostru un mod prin care ar putea să progreseze. E ceva rău în asta?”

„Nu, deloc”, o asigură Constantin. „Nu mă simt încă pregătit să… Sunt încă în căutare; n-am împuşcat nimic, nu am nimic în desagă; în orice caz n-am făcut nimic de care să mă mândresc”.

„Îi plac vorbele măgulitoare”, interveni Nouehe pe un ton iritat. „Vrea să spunem că n-am mai văzut artă ca a lui”.

„Nu fi meschină!” o mustră Elaine. Îi zâmbi din nou, protector, lui Constantin care mulţumi printr-un zâmbet. Dorea în acele clipe să fie singur cu Elaine. Se mira că se înconjoară de prieteni nedemni de ea. Îşi întoarse capul şi privi la peisajul ce aluneca pe geamul maşinii.

Un verde crud licărea pe câmpie. Ciocârliile cântau ţâşnind spre cer. Maşina trecu ca o săgeată pe lângă o căruţă şi omul le făcu cu mâna. Elaine îi răspunse; mănuşa de pe mâna ei scăpară în soarele dimineţii ca un fluture uriaş, galben. Constantin respiră adânc. Simţise parfumul mănuşii. Aerul dulce de primăvară devenise parcă şi mai dulce.

„Acela e grâu?”, îl întrebă Elaine, arătând spre un Ian pe lângă care treceau. După răspunsul afirmativ al lui Constantin ea continuă:

„Am fost la voi, în România, în primăvară. Îmi amintesc ş-acum de câmpiile şi de holdele voastre”, spuse ea.

„Se împrimăvărează puţin mai târziu în Transilvania”, continuă Constantin.

„Însă primăvara ţine mai mult. Primăvara

adevărată!”, observă Elaine. „Ai lucrat la câmp?”

„Da, desigur. Şi-mi lipseşte. Nimic nu e mai frumos decât o plimbare printr-un lan de grâu copt, în soarele de amiază. Să simţi parfumul pământului, în luna lui i cuptor”.

„Dar şi aici priveliştea e minunată; e liniştitoare”.

Era prima călătorie a lui Constantin cu automobilul; îl stăpânea un sentiment de fericire. Dar, tocmai acum maşina stârni un nor de praf care pătrunse treptat în interior; aducea cu el un miros puternic de benzină.

„M-am pronunţat prea devreme”, râse Elaine în timp ce praful se depunea.

Era trecut de amiază, când au sosit la *Chartres*. Frank avu ideea să mănânce la un restaurant faimos, lângă catedrală. Continuară drumul pe o stradă de lângă bastion. Au intrat apoi în oraşul medieval. Zidăria veche a fortificaţiilor, casele străvechi, aşezate de-o parte şi de alta a străzii înguste, mirosul straniu al muşchiului de pe zid, lumina argintie strălucind pe străzile înguste, pavate cu piatră cubică; toate erau încântătoare.

„Ce frumos”, murmură Constantin.

Şoferul găsi, în sfârşit, un loc liber într-un colţ; parcă maşina şi i se dădu apoi liber până la ora cinci după amiază.

Merseră unul lângă celălalt, pe mijlocul străzii, avându-l pe Frank drept ghid. Oamenii din oraş treceau pe lângă ei în linişte, fără să-i bage în seamă. Erau obişnuiţi cu turiştii. O bătrână, ce căra un coş mare, îi înconjură, salutându-i: *Bonjour*, *messieurs et mesdames*.

„Cred că e de la ţară”, întrerupse Constantin tăcerea.

„De unde ştii?”, întrebă Elaine.

„Ţăranii obişnuiesc să salute pe oricine întâlnesc”.

Un autobuz cu turişti parcase în faţa restaurantului, iar sala de mese era ticsită de oameni zgomotoşi. Frank îşi croi drum către capătul sălii, sperând să găsească locuri libere. Cerând un colţ mai liniştit şi totodată oferind un

bacşiş de zece franci obţinu ce dorise. Proprietăreasa deschise uşa unui salon mic „Veţi avea linişte aici”, spuse ea. „Vine şi chelnerul imediat”.

Se aşezară la masă lângă o fereastră ce dădea într-o curte mare. În spatele curţii se vedea viţă de vie şi un zid de piatră. Deasupra zidului se zăreau ramuri înmugurite de castan. Era un loc retras, extrem de plăcut după o călătorie lungă, pe alocuri plină de praf. Ospătarul îi servi repede şi nu mult timp după aceea se răcoriră cu *apéritifs* şi *pâtés de Chartres*. Lui Frank îi plăcură mult şi exclamă:

„Îmi place cum spun francezii: „Eşti ceea ce mănânci”. De fapt mâncarea fină îl rafinează într-adevăr pe om”. Întorcându-se spre Constantin, îl întrebă:

„Ştiu ţăranii de la voi să facă aşa ceva? Francezii sunt renumiţi pentru sosurile lor”.

„Ţăranii mei preferă aromele naturale. Mâncărurile lor pun în evidenţă esenţa aromei. Francezii maschează aroma cu invenţiile lor”.

Nouche, căreia îi displăceau răspunsurile lui Constantin cât şi lipsa lui de respect faţă de superiorii săi din punct de vedere social, interveni acru:

„E nevoie de gândire civilizată ca să poţi prepara sosuri fine. Oamenii simpli gândesc simplu; nu-ţi plac minţile scânteietoare?”

Constantin îşi propuse să fie mai atent. Îşi dădea seama că Nouche ţinea cu tot dinadinsul să-l scadă în ochii lui Elaine. Dumnezeu şi diavolul sunt peste tot împreună, se gândi el, uiitându-se de la Elaine la Nouche.

„Prefer minţile simple”, spuse el. „Le leagă un sentiment natural de frăţie. E ceva ce vine din inimi sănătoase; un mod cinstit de-a gândi. Cinstea însăşi e ceva scânteietor”.

Elaine îi zâmbi. Ideile spontane, şi copilăreşti totodată, despre adevăr şi frumos, pe care le mai cultiva încă la vârsta sa erau, probabil, pecetea geniului. Exista o

legătură între ele şi felul său de-a umbla: mişcările-i erau atât de mlădioase, sprintene şi fără efort: ca ale unui animal pur-sânge.

Observă cum stătea relaxat; nu cocoşat ca Frank Newcomb, care era dominat, tot timpul, de un aer de oboseală lâncedă. Probabil că oameni ca el sunt cei ce poartă secretul tinereţii veşnice; cei aleşi. Îi spuse apoi lui Nouche:

„Ar trebui să-l apreciezi pe prietenul nostru. E un tolstoian veritabil".

Nouche strânse din umeri: „Desigur, nobilul ţăran, cinstit dar prost". Vinul, mâncarea gustoasă, liniştea din salonul retras făcea imposibilă orice supărare. Când terminară masa, Frank plăti fluturând o bancnotă de 100 de franci, şi o porniră spre catedrală.

De data aceasta, Elaine merse împreună cu Constantin către terasa din faţa catedralei, cu vedere panoramică spre turnul mai mic, spre râu. Constantin era fericit şi liniştit. În sfârşit rămăsese singur cu Elaine.

Capitolul XXII ÎN POALA LUMII

Vederile panoramice îl fermecaseră întotdeauna pe Constantin.

Ochii săi încântaţi se delectau cuprinzând spaţii largi; privirea îi pătrundea până la orizont, apoi, trecea de el. Stătea fermecat, desfăcându-şi mâinile ca pentru zbor; o lumină aurie inundase priveliştea de la picioarele lor. Beat de atâta frumuseţe repetă: „Doamne, Dumnezeule". Elaine era încântată de fericirea ce i se citea pe faţă, găsind-o mai interesantă chiar decât peisajul atât de pitoresc. Apoi îşi spuse: „E un artist adevărat. Îl invidiez".

Pe măsură ce se apropiau de catedrală, Constantin era tot mai fermecat. Structura uriaşă din piatră masivă, cu deschidere mare la bază, îngustându-se treptat spre cele două clopotniţe înalte, părea că pluteşte. Aşezată pe un covor neted de iarbă ce atinge baza îţi dădea impresia

că trece dincolo de ea, întocmai unei feţe de masă întinsă sub o vază. Sentimentul de plutire, de absenţă a greutăţii, pe care îl crea, îl intrigă pe Constantin. Se punea în chip firesc întrebarea: Cum s-a ajuns la acest efect de absenţă a greutăţii? Să fie oare textura de suprafaţă cu argintul mat, stropit cu aur ici şi colo, şi impresia nevăzutului ce se absorbeau în lumină? Sau proporţia formei, atât de frumos echilibrată, încât întreaga construcţie pare că-şi ia zborul de pe pământ? îi şopti lui Elaine:

„O minte de artist mare trebuie să fi conceput această structură”.

„Un necunoscut, necunoscut din lipsă de publicitate”, spuse Elaine uşor, invocând argumentul pomenit de Nouche.

„Nu, un om care a vrut să se întâmple astfel”, răspunse Constantin. „Numai aşa a putut să zidească un munte de piatră ce-ţi dă sentimentul că pluteşte spre cer”.

Se opriră în faţa intrării. Poarta regilor. Se uitară amândoi la figura centrală de deasupra: Christ, binecuvântându-i pe toţi cei ce intră. De-o parte şi de alta, evangheliştii iar dedesubt apostolii, în grupuri de câte trei. Deasupra uşii din stânga, semnele zodiacului formează o cunună pentru Fiul Omului ridicându-se la ceruri. Cele douăsprezece luni ale anului fuseseră interpretate de către artist ca personificând munca omului, fiinţa de pe acest pământ pentru care timpul este la fel de concret precum rodul mâinilor sale. Sculptorul anonim înţelesese legătura fundamentală dintre om şi planetă.

Constantin se minuna şi admira măiestria confraţilor săi; câtă înţelepciune, câtă dragoste pentru muncă; ce suflete neînfricate! Elaine observase încântarea şi se uită mai atent la sculptură încercând, prin ochii lui, să se simtă mai aproape de viaţa ce forfotea în piatra cioplită şi cizelată în urmă cu şase sute de ani.

Au pătruns în catedrală pe poarta din vest, cu paşi

mărunţi, vrăjiţi. Aveau atâtea de văzut, încât nu-şi mai spuneau nicio vorbă. Fascinaţi stăteau aproape unul de celălalt, Elaine lăsându-şi partenerul să o conducă. După ce făcu câţiva paşi prin naos, el se opri. Ochii cuprinseră grupurile de coloane subţiri, ce pornesc ca nişte trunchiuri de copaci, pentru ca apoi, sus, să se schimbe în ramuri şi frunziş. Piatra lua aici înfăţişarea arborilor din pădure.

O rază de lumină cobora străpungând întunericul. Pe pardosea râurile de lumină se transformau într-un desen auriu, verde, albastru, purpuriu şi roz. Îşi întoarse faţa, radioasă, spre Elaine, exclamând: „Ce meşteri, ce meşteri uluitori!” Dorea de fapt să-i spună: „vezi ce se poate face din piatră!” Elaine zâmbi şi aprobă.

Ameţit de fericire, Constantin îi luă mâna într-a lui. Degetele ei reci îl furnicară în palmă. Într-o linişte smerită, înaintară să vadă mai bine vitraliile. Soarele îşi trimitea razele prin ele ca printre nori răsfiraţi, dând culorilor viaţă.

Mulţimea statuilor şi basoreliefurilor înalte, din cele mai îndepărtate colţuri, luau toate parte la atmosfera strălucito? re. Constantin nu era impresionat atât de descrierea sculptata a fantasticei „Judecăţi de apoi”, cât de razele soarelui ce se strecurau printre nenumăratele figuri, transformându-se într-un joc minunat de umbre colorate. Mulţimea statuilor părea să fi prins glas, şoptind întocmai foşnetului frunzelor fremătând în vânt, pe vârful copacilor. Dar vocile erau mai domoale decât vibraţiile razelor de lumină. Urechea nu putea să perceapă aceste voci în timp ce ochiul se îmbăta de culoare, cu un simţământ de veneraţie mută.

Constantin se lăsase pătruns de toate aceste gânduri, când Elaine îi strânse mâna şi-i spuse cu entuziasm:

„Uite colo sus!”

Îi urmări privirea până la transept, unde *La Rose de France* pictase povestea „Sfintei Fecioare”. Era neagră ca

o africană sculptată în abanos; alţii, mai târziu, i-au dat un colorit mongol, pentru ca alţii să o vadă, rând pe rând, ca pe o albă şi apoi o metisă. Reprezentaseră astfel unitatea tuturor raselor de pe pământ. În timp ce raza de lumină se juca peste aceste scene, strălucirea de culori căpăta toate nuanţele fructelor şi florilor, până la acelea ale curcubeului.

Constantin o privi pe Elaine. Voalul era ridicat peste căciuliţă, în timp ce culorile se jucau pe faţa ei dăltuită fin. Când se uită la el, faţa i se lumină de un zâmbet ce cuprindea şi răspunsul la pasiunea ce dogorea din ochii lui. Vrăjit, nu mai putea vorbi. Ea înţelese şi, încet, începu să-l conducă către sculpturile în piatră din jurul corului.

Dantelăria complicată a acestora lua forma florilor de gheaţă ce apar iarna pe ferestre. Printre ele se putea vedea scena căsătoriei lui Iosif cu Maria, apoi aceea a morţii Mariei. Au rămas acolo mult timp, plini de încântare, până când, şi-au dat seama că lumina din catedrală începuse să scadă. Ziua, ziua cea mai frumoasă pentru Constantin se închidea ca o floare.

„Probabil ne aşteaptă”, spuse Elaine încet.

„Mai avem multe de văzut”, stărui Constantin rugător.

„Da, dar şi multe alte zile şi alte ocazii”, promise Elaine, umplând de speranţă gândurile lui de viitor. O porniră spre terasă. Lumina aurie a soarelui ce apunea crea o ambianţă plăcută. În timp ce-i aşteptau pe ceilalţi, priviră melancolic la orăşelul aşezat pe râu, în jos. Umbrele se lărgeau şi se tot întindeau. Piatra pierdea din durabila ei neclintire, se topea în sorbitura nopţii. O tristeţe vagă puse stăpânire pe Constantin. Devenii prevăzător în legătură cu intensitatea sentimentelor pe care le nutrea faţa de Elaine. Nu avea dreptul să se manifeste atât de posesiv. În timp, însă, ce stăteau aplecaţi peste balustradă, privind la luminile risipite şi pale ce se

aprindeau în case, departe, jos, îşi recăpătă încrederea în noua sa prietenă.

Deşi cântase mult timp în cor, îi spuse, slujba religioasă rămânea pentru el un spectacol fără conţinut. Nu simţise niciodată o adevărată comunicare cu un oarecare Dumnezeu. Religia era un fel de bâlbâială a credinţei, ce dă impresia că a adunat la un loc tot ce este neexplicat şi neînţeles în lume. Îşi dădea seama de existenţa unei forţe care îmbracă forme diferite, manifestându-se în faţa omului în felurite chipuri. Descoperise un mod de-a comunica cu un spirit protector, dar nu reuşea întotdeauna. Îşi exprima veneraţia punând în evidenţă lucruri care nu se pot vedea, realizând forme care să prindă viaţă. Era cel mai preţios dar la care se putea gândi; o formă la fel de vie ca şi focul, o formă pe care s-o înapoieze Naturii care a creat-o. Întreaga lui viaţă şi-a dedicat-o acestui act de veneraţie; muncii artistice, atât de frumoasă încât îi făcea sufletul să zboare, de parcă ar fi avut aripi. Simţea adânc în suflet că spiritul protector îl va conduce spre realizarea operei, lucru pe care şi-l dorea din adâncul inimii.

Constantin era adâncit în aceste gânduri când Nouche şi Frank interveniră protestând furtunos pentru că fuseseră părăsiţi.

Începuse să se înnopteze şi toţi se grăbiră spre maşină. De data aceasta Elaine îi ceru lui Constantin să stea lângă ea, pe bancheta din spate.

Umplându-şi plămânii de aerul rece al serii de primăvară timpurie, se lăsă pradă clipelor de fericire. Era bucuros că Frank şi Nouche păstrau tăcere. Extenuată de excursia din timpul zilei, Elaine îşi odihnea capul pe umărul lui. Simţea tăria muşchilor săi sub haină.

„Stau în poala pământului”, îi şopti Constantin. Repetă pentru el de mai multe ori aceste vorbe spuse odată, cândva, de bunica sa. Închise ochii, într-o fericită

visare în timp ce maşina străpungea cu viteză noaptea.

Capitolul XXIII POET ŞI ŢÂRAN

Măreţia catedralei din Chartres, frumuseţea lui Elaine, îl vrăjiră; îl ţinură treaz mai toată noaptea. Îi trimise o înfocată scrisoare de mulţumire, a doua zi dimineaţa; apoi zile de-a rândul aşteaptă răspuns. Dar acesta nu veni.

Era năucit. Se trezea în fiecare dimineaţă la răsăritul soarelui, după cum avea obiceiul, fără să simtă înviorarea despre care pomenea bunică-sa când spunea: „dormim ca să fim bine treji când ne sculăm”. Tăcerea lui Elaine, după toate visele pe care şi le făcuse, îl răni.

Pe de altă parte, un alt gând neîmplinit îl apăsă pe suflet: uriaşa masă informă, învelită în zdrenţe umede şi muşama, aştepta liniştită pe piedestal, ca el să-i dea viaţă. În acelaşi timp îşi dădu seama că visurile despre Elaine erau fantezie curată. Nu exista nici urmă de realitate în ele. El se afla la baza piramidei sociale, la un pas de sărăcie. Nu mai avea încredere în sine; nu era sigur nici de arta sa, nici de puţinii bani ce l-ar fi putut ţine în viaţă, permiţându-i să-şi continue opera. Elaine era pentru el cea mai frumoasă fiinţă de pe pământ; era, totuşi, undeva departe şi inaccesibilă: aparţinea unei alte lumi. Dacă el nu putea să pătrundă acolo, arta rămânea singura cheie spre lumea lui Elaine; pentru ca dragostea să pătrundă până la ea, sculptura sa avea să fie măiestrită. În disperare mută modelă un ou enorm, mare cât capul unei femei, şi neted ca fildeşul lucios. Ideea, însă, îi rămânea neclară. Se simţea oarecum obligat faţă de munca sa, în aşa fel, încât modelă şi netezi oul cât mai era încă umed, grăbindu-se, să nu se usuce. Când îl termină, roti piedestalul, încet, cu grijă. Se uită la el mult, încercând să-şi fixeze în minte conturul unei feţe; apoi, pe suprafaţa lustruită, începu să schiţeze uşor înfăţişarea nasului, a ochilor şi gurii; să le facă să aducă cu cele ale lui Elaine. Rămase însă convins,

când termină, că atât faţa cât şi forma se născuseră moarte, fără pic de viaţă. De ce nu era în stare să dea viaţă formei? Cum să poată realiza claritatea, strălucirea? întrebarea îl tortura. Căutarea adevărului nu a fost niciodată uşoară. Îi fu imposibil să înainteze, chiar de ar fi urmat un drum strict logic, după legile cunoscute ale sculpturii. Orice succes pe care l-a avut a venit ca din senin, de undeva din necunoscut. Era surprinzător cum fiecare idee genială fusese, fiecare la rândul ei, rezultatul unui accident sau întâlnire întâmplătoare. De la Verna i-a sugerat primele experienţe cubiste. Modigliani l-a convins să treacă de la forma cubică la cea ovală. Nadelmann a fost acela care i-a dat ideea capului în formă de ou primordial. Pentru Constantin aceste legături nu erau numai simple întâlniri întâmplătoare. Îl dirijase geniul său creator. Îl părăsise, oare, spiritul protector tocmai în momentele cruciale ale carierei sale artistice? în ciuda eforturilor disperate, momentul de mare inspiraţie refuza să se materializeze. Lucră din răsputeri zile întregi cu uşile încuiate, dar nu se întrezărea nimic.

În atelier era frig. Afară ploua persistent. Picăturile răpăiau pe acoperişul de tablă şi pe geamuri. Apa se revărsa de pe casă şi cădea zgomotos pe pavajul din faţa atelierului. Se întuneca, cu toate că mai erau două ore până la căderea nopţii. Constantin aprinse lampa de petrol. Forma ovală de pe soclu arunca umbre întunecate. Printre umbre, observă o faţă palidă plutind, parcă, pe ape negre. Faţa lui Elaine plutea ca o amintire, ce se depărta în abisul timpului. Rămase trist, cu un gol în suflet. Automat, se întinse pe o masă şi închise ochii. Apa cea neagră părea că produce un sunet îngrozitor, ca de baros, din ce în ce mai puternic. Îşi deschise ochii şi rămase mirat când se văzu întins pe masă, aproape de soclu. Auzi lovituri în uşă, ca şi când cineva ar fi izbit în ea cu pumnul. Inima îi bătea cu putere, se gândi că ar putea să fie Elaine.

„Cine-i acolo? Cine-i?! întrebă el pe jumătate adormit, în timp ce se dădea stângaci jos de pe masă.

„Eu, Marthe; sunt udă leoarcă!”

Constantin rămase puţin dezamăgit, dar n-o văzuse de luni de zile, şi acum dorea s-o revadă. Îşi făcu loc spre uşă, în pâlpâirea lămpii, şi o deschise larg.

„Intră Marthe, intră… plouă?”

„Nu ştiai că plouă?”, întrebă ea, intrând repede şi dându-şi jos bascul ud. Se uită împrejur.

„Ce curat e peste tot! Nici urmă de praf!” Apoi adăugă, surprinsă. „Locul pare părăsit, gol!”

„Deloc, suntem noi doi aici”, zise el, îmbrăţişând-o cu recunoştinţă. Îşi dădu seama cât de singur a fost; cât de dor îi fusese de ea. Marthe era o ţărancă adevărată, mirosind a viţei, a trifoi, şi a fân cosit. Îşi aminti petreceri de demult pe câmp, sub cerul luminat de stele.

„Îmi pare bine că te văd, Constantin. Am vrut să vin mai demult, dar n-am ştiut cum ai să mă primeşti”.

Lui Constantin îi fu ruşine de felul cum o concediase atunci când a vrut să rămână singur. Ea nu-i ceruse niciodată nimic, nu i-a dat bătaie de cap. Plin de căinţă, adăugă moale:

„Ştiu. Uneori nu sunt o companie plăcută nici măcar pentru mine, dar mă bucur când vii!”

„Cred”, răspunse ea şi privi în jur ca să găsească ceva folositor de făcut. „E cam rece aici”.

„Da, e cam rece”, fu de acord Constantin. „Tu ai cinat Marthe?”

„Nu, e prea devreme! Să aprind focul?!”

„Ar fi bine… dar nu mai am ce să pun pe foc”.

„Ai putea arde standul modelului. Doar nu mai foloseşti modele”. Apoi serioasă întrebă:

„Ai o umbrelă? Vreau să ies până afară. Mă întorc îndată”.

Constantin se îndreptă spre capătul atelierului, de

unde aduse o pelerină de ploaie veche şi o pălărie de fetru pono

„N-am umbrelă”, spuse simplu.

„Sunt bune şi astea”, răspunse ea râzând, în timp ce-şi înfunda pălăria pe părul ud, şi-şi îmbrăcă pelerina, ajutată de Constantin. Se înapoie numaidecât cu o legătură de lemne într-o mână şi cu o plasă plină de cumpărături. Alergă spre ea surprins.

„Ce-ai făcut? Ce faci?”

„Te rog să nu te amesteci, dragul meu. Vreau să aprind focul”. Lăsă legătura de lemne să cadă jos lângă sobă şi puse plasa pe masă. Aruncă pelerina şi pălăria şi începu să facă focul. După aceea se duse la masă, scoase din plasă o franzelă, brânză învelită în frunze de viţă de vie, andive fierte şi o sticlă de vin roşu. Constantin stătea cu un cot proptit de soclul pe care se găsea capul rotund, şi o privea pe Marthe. Mişcările ei graţioase îi evocau o imagine din copilărie: mama lui punând masa. O auzi pe Marthe chemându-l:

„Masa e gata!”

13 – Sfântul din Montparnasse

Constantin se îndreptă spre ea luându-i mâna. „Îmi place să-ţi aud vocea prin răpăitul ploii”.

„Şi sunetul sobei; cum trage!”

„Ai grijă, draga mea, să nu te tragă şi pe tine. Dar nu te las; nu, niciodată. Vei rămâne cu mine”, zise Constantin, aducând-io spre el. Mâncară veseli, râzând şi încercând să se întreacă în alcătuirea unor reţete culinare, care de care mai ciudată.

Când se sculă Constantin, Marthe încă mai dormea adânc. Nu avea nimic de mâncare pentru micul dejun; doar nişte pâine, rămasă de la masa de seară. Nu avea nici bani de lapte, dar în atelier nu mai era atât de frig. Ieşi afară. Ploaia se oprise. Soarele strălucea şi picăturile de apă scânteiau pe crenguţele tufişurilor, care începuseră să

înfrunzească. Răsuflă adânc aerul curat de după ploaie. Un sentiment de exaltare îl cuprinse, în timp ce soarele risipea aur pe pavaj, strălucind pe acoperişurile ude. Fum de lemn înmiresmat plutea prin aer. Constantin îşi spălă faţa la robinetul din curte, îşi puse cămaşa de duminică şi, tiptil, părăsi atelierul. Începuse din nou să cânte în corul bisericii şi după slujbă dorea să încaseze cei câţiva franci pe care nu-i primise încă. Voia să cumpere ceva de-ale mâncării, pentru prânz şi seară. Întâlni şi alţi cântăreţi şi intrară împreună în biserică. Slujba începu imediat ce ei îşi ocupară locurile. În timp ce cântau, Constantin rămase fascinat de flacăra lumânărilor uriaşe. În atmosfera sumbră, mirosind a tămâie, flăcările semănau cu nişte păsări de aur, care zburau sus în slava cerului, odată cu rugăciunile. Păsările acestea nu-şi fluturau aripile. Se ridicau misterios, fără să zboare. Nu aveau nevoie de aripi. Erau păsări fermecate, îşi spuse Constantin, pierdut în visare. Când ultimul „amin” vibră în biserică, Constantin plecă. Păsările sculptate ar trebui deci să aibă formă de flăcări, ca să poată pluti fără aripi, se gândi el. Când ajunse acasă găsi atelierul încuiat. Trase nerăbdător de clopoţel, dar nu auzi nicio mişcare; se auzea doar clinchetul clopoţelului în interior. Fugi până la colţul clădirii şi se uită sub piatra de lângă soc. Cheia era acolo, cu o bucăţică de hârtie sub ea. Marthe îi lăsase un mesaj: „Am plecat să predau nişte cusături. Vin diseară. Marthe”. Buna Marthe aducea tot timpul momente de cumpătare în viaţa lui.

Constantin era atât de nerăbdător să rezolve problema păsării. Încât începu să aibă îndoieli despre judecata sa. Simţea cum îl cuprinde şi îl stăpâneşte un gând îngrozitor: se temea ca nu cumva rezultatul muncii să-i fie considerat mediocru. Aceasta ar fi însemnat condamnarea sa la moarte. Sacrificiul ar fi fost zadarnic, dacă viaţa l-ar fi silit să rămână un simplu meseriaş. Ar fi

trebuit să cerşească o slujbă, la atelierul lui Rodin, să reproducă lucrările acestuia la nesfârşit.

Acest gând îl trimise înfiorat, înapoi, la masa de lucru, şi mai hotărât ca înainte. Aşa, zi după zi, modelă şi strică, formă după formă, castele de nisip măturate de uriaşul val al nemulţumirii de sine. Să-l fi părăsit oare spiritul său protector? De ce a trimis-o pe Marthe în locul lui Elaine? Liniştea ei îşi râdea de focul mistuitor ce-l simţea. Se decise să-i vorbească lui Mihai, dar, când îl găsi, nu-i fu de niciun ajutor.

„Îmi pare rău, dar cred că nu ai fost altceva decât o trufanda pentru ea; erai păstorul – sculptor din România, care modelează forme interesante. Viaţa ei e un lanţ de senzaţii tari. Probabil că te-a părăsit pentru altul. Bănuiesc că-şi numără «iubirile» tot aşa cum un bun catolic îşi numără mărgelele de la mătănii. Elaine a ta preferă să-şi numere păcatele. Uit-o, tinere!”

Cum putea s-o uite? Gândurile lor s-au asemănat atât de mult în acea zi, la Chartres. Bineînţeles că s-a întâmplat ceva urât, ceva diabolic. Poate că e foarte bolnavă, sau nefericită. Elaine îi otrăvise sângele; îl îmbolnăvise de o boală ce putea fi vindecată numai de ea şi nu de altcineva. Începu să facă febră şi se simţea foarte rău. Îşi dădu seama că boala putea să se înrăutăţească. Nici Marthe – îngrijorată şi neliniştită – nu reuşi să facă să-i treacă fierbinţelile.

Când poştaşul îi aduse, în sfârşit, scrisoarea mult râvnită, lui Constantin îi fu frică s-o deschidă. Trebui să se plimbe puţin, pe stradă, nu departe de casă, ca să-şi liniştească nervii. Când s-a întors în atelier a rupt plicul cu mâna tremurândă.

„Dragă Constantin, te rog iartă-mă că nu ţi-am scris mai repede. Nu mă întreba niciodată de ce. M-am gândit la tine tot timpul, dar au intervenit atâtea… în 10 Mai are loc, la mine acasă, serata pe care o dau de obicei primăvara. Te

rog, vino! Toată lumea bună din Paris va fi prezentă. Te aştept. Cu prietenie, Elaine”.

Dintr-odată uită de febră şi de greaţă. Viaţa era din nou generoasă cu el. Se simţea asemenea păsării pe care o sculptase; cu ciocul larg deschis, înălţat spre cer, într-un strigăt de extaz. Îi revenise şi pofta de lucru. Dar cele trei ovale ale păsării pe care le sculptă nu au fost cu nimic mai reuşite decât exemplarele de dinainte.

Pentru a-şi astâmpăra focul, cântă la fluier cântecul pe care Rousseau îl compusese pentru pictura sa. Îi lipsea Rousseau foarte mult. El avea darul de-ai spori încrederea în sine. Va lua şi fluierul la serata Elainei, să pară extraordinar.

În acea seară fericită, Constantin îşi părăsi atelierul cu o oră mai devreme, ca să poată merge pe jos, până la adresa lui Elaine, din Cartierul latin. Îşi cusu un buzunar lung şi îngust, în căptuşeala hainei, unde puse fluierul.

Seara era frumoasă, strălucitoare. Parisul se ducea la culcare. Mergând agale, spre Rue Jacob, începu să fredoneze un cântec vesel. Când găsi adresa pe care o căuta, observă doar o clădire cu patru etaje; portarul îl conduse însă, printr-o poartă de fier, spre vila din fundul curţii. Se pomeni pe o cărare cu pietriş, într-o grădină de toată frumuseţea. Ferestrele vilei erau luminate, iar râsetele şi vocile răzbăteau până afară.

La intrare, musafirii erau primiţi de Elaine. Era strălucitoare în rochia ei de un verde mineral. Când Constantin îi sărută mâna, era atât de emoţionat încât nu putu scoate niciun cuvânt. Ochii i se umeziră. Elaine, dându-şi seama de starea lui, îl conduse graţios în interior, strângându-i mâna şi prezentându-l prietenilor. Trebui însă să se grăbească îndărăt, să-i primească pe noii veniţi, lăsându-l pe Constantin în grija lui Nouche, care continuă prezentările.

El se simţi părăsit. Elaine fusese prietenoasă, dar

numai întâmplător. O doamnă graţioasă şi amabilă cu un sculptor îngâmfat, care de altfel nu era decât un ţăran sentimental… o reflectare a propriei imagini, pe care dorea s-o înece într-o mare de şampanie.

Capitolul XXIV UŞA TAINICĂ

Musafirii forfoteau în jurul sufrageriei, unde mesele fuseseră aşternute cu tot felul de bunătăţi. Un bogat sortiment de vinuri: Vouvrai vechi, Chambertin şi Bordeaux roşu, diferite calităţi de şampanie superioară erau servite, după dorinţă, de doi ospătari. Nouche, care-l preluase pe Constantin cu nepăsare, îl prezentă mai departe ca pe „nobilul ţăran al lui Tolstoi”. Simţi veninul din vorbele ei; se gândi că *el* ar fi trebuit să poarte, de fapt, bluza albă, ţărănească, în locul lui Gurdjieff, care se plimba ţanţoş de colo până colo, cu un aer de nobil filosof. Constantin nu reţinu numele celor ce-i fusese prezentaţi şi bău şampania, pahar după pahar, ca să-şi ascundă emoţia. Ochii o căutau, nebuneşte, pe Elaine, dar, de fiecare dată când o descopereau, ea era angajată nu te miri ce conversaţie animată, împlinindu-şi îndatoririle de gazdă.

Se decise, în cele din urmă, să se alăture unui grup de artişti, care-şi disputau teoriile cel puţin cu verva cruciaţilor.

Apollinaire, purtându-şi obişnuita cravată de mătase neagră, trasă printr-un inel de peruzea, îşi discuta subiectul său favorit: în artă, aspectul exterior al realităţii trebuia distrus. Părea un senator din Roma antică, insistând asupra distrugerii până la pământ al Cartaginei.

Constantin observă că niciunul dintre artişti nu comenta ideea de bază a teoriei lui Apollinaire. Întreaga discuţie se învârtea în jurul găsirii căilor care să ducă la eliberarea artei. Duncan şi Nijiński eliberau dansul; Stravinsky muzica, iar Picasso pictura. „Şi ce eliberezi *tu* în sculptură?” se pomeni Constantin întrebat de un oarecare artist din grup.

Multele pahare de şampanie pe care le dăduse peste cap, îi împliniră curajul: „Sculptura”, spuse el, „trebuie să aibă drept călăuză formele ascunse create de Natură. În consecinţă, primul asalt e acela de a descoperi aceste forme”. Se declară descoperitorul formei ou şi se lăudă că va reduce întreaga natură la câteva asemenea forme esenţiale; că alte forme aveau să fie descoperite în animale, păsări şi peşti. Mulţi îl găsiră amuzant şi, după scurt timp, deveni centrul unei controverse vesele, în care forma-ou şi formele animal erau simbolurile revoluţionare ale eliberării artei. Gurdjieff, într-o dispoziţie asemănătoare, îl lovi peste umăr şi-i oferi şampanie, spunându-i: „Bea, fratele meu, beţia te va conduce spre revelaţie”.

În jurul orei unsprezece toată lumea râdea, glumea, iar gălăgia devenise asurzitoare. Sufocat, Constantin îşi făcu loc spre intrarea în seră, unde, nenumăraţi canari, printre plantele tropicale, participau şi ei, cu trilurile lor, la vacarmul general. Fascinat de coloritul păsărilor, Constantin îşi scoase fluierul şi începu să le imite ciripitul. Curând, se pomeni, din nou, înconjurat de curioşi, care aproape că se înecau râzând, în timp ce fluierul şi trilurile pasărilor atingeau absurdul. Râdea şi Elaine. I-au fost aduse pahare de şampanie pe care le sorbea dintr-o înghiţitură. Dintr-odată se simţi ameţit şi se grăbi spre grădină ca să ia o gură de aer curat.

Acolo, o privighetoare, pasărea primăverii în Paris, anunţa zorile. Cântecul îl ademeni pe cărăruia cu pietriş. Inunda grădina cu note scânteietoare, ce păreau să se aştearnă pe frunziş ca o ploaie uşoară. Afară, gălăgia musafirilor şi râsetele îţi lăsau impresia mugetului unei cascade îndepărtate. Constantin visă că se află acasă: grădina se transformă dintr-odată într-o pădure seculară. Un sentiment de fericire expansivă puse stăpânire pe el. Vârtejuri de aer aromat îi răcoreau faţa încălzită. După un

timp, sesiză un parfum deosebit, în timp ce o voce îi spuse:

„În sfârşit, te-am prins”.

„Da, m-ai prins”, răspunse el zâmbind. Cineva îi atinse mâna. Încă mai plutea prin pădurea lui de vis, proptindu-se de un copac.

„Visezi?”, spuse vocea.

Constantin îşi întoarse privirea. Elaine se uita la el, faţa fiindu-i fină şi strălucitoare în lumina lunii. Încercă să o fixeze cu privirea. Pentru un moment ea i se păru foarte aproape de el, dar dintr-odată se îndepărtă.

„Unde te duci?”, o întrebă el. Auzi un râset, ca un susur scurt. „Plec să caut luna”. Şi Elaine începu să danseze, ridicându-şi braţele spre cer.

„Luna”, repeta Constantin. Încercă s-o ajungă. Ştia că umblă; simţea doar pietrişul, trosnind sub tălpile pantofilor. Poate că pământul se-nvârtea sub el în timp ce el îşi mişca greoi, când un picior, când celălalt. Se simţi sprijinit şi îi plăcu.

„Stai jos aici”, îi spuse Elaine.

„Bucuros”, îi răspunse Constantin. Banca de piatră îl făcu să simtă fiori reci pe şira spinării.

„Parcă e de gheaţă”, râse Constantin.

„E prea rece?”

„Nu, nu; e foarte bine”, spuse el zâmbind ca un heruvim.

„Eşti, într-adevăr, cherchelit”, constată ea.

„Sunt vrăjit, sunt fermecat. Ascultă! Te rog ascultă, domnişoară Elaine. Iartă-mă, dar ascultă privighetoarea. O auzi, nu-i aşa?”

„Eşti o comoară”, conchise ea, apropiindu-se de el.

„Iartă-mă, te rog”. Greoi, o învălui cu mâinile. Îşi lipi faţa de a ei, şi respiră adânc. Suspină apoi şi spune: „Mă chinuie… e frumos, prea frumos; mult, mult prea frumos”.

Elaine se desprinde fin din îmbrăţişare. Îl ajută să se întindă pe bancă. Adormi.

Ultimii musafiri plecau. De la uşă, Elaine îi putea auzi chemând portarul să le deschidă.

„Lăsaţi totul pe dimineaţă”, le spuse ea celor două servitoare. Majoritatea lucrurilor fuseseră adunate şi mobila aşezată la loc. Servitoarele spuseră „noapte bună” şi se retraseră în camerele lor, nu înainte însă ca Yvonne să întrebe: „Mademoiselle va fi servită ca de obicei, dimineaţă?”

„Nu, Ivonne. Te voi suna eu”, răspunse stăpâna. După ce fetele plecară, Elaine se întoarse spre o oglindă şi se privi îndelung. Nu băgă în seamă persoana înaltă şi subţire îmbrăcată în rochia de seară, de catifea, strânsă pe corp. Observă doar buzele care-i zâmbeau spunând: „E o comoară”.

„Îşi aruncă un şal pe umeri şi ieşi în grădină. Era încă inundată de razele lunii, de mii de stele, ce străluceau pe boltă. Constantin era treaz şi murmura cu voce groasă. Ei i se păru că recunoaşte e melodie pe care o auzise în călătoriile ei prin Orientul mijlociu. Constantin îi auzi paşii şi se opri din cântat.

„Ce melodie a fost?”, întrebă Elaine, aşezându-se lângă el pe bancă.

„E un cântec vechi românesc”. Nu era perfect treaz, şi vocea îi era încă groasă.

„Să mergem”, spuse Elaine, tremurând de frig. Îşi adună şalul în jurul gâtului şi se ridică. Constantin îi urmă exemplul şi ridicându-se, îşi simţi picioarele grele, pline de înţepături de parcă ar fi circulat spini prin vene şi nu sânge. Îşi simţi sufletul detaşându-se de trup.

Cum mergeau, Elaine îl ajuta, sprijinindu-l. Apropierea ei îl fermecă şi mai mult. Curând cele două entităţi se contopiră formând un tot absolut. Gândurile însă îi zburau departe. Se opri de două ori, lovind pământul, când cu un picior când cu celălalt. Elaine îl întrebă de ce face aşa, iar el răspunse: „Mă simt foarte

înalt”.

Când intrară în salonul plin de lumină, Constantin clipi din ochi şi privi în jurul său amuzat. „Gol, ca o biserică în zi de luni”. Se aşează, apoi, greoi pe o sofa.

Elaine umplu două pahare cu şampanie şi se uită în jurul ei pentru a găsi ceva de mâncare. Era flămândă, dar nu obosită. Aşează paharele pe o tavă; luă apoi şi o farfurioară cu sandviciuri şi păstrăvi în aspic. Puse tava pe o măsuţă şi se aşeză lângă el. După ce mâncară, Elaine umplu din nou paharele şi-l ridică pe al ei toastând: „În cinstea ta şi a artei tale”. Constantin ciocni paharul şi răspunse: „În cinstea *ta* şi-a ţării tale de basm”. Băură. Apoi, el se încruntă şi vorbi ezitând, cu voce nesigură: „Ce este marea artă? Nu ştiu. Lucrez ca şi Sofron. El făcea roţi şi juguri. Din când în când făcea şi porţi frumoase, sculptate. Avea unelte ascuţite; minunate unelte”. „Cioc, boc, poc-poc”, fredonă el. „Şi eu dau cu ciocanul: poc-cioc-poc. Fierarul şi-a învăţat ciocanul să cânte şi să danseze. Eu lovesc numai cu dalta. Poc-poc. Aşa lucrez eu. Artă mare? Nu ştiu”.

„Nu, Constantin, răspunse Elaine cu blândeţe. Nu eşti un fierar oarecare. Eşti un mare artist! Eşti prea sensibil pentru a face ceva obişnuit”.

„O spui din convingere?”, întrebă Constantin, gata să-i dea lacrimile. Erau cele mai frumoase cuvinte pe care le auzise cândva.

Ceasul de pe cămin bătu ora trei. Constantin numără bătăile. Elaine se ridică încet şi îi zâmbi enigmatic. Merse spre un perete al camerei, care era acoperit cu un goblen. Apoi, dispăru. Constantin îşi frecă ochi, ameţit, încercând să descopere o uşă, dar nu găsi niciuna. Fixând tapiseria, se ridică şi merse într-acolo. Se legănă un pic, se opri, dar îşi recăpătă îndrăzneala, şi porni din nou. Când fu la un pas de tapiserie se opri şi spuse cu voce tare: „Se mişcă!” în momentul următor, Elaine reapăru dindărătul ei.

„E un covor fermecat”, râse Constantin. Ridică un capăt şi se ascunse după ea. „Şi eu pot să dispar”, strigă.

„Da, dar eu ştiu că eşti acolo”, spuse Elaine dând la o parte tapiseria. El ieşi afară zâmbind timid. „Văd că te-ai schimbat. Covorul magic te-a transformat, ţi-a dăruit o altă haină”, spuse el, luând mâneca capotului ei în mână. „E de culoarea flăcării. Multe flăcări au această culoare”, zise el sentenţios. „Unde mă duce covorul tău fermecat?”

Elaine îi luă mâna. „Vino, să-ţi arăt”. Ridică tapiseria, deschise o uşă, şi-l conduce într-o încăpere tainică.

„Ce frumos”, exclamă el. Simţi aerul parfumat din casă. „Miroase ca într-un boboc de trandafir”.

În faţa lui se deschidea o altă uşă. Observă o porţiune albastră. „Iată şi cerul”, adăugă Constantin.

„Du-te şi priveşte”, îl îndemnă ea.

Porni, mergând pe un covor roz cu roşu. Prin uşa întredeschisă se vedea dormitorul Elainei. Totul era de un albastru delicat; tavanul, chiar şi cristalele de la abajurul lămpii de pe noptieră. Lampa nu era aprinsă. Pe balustrada terasei se afla, însă, o luminare mare. Aerul răcoros al nopţii pătrundea în cameră, legănând flacăra. Un baldachin, de culoarea vinului Chambertin, acoperea patul. Covorul gros, cu model luxuriant, de sub picioarele lui era de culoarea trifoiului roşu. O imagine din copilărie îi veni în minte: copil fiind, acasă, se plimba desculţ, prin holda de trifoi; fericit, se rostogolea prin verdeaţă. Constantin se întoarse spre Elaine şi spuse cu voce coborâtă:

„Un Ian de trifoi şi cerul deasupra capului. Dacă aş fi câine mi-aş manifesta mulţumirea rostogolindu-mă pe covor”. Vru să-şi dea jos haina. Elaine râse. „Dă-ţi-o jos. Te vei răcori”, spuse şi îl ajută să şi-o scoată. Stătea aproape de el, râzând. Îi simţi căldura corpului, împresurându-l şi pătrunzându-i în întreaga fiinţă. Simţi un fior. Irezistibil, alunecă spre ea.

„Eşti ca muşchiul încălzit la soare. Miroşi ca florile

de câmp. Faţa ta e ca un vârf de munte roz în bătaia razelor soarelui de dimineaţă”. Constantin şoptea aceste vorbe drăgăstoase, mângâind-o şi îmbrăţişând-o. Ea murmura ca pentru sine un singur cuvânt: „Constantin”. Epuizată, se pierdu în îmbrăţişarea lui, şi nu mai spuse nimic. În dormitorul ei domnea pacea, veselia şi bucuria unei zile de primăvară.

Briza pătrundea în cameră agitând perdelele vaporoase de mătase. Adierea înmiresmată din grădina încălzită de soare, împrospăta aerul parfumat din cameră. Elaine în braţele lui Constantin îi pieptăna barba cu degetele. Constantin murmură: „Mor de foame”. „Vai, bietul de tine”, se sperie Elaine. „Lasă-mă, te rog. Sun imediat”.

„E prea târziu. Te mănânc pe tine. Sunt înfometat”. Mormăind, se prefăcu că-i muşcă gâtul fin. Dar, îi sărută ochii, şoptindu-i la ureche vorbe de iubire: „Eşti un ciorchine de struguri copţi! Eşti o rază de soare. Eşti un măr în floare”, continuă el, sărutând-o. „Ce altceva?” Se opri când nu mai găsi comparaţii şi spuse: „tu eşti Elaine”.

Capitolul XXV DARUL LUI MILAREPA

Târziu în acea după-amiază, Elaine ceru ca prânzul să fie servit pe terasă. Servitoarea puse pe masă farfurii încărcate cu cotlete ce încă sfârâiau. Mâncară lacom, obosiţi de atâta dragoste. Când terminară se întinseră pentru a savura coborârea amurgului. Constantin observă primele stele apărând timid. Nu se grăbea să se înapoieze la atelier. Corpul îi era pătruns de o oboseală plăcută. Era acolo, singur cu Elaine. Lungile ore de pasiune i se păreau un vis fantastic de care se agăţa vag, fiindu-i frică de o trezire prea bruscă.

În liniştea nopţii îşi împărtăşiră dragostea. Elaine recunoscu că-i plăcuse încă de la prima întâlnire. Când se plimbau, mână în mână, prin catedrală, îi câştigase afecţiunea. Entuziasmul, felul său ingenuu de-a fi i-au

dezvăluit un om de o factură neobişnuită.

„Ştiam că începusem să te iubesc”, recunoscu ea. „Atunci, de ce nu mi-ai spus nimic? M-ai chinuit”. Constantin puse întrebarea cu toate că ea îl rugase să n-o întrebe niciodată nimic. Ea se opri, se încruntă, obrajii pierzându-şi din culoare. Apoi, brusc, faţa i se însenină din nou şi zise: „Ceva îmi spunea că am să te îndrăgesc prea mult. Dar tu mă iubeşti, dragul meu? Vorbeşte!” „O ştii prea bine. Te iubesc din toată inima”. „Pe mine, toată? Chiar şi ceea ce nu voi ceda?” îl sâcâi ea, privindu-l ţintă. De data aceasta Constantin n-o privi în ochi. Îşi plecă capul şi păstră tăcere. Elaine aştepta.

„Îţi voi spune atunci, cu toate că nu vreau”, răspunse el cu voce stinsă.

„Sper că nu te vei dărui nimănui, întreagă”. Elaine tresări de parcă ar fi lovit-o. Dacă el avea totuşi dreptate? Atunci ce? Avea motive să se reţină! mai multe motive decât ar fi putut bănui vreodată:

„Şi mă mai iubeşti?”, reveni ea după o tăcere lungă. „Toată? Chiar şi ceea ce nu pot să-ţi dăruiesc?” „Da, desigur, e doar parte din tine”, spuse el cu umilinţă. Elaine îl cuprinse în braţe şi strigă din tot sufletul:

„Dar tu nu ştii ce-ţi ascund!” Se opri brusc, părându-i rău că a spus aceste cuvinte. Dacă el va insista să afle? Dar Constantin îşi aplecă capul trist:

„Nu, nu ştiu. Şi nu cred că voi dori să ştiu vreodată. De aceea voi fi uneori trist”.

„Dragul meu, nu vreau să fii trist”.

„Nu există dragoste fără durere, spun ai mei, acasă”.

„Nu, nu vreau”, dar, în timp ce vorbea îşi dădu seama că aşa va fi. Constantin îi sărută mâinile păstrând tăcere. Simţi de acum durerea pe care Elaine dorea s-o ocolească.

„Stai şi la noapte, nu? S-a întunecat deja”.

Constantin nu răspunse imediat. Era trist şi, în asemenea momente, se putea elibera numai prin muncă.

Simţea nevoia să se reîntoarcă la atelierul său. În contrast cu vila ei parfumată cu miresme pătrunzătoare şi scăldată în lumină, atelierul lui era prăfuit şi întunecos. Cu toate acestea – dorea să re-devină sculptor, să-şi pună pantalonii groşi de cânepă, plini de ghips, vesta de lână şi haina, care-l făceau să se simtă puternic şi liber. Îl furnicau degetele de dorinţa de-a frământa ghipsul moale, în învelitoarea lui umedă. Câtă bucurie pune stăpânire pe tine când simţi forma prinzând viaţă în mâinile tale. Deodată, *Pasărea* îi reveni în minte şi fericirea se schimbă în disperare. Când va putea oare rezolva această problemă?

Elaine surprinse norul de gânduri din ochii lui şi simţi că-l pierde. Ce straniu era! Căderile lui pe gânduri, când nici nu te aşteptai, erau ceva ciudat. Constantin era undeva departe, iar ea trebuia să-şi facă simţită prezenţa. „E chiar aşa de greu să te hotărăşti?”

„Nu, nu, numai că…”, şi nu sfârşi vorba.

„Numai, ce?…”

„Vezi Elaine, poate că sunt prea fericit”.

„Ce e rău în asta?”, întrebă ea nelămurită.

„Nimic, însă nu trebuie să-mi uit datoria”.

Elaine ura acest cuvânt. Era cuvântul pe care l-a folosit tatăl ei vitreg până când ea, nemaiputând rezista, a plecat de acasă. De ce trebuia s-o urmărească toată viaţa acesteuvânt? Datoria! Cuvântul o făcu să exclame, cu ochii scăpărându-i de mânie.

„Pentru Dumnezeu, Constantin, dar faţă de dragostea noastră n-ai nicio datorie?”

Constantin fu mişcat. Vorbise de fericirea lor. Cuvintele îi dovedeau de fapt dragostea ei. Vehemenţa protestului pornea din inimă. Nici urmă de prefăcătorie. Părea şi mai frumoasă când se enerva.

„Fericirea noastră”. Aceste cuvinte păreau o greutate pe umerii lui. Nu mai avea dreptul să ţină seamă doar de

fericirea sa. Se gândi: „Când eşti singur, eşti un om ca toţi oamenii; atunci, însă, când iubeşti eşti altfel”.

„Sigur, rămân cu tine, draga mea”.

„Lucrul mai poate aştepta”, răspunse ea imperativ. „Hai să ne plimbăm prin grădină”.

Zgomotul Parisului părea undeva departe şi nu pe deplin real. Pentru ei, realitatea şi existenţa se rezumau la grădină, la ei înşişi. Povesti despre români, despre prietenii lui; de visele sale, despre artă. „Nu cunoaşte nici gelozia, nici ura”, gândi Elaine, „ci numai hotărârea de-a crea o lume nouă în sculptură. Ce fericită ar fi dacă viaţa i-ar fi condusă de un asemenea luceafăr”.

Se făcuse întuneric şi Constantin nu putu observa durerea din ochii ei. Elaine îşi dădu seama că iubirea lor nu avea să fie trecătoare. Simplitatea lui Constantin, sinceritatea sa pură îi provocaseră un freamăt de nesiguranţă. Nu se simţise niciodată mai ruşinată ca acum. Toată viaţa şi-o cheltuise într-o petrecere, alimentându-şi astfel dorinţele. Unele dintre ele au fost otrăvitoare. Cu zece zile mai înainte, Nouche îl adusese pe Gurdjieff la cină. A stat mult şi a băut şi mai mult. S-a dus apoi la culcare devreme. Târziu, în noaptea aceea, se trezi înfricoşată, în mâinile lui. A ţipat, dar cuvintele nu pot trece de draperie. Aproape că o zugrumase levantinul. Când îşi dădu seama că ea a consimţit să nu mai ţipe, i-a eliberat gâtul. Mâinile lui căutau peste tot. Trupul ei se zvârcolea. Sfârşită, cedă, aprobând depravarea. Corpul ei răspunse sălbatic umilirii – un răspuns nimfoman – ca şi când ceva ce fusese mult timp ascuns şi închis în ea se eliberase întocmai unui şarpe ce şi-a aşezat muşcătura veninoasă pe sufletul ei. Nu dezvoltase niciodată o asemenea pasiune. Descoperise extazul în depravare. Nici nu-i plăcea să se gândească. Trebuia să rămână totul în tainiţele sufletului ei. Oare Nouche îi spusese lui Gurdjieff despre secretul uşii din spatele draperiei? Mai târziu

Nouche, afişând ignoranţă, adăugă: „E ceva de ce ai nevoie; face parte din învăţătura lui”. Gurdjieff o părăsise, lăsând-o cu frica în suflet; putea profita de secretul ei, şantajând-o. Preferase să nu-l împărtăşească nimănui. Învăţătura armeanului cerea să încerci din toate o dată. Dar, secretul dorinţei de-a fi umilită îl încercase de multe ori în viaţă… şi, de fiecare dată, în dimineaţa turnătoare i se făcea greaţă, era bolnavă. Acum, felul în care o privea Constantin, cu veneraţie, ca şi când ar fi fost o zeiţă! N-ar crede niciodată, şi nici n-ar înţelege.

Constantin se uita la stele. „Ce minunăţie! Să-ţi îneci privirea în imensitatea cerului. În vastitatea reveriei, eul ţi se pierde”.

„E oare posibil ca eul să ţi se piardă pentru totdeauna”, se minună ea, cu voce tare.

„E posibil, numai în cazul asceţilor. Când privesc universul mă întreb dacă gândeşte el prin mine sau gândesc eu prin el. Toate cărţile mari spun că fericirea se obţine prin pierderea eu’lui. Nicio minte şi nicio filosofie nu va putea separa viaţa de acest eu otrăvitor. Avem nevoie de ajutor pentru aşa ceva”. Aceste gânduri o speriară. Se hotărî să-l conducă repede înapoi, spre dormitor.

Constantin aprinse lumânarea mare de pe balustrada terasei. Flacăra prinse contur pe fondul negru al cerului.

Era încântat s-o aibă pe Elaine din nou în braţele sale; trupul ei cald, unit cu al său, sânii lângă pieptul lui. Îi sărută gâtul, buzele pline şi umede, ţinând-o strâns cu ambele mâini. Elaine îl trase de păr, ca să scape de buzele lui lacome.

„Mă sufoci, faun păros ce eşti” îl mustră. Apoi suspină, în timp ce el continua să-i mângâie sânii. Se îndreptară spre pat. Se aprinsese şi ea şi îl ajută când, neîndemânatic, se încurcă în haine. Ca întotdeauna era nerăbdător, dar nu se purta dur. Mâinile lui îi treziră

pasiunea, şi acum arăta ca o torţă aprinsă. O strânse cu dragoste în braţe şi când obosiră, priviră leneş la luminare şi la stele. Timpul începu să curgă mai încet şi Constantin simţi acest lucru. Timpul uneori trece ca apa ce curge pe lângă roata morii, când nu macină. Atunci nu se realizează nimic, dar nici „apa nu se mai întoarce înapoi” – obişnuia să spună Nicodim, morarul satului. Şi lui Nicodim îi părea rău când se pierdea apă bună şi nu măcina nimic. „Se-nvechesc toate degeaba; încep să slăbească pe lancheieturi, încep să scârţâie şi să trosnească. Şi viaţa e la fel. Omul îmbătrâneşte mai repede când trândăveşte”. Da, în braţele şi mângâierile ei, viaţa era de două ori mai tihnită. Deodată, gânduri tulburătoare îl treziră din amorţeală; gânduri ce nu-i aparţineau; erau un fel de mesaje dezaprobatoare, venite de la cineva care avea dreptul să-l judece. Din nou, imaginea păsării îi reveni în minte.

„Dragostea mea e din nou departe”, spuse Elaine, dar remarca ei se dovedi neputincioasă în faţa adâncimii gândurilor lui. Constantin clătină din cap, o prinse şi o îmbrăţişa din nou; ea însă, îşi dădu seama că gestul nu pornise din inimă, că fusese un gest automat. Vigoarea tinereţii şi bărbăţia ţăranului de la munte îşi aveau din plin sălaş în Constantin, întrebarea pornise din mândrie feminină şi nu din poftă. Era o fire mândră, care trebuia potolită. Se folosi deci de vigoarea sa inepuizabilă, fără să participe însă şi sufleteşte. Domolindu-i pasiunea, îi potoli pentru moment, mândria feminină. Obosiţi se întinseră liniştiţi, pendulând între vis şi realitate, în ochii lui Constantin flacăra lumânării creştea din ce în ce mai înaltă. În vreme ce noaptea se cufunda în tăcere, îşi aduse aminte de luminările din biserică; îşi aminti de germenii unei idei care-l frământase atunci, când le-a văzut, acolo: flăcările zburând în sus spre înaltul cerurilor.

Îşi miji ochii şi flacăra se mări până ce umplu toată

suprafaţa din fundal. Părea că se ridică în sus ca un suflu de foc. Închizându-şi ochii mai tare, flacăra se mări şi mai mult. Se înălţa ca o pasăre, cu aripile strânse, săgetând cerul. Tremură. *Aceasta* era forma primordială a păsării; geneza zborului. Pasărea de foc îşi dezvălui secretul, esenţa zborului… a ajuns s-o vadă… Era pe deplin treaz. *Forma*! *forma*! *Aceasta* era forma pe care o căutase atâta timp în zadar! Flacăra se proiecta ca o siluetă pe fundalul cerului, ca un meteor în zbor, trecând prin oceanul de stele de pe boltă. Îşi dădea bine seama că era cel mai simplu model din toate formele, ce putea îndeplini cu succes misiunea unui zbor în spaţiu. Era hipnotizat de imaginea păsării măiestre. Se vedea reproducând-o în ghips, lucrând la ea, mângâindu-i corpul neted şi strălucitor cu mâinile, materializând cu răbdare suava, geometrica abstracţie. Simţea deja efortul ce urma să-l depună pentru a realiza în ghips imaginea. Conturul trebuia să fie precis, liniile subţiri şi pătrunzătoare, pentru ca pasărea să prindă viaţă. Se şi văzu lucrând-o mai târziu în marmură şi bronz. Nu trebuia să fie p simplă abstracţie. Metalul va prinde viaţă. Va fi tot atât de reală şi vie ca orice altă pasăre. Nu va fi numai o formă; va reprezenta chintesenţa zborului. Trebuia, cu deosebit de mare grijă, să depăşească hotarul dintre simplitatea copilărească şi freamătul unei forme ce prinde contururi precise. Vor trece luni, poate chiar ani de trudă neobosită, dar va realiza ceva atât de pur şi de strălucitor, încât o lume întreagă o va recunoaşte drept un nou tip de frumuseţe geometrică. Nu voia să-i dispară din memorie imaginea. Sări din pat entuziasmat. „Am nevoie de hârtie şi creion”, spuse el privind sălbatic în jur. Elaine, alarmată, se ridică.

„Ce e? Ce s-a întâmplat?”

„Pasărea, pasărea măiastră. I-am găsit forma. Te rog hârtie, cerneală, toc. Trebuie s-o aştern pe hârtie. Repede!”

Ea se sculă din pat şi scoase dintr-un sertar al mesei de toaletă, hârtie, toc şi cerneală. Îi arătă apoi scaunul. Constantin se ghemui pe el şi începu să deseneze linii după linii, desen după desen. Se aruncă asupra hârtiei aşa cum asaltează soldaţii o fortăreaţă. Ea se minuna, văzând furia cu care lucrează. Se simţi pierdută, înţelegând că niciodată nu va putea să pătrundă în lumea magică a artistului, în momentele de adâncă concentrare. Gândul îi produse o strângere de inimă, socotind că actul de creaţie putea fi, cu siguranţă, comparat cu elixirul dragostei. Desenele îl duseră pe Constantin la disperare. Liniile nu întruchipau ceea ce îşi imaginase. Lipsea o anumită proporţie; lipsea şi o anumită precizie. Volumele, ritmurile, liniile se mişcă mai uşor în imaginaţie decât pe hârtie. Închise ochii. Linii confuze, într-un labirint de umbre îi trecură prin câmpul subţire al imaginaţiei. Acestea au fost urmate de flăcări de luminare, dar luminările erau aşezate în poziţii diferite şi flăcările apăreau deformate. Transpiră. Trebuia să se întoarcă la prima imagine. Care era deci forma exactă a păsării? Mai avea nevoie de timp ca să dezlege enigma. Un geniu nu trebuie să ştie neapărat cine-i conduce paşii. E de ajuns povara ideii. Ştia că este pe drumul cel bun. Un drum spre o realizare epocală în sculptură. Cum de nu-i venise ideea până acum? Anatomia păsării îl încurcase: aripile şi picioarele. Nu-i putea pătrunde tainele anatomice. Dar, brusc, înţelese: niciun fel de efort logic nu l-ar fi condus spre această descoperire. Era darul binevoitor al protectorului său. I-a fost dat, când nici nu se mai aştepta. Milarepa i-a condus, într-un fel, gândurile prin hăţişul evenimentelor, apoi, l-a copleşit cu daruri; chiar mai multe decât se aşteptase. I-a dăruit forma păsării măiestre; şi pe Elaine, în acelaşi timp.

Constantin îşi ridică mâinile şi se rugă pentru a mulţumi. Spuse vorbele, însă, în româneşte: „O, Doamne; O, Doamne!” O apucă apoi pe Elaine de mijloc şi începu să

o învârtă prin

„Eşti nebun!” strigă ea.

„Da, nebun”, răspunse el, închizându-i gura cu un sărut.

Capitolul XXVI

SPECTRUL DIN TRANDAFIR

Simţea din nou plăcerea să lucreze cu toate că nu putea să se concentreze. Forma flăcării căpăta conturul lui Elaine: lungă, subţire şi limpede. Auzi clinchetul argintat al vocii ei. O vedea apăsându-şi sânii, dorind să-i elibereze din strânsoarea cămăşii de noapte. Îşi aminti fiorul ce-o cuprindea când o mângâia, când ea îşi ridică mâinile, întinzându-se din nou, cu faţa aprinsă, în aşteptare. Crezuse că va avea veşti de la ea în dimineaţa următoare; nu sosi însă niciun cuvânt. Chinuit de dorinţa de a o revedea, învinse totuşi impulsul de-a o căuta prin cafenele, şi continuă să lucreze până noaptea târziu. Se supără pe sine şi fugi din atelier; se plimbă în pas vioi până la marginea oraşului şi înapoi. Dezgustul se adăugă supărării cauzată de lucrul la pasărea ce refuza să prindă formă. Cioplise un bloc întreg de marmură, neştiind când să se oprească. Era un meşteşugar ciudat; reduse încetul cu încetul, milimetru după milimetru, blocul de marmură; reducerea era însă cu greu sesizabilă. Când făcu un pas înapoi ca să examineze lucrarea, îl cuprinse disperarea. Nu mai avea niciun rost să o şlefuiască. Făcuse o greşeală matematică. Ştia că avea să reia totul de la început, să reînceapă lupta nesfârşită. Lovi cu ciocanul într-o altă bucată de marmură, mândru de rezistenţa şi puterea sa fizică. Nu ai nevoie de putere pentru scris şi citit, îşi spuse. Sculptura însă are nevoie de muşchi, de forţă; dar oare de ce fel de putere este nevoie pentru a trăi şi a iubi, se minună el. Da, iubirea cere un anumit fel de putere; o putere care să lupte împotriva dezamăgirii şi zădărniciei. Dar spune-mi adevărul, îşi puse singur întrebarea: „Eşti,

într-adevăr, îndrăgostit? Spune-mi simplu, nu te încurca în cuvinte. Fugi de tine însuţi? de arta ta? Pentru că nu poţi fi artistulcare doreşti, trebuie să te ascunzi între sânii unei femei? De ce fug oamenii de ei înşişi? Şi unde se ascund? într-o plasă ţesută din minciuni?

14 – Sfântul din Montparnasse

E dragostea pentru Elaine o pânză de păianjen după care te ascunzi?; să uiţi, să scapi de povara artei?”

Înainte de a se despărţi, Elaine îi promisese că va veni să-l vadă. E adevărat, nu spusese când. Marthe ar fi venit numaidecât. Nu şi Elaine. Pasul următor trebuia să-l facă ea. Dar era plină de toane.

Puse stavilă focului care se încinsese în sufletul său, dar acolo, în adâncuri, tot mai mocnea. Elaine îi spusese că îl iubeşte. La urma urmelor, ce este dragostea, dacă nu dorinţa arzătoare de-a fi alături de cel iubit? Dorea s-o vadă tot timpul, să n-o piardă niciodată din ochi. Era fascinat de gândul de a-i schimba felul ciudat de-a fi. Uneori, i se părea trivială şi în acelaşi timp îndrăgostită, iubind cu pasiune. Spera să anihileze partea trivială din comportarea ei, căci ea se părea că nu-şi cunoaşte câtuşi de puţin posibilităţile sufleteşti. Era complet dezorientată: nu ştia ce e bine şi ce e rău. Citise el undeva despre o femeie că „*Elle cherche les enfers*”. Era oare Elaine conştientă că apucase pe drumul iadului, în maniera în care şi Modi se distrugea pe sine?

Necăjit că nu a primit nicio veste de la ea, Constantin se hotărî s-o uite. Dar, într-un târziu, într-o după-amiază, ea apăru la uşă. Era fermecătoare cu pălăria, rochia şi pardesiul de culoarea coniacului. În timp ce-o strângea în braţe, lui Constantin îi dispăru subit supărarea.

„Să mergem să cinăm în oraş”, spuse ea. „Sunt lihnită de foame”.

Lui îi era însă imposibil. Nu avea nici bani, nici haine, şi, pe deasupra, nu putea să-i vorbească ei despre astfel de

necazuri. Pentru ea banii erau *ceva* ce sosea lunar de la bancă, un articol pe care oricine putea să-l primească prin poştă. Constantin râse: „Dar, acum eşti aici şi vom cina acasă”. Pentru ca să apară şi mai senzaţional, adăugă repede:

„Mă ajuţi; şi vei mânca ceva ce n-ai mâncat niciodată în viaţa ta”.

Nu aşteptă aprobarea ei, ci îi scoase pardesiul şi îl agăţă în debara ca să-l ferească de praful de marmură din atelier. Găsi un halat curat şi-o ajută să-l îmbrace; vorbi, apoi, până când Elaine îi adresa întrebarea ce-l chinuise:

„Nu m-ai întrebat de ce n-am venit mai curând?”

„Ai spus că vei veni să mă vezi. Ce altceva puteam face, decât să aştept?”

„Am spus eu asta? Şi eu te-am aşteptat tot timpul”. Simţi reproşul din vocea ei.

„Dacă aş fi ştiut, aş fi zburat spre tine călare pe această pasăre”. Mâna îi alunecă pe forma lată şi lustruită. „Asta e o pasăre?”, întrebă ea.

„Dar nu e *Măiastra*!”

„*Măiastră*? Nu, e pasărea vieţii”. Se uită la ea cu nedumerire. „Seamănă cu un pinguin mare”. Constantin îşi privi opera cu tristeţe.

„Ai dreptate. N-a învăţat să zboare. Dar, într-o zi, o voi face să se ridice. Atunci nu va mai fi materie ci o operă de artă, vie”.

„Şi eu, care credeam că lucrezi la portretul meu!”

Constantin râse: „Îţi voi începe portretul imediat după cină. Dar acum trebuie să dau o fugă să cumpăr câte ceva de la băcănie. Vei gusta din cea mai bună mâncare pe care o cunosc: musaca”.

„Dă-mi mie lista. Fac eu cumpărăturile; până atunci, tu pregăteşte totul”.

Elaine insistă şi îşi impuse punctul de vedere. El îi notă pe hârtie următoarele: ceapă, cartofi, smântână

proaspătă, carne de vită, unt, roşii, ouă, făină; îi mai spuse să-i pomenească numele doamnei Lanson, de la băcănia din josul străzii; ea va trece totul în contul lui. Dar Elaine îşi luă poşeta, îl sărută şi ieşi cu halatul pe ea, ca să nu fie tratată drept o doamnă din înalta societate şi, în consecinţă, încărcată la nota de plată.

În timp ce ea umbla după cumpărături, el aprinse focul în sobă şi pregăti o tigaie mare. Apoi, amestecă condimentele. Elaine se întoarse cu o plasă plină de cumpărături; cu faţa roşie din cauza efortului şi aproape leşinată din cauza greutăţii. Se afundă într-un fotoliu şi-l urmări pe Constantin, pregătind cina. Lucra fericit, fredonând un cântec vesel, absorbit complet de ceea ce făcea. Ea îl privea în tăcere, admirând repeziciunea cu care mânuia totul. Mai întâi tăie ceapa în bucăţele şi o muie într-o lingură de unt topit. Tăie şi cartofii în felii foarte subţiri; apoi îi fierse în apă sărată, îi zvântă într-un ştergar uscat şi îi presără cu făină. Apoi îi prăji în unt. Unise fundul tigăii cu unt şi puse în ea, în straturi, bucăţi de carne tăiată, ceapă şi cartofi. Prepară un sos de roşii pe care îl turnă peste stratul din tigaie; introduse tigaia în cuptor şi o lăsă acolo până când sosul scăzu. După aceea turnă în ea o jumătate de kilogram de smântână proaspătă; sparse patru gălbenuşuri de ou şi băgă din nou totul la cuptor, pentru trei minute.

Mâncarea fu gata mai rejpede decât se aştepta Elaine. Când s-au aşezat la masă, ciocniră un pahar de Bordeaux, iar Elaine se apucă să mănânce eu o poftă de ţărancă.

Când Constantin aprinse lampa de pe măsuţa de noapte, patul văzut de jos semăna cu un leagăn aurit, atârnat de tavanul înalt. Pe când urca scările, să aprindă lampa, se uită înapoi şi o văzu pe Elaine, dezbrăcându-se. Nu purta niciodată corset şi rămase goală cât ai bate din palme. Îşi întinse mâinile spre el; semăna cu o zeiţă

generoasă, pierdută printre formele abstracte ce-o înconjurau. Constantin se înfioră. Niciodată nu simţise o dorinţă atât de copleşitoare şi aproape iraţională de-a fi cu ea. Dorinţa de-a o avea era ca un foc ce-i legase reflexele eu asemenea noduri, încât degetele refuzau să-l mai asculte. Gol ca un satir, alergă în jos pe scări, o cuprinse în braţe, şi urcă cu ea spre pat.

Pasiunea lor se dezlănţui nesăţios. Nu erau în stare s-o potolească. În sfârşit, în lumina răsăritului, căzură într-un somn odihnitor.

Când se treziră, aproape de amiază, el simţi nişte ochi privindu-l ciudat. Elaine îi zâmbi şi îl sărută matern, spunându-i „bună dimineaţa”. „Ochii tăi zâmbesc mereu; sunt mereu numai zâmbet. Dar, cum faci să-ţi zâmbească barba? Jur că barba ta râde şi ea”.

Constantin se trase de barbă gânditor şi adoptă o privire severă. „Şi acum râde?”

„Da, bineînţeles. Ai fost vreodată supărat cu adevărat? Atât de supărat încât să arunci şi să spargi tot din jurul tău?” îi vorbea de parcă l-ar fi îndemnat spre aşa ceva.

„Ce te face să vorbeşti aşa, într-o dimineaţă atât de frumoasă? Ar trebui să fii numai zâmbet”.

„Nu; urăsc dimineţile. Tot timpul am impresia că am trecut prin coşmaruri îngrozitoare. Probabil am visat ceva urât, dar nu-mi amintesc ce anume”. El observă din nou ceva sălbatic în ochii ei.

„Ştiu atât de puţine despre tine! Bănuiesc că ai avut o copilărie nefericită. Tatăl tău a fost prea sever cu tine?”

Elaine simţi dorinţa de a-l necăji; să-i tulbure liniştea, siguranţa, să-l scoată din fire. Dar el, se uită la ea cu respect, aproape cu veneraţie. Măcar de-ar fi brutal. Are muşchi tari. S-o rupă în bucăţi. Era atât de sănătos! Observase că umbla cu pasul elastic, al unui balerin. Era ţăran, şi totuşi nu era. Exista ceva liniştit în el, liniştit şi

totuşi puternic. A avut voinţa să o cucerească. Îi venea uşor să-i trezească dorinţele.

La fel de pasionat ca şi ea. Era oare destul de bărbat ca să ia pieptiş viaţa; să o prindă de gât şi s-o modeleze după vrerea lui? în timp ce gândea astfel, spuse:

„Nu era tatăl meu. Mi-a fost tată vitreg!”

Constantin se încruntă. Nu-i plăcea să-şi amintească de tatăl său vitreg, care-l forţase să fugă de acasă, în copilărie. „Un tată vitreg nu poate da dovadă de înţelegere”, răspunse el.

„Nu, tatăl meu vitreg era *prea* înţelegător. Avea foarte mulţi bani şi obţinea tot ce-şi dorea. Obişnuia să vină în camera mea şi să mă sărute, zicându-mi noapte bună. De fiecare, dată, însă, mâna lui întârzia mai mult pe coapsele mele. Totul a continuat luni de zile. Aveam aproape cincisprezece ani pe atunci. Îmi făcea mici cadouri; tot felul de bijuterii. De fiecare dată când îmi dăruia ceva, sărutul lui se prelungea. Apoi a venit seara când am fost a lui”.

Constantin era prea şocat ca să mai spună ceva. Elaine continuă să-şi amintească lucruri şi mai oribile, scormonind colţurile cele mai întunecoase ale sufletului ei. Mama a aflat de această legătură, şi, geloasă, a trimis-o la o mănăstire în Franţa. Acolo, a întâlnit-o pe Nouche. Şi-au dedicat tot timpul încercărilor de-a ocoli disciplina severă a călugăriţelor în haine negre, pentru care cea mai mică dorinţă însemna un păcat. O dată au mituit grădinarul, care lena lăsat uşa din spate deschisă. Puteau astfel să pornească în aventură în timpul nopţilor şi se întorceau abia în zori.

Călugăriţele n-au ştiut nimic, până când fetele au început să primească scrisori de dragoste înflăcărate de la adoratori; corespondenţa celor de la mănăstire era citită şi astfel, adevărul a ieşit la iveală. Au fost pedepsite cu regim sever. Îşi petrecură o săptămână întreagă pe întuneric,

numai cu apă şi pâine. Apoi după o săptămână de penitenţă, au trebuit să se roage îndelung, pentru ca Dumnezeu să le ierte păcatele. Se hotărâră să fugă de la mănăstire. Au reuşit să evadeze în lumea de noapte a Parisului. Au avut de înfruntat hoţi şi criminali; au băut atât de mult, încât nici nu mai băgau în seamă aşternuturile din paturile deocheate în care le ducea te miri ce bărbat. Reuşiră să evite poliţia timp de câteva luni. În cele din urmă, nemaiavând bani, au căutat de lucru; apoi, totul s-a aflat. Tatăl ei vitreg a cheltuit o avere ca numele lor să nu apară în ziare. A murit curând după aceea, lăsând-o pe ea moştenitoare unică a unei averi imense, pe care a obţinut-o abia la majorat. Mama a murit şi ea nu mult după aceea, fără să o ierte.

Elaine vorbea calm, ca şi când toate aceste lucruri i s-ar fi întâmplat altcuiva; nu era deloc emoţionată. Apoi, se uită la el să vadă ce efect au avut vorbele ei. Constantin stătea nemişcat; privea în gol, complet năucit. După o tăcere lungă Elaine îl întrebă: „Nu spui nimic? Eşti chiar aşa de surprins?!”

„Da”, reuşi Constantin să spună. „Sunt şocat. Ştiu că mai ai multie de spujs, dar nu mai vreau să aud nimic. Ce s-a întâmplat cu sufletul tău?” El suspină, când puse această întrebare, dar adăugă blând: „Sufletul tău are nevoie de ajutor”.

„Sufletul meu? Dacă vrei să spui, lăsând la o parte orice convenţie, că mi-am făcut de cap şi m-am simţit bine; că sunt sănătoasă şi frumoasă şi cu toate acestea sunt nemulţumită şi nefericită; că mă plictisesc de moarte tot timpul, că viaţa nu mai are niciun rost pentru mine; da, într-adevăr, atunci poţi spune că am nevoie de ajutor”.

„Nu, nu e vorba de asta!” Constantin nu găsea nicio vorbă potrivită, pe care s-o spună femeii frumoase ce stătea întinsă lângă el.

I-a destăinuit, îşi zise, păcatele din dorinţa de-a se

umili; el, însă, refuza să vadă în ea o fiinţă plină de vicii. Nu putea fi adevărat. Credea sincer că e stăpânită de porniri întunecate şi dăunătoare, dar ele puteau fi suprimate, făcând apel la sufletul ei curat. Îi atinse obrazul şi zise: „Vom fi împreună şi vom învinge răul”.

„Avându-te lângă mine, s-ar putea să te stric. Nu ţi-e frică?”

El o privi cu nedumerire; cum putea o femeie atât de frumoasă şi de plăcută să fie stăpânită de asemenea gânduri?

„Nu”, răspunse el.

„Nu te mai gândi la asta. O altă fiinţă vorbeşte în Elaine care e lângă mine. Vom lupta împreună”.

Fu cuprins de o dorinţă nebună, de parcă s-ar fi grăbit să obţină încuviinţarea ei înainte de-a se despărţi. De data aceasta, însă, a fost aspru şi brutal şfi ea ţipă de durere. Ţipetele ar fi răsunat sinistru, ca o presimţire, dacă nu ar fi exprimat plăcerea nebunească pe care o împărtăşeau.

Capitolul XXVII IUBIRE DIABOLICĂ

Trecu încă o săptămână fără Elaine. Veştile de la ea sosiră apoi sub forma unei invitaţii calde la o serată, pe care o dădea la ea acasă. Scrisoarea era scrisă ca şi cum nimic n-ar fi tulburat liniştea aparentă a dragostei lor; tocmai acest fapt îl îngrijora pe Constantin. Menţiona foarte laconic că serbarea era în onoarea lui Filippo Tommaso Marinetti, care promisese să vorbească şi să recite. Auzind de Marinetti, pe Constantin îl cuprinse un tremur de mânie. Dar de unde să ştie Elaine că Marinetti reprezenta tot ce detesta el mai mult? Fără îndoială că şi ea fusese atrasă de faima lui ieftină, într-adevăr, acesta, ca poet futurist, crease senzaţie peste tot. Chiar şi Apollinaire, în rubrica sa săptămânală despre artă, îl denumea vestitorul omului nou. Totuşi, se gândi Constantin, ar fi fost imposibil ca Elaine şi Marinetti să nu

se întâlnească. Aparţineau amândoi boemei aristocratice. Marinetti era senzual şi monden; se simţea ca acasă în saloanele rafinate, căptuşite cu pluş, frecventate de elita Parisului; în atmosfera rarefiată a bogăţiei şi privilegiului, a plictiselii. Unde luau naştere valori estetice, Marinetti putea fi văzut peste tot: în cercurile mondene ale societăţii pariziene, în lojele teatrelor, în cafenele şi saloane. Constantin observase că Marinetti avea înclinaţie spre dandism, spre sclivisire. Purta tot timpul o pereche de mănuşi şi baston. Mănuşile, de un alb imaculat, erau răsfrânte la manşetă. Dăduse dovadă de energie inepuizabilă, potrivită mai degrabă cu aceea ce-i prisoseşte unui atlet, decât cu înfăţişarea lui. Se amesteca în tot felul de scandaluri şi Constantin auzise că lua lecţii de box ca să se poată apăra. Obsedat de „misiunea mesianică" de a crea supraomul viitorului, el pusese bazele uniei şcoli de artă în Italia şi acum îşi predica evanghelia prin toate capitalele Europei. Devenise un fel de Mesia al exaltării şi dorinţei triumfătoare. Cerea să fie prezentat ca întemietorul unei religii unice, propovăduind o nouă definiţie a păcatului" acordând importanţă deosebită răsplăţii pe pământ în locul unei lumi de apoi, incerte. Ridica în slăvi descoperirea avionului şi a automobilului, a vitezei şi a războiului. Puterea divină şi-a dovedit inexistenţa în afara omului; diavolul nu era decât neputinţa individului de a se realiza. Proclama necesitatea unor noi atitudini psihologice: raţiunea temperată trebuia înlocuită cu furia copilărească, cu comportarea sălbatică, nebunească. Pentru a sublinia aceste „valori", devenea el însuşi un adevărat spectacol, pe oriunde trecea. Se lăuda că are 50.000 de discipoli şi că numărul lor via spori până la 500.000; apoi va ajunge de ordinul milioanelor, până când, într-o zi, ideile lui vor cuprinde Europa şi, în sfârşit, întreg globul.

Constantin nu se simţea în largul său la seratele date de Elaine; întâlnea aceleaşi, mereu aceleaşi, strălucite

personalităţi ale avangardei pariziene. Şi de data aceasta, Elaine îl întâmpină prieteneşte, dar fără pic de emoţie. Ca de obicei, era încântătoare, într-o rochie îndrăzneaţă, o noutate a lui Paul Poiret, care trezise admiraţia feminină a Parisului. Constantin o privea cu ochi bolnavi de dragoste.

Un mic podiu fusese aranjat, într-un colţ al unei camere, de altfel plină de scaune pentru musafiri. O perdea neagră masca pe însoţitorii lui Marinetti, împreună cu tobele şi instrumentele pe care le aduseseră cu ei.

Marinetti, într-un elegant costum alb, îşi începu reprezentaţia proclamându-se urmaş al lui Nietzsche:

„Da, sunt tipul inuman, artificial, crud, atoştiutor şi combativ. Sunt omul multiplu. Îmi amestec sângele cu fier. Mă hrănesc cu electricitate. Singura mea plăcere este pericolul. Dorinţa mea zilnică e să fiu privit ca un erou.

Sunt omul care va înlocui cenuşa proaspătă a trecutului, cu lava incandescentă a viitorului. Moarte romantismului! înlocuiţi nudul din artă şi dragostea din literatură! Moarte lui D'Annunzio şi obsesiei sale plictisitoare, languroase despre dragoste! Prea multă pace ne-a moleşit. Vom înlocui dragostea cu patriotism şi război".

Scoase apoi un revolver din buzunar. Tobele de după cortină, începură să bubuie. Marinetti ţinti cu gloanţe oarbe.

„Numai războiul poate da sănătate lumii! Ce e frumosul? Artificiu. Ce este arta? Viteză. Ce este romantismul? Canalele murdare a-le Veneţiei. Eu spun să umpleţi canalele fetide ale Veneţiei cu ruinele palatelor leproase. Destul cu turnurile de fildeş, cu viaţa plicticoasă a visătorilor! Noul artist va învăţa mişcarea agresivă, febra insomniei, pasul iute; va învăţa să facă tumbe, să boxeze, să se bată cu pumnii".

Ascultătorii îşi reveniră încetul cu încetul de pe urma cascadelor de vorbe şi începură să-l fluiere. Marinetti îşi

încleşta pumnii şi-i ridică deasupra capului. „În teatrul Mercadante din Neapole, am fost fluierat timp de o oră. Au aruncat cu o portocală în mine. Am curăţit portocala şi am tot supt din ea până s-au oprit din fluierat”.

Atâta cutezanţă paralizează voinţa auditoriului. Fluieratul încetă. Marinetti îşi îndreptă pistolul către spectatori şi ţipă: „Aşa vom pune capăt fluierăturilor. Tot aşa vom distruge ideile sentimentale care ţin de trecut. Vom da foc bibliotecilor; vom inunda muzeele; mi se spune că sunt nebun: pentru mine acesta e un titlu de onoare”. Lui Constantin nu-i veni, la început, să creadă că există cineva care să-l ia în serios pe orator şi începu să râdă. Câţiva aplaudară. Marinetti începu să recite din poeziile sale bombastice cu o asemenea fervoare încât transpiraţia îi curgea de pe faţă, iar venele i se umflaseră şi erau pe punctul de-a plesni. Fiecare poezie era însoţită de sunete ce proveneau de după cortina neagră – lătratul puştilor mitralieră, lovituri de tun şi zgomotul rotoarelor. Când se considera necesar, unul dintre discipolii săi bubuia furtunos într-o tobă. Marinetti îşi încheie discursul sforăitor într-un ropot de aplauze. Constantin băgă de seamă că ochii lui Elaine erau strălucitori, faţa îmbujorată, şi aplauda frenetic. Cu durere în suflet, el mai observă că şarlatanul câştigase auditoriul. Marinetti era vesel şi se apropie de oaspeţi. Cineva îl întrebă cum va arăta sculptura cea nouă. Rupse câteva rămurele dintr-un arbust, din camera alăturată, le legă cu aţă de o cutie de chibrituri şi îşi agăţă creaţia de un candelabru. Uitându-se ţintă la Constantin, spuse: „iată sculptura viitorului”.

Constantin zâmbi amar şi replică cu voce tare: „*Monsieur* Marinetti declară că va distruge arta trecutului. Nu a făcut altceva, de fapt, decât să demonstreze că nu cunoaşte deloc arta trecutului”.

Marinetti roşi şi se apropie ameninţător de Constantin. Scoase brusc revolverul din buzunar şi goli

gloanţele oarbe. Apoi luă un glonte adevărat, îl introduse în pistol şi îndreptându-l spre faţa lui Constantin îi şuieră printre dinţi:

„Onomatopeea abstractă este expresia sonoră şi inconştientă a celor mai complexe şi misterioase variaţii ale sentimentelor noastre. Cară-te, cară-te, cară-te nu are niciun sunet, corespondent în natură sau în vreo maşinărie. Te-aş sfătui să te cari dracului de aici”.

Cuvintele, spuse printre dinţi, au fost însoţite de gesturi atât de caraghioase, încât Constantin se prăpădi de râs. Marinetti îşi îndreptă revolverul spre un colţ al camerei, unde se afla statuia unei nimfe; ochi cu grijă, apoi ţinti. Glontele străpunse ochiul de marmură al nimfei. „Iată ce cred eu despre sculptura trecutului”.

Elaine privise speriată demonstraţia de forţă şi scânci nervos, când încordarea scăzu. „Mi-ai distrus nimfa preferată!” Marinetti îi ridică mâna spre buze şi ţinând-o strâns îi spuse: „O înlocuiesc cu prima statuie futuristă pe care Boccioni o va face în Italia. Te asigur că va fi infinit mai valoroasă”. Apoi, îi spuse ceva în şoaptă şi Elaine îşi retrase mâna cu teamă.

După ce ordonă valetului să-i aducă bastonul şi mănuşile albe, le făcu un semn însoţitorilor, care se adunaseră în jurul lui; îşi puse monoclul şi ieşi cu aroganţă. Discipolii îl urmară cu precizie ostăşească. Marinetti regizase o ieşire dramatică, ce îşi atinse scopul: musafirii rămaseră uimiţi şi reduşi la tăcere până când uşa se închise în urma lui.

„În sfârşit, putem respira din nou”, spuse Constantin tare.

„Mi-e teamă că l-ai jignit”, îi reproşă Elaine.

„Orgolioşii se jignesc foarte uşor”, răspunse Constantin. „Ca băşica de porc: la cea mai mică împunsătură se sparge”.

„Nu fi atât de drastic, doar pentru că el e altfel”.

„Este tot atât de diferit ca şi soare-răsare de soare-apune, ca şi urcuşul spre putere de cel spre cunoaştere raţională, spre cultură. Ar controla natura cu maşinile lui, dar nu-şi poate stăpâni nici măcar pornirile”. Constantin accentua fiecare cuvânt, dorind ca Elaine să înţeleagă că s-ar putea referi şi la ea. Ea îi atinse mâna spre a-l calma. Simţind răcoarea mâinii ei şi văzând inelul de peruzea, dăruit de el, se linişti imediat, ca de o atingere magică.

„Pot să rămân astă-seară?” şopti el.

„Nu, nu, vin eu mâine”.

Refuzul lui Elaine veni ca o lovitură de cuţit; cu toate acestea întârzie până când plecară aproape toţi. Era fericit că putea sta în preajma ei, să privească cu colţul ochiului faţa ei scânteietoare; să-i asculte cascadele de râs cristalin, în timp ce se distra în compania musafirilor. Era o suferinţă cumplită. Când îi strânse mâna la plecare, Elaine tresări. Îl sărută uşor pe obraz şi Constantin plecă fericit, gândindu-se la ziua ce avea să urmeze.

Era o noapte caldă de mai, şi se hotărî să meargă pe jos spre casă. Sub un castan, ceva mai departe, observă o maşină albă, parcată. În ea, la volan, stătea un bărbat în costum alb. Trecu strada şi, din curiozitate, se uită la maşină. Îl recunoscu pe Marinetti care fuma o ţigară. Un gând îngrozitor îi trecu prin minte; castanul i se păru deodată plin de lilieci negri. Se îndepărtă de maşină ca să nu fie observat; apoi se opri şi aşteptă. După o jumătate de oră, bărbatul în alb porni maşina, în timp ce Constantin se întoarse încet spre locuinţa lui Elaine: maşina era parcată aici, la oarecare distanţă de casă. Marinetti dispăruse. Simţindu-şi picioarele ca de plumb, coborî pe Rue Jacob şi se aşeză sub un copac, vis-à-vis de gardul de fier înalt, unde stătea portarul. Minutele se transformară în ore, tot atât de îngrozitoare ca şi picăturile de apă din tortura chinezească. Creierul îi era parcă plin de rumeguş. Refuza să gândească. Stătu aşa, prostit, ca într-o stare cataleptică,

până aproape de revărsatul zorilor, când Marinetti ieşi uşor pe poarta de fier şi se grăbi spre maşină. Constantin o porni încet spre atelierul său; dar, atât de încet încât ajunse acolo în plină zi. Căzu greoi pe pat, fără să se dezbrace şi adormi buştean. Dormi toată ziua şi se trezi cu o durere de cap înfiorătoare. Îşi aminti cu multă tristeţe de noaptea trecută; simţi pumnii ineleştându-i-se şi corpul încordat, de parcă l-ar fi strâns de gât pe Marinetti. Nu simţise nicio altă dată o ură atât de intensă; emoţiile îl copleşeau. Încercă să se concentreze pentru a reuşi să se stăpânească. Execută exerciţii de respiraţie yoga, dar senzaţiile dureroase, de ură şi gelozie, rămaseră tot atât de puternice ca înainte; dorinţa nebunească de a-l strânge de gât pe Marinetti nu-l părăsise încă. Orgoliul rănit îl durea ca o rană deschisă. Încercă apoi să se elibereze de această stare. Cu ce drept se considera el stăpânul lui Elaine? Ea se mândrea spunându-şi „femeia modernă”, independentă, descrisă în reviste ca un tip nou de monstru. Îi spusese doar că avea dreptul, întocmai ca bărbaţii, să-şi satisfacă orice plăcere, în spatele pojghiţei de politeţe se ascundea un implacabil „nu-mi pasa”, pus în evidenţă de faţa palidă şi buzele de un roşu sângeriu, care îţi aminteau, uneori, de un vampir. Şi nu era oare atitudinea aceasta faţă de bărbaţi, caracteristică vampirilor, hrănindu-se din emoţiile şi dragostea lor, schimbându-i des, în timp ce ademenea o altă victimă?

Era o femeie senzuală, netulburată de nicio urmă de puritate. De fapt îşi trăise viaţa într-o lume privilegiată: banii îi dădeau posibilitatea de-a alege, şi deci nu avea de ce să-şi domolească dorinţele. Îndrăzneala îi sporea fascinaţia; ceea ce n-o scădea cu nimic în ochii lui, dimpotrivă o dorea la fel de mult. O considera însă o victimă. Era scuza pe care o acorda femeii iubite. Libertatea infinită ce i-o permitea bogăţia putea doar să-i intensifice dorinţa de autodistrugere, care o copleşea din

când în când. Pentru *el*, ea era o fiinţă plină de patos, un suflet chinuit, ce nu avea nicio scăpare, dacă *el* nu va încerca să o scoată cu ajutorul voinţei din acest mediu înveninat. Inevitabil, dacă n-o va ajuta, Elaine va rămâne nesimţitoare şi vulgară!

Ţinându-şi promisiunea, Elaine sosi în atelier în jurul cinei. Era îmbrăcată într-o rochie galbenă, mulată pe corp. Purta o pălărie cloş, cochet aşezată. Apariţia el fu zdrobitoare. Conştientă de efect, îl sărută pe Constantin fără ardoare, rece şi calmă, cu toate că ochii îi evitară un timp privirea. Fu încântată de un cap al ei, lucrat de Constantin în ghips, spunând că mâinile aşezate lângă obraji, aduceau o notă de feminitate încântătoare. Capul, în formă de ou, semăna puţin cu al ei şi, ca să întărească adevărul spuselor, îl sărută uşor pe sprâncene.

În timp ce vorbeau, Constantin îşi dădu seama că Elaine devenea din ce în ce mai supusă. Nu o întrebă nimic; îi era destul că o vedea simţindusie vinovată. Pentru a-i dovedi că o iertase, o sărută uşor pe buze. Elaine îi aruncă o privire tăioasă, întrebătoare. Ştia cumva despre ceea ce se întâmplase cu o noapte înainte? Nu avea desigur nicio dovadă; totuşi, intuiţia ei feminină bănuia ceva. De aceea îl mustră în treacăt: „Trebuia să mă fi luat cu tine noaptea trecută. Nu ştiu ce s-a întâmplat. Uneori nu mai pot avea încredere în mine”.

Constantin evită reproşurile; ar fi fost lipsite de bun simţ, ar fi agravat doar tensiunea ascunsă ce exista între ei. Îi apropie capul de umărul său şi o îmbrăţişă spunându-i blând: „N-ai nici cea mai vagă idee despre cum trăieşti şi ce faci. Eşti absolut falimentară la capitolul acesta. Îţi satisfaci oricând, orice moft. Îţi dezvălui slăbiciunea şi oricare neisprăvit poate profita de ea”.

Înţelepciunea vorbelor o încurcară, ştiind cât de pasionat poate fi. Se simţea mică în faţa lui. De aceea, se ghemui lângă el, gest care trezi în Constantin instinctul

protector.

Nici măcar nu vezi câte suflete necurate mişună prin preajma ta; abia aşteaptă să-ţi distrugă voinţa. Nimic nu i-ar incinta mai mult decât să te acapareze cu totul. Primul lucru pe care trebuie să-l faci e să-ţi dai seama de această realitate tristă".

„Da, ai fără îndoială dreptate", murmură ea. „Uneori când mă uit în oglindă îmi văd în ochi nemulţumirea. Am visat întotdeauna să găsesc un bărbat care să aibă grijă de mine".

Sinceritatea ei îl încurajă să-i vorbească despre convingerile sale spirituale:

„Dăm prea multă importanţă suferinţei în general. Micile noastre dorinţe sunt alimentate de legătura dintre noi şi lucruri. Toate acestea trebuie însă să dispară pentru ca marele *eu* să se nască şi să existe. De cele mai multe ori nu realizăm ce facem. Atunci suntem ca nişte somnambuli; trebuie deci să ale dăm! seama, în primul rând, că aşa nu suntem liberi. Gândeşte-te la lucrurile pe care le doreşti şi pe care le faci. Aproape toate sunt reacţii mecanice ale obişnuinţei. Trebuie să ne disciplinăm pe noi înşine, emoţiile, minţile; trebuie să începem bătălia spirituală". Înţelegea ea oare? Cum să-i descrie lupta pentru curăţenia sufletească, fără să o plictisească. Dar Elaine simţea nevoia să fie. mustrată; de aceea îi spuse încurajator: „Am fost rea. Ar trebui să mă închizi într-o pivniţă şi să-mi dai doar apă şi pâine timp de-o săptămână. Aş avea vreme destulă să mă gândesc". Constantin râse.

„Nimic nu mi-ar plăcea mai mult decât să te închid, aici, o săptămână şi să nu las pe nimeni să intre. În acest timp ai învăţa cum să *nu* gândeşti".

„Să nu gândesc?", întrebă ea nedumerită. „Oare e cu putinţă?"

„Da, gândul poate fi depăşit de imaginaţie. N-ai fost niciodată în stare să-şi cercetezi adâncurile minţii pentru

că ai agitat doar suprafaţa acestui lac adânc. Când vei învăţa să reduci la tăcere activitatea mintală, lacul se va linişti. Îi vei putea pătrunde atunci adâncurile şi vei găsi acolo lumina interioară. Eul încetează să mai existe. Astfel, te eliberezi de tirania dorinţelor, grijilor, a necazurilor, vei evada din tine însăţi şi vei cunoaşte adevărata fericire. Întreaga ta fiinţă va fi în armonie cu Universul”.

Elaine îl privea uimită:

„Ceea ce-mi spui e fascinant şi nu seamănă deloc cu ceea ce m-a învăţat Gurdjieff. El îmi spune să-mi cultiv la maximum cele două naturi opuse: calmul şi anarhia; să învăţ să le împac pentru a putea trăi mai intens. Tot ce-am reuşit să fac, e că am introdus din ce în ce mai multă anarhie în viaţa mea”.

Constantin clătină din cap:

„Cum ar putea ideile lui Gurdjieff să te conducă spre eliberare? Calmul şi anarhia vor rămâne pentru totdeauna în conflict. Diferenţa dintre un nebun şi un înţelept e că înţeleptul ştie să-şi controleze răbufnirile violente”.

„Bine, să zicem că eu sunt nebunul şi tu înţeleptul”, glumi Elaine. „Ce mă sfătuieşti să fac?”

„Tu singură mi-ai dat ideea”, îi răspunse Constantin „rămâi cu mine, aici, o săptămână. Rupe orice legătură cu lumea înconjurătoare. Încearcă să-ţi concentrezi spre tine toată atenţia; să-ţi urmăreşti şirul gândurilor. Poate spre sfârşitul săptămânii hora lor haotică va încetini. Intuiţia va apărea misterios. Urmeaz-o. Ea va transforma dorinţele senzuale în dorinţă pentru adevăr, pentru cunoaştere. Numai aşa binele poate învinge răul”.

Elaine rămase sceptică:

„Gurdjieff a studiat cu asceţi, în India. Cine a fost profesorul tău?”

„N-am avut niciun profesor. Am învăţat singur, atât în artă, cât şi în gândire. Am căutat mereu sursele originare pentru arta mea şi am procedat la fel ca să găsesc răspuns

la întrebările pe care mi le-am pus. Atât răul cât şi binele sunt fapte ale noastre; nu se nasc cu noi. Trăim într-o lume lipsită de valori. *Noi* trebuie să le descoperim pe cele adevărate".

Cucerită de sinceritatea lui, ea îi cuprinse gâtul cu mâinile.

„Vei fi dascălul meu timp de-o săptămână. Dar înainte de a mă elibera de toate dorinţele, să-l lăsăm pe Gurdjieff să ne călăuzească. E bine ca centrul voluptăţii să funcţioneze cu energie proprie", spuse, privindu-l cu înţeles.

Perversă şi carnală cum e, se gândi Constantin, o voi avea lângă mine pentru a o remodela, timp de-o săptămână. Ideea îl încânta. Dar simţi că o doreşte şi o duse sus.

Constantin încercă să-i pondereze cel puţin unul din capricii. Nu avusese intenţia să-i dea lecţii, dar provocarea fusese irezistibilă; dorea să vadă cât de departe poate să o conducă spre acea pace interioară promisă. Cred, se gândi el, că voi reuşi să o liniştesc şi s-o apropiu de mine. Dacă aş putea s-o rup de „prietenii" ei, să o fac să-şi dea seama de influenţa lor nefastă.

Elaine îşi aduse un geamantănaş cu ea. Le spusese servitorilor că pleacă într-o excursie pentru câteva zile nelăsând nicio adresă. Din dorinţa de-a ieşi din atelier cât mai puţin, Constantin cumpără de-ale gurii, de ajuns pentru o săptămână.

Îşi începu lecţiile cu un ceai. Arse tămâie şi puse un trandafir într-o vază mică de flori. Ascultară în tăcere cum fierbe apa pe cărbunii sobei. O rugă să privească la *Măiastra* aşezată în spatele trandafirului: *Măiastra* simboliza eliberarea spiritului de materie. „Gândeşte-te la cuvântul sacru *Om*", o învăţă Constantin. „E un cuvânt care se identifică cu ceea ce numim Dumnezeu. Imaginează-ţi *Omul* ca fiind lumina atotputernică,

dragostea atotcuprinzătoare, ritmul cosmic, creativitate mereu prezentă, cunoaştere nelimitată. Consideră-l treapta cea mai înaltă pe care o va atinge conştiinţa noastră. Această stare poate fi atinsă numai îndepărtând din minte gândurile rătăcitoare, dorinţa neclară, stânjeneala. Asemenea celorlalte lucruri de preţ, eliberarea nu poate fi obţinută fără efort”.

Luă ceainicul şi umplu o ceaşcă, până când ceaiul se revărsă în farfurioară, apoi, pe masă.

„Ce faci, de ce torni într-una? S-a umplut ceaşca”.

Constantin se aşteptase la această întrebare. „Tu eşti ca această ceaşcă”, răspunse. „Eşti plină de părerile tale. Cum poţi să te pătrunzi de spiritul *Omului* până când nu goleşti ceaşca?”

Nu-şi pierduse vremea în zadar. Astfel, când au parcurs exerciţiul de respiraţie, rostind ritmic cuvântul *om*, ea încercă să nu se mai gândească la nimic. Dupajumatate de oră însă se plictisi şi spuse iritată: „E imposibil să nu gândeşti”.

„Este posibil, replică el, dar trebuie să exersezi mereu. Nu poţi obţine acest lucru peste noapte, aşa cum nu poţi îndepărta egoismul doar dorind ca el să dispară. Încearcă să-ţi scrutezi gândurile tot timpul. Poţi să gândeşti cu voce tare. Va trebui să trecem prin mai multe etape. Prima este să nu-ţi fie ruşine de gândurile tale. Lasă-le libere. Priveşte-le! Unele îţi vor place, altele nu. Esenţialul e să nu-ţi fie teamă de ele, chiar dacă te îngrozesc. Spune-le tare şi le vom orândui la dreapta şi la stânga”.

Dar toate eforturile lui de-a o face să treacă prin acel moment de meditaţie adâncă au rămas zadarnice. Îi cerea prea mult.

Trecură destul de uşor peste etapa întâi: *dharma*.

Îşi concentrară atenţia asupra păsării sculptate. Dar gândurile vorbite din *ahyana*, contemplaţia, erau cu totul

altceva. Rostite cu voce tare, ele trebuiau altfel orânduite: cele frumoase la dreapta, cele urâte la stânga. Constantin îi promisese calmul după ce avea să realizeze îndestul detaşarea, *dhyāna*, pentru a-şi analiza gândurile. Dar acestea avură un efect contrar asupra ei. Îi aminteau de Nouche, de Marinetti şi Gurdjieff. Nu îndrăznea să le spună. Deveni extrem de agitată şi refuză să continue „jocul”.

„Dar adevărul te va elibera, te va conduce spre *ramadhi*”, o rugă Constantin.

„Sunt anumite lucruri cu care nici chiar eu nu sunt de acord. Nu vreau să mă gândesc la ele, deoarece sunt îngrozitoare. Dacă aş vrea să mă spovedesc, m-aş duce la un preot. Tu tai prea adânc şi mă doare. Deci, sunt o mică bestie. Urăsc, mi-e teamă, mă îndoiesc, sunt supărată. Ce altceva vrei să mai ştii despre mine? Eşti ca un copil care se distrează rupând aripile fluturilor”.

I se iviră lacrimi în ochi, şi Constantin se ridică să o mângâie

„Nu te-am mai văzut plângând. Nu e chiar atât de rău. Te iubesc şi vreau doar să te fac fericită. Hai să uităm totul. Vino, să ne îmbătăm împreună. Îl vom vizita pe diavol până când se plictiseşte de noi; şi ne va lăsa în pace”.

Brusca schimbare a lui Constantin o uşură pe Elaine ca şi când el ar fi jucat teatru până atunci. Fu în stare să zâmbească. Apoi, recunoscătoare, îl sărută cu pasiune.

Săptămână se transformă într-o petrecere prelungită. Cu tristeţe, Constantin trebui să recunoască că Elaine îl transformase într-un sclav al pasiunilor ei. Dar o iubea atât de mult, încât conştiinţa îi dădu puţină bătaie de cap.

Capitolul XXVIII ASURA

Elaine îşi comandase un bust din marmură, dar mult timp Constantin nu ştiu cum să înceapă.

În cele din urmă, făcu o faţă de manechin, goală în

interior, cu nişte ochi enormi, proiectaţi pe forma ovoidală, având ceva monstruos în ea. Ochii mari, bulbucaţi, exprimau mai degrabă şiretenie decât nevinovăţie. Privirea lor hipnotică era mai mult seducătoare decât provocatoare. Încercase să evoce imaginea femeii moderne pe care o vedea ca pe o răsfăţată, căutând să-i acorde cu orice preţ un statut egal cu al bărbatului. Era tulburat de ceea ce făcuse, fiindu-i teamă că Elaine va refuza lucrarea, socotind-o fantomatică, nepământească. Nici prin cap nu-i trecea lui, atunci, că acest cap aplecat de manechin, într-o zi se va uita, de milioane de ori, din vitrinele magazinelor din întreaga lume, după femeile moderne.

Când şi-a văzut bustul, Elaine fu intrigată. Recunoştea că este ceva sofisticat şi la modă; atât de singular în felul lui, încât era convinsă că va deveni subiect de controversă. Scoase din poşetă două bilete la un spectacol de dans dat de Loie Fuller, în seara aceea. Când i-a dat biletele, i-a înmânat şi un cec de 5.000 de franci. Era mult peste suma la care se gândise Constantin. Se simţi încurcat, gândindu-se că probabil astfel ea îl plătea şi pentru dragostea lui. Era pe punctul de-a protesta, când ea îl opri şi-i spuse: „Nu vreau să aud o vorbă despre bani. Aştept să mă scoţi mai des în societate, ca răsplată pentru clienţii pe care ţi-i voi aduce”.

Banii lui Elaine îl scutiră de efortul de-a mai lucra la tâmplar, cel puţin pentru o perioadă de timp. În schimb află că rolul bărbatului bine îmbrăcat, ce trebuia s-o escorteze pe remarcabila Elaine Feyre, era foarte costisitor. Erau văzuţi împreună peste tot; în cafenele şi la spectacole. Această viaţă nouă îl ameţi pe Constantin; se cheltuiau în ritualul zilnic al

15 – Sfântul din Montparnasse 225 plăcerii. Se mira de numărul mare de oameni care nu aveau alt scop în viaţă decât să bea prin cafenele şi să meargă la spectacole. Uneori conştiinţa îi dădea de furcă; lăsă însă la o parte

orice stinghereală, găsindu-şi scuza că un artist trebuie să ia parte şi la acest joc social, pentru a-şi atrage clienţii. Cei 5.000 de franci se evaporară mai repede decât bănuise el, dar Elaine îl salvă aducându-l la atelier pe Paul Poiret, un desenator de costume. Acesta cumpără *Măiastra*.

În loc să reuşească să o elibereze pe Elaine de „demoni”, Constantin se simţi el însuşi tot mai mult cuprins de numeroasele plăceri lumeşti, ca într-un fel de vrajă a lui Circe, ţesută în jurul său. Începu să-i placă viaţa luxoasă iar ajutorul pe care i-l oferea Elaine în vânzarea unor lucrări, îl asigura că va avea o sursă continuă de câştig. Problema disperată a banilor dispăruse; acum, dacă avea nevoie de bani, era destul să facă câteva copii după lucrările sale şi să le vândă.

Mergeau peste tot cu maşina. Se obişnuise să stea la lumina lumânărilor în restaurante, cu muzică lină şi feţe de masă imaculate, cu argintărie strălucitoare şi înconjurat de chelneri servili ce aduceau mâncăruri gustoase.

În fiecare săptămână se ivea altă piesă sau spectacol de operă ce trebuiau văzute; erau invitaţi la un lanţ nesfârşit de petreceri. Totul se derula atât de plăcut încât Constantin nu-şi dădea seama că era încetul cu încetul, în mod subtil, corupt. Trăia într-o lume unde realitatea dură nu pătrundea, unde toţi erau politicoşi şi manieraţi. Deveni respectat. Chiar şi cel mai bun pireten al său, Mihai, se simţea oarecum înstrăinat de el; mai bine zis, era speriat la gândul că acest ţăran şi-a făcut drum în viaţă până în mijlocul celor bogaţi şi celebri.

Cheltuielile mondene atinseră un ritm ameţitor pentru Constantin. Totuşi, trebuia să ţină pasul cu nivelul de viaţă impus de Elaine. Se gândea cu amărăciune că numai cina ce urma unui spectacol de teatru îl costa acum tot atât cât fusese nu de mult venitul său anual. Pentru a face faţă trebui să lucreze în ritm rapid. Nu mai avea decât foarte puţin timp pentru meditaţie şi pentru acea visare

care-l ajuta să realizeze forme noi. Descoperi că, încetul cu încetul, se apropia tot mai mult de cei necredincioşi, de *asupra*, cei ce trăiesc fără sentimentul eternităţii.

Chiar şi simţămintele sale faţă de Marthe se schimbaseră. Fusese întotdeauna bucuros s-o vadă şi se simţea în largul lui cu ea. Cu o dragoste aproape maternă ea îi aducea întotdeauna câte ceva, încercând să-l facă să se simtă bine. Vocea Marthei era plăcută iar flecăreala cu ea amuzantă: era tot timpul gata să întreprindă ceva pentru a-şi consuma surplusul de energie. De mai multe ori, în vizitele mai recente, se oprea din discuţie şi îl privea languros, simţind parcă ceva nelămurit în legătură cu el, ceva ce-i frâna curajul. De mult timp nu mai făcuse dragoste cu ea.

Într-o zi ochii i se umplură brusc de lacrimi.

„Dar sunt o proastă”, spuse ea, şi în momentul următor începu să râdă.

„Mă bucur că te văd, dar mi se pare că vorbesc prea mult. Şi tu ai devenit mai tăcut decât de obicei, ceea ce înseamnă că eu trebuie să vorbesc tot mai mult. Iar tu nu mai eşti atât de fericit cum erai altă dată. Fericirea nu e o chestiune de fiecare zi; dar probabil că artiştii nu trebuie să fie fericiţi”.

Ca şi când ar fi vrut să schimbe subiectul, Constantin o întrebă:

„Ai de lucru tot timpul?”

„Destul ca să pot trăi”, răspunse ea veselă.

„De ce nu te căsătoreşti?” o întrebă Constantin ca din

„Chiar tu ai spus că o căsătorie poate deveni o închisoare infernală. Nu, mulţumesc. N-aş dori să mai fiu legată cu lanţuri din nou”.

„Cineva mi-a comandat un nud, mărime naturală, dar nu în stilul meu. Oferă bani mulţi”, continuă Constantin, ca şi cum ar fi vorbit cu el însuşi.

„Cât timp ţi-ar trebui să-l faci?” întrebă Marthe.

„Câteva zile. Am nevoie de bani, dar nu mă pot hotărî să-l fac. Dacă îl voi face, mi-ar plăcea să te am ca model. Dar tu lucrezi zilnic?” întrebă el nesigur.

„Aş putea să-mi iau o săptămână liberă. Ar fi o uşurare să plec un timp de la bucătărie”.

„Atunci, ai vrea să pozezi?”

„Chiar m-am gândit să-mi iau o slujbă de felul acesta. Artiştii sunt atât de amuzanţi!”

„Şi în acelaşi timp atât de desfrânaţi! Nu vor decât să se culce cu tine”, se încruntă el.

„Eşti gelos? De ce te-ar interesa pe tine asta?” îi ripostă Marthe cu o undă de acreală în voce.

„Ai dreptate, Marthe. Nu am niciun drept să vorbesc aşa. Dacă voi avea nevoie de tine ca model, te voi anunţa!”

Constantin vorbea evaziv; era necăjit. Ştia că fata ţinea la el şi se simţea răspunzător faţă de ea. Era o prostie din partea lui să o trateze cu mai puţin respect decât pe Elaine. Chibzuind bine, se simţea mai sigur cu Marthe decât cu Elaine. Îi era frică să nu piardă dragostea Marthei. Ar fi vrut totodată să aibă puterea de a o face fericită. De ce nu poate omul să-i ajute pe ceilalţi cât ar dori? – se întrebă el. Ceea ce spusese Marthe despre fericire, îl mişcă profund. Măcar de-ar putea să-i schimbe soarta!

Încetul cu încetul, se hotărî să facă nudul. Va pierde doar o săptămână din viaţa de artist. I-ar plăti lui Marthe o sumă frumoasă. Ar fi încântată, iar el s-ar simţi bine să o răsplătească în felul acesta.

Elaine aduse la atelier un american de vârstă mijlocie foarte bogat, Maxim Breckl, sculptor amator şi colecţionar de artă. Lui Constantin însă nu-i plăcu: era mic şi slab şi când intră în atelier cu mersul ţanţoş al unui cocoş, bătu în uşă cu bastonul cu mâner de aur. Lentilele cu multe dioptrii îi măreau artificial ochii mici, de un gri pal, transformându-i parcă în bucăţi de gheaţă.

După ce făcură prezentările, Breckl cercetă atelierul şi dădu din cap cu îndoială.

„Domnişoara Feyre mi-a spus că te-ai specializat în simplitate. Observ asta! Dar simplitatea pastorală nu ne mai aparţine. Am pierdut paradisul din Grădina raiului. Nu mă plâng de asta. Am primit, în schimb, inteligenţă. Am gustat din fructul interzis şi ni s-au deschis ochii. Îngrozitoarea monotonie a binelui a fost schimbată pe rău şi deşteptăciune. Nu mi-aş da inteligenţa nici pentru şapte raiuri".

Constantin nu se putu abţine să nu-i răspundă tăios.

„Dar inteligenţa nu poate adăuga niciun centimetru înălţimii dumneavoastră".

Ochii lui Breckl se micşorară; figura i se încruntă în timp ce se juca cu bărbiţa. Inteligent, îşi depăşi mânia; fu astfel în stare să zâmbească. Consideră că lucrurile lui Constantin sunt „lipsite de inteligenţă", cu toate că îi recunoştea măiestria. „Ştiu că vei putea face un nud, mărime naturală, pentru mine", spuse el, oferindu-i un preţ care tenta. „Mai gândeşte-te", continuă el, „şi să ştii că nu accept un *nu* drept răspuns!"

Marthe i-a fost modelul pentru nud.

Breckl a fost mulţumit şi i-a înmânat imediat un cec. Avea, acum, destui bani pentru lunile următoare. Putea să iasă în lume cu Elaine, fără să-şi mai facă griji pecuniare. Elaine! Gândul la ea acţiona asupra lui ca un drog. Auzea sunetul cristalian al vocii ei; era o prinţesă din basme, îmbrăcată în mătăsuri şi blănuri, parfumată, cu buzele roşii, cu mâini gingaşe şi îngrijite. Cât de frumoşi îi erau ochii: flăcări albastre cu irizări violete; şi unduirea buzelor, când zâmbea. Dinţii ei albi, foşnetul rochiei de mătase – cu adevărat o femeie strălucitoare.

Elaine îl invită pe Constantin la premiera unui balet de Stravinsky, *Le Sacre du Printemps*, care îi răscoli toate simţămintele. Muzica lui Stravinsky era cu totul

neobişnuită, cu ritmuri ciudate, dezlănţuită şi contradictorie în acelaşi timp. Constantin recunoscu în ea elementele unui curent al viitorului, ce schimba forma tuturor artelor.

Sacre du Printemps era un ritual păgân solemn. Bătrâni înţelepţi aşezaţi în cerc, priveau o tânără ce moare dansând, sacrificându-se pentru a-l îmbuna pe zeul Primăverii. Ritmurile sunt sacadate şi brutale, însoţite de acorduri ascuţite. Percuţiile atingeau culmi ale sălbăticiei. Ca artiştii moderni, Stravinsky se revoltase împotriva tonului pretenţios al poemelor nuanţate, împotriva „muzicii cu programare" a romanticilor. Tranziţia dintre vechi şi nou putea fi observată şi în contrastul dintre coregrafia lui Loie Fuller şi Nijinsky; în felul în care tânăra sacrificată, Loie Fuller, îşi înfăşură corpul în voaluri colorate ce-i ascundeau cu grijă contururile. Cu mişcări impresionante, dansatoarea dispărea printre voaluri. Pe de altă parte, Nijinsky a introdus o coregrafie mai rigidă, care a tulburat întreg Parisul. Mişcările lui erau pure, severe, aproape geometrice. Fiecare dintre gesturi plin de semnificaţie. Salturile miraculoase, peste dansatori, ca nişte flăcări iuţi. Constantin descoperi în această simplificare a dansului propria sa căutare: apropierea de realitate prin abstractizarea ei.

Încercă să-i explice acest lucru lui Elaine, într-o cafenea, după spectacol, când observă paloarea excesivă de pe faţa ei. Spunea că baletul *Le Sacre du Printemps* a zguduit-o într-un fel ciudat. Femeile furioase, fata din balet erau mai mult decât expresii ale teatrului demonic. Erau „Parcele" ţesând un giulgiu pentru propria ei viaţă. *Fata aleasă* pentru sacrificiu era ea însăşi. Simţea că se comportă potrivit voinţei şi dorinţelor unor puteri supranaturale. Apoi, îi mărturisi lui Constantin că-i era o groază cumplită de foc şi că s-a identificat întru totul cu tema baletului.

„Şemineurile din casele englezeşti sunt destul de mari ca să poată arde în ele un om. În timpul multelor mele vizite în Anglia, am stat cât mai departe de ele, încercând să nu atrag atenţia asupra mea. Nu ştiu dacă mă crezi, dar simţeam o dorinţă irezistibilă să mă arunc în flăcări. Mi-am amintit de acea fascinaţie, cu groază, în timp ce urmăream pe *Fata aleasă*, destinată înfricoşătorului sacrificiu. A fost îngrozitor!”

Gândurile chinuite ale lui Elaine îl încurcară pe Constantin. Avea tot ce-şi dorea: dorinţele-i erau împlinite; avea bani şi putea cumpăra orice cu ei; cu toate acestea suferea de o neînţeleasă lingoare. Uitându-se la ea îngrijorat, nu putea să-i ghicească suferinţa. Dorinţa de autodistrugere i se putea citi clar pe faţă. Trăsăturile ei erau atât de schimbate, încât nu mai părea frumoasă.

Constantin încercă s-o liniştească cu un sfat.

„Va trebui să înveţi să devii invulnerabilă. Numai dacă ai face ce-ţi sugerez eu…!”

Elaine răspunse cu dispreţ:

„Gurdjieff m-a îndopat cu teorii budhist, care însă nu m-au ajutat deloc. Nu există leac pentru necazurile mele”.

Îl mângâie pe Constantin pe obraji, ca şi cum şi-ar fi cerut iertare.

„N-ai încercat destul”, o rugă el. „N-ai ajuns să pătrunzi adevărata esenţă a disciplinei. Sunt sigur că poţi fi vindecată. Povara sufletească va dispare de îndată ce vei deveni mai altruistă”. Continuă cu înflăcărarea unui misionar, vorbind cu pasiune, încercând parcă, în acelaşi timp, să se convingă pe sine. Dar Elaine zâmbea cu tristeţe. Era surdă la toate încercările lui de-a o salva. Căuta cu ardoare numai păcatul. A trăi, însemna pentru ea să arzi ca un mănunchi de paie. O forţă oarbă o atrăgea, mărturisea ea aproape senină, spre flacăra simţurilor, spre aşteptarea înfrigurată a aceluia! ce era pe cale să înceapă cu ea o nouă aventură amoroasă.

Auzind acestea, Constantin păli; ea râse şi-l asigură că nu avea de ce să se teamă. Dar el nu păru chiar atât de sigur. Ea era ca argintul viu; un amestec de bine şi de rău. El nu ştia niciodată, de la o zi la alta, ce gândeşte şi ce urmează să facă.

Marthe îl vizită pe Constantin săptămâna următoare, pe la ora prânzului.

„Am consimţit să lucrez cu domnul Breckl – ce nume comic! El e şi mai comic, dar are atâţia bani…!”

Marthe râse de noua ei slujbă. Părea să-i placă perspectiva. Cu banii pe care urma să-i primească de la Constantin, avea să câştige de trei ori mai mult decât la brutărie.

El era însă mai indispus decât îndrăznea să recunoască. Răspunse sec: „Deci vrei să devii model pentru artişti”.

„E mai bine decât să lucrez într-o prăvălie, sau să mă căsătoresc cu un bărbat pe care nu-l iubesc”, răspunse ea.

Constantin arăta atât de jalnic, încât Marthe se sperie: „Eşti atât de palid. Nu te simţi bine azi?”

Cum putea Constantin să-i explice îndoiala lui, acum când o pierdea? Făcea parte din viaţa sa şi numai la gândul că nu va mai fi, totul luă proporţiile unei calamităţi. Întrevăzuse şi posibilitatea pierderii lui Elaine. Se aşteptase însă ca Marthe să atenueze această lovitură, dacă avea să se producă vreodată. Niciodată nu concepuse însă că putea să le piardă pe amândouă. Un sentiment de singurătate îl copleşi. În acel moment zguduitor, simţi golul sufletesc descris de Elaine. Ea nu putea să-i ofere liniştea sufletească iar Marthe nu mai era în măsură să-l îmbărbăteze. La urma urmelor, orice om e un suflet însingurat. Recunoscu că starea lui de spirit era *asupra*, aceea a unui suflet naufragiat în oceanul eternităţii, fără busolă.

Nici măcar nu încercă să-şi explice sentimentele faţă

de Marthe. Viaţa devenise acum mult prea complicată.

Capitolul XXIX ROATA VIEŢII

Constantin era atât de plin de Elaine încât nu-şi mai dădea seama de trecerea timpului. Uită şi de promisiunea pe care i-o făcuse lui Apollinaire de a sculpta poemul pe piatra de mormânt a lui Rousseau. Dar Apollinaire îi aminti. Singura explicaţie pe care i-a dat-o Constantin a fost că „ţăranii spun că atunci când îţi ascuţi prea mult coiasa, rămâi cu fânul necosit".

Pe când lucra la inscripţia de pe piatra funerară se întreba, gândindu-se la semnificaţia poemului, dacă paznicul cimitirului nu va protesta. Făcuse la fel când a fost vorba de *Sărut*. Şi-a ridicat braţele în sus, îngrozit, când i-a văzut pe cei doi, uniţi într-o îmbrăţişare „indecentă"; spunea că se strică aspectul mormântului înconjurat de îngeri şi nimfe. În cele din urmă însă, le-a îngăduit să aşeze sculptura într-un colţ îndepărtat, pentru ca puţini să poată vedea acest „sacrilegiu". A fost o experienţă umilitoare atât pentru Constantin cât şi pentru Mihai Romanov. Era şi prima şi ultima piatră funerară pentru care prietenul său avea să-l mai recomande. Îşi dădu seama că fără sprijinul „miraculos" al lui Elaine, fără ajutorul ei financiar, ar fi avut puţine şanse să-şi continue cariera începută.

Când piatra de mormânt a lui Rousseau a fost, în sfârşit, terminată şi aşezată la locul ei, prietenii celui plecat s-au adunat, într-o sâmbătă după amiază, spre cinstirea memoriei lui. Au adus buchete de flori. Apollinaire şi-a recitat poemul şi a spus câteva cuvinte de elogiu. Constantin cită din crezul hindus: „Cu adevărat înţelepţii nu-i deplâng nici pe cei plecaţi nici pe cei vii. Eul a existat întotdeauna şi va fi întotdeauna. Noi murim, dar viaţa e eternă".

Nu s-au spus rugăciuni, ci fiecare şi-a amintit cu drag de Rousseau. Apoi au plecat întristaţi, simţind că le

lipseşte un prieten drag. Amintirea lui Rousseau îi provocă lui Constantin un mare val de depresiune sufletească. Rousseau nu se trădase niciodată pe sine.

Într-o zi i se mărturisi lui Mihai, spunându-i:

„Văd că nu pot sta în picioare singur; îmi trebuie proptele. Sunt mereu scurtat, ca ţăruşii pentru fasolea urcătoare. Trăiesc într-o grădină şi nu pe câmp liber”.

Dar Constantin îşi dădu seama că nici Elaine nu avea linişte. Un vas cu portocale îi aminti, într-o zi de toamnă, de vila ei din sudul Franţei.

„Tânjesc după terasa nesfârşită, înconjurată de palmieri şi portocali, cu vedere spre mare. Când înfloresc, te îmbată cu mireasma lor. Mă cheamă la ei măslinii şi lemnul de plută, pădurile pline de mistreţi sălbatici ce aşteaptă să fie vânaţi. Trebuie să mergi cu mine”.

Constantin a fost luat oarecum prin surprindere. Nu aceasta era schimbarea de care avea el nevoie. Tocmai lucra la nişte scaune, pe care ţăranii români la numesc „tronuri”. Le încrustase cu simboluri ale artei populare de pe pământul său drag. Pictase aceste contururi geometrice într-o gamă de culori orbitoare, pe care oamenii de acolo le găsesc atât de fascinante. Elaine le „comandase”. Era una din metodele ei de a-i împrospăta rezerva de bani.

Muncind la „tronuri” lui Constantin i se făcu dor după pământul ţării sale, după vorba românească atât de blajină şi domoală, atât de diferită de cea pe care-o auzise în aceşti ani mulţi la Paris. Dorea să vadă fetele în frumoasele lor costume roşii, albastru închis, verzi, violet şi aurii, cu mersul lor legănat şi plin de graţie. Dar mai ales dansurile! Cât de frumos se învârtesc în horă! Bărbaţii vin la dans îmbrăcaţi în cămăşi ce se răsfrâng peste iţarii albi de lână bine strânşi pe corp. Îşi aminti de observaţia înţeleaptă a cuiva, în timpul unei hore: „Aduc cu nişte nimburi strălucitoare ce au căzut pe pământ”.

Întoarse ochii rugători spre Elaine: „Nu putem merge

spre Provence, prin România? Dacă aş revedea munţii noştri minunaţi… Mi-ar da viaţă din nou”.

„Vrei într-adevăr să-ţi vezi ţara? Cred că ai avut o copilărie minunată. Eu n-aş suporta să revăd locurile unde am copilărit”, spuse Elaine cu invidie.

„De i-ai vedea pe ai noştri! Sunt atât de deschişi la suflet, atât de cinstiţi şi de sinceri în sentimente. Cât de paşnic şi liniştit trăiesc! mai devreme sau mai târziu, însă, oraşul le va otrăvi inima. Ne frământăm şi ne imaginăm că progresăm, dar tot ce facem e că ne învârtim în cercuri suprasaturate de aroganţă şi vanitate”.

Elaine se încruntă. Nu-i plăceau „predicile” lui.

„Îmi spui mereu că bogaţii n-au suflet, că săracii au suflete atât de nobile. De ce să-i căutăm atunci în România? îi găsim uşor şi aici, în Paris, în dosul fortificaţiilor. Poate că ar trebui să mergem acolo duminica viitoare. O vizită prin sărăcime te-ar vindeca de iluziile tale romantice”.

Constantin primi provocarea. Şi ei i-ar face bine această ieşire din lumea coruptă în care trăia.

În spatele zidurilor dărăpănate ale fortificaţiilor medievale care încercuiseră odată Parisul, „oraşul minune” era înconjurat de o centură de mizerie. Dincolo de bulevardul Jourdan, se vedeau cocioabe făcute din resturi de materiale, peticite şi răspeticite pe toate părţile. Din acoperişul lor ţâşneau burlane ruginite. Cocioabele aveau pământ pe jos.

Constantin cunoştea bine acest fel de „duşumea”; o întâlneşti şi în casele ţăranilor din România. Dar cele din România sunt făcute din lut bine bătătorit, amestecat cu nisip, aşezate pe o fundaţie înaltă, deasupra solului, pentru ca „sudoarea pământului” să nu pătrundă în locuinţe. „Duşumelele” colibelor pariziene, aflate numai la câţiva paşi de locuinţele moderne, erau una cu pământul, negre şi umede. Mirosul unei astfel de colibe de lemn putrezit îi

întoarse lui Elaine stomacul pe dos. Se supără pe Constantin că a adus-o prin aceste locuri; o adevărată oroare, în comparaţie cu lumea ei veselă şi privilegiată.

El protestă: „O să vezi diferenţa, în satul meu. Casele noastre cresc şi ele din pământ, ca orice plantă. Timpul le este prieten. Generaţii după generaţii trăiesc în aceeaşi casă şi fiecare lasă urmaşilor semnul grijii sale, în aşa fel încât o casă de la ţară închide între pereţii ei istoria oamenilor ce au trăit acolo”.

Dar Elaine era hotărâtă să nu părăsească Franţa.

„Tu nu mai eşti un ţăran din România. Eşti artist la Paris. Mi-ai spus că toţi din familia ta au murit. Aici e casa ta. Franţa îţi este de-acum patria. Să mergi acolo e mai mult un capriciu. Cum poţi să-ţi părăseşti arta pentru atâta amar de vreme?”, adăugă ea disperată.

„Ce artă?” răspunse el cu amărăciune. „Cât timp crezi că am să lucrez la Paris?”

„Eu sunt de vină. Probabil pentru că am fost atât de bună cu tine. Asta-i deci mulţumirea ta”, se supără ea.

„Nu asta vreau să spun, şi tu ştii prea bine. Bineînţeles că îţi sunt recunoscător. Ştii că am nevoie de tine. Unde aş fi fost fără tine? Vreau să spun că nu mai progresez şi că am nevoie de mai mult timp, doar pentru mine”, se tângui el.

Cuvintele lui o înmuiară pe Elaine şi îşi puse mâna, în semn de împăcare, pe a lui.

„De ce nu mi-ai spus mai înainte. Îţi voi lăsa mai mult timp. Dar ar fi bine să nu ne despărţim prea mult. Eu nu merg în Provence toamna aceasta. Rămânem amândoi în Paris. Eşti mulţumit acum?”

El o sărută, îi era imposibil s-o urască, cu toate că îl mira hotărârea ei de-a rămâne. „Casă”, însemna pentru ea, cartierul aristocratic de pe malul stâng al Senei. Străzile Lille, Seine, Varenne, Verneuil, Jacob, erau toate încadrate de „hoteluri” arătoase, cum li se spune caselor de la oraş

în Franţa. În camere spaţioase se atârnă candelabre de cristal. Lemnăria era sculptată cu gust. În spatele caselor, pe fereastă se pot vedea mici grădini englezeşti, înţesate de statui.

Elaine nu se simţea bine fără un bucătar *cordon bleu*, fără o maseuză, care să o viziteze de două ori pe săptămână, sau o casă de modă de unde din când în când să-şi împrospăteze garderoba. Îi plăcea să meargă la operă sau la teatru, cel puţin odată pe săptămână, să accepte invitaţii la serate, să dea serate în cinstea unor celebrităţi din lumea artelor sau a unor politicieni; nume răsunătoare, pe care ziariştii le menţionează numaidecât în ziare.

Şi dacă totuşi ar fi de acord să-l însoţească în România? Ţăranii i-ar lua în nume de rău strania superioritate de bogătaşă, pe care o etalează peste tot pe unde merge. Ce-ar zice despre el când ea ar apărea într-o rochie de seară aurie, cu mâneci lungi? Nimic altceva decât vise fantastice…

Elaine se ţinu de cuvântul dat şi nu-l mai solicita atât de mult. Îşi consacra acum, cea mai mare parte a timpului liber căutării formei păsării; încerca să perfecţioneze forma ovcidală căreia îi spunea Narcis.

Era într-o zi de septembrie cu ploaie măruntă şi deasă. Constantin puse nişte cărbuni. În sobă şi atelierul se încălzi repede. Se întuneca. Stătea în faţa piedestalului uitându-se la *Narcis*. Forma ovală se proiecta clar pe întunericul din cameră; părea că ascunde o lumină interioară. Nu putea să-şi desprindă ochii de pe ea, tot aşa cum nu putea opri răpăitul ploii pe acoperiş. Ploaia şi sculptura aveau aceeaşi origine, iar el simţea că se identifică cu ele. Spiritul şi materia constituie un tot unitar, îşi spuse. Renunţase la lumea vieţii tumultuoase, nu atât ca să evadeze sau să se refugieze într-un deşert, ci mai degrabă să ajungă să-şi recapete liniştea sufletească. În acea după-amiază târzie fu cuprins de bucurie. Simţea

acelaşi lucru ca atunci, în copilărie, când privea răsăritul soarelui, stând cocoţat pe un vârf de munte, în timp ce oile şi ciobanii mai dormeau încă. I se părea atunci că zboară spre soare, din ce în ce mai repede, ca o rândunică, spre un viitor necunoscut, dar strălucitor.

Acum, când trăia din plin acel viitor, se simţea prins în roata vieţii, ca într-o capcană. Viaţa alături de Elaine devenise din ce în ce mai dificilă. Trebuia să lucreze într-un anume ritm, ca să câştige destui bani pentru extravaganţele ei sociale. Un timp ea fu rezonabilă; dar se lăsă, apoi, prins într-un nou vârtej. Simţea că avea să-şi piardă viziunea în artă, cea mai mare parte a energiei sale fiind consumată cu o femeie care avea o singură dorinţă: aceea de a-şi hrăni toate simţurile şi dintr-odată. În cele din urmă, se socoti el, neavând încotro, avea să trădeze ţelul pe care şi-l propusese în artă.

Când Constantin îşi spuse păsul lui Mihai, acesta îi zise:

„Trebuie s-o închei cu Elaine! N-ai altă soluţie”.

„Nu înţelegi”, îi explică sculptorul; „Nu pot trăi fără ea. Dacă o pierd, va trebui să abandonez şi sculptura”.

„Ai reuşit să te remarci ca sculptor şi înainte de apariţia lui Elaine”, îi atrase Mihai atenţia.

„E adevărat; am supravieţuit, însă, numai datorită unor miracole, dintre care cel mai mare este Elaine”.

Trăia o dilemă din care nu găsea ieşire.

„Tot datorită ei nu mai creezi nimic?!” Logica lui Mihai era nemiloasă.

„Şi ce-ai vrea să fac? Să lucrez ca ajutor la tâmplar, să sculptez doar spre sfârşitul săptămânii? Un artist trebuie să lucreze ca un şcolar, dacă vrea să realizeze ceva viabil”.

„Da”, căzu Mihai de acord. „Puţini pot ajunge-n vârful piramidei în artă”. Nu-i putea oferi nicio soluţie; nu făcea altceva decât să-şi exprime compasiunea.

Câteva săptămâni mai târziu, Mihai veni la atelier cu doi bărbaţi. Unul era John Quinn, un colecţionar de artă american, milionar, iar celălalt Augustus John, un pictor englez, consilierul în probleme de artă al celui dintâi. Îi explică repede lui Constantin motivul acestei vizite neaşteptate. John Quinn era conducătorul unui grup de iubitori de artă din New York, care organizau o mare expoziţie, într-un arsenal, pentru a oferi publicului american cele mai noi curente ale artei de avangardă din întreaga lume. Doreau să înceapă prin a prezenta câteva dintre cele mai radicale opere din străinătate. Spuneau că sunt interesaţi tot mai mult de ceea ce creaseră artiştii din Paris. Au şi expediat deja un număr mare de lucrări în America. Mihai îl întâlnise pe Quinn în atelierul lui Zadkine, care l-a îndemnat să vadă şi lucrările lui Constantin Brâncuşi.

Cu un an înainte, Constantin s-ar fi simţit stingher în prezenţa unui om ca şi Quinn, care opera cu milioane de dolari. Dar viaţa pe care a dus-o în preajma celor bogaţi l-a învăţat că bogaţii sunt şi ei oameni. Ochii albaştri, siguri şi pătrunzători ai irlandezului-american dezvăluiau o personalitate puternică, cu sufletul deschis. Avea un aer provocator; se vedea că este oricând gata să lupte pentru o cauză mai puţin la modă. Chiar şi pentru un bogătaş, să ia sub protecţia sa artişti moderni, pe care presa nu scăpa nicio ocazie să-i ridiculizeze, era un risc enorm. Dar Quinn, se gândi Constantin, este un bărbat adevărat, un om care ştie ce vrea. Era înalt, autoritar, cu un profil la fel de fin ca şi cel de pe monedele romane. Constantin şi-l imagină îmbrăcat într-o togă, prezentând o lege în senatul roman.

Augustus John era o figură pitorească, cu o barbă luxuriantă; purta beretă, pantaloni de catifea maro, şi o haină tot de catifea. Se uită atent la pădurea de conuri, cuburi şi sfere. „Sculptura lui e mai cubistă decât cea a lui Zadkine”, îi spuse lui Quinn, care privea cu neîncredere la

cpere de artă de care nu mai văzuse niciodată în viaţa lui. Îi spuse lui John în englezeşte: „Ouă şi burlane! Asta numeşti tu sculptură?” John îi răspunse, tot în engleză:

„Nu exteriorul contează, ci ceea ce a vrut sculptorul să transmită. Efortul de gândire a fost mai mare decât se poate vedea la suprafaţă. Artiştii francezi au o părere foarte bună despre Brâncuşi. Aminteşte-ţi că ai refuzat tablourile lui Cézanne când le-ai văzut întâia oară”.

Quinn cedă în faţa argumentelor amicului său, având încredere în judecata şi cunoştinţele acestuia.

Constantin, simţind în Quinn un viitor client, îi spuse: „După cum vedeţi nu găsiţi la mine nimfe, fântâni, spiriduşi de apă, sau statui ale victoriei înaripate. Nici personalităţi sculptate în marmură, pentru un anumit preţ”.

Lui Quinn îi plăcu răspunsul sincer al sculptorului cu barbă şi ochi zâmbitori şi îi răspunse: „Unde vrei să ajungi lucrând aşa?”

„La simplificare. Esenţializez totul”.

Quinn, încă nedumerit, îl întrebă: „Nu ţi-e teamă că tot cioplind formele vei ajunge la zero?”

„Ai dreptate”, râse Constantin, arătându-şi dinţii albi. Am ajuns la zero. Acum nu mai priviţi forme. Lăsaţi imaginaţia liberă; atunci, forma sa prinde viaţă şi veţi simţi forţele din care a fost creat universul”.

Explicaţia aceasta îl intrigă şi mai mult pe Quinn. Dădu viguros din cap şi zâmbi larg, ca şi cum i-ar fi spus artistului că acceptase aprecierea muncii sale. Până la sfârşitul vizitei John a ales cinci piese; practic, tot ce avea Constantin gata. Hârtiile au fost semnate şi costul transportului şi asigurarea sculpturilor prevăzută. John îi spuse că este convins că lucrările vor fi vândute în America.

Şase luni mai târziu, lui Constantin i se acordă tot atât de multă atenţie în presă ca şi lui Marcel Duchamp, a

cărui pictură *Nud coborând scările*, se dovedi a fi senzaţia numărul unu a expoziţiei de la Arsenal. *Sărutul* lui Constantin a fost citat de multe ori; a inspirat şi o poezie, care începea aşa: „*El îi îmbrăţişa rectangular forma cubică fragilă*… şi se încheia cu: „*Şi o sărută pătrat pe buze*”.

Când Quinn îi strânse mâna la plecare, Constantin ştia că îşi făcuse un prieten influent. Dar odată rămas singur cu Mihai, se întristă. Nu-i plăcea să-şi înstrăineze lucrările. Nimeni nu putea să-şi dea seama de efortul dureros investit în fiecare dintre ele, de răbdarea infinită ce se consuma în lupta continuă cu piatra. Simţea un fel de gol în suflet. Îi spuse lui Mihai:

„Par simple, nu? Un ou, un oval, o sferă. Dar de fiecare dată când cioplesc, transpir de frică; o lovitură în plus îmi poate distruge întreaga lucrare. Atunci o iau de la început. Deosebirea dintre succes şi ratare este egală cu o aşchie cioplită din greşeală”.

Mihai, încântat de „lovitura” dată, îl bătu prieteneşte pe umăr şi-i spuse: „Orice artist şi-ar da mâna dreaptă ca să poată expune în ţara milionarilor. Ţi-ar fi luat mai multe, dacă ai fi avut. N-ai prea lucrat în acest an. Ce naiba faci cu timpul?”

Constantin ştia că prietenul lui grăieşte adevărul. Cioplise luni întregi ca să facă o cutie de lemn, perfect rotundă, pentru fonograful dăruit de Elaine de ziua lui de naştere. Decorase scrinuri; îşi făcuse un pat nou, dar nu crease nimic original de multă vreme.

Mihai, care sesizase sursa necazului lui Constantin, îi zise în bătaie de joc: „Desigur, acum că nu mai trebuie să te gândeşti la ziua de mâine, de ce-ai lucra mai mult?”

El simţi nevoia să-şi reproşeze:

„Ciudat, nu? Atunci când nu ştiam ce voi mânca a doua zi îmi găseam liniştea sufletească lucrând la sculpturile mele. Acum, când am nevoie de linişte, mai mult ca altă dată, nu pot lucra. Sunt mai încordat şi mai

nervos ca oricând”.

„Deci asta-i”, spuse Mihai, în cunoştinţă de cauză. „Mai ciudat e că cunoşti motivele, dar refuzi să iei vreo măsură”. Când Constantin vorbi din nou, îşi alese cu grijă cuvintele, ezitând:

„Mă simt ca prins în capcană. Lăcomia nu mai are margini. Nu mai pot să mă mulţumesc cu plăcerile de ieri; cu cât am mai mult, cu atât vreau mai mult. Mi se pare că mă învrăjbesc din ce în ce mai tare”.

De data aceasta Mihai se supără:

„Te-am prevenit în legătură cu Elaine. Poate dragostea ta pentru ea să ducă la căsătorie, copii şi familie? ceva, ce orice om normal are dreptul să aştepte? Nu, bineînţeles că nu! în schimb te-ai lăsat prins de o pasiune de-a dreptul vicioasă. Şi care va fi sfârşitul? Nici măcar nu mai poţi lucra. Crezi că ea va renunţa vreodată la un angajament atât de avantajos pentru ea?”

Cuvintele lui Mihai îl loviră dar nu încercă să se justifice. Se gândi la asceţii din Tibet care considerau faptele trupeşti rădăcina tuturor relelor. Pentru a-l elibera pe om de calvarul existenţei, spun că orice dorinţă trebuie înăbuşită, chiar şi poftele trupeşti. Dar să se rupă de Elaine i se părea mai dureros decât dacă şi-ar fi implântat un pumnal în inimă. Se agăţa de speranţa că timpul o va schimba, că viaţa ei tumultuoasă se va linişti. Atunci ar fi putut să progreseze împreună, spre linişte sufletească; simţea o mare plăcere visând la un astfel de viitor.

Mihai se ridică, rupând firul tăcerii. „Cel puţin, avem ceva de sărbătorit. Lucrările tale sunt ca şi vândute. Hai să mergem la *Rotonde*, să bem în cinstea marelui tău succes”.

Constantin o aştepta pe Elaine ceva mai târziu, dar nu putea fi sigur: venea şi pleca întocmai ca vântul, iar el niciodată nu ştia în ce direcţie va bate. Spuse deci: „Îi voi lăsa un bilet, să ştie unde suntem, în caz că vine”.

Capitolul XXX SPRE CULMI

Când ajunseră la *Rotonde*, Constantin îi zări la o masă e Nouche cu Marinetti. Văzându-i, Constantin se înfurie. Se oţărî să-i evite, şi-l împinse pe Mihai spre o masă retrasă, într-un colţ. Cu toate acestea nu reuşi să-şi stăpânească agitaţia. Îi spuse lui Mihai:

„Oamenii cunosc un singur fel de conştiinţă. Ăsta-i necazul. Duc o existenţă prozaică”.

Mihai încercă să-l scoată din această stare pesimistă:

„Ai şi uitat? Am venit aici să sărbătorim evenimentul. Ai ajuns la o altă răscruce. Bea omule, bea şi fii fericit”.

„Cu toate acestea”, insistă Constantin, „foarte puţini oameni îşi dau seama că există şi alte forme de conştiinţă. În jurul nostru, separate doar de o pânză subţire, operează alte sfere ale existenţei. Câţi dintre noi ne dăm seama de existenţa lor? Nu avem acces în lumea acestora deoarece nu încercăm să o descoperim. Corpul omenesc este una cu universul. Curentele polare ale forţei curg prin trupul nostru aşa cum curg şi prin Univers. Forţele din noi pot fie să ne otrăvească, fie să ne elibereze. Curentul electric se transmite prin fire. Dacă tensiunea este destul de înaltă, el va trece prin spaţiu fără să aibă nevoie de fire, ca în aparatul lui Marconi. Curentul din noi foloseşte drept conductori sângele, respiraţia, nervii. Dacă forţa psihică este destul de puternică poate să se mişte, fără ajutorul acestor medii, în infinitatea spaţiului”.

„Deci nu ai niciun motiv să te plângi”, îl înţepă Mihai. „Nu ai decât să stai liniştit şi să călătoreşti cu mintea”.

Constantin dădu din cap gânditor.

„Da, ai dreptate, dar nu e chiar aşa de uşor să încerci să devii ascet. Elaine este împotriva oricărei forme religioase. Spune că nu poate cultiva acea indiferenţă sacră. În zilele petrecute la mănăstire a descoperit că credincioşii pot fi tot atât de sarbezi şi lipsiţi de sensibilitate ca şi oricare alţii. Nu condamn. Nici eu nu respect regulile bisericii mele; şi totuşi merg pe acolo şi

cânt în fiecare duminică. Orice religie susţine că ea exprimă adevărata doctrină, şi le denunţă pe celelalte ca false. Religia tot religie rămâne chiar şi fără Hristos, duhul sfânt, rai sau iad. Dacă aş putea s-o conving pe Elaine să practice meditaţia, cu mine, cred că am reuşi să ne înţelegem mai bine. Dar refuză să mi se alăture în această căutare mistuitoare". Se afla într-o situaţie tristă, mărturisi el.

„Trebuie să existe o disciplină a tuturor simţurilor, care să elibereze mintea, într-o direcţie ce este total străină de activităţile zilnice".

De fapt, rolul artistului e să descifreze alfabetul ascuns al naturii, să interpreteze misterele universului. Dar viaţa cu Elaine amorţea acest impuls al căutării modelului şi-a scopului vieţii în natură, a înţelegerii impulsului şi substanţei de la baza vieţii.

„Trebuie să acceptăm ideea existenţei unei fiinţe superioare", adăugă Constantin, „aşa cum un matematician acceptă existenţa unei linii drepte fără lăţime. Dacă pot să mă perfecţionez ca ascet, sunt convins că voi putea stăpâni forţele naturii încă nedescoperite de ştiinţă".

„Dacă aş simţi acelaşi lucru ca şi tine n-aş accepta nicio piedică în calea mea" spuse Mihai.

Acestea au fost cuvintele de încurajare pe care le aştepta Constantin. Avea nevoie de un ajutor, care să oprească prin forţă roata vieţii sale prezente; ajunsese la concluzia că trebuia să se despartă neapărat de Elaine. Simţi o uşurare să poată vorbi atât de deschis cu cel mai bun prieten al său. Aceste gânduri, pe care le susţinuse cu atâta convingere, se năruiră însă, când o zări pe Elaine coborând dintr-un taxi. Inima lui îi ieşi în întâmpinare. Văzu legănarea senzuală a corpului ei, simţi parfumul, îi văzu ochii de un albastru violet. Purta pe cap cea mai nouă creaţie a lui Poiret: o perucă roz. În prezenţa ei nervii

începură să-i vibreze. Se ridică brusc şi îi făcu, înfocat, cu mâna.

Elaine îi răspunse, dar îi zări pe Nouche şi Marinetti şi se îndreptă întâi spre ei. În timp ce ea îşi prelungea şederea cu ceilalţi Constantin deveni nervos şi nerăbdător. Cu ochii grei de plumb, îndureraţi, se uită cât de animată le era conversaţia. Cât de spontan se porneau pe râs. Când se ridică de la masa lor, îl văzu pe Marinetti, sărutându-i mâna cu o insistenţă exagerată. Apoi observă cu dispreţ că îşi pensase sprâncenele; erau acum ca nişte arcade subţiri. O modă nouă, lansată tot de Poiret. Îl salută călduros pe Constantin, mângâindu-l pe obraz, tot aşa cum obişnuia să facă şi cu cei doi câini Borzoi, animalele ei preferate. Se hotărî să se poarte cât mai dezagreabil, încercând să-i risipească farmecul. Nu vorbeşte decât despre ea – se gândi – pe cine a văzut, ce-a cumpărat; biletele pentru un balet, serata dată de contesa de Polignac… în sfârşit, Mihai reuşi să-i strecoare noutatea despre selecţionarea celor cinci lucrări ale lui Constantin pentru Expoziţia americană de la Arsenal. Toţi artiştii din America îi vor admira bustul, anunţă Mihai.

Veştile o încântară atât de mult pe Elaine, încât sări şi-l sărută pe Constantin. Trebuia să le anunţe neapărat vestea lui Nouche şi Marinetti, chiar atunci. Constantin rămase şi mai abătut, văzând că îi aduce la masa lui. Când se salutară, încercă totuşi să zâmbească. Comportarea lui Marinetti faţă de Constantin se schimbase total. Îi strânse mâna, cu respect, şi-l felicită în termenii cei mai elogioşi. Era o onoare să ţi se accepte lucrările la Expoziţia de la Arsenal. Marinetti considera acest lucru un mare succes: Constantin făcea parte din cercul restrâns al avangardei.

Dar poetul italian era mai ales încântat de faptul că pictura lui Duchamp fusese şi ea acceptată. Era prima dovadă, pentru el, că artiştii futurişti îşi atinseseră scopul. Pictura lui Duchamp, afirma el, zugrăvea într-o formă

cubistă mişcarea, atât de importantă în teoria futuristă, despre artă.

„Probabil că ţi-ar face plăcere să expui şi în Londra”, întrebă Marinetti zelos. „Organizez o expoziţie futuristă acolo. Zadkine mi-a promis trei lucrări”.

„Nu mai am. niciuna”, spuse Constantin rece, „ş-apoi arta mea nu e futuristă. Chiar dumneata ai spus că sculptura mea este ceva izolat, fără nicio legătură cu lumea în veşnică mişcare”.

Răspunsul ostil al lui Constantin nu-l supără pe Marinetti. Ridică doar din umeri şi continuă, binevoitor:

„Un obiect izolat poate fi făcut să se mişte. Poţi să distrugi una din lucrări şi să zugrăveşti lumea în ea. Dumneata aparţii avangardei şi trebuie să păşeşti în ritm cu timpul. Nu mai creezi madone şi crucifixe. Priveşte în jurul dumitale: automobilul, avionul, viteză! Cu ceva mai mult curaj, vei putea să pătrunzi în lumea viitorului”.

Ideea îl îngrozi pe Constantin. Cum să pătrundă el stupiditatea vulgară şi megalomană a acelei minţi absurde? Oare Marinetti nu va fi niciodată în stare să înţeleagă dorinţa artistului de a se descoperi pe sine? Cu cât lumea e mai îngrozitoare, cu atât artistul adevărat devine mai abstract. Renunţarea, umilinţa; ce semnificaţie aveau oare pentru omul acesta, mândru de cea mai nouă poezie a sa: „Zang, tumb, tumb”. Lipsa oricărei comunicări între ei îl înfuria pur şi simplu. Răspunse:

„Bunica mea obişnuia să spună că omul are nevoie de un al treilea ochi pentru ca să vadă lumina ce distruge păcatul. Dumneata eşti însă prea deştept pentru ca să înţelegi acest adevăr”.

Simţind ironia lui Constantin, Marinetti îşi puse monoclul pentru a-l putea observa mai bine:

„Deci te ascunzi după bunica dumitale”, îl luă el în zeflemea. „Înţelepciunea bunicii! Ce fel de înţelepciune poate fi şi asta? Acum, o să ne lăsăm conduşi de ramoliţii

care fac pe înţelepţii, întorcându-se în trecut; care nu cântăresc niciodată prezentul. În felul acesta ne fură viitorul, dreptul nostru prin naştere. Noi, tinerii, trebuie să cărăm şi oalele de noapte ale bătrânilor, care vor să ne ţină în ignoranţă. Morţii cu morţii, vii cu vii!”

Constantin era gata de ceartă:

„Te ascunzi după cuvinte ca sepia în cerneală. Ţi-am mai auzit vocea şi înainte. E întocmai scârţâitului unei pile pe metal. Se potriveşte minunat cu latura aceea din dumneata cu care trezeşti ura în oameni. Un înfumurat ca dumneata se transformă uimitor de repede într-o clasă socială, şi în sfârşit într-o naţiune, care se va considera o rasă superioară cu dreptul de a cuceri lumea. Sub cuvintele acestea stă ascunsă otrava războiului”.

Pe Marinetti îl încântau certurile cu duşmanii săi. Deloc iritat, spuse:

„Niciodată înainte n-am mai întâlnit un asemenea măgar cu hamuri de cal, ca tine. Ceea ce pentru tine e otravă, pentru mine e o inimă înflăcărată de ură. Dacă această lume creată de părinţii noştri e cea adevărată, nu vreau să am nimic de-a face cu ea. Mai bine nebunie! mai bine război! Cel puţin din descompunerea şi moartea adusă de război vom putea crea o lume nouă, o superlume a noastră. Îmi bazez spusele despre artă, pe ştiinţă. Ideea mişcării drept factor în relaţia dintre obiect şi subiect constituie principiul de bază al unei teorii noi, aceea a relativităţii lui Einstein”.

Nouche, molipsită de elocvenţa lui Marinetti, interveni şi ea ironic: „Ar trebui să nu te cerţi cu un om atât de mare ca Marinetti. Nu-ţi scoate capul din carapace. Întoarce-te în găoacea unde ţi-e locul. Aici nu e loc pentru asceţi”.

Constantin îi răspunse repede:

„Când nu ai inimă, egoismul e întocmai ca un şarpe gata să muşte. Crede-mă, renunţarea e mai dulce decât

plăcerile lumeşti. Lotusul poate creşte şi pe ape murdare şi totuşi rămâne pur”.

Elaine îşi acoperi urechile pentru a nu auzi cearta, pe care, fără să vrea, o începuse: „Vă rog nu vă mai certaţi. Nu are rost. Te rog, Constantin, fii tu lotusul de pe un lac liniştit. Dacă n-ai fi atât de încăpăţânat ai vedea că Fillipo a vrut numai să te ajute”. Faptul că ea i-a spus lui Marinetti pe numele mic n-a făcut altceva decât să pună sare pe rănile lui.

„Niciodată n-ai avut mai puţină dreptate, decât acum. Marinetti nu poate ajuta pe nimeni. S-ar folosi de oricine pentru a deveni celebru. Nici măcar nu-l interesează futurismul. Tot ce-l interesează e Marinetti”.

Nouche se întoarse spre Elaine:

„Vezi, e incapabil de recunoştinţă. Am spus întotdeauna că ajutând un prieten, îl pierzi. Niciodată nu va recunoaşte că ai făcut atât de multe pentru el”.

Elaine, mai încurcată decât oricând, clătină doar din cap: „Constantin e prea drăguţ ca să facă asta, nu-i aşa dragul meu? Hai să sfârşim cearta noastră prostească chiar acum. Vom merge împreună la Londra cu lucrările tale”.

„Dar nu mai am nimic”, strigă Constantin, încercând zadarnic să se facă înţeles. „Tot ce am, pleacă la New York”.

„Trebuie doar să le copiezi”, spuse Elaine răbdătoare. „Nu ţi-ar lua mai mult de două săptămâni. De ce faci atâta caz din asta?”

Constantin trebui să strângă din dinţi pentru a răspunde calm, pe un ton plat, implacabil însă:

„Nu-mi copiez propriile lucrări. Pentru tine sunt, poate, simple forme geometrice. Îţi imaginezi că şi un copil le-ar putea face. Vreau să ştii că pentru mine, fiecare bucată e o vibraţie a universului. Când sunt adâncit în lucru, simt că imaginea prinde singură formă în mâinile

mele. Astfel, în timp ce lucrez, de undeva, nu ştiu cum, apare şi frumuseţea. Dar asta poate dura două săptămâni, două luni sau doi ani”.

„Vorbeşte cu îngâmfarea unui copil răsfăţat”, îşi zise în gând Elaine. Încercă să scoată încăpăţânarea din el: „Şi mai vrei să te şi cred. Chiar tu mi-ai spus că ai copiat trei lucrări pentru Salonul de toamnă”.

„Dar erau lucrări academice!” gemu el disperat, încercând să se facă înţeles. Apoi mormăi încet: „Prostia e molipsitoare”.

Elaine auzi remarca şi se roşi toată.

„Mă umileşti în faţa prietenilor mei”, îi zise ea tăios. Erau primele cuvinte spuse pe un ton de supărare pe care Constantin le auzea din gura ei.

„Cum poţi să numeşti aceste lepădături, prieteni? Sunt nedemni de tine, Elaine. Prietenii tăi îşi bat joc de tine”. Abia rosti cuvintele şi îşi dădu seama că mersese prea departe, încercă să se stăpânească şi prin concentrare extremă, să ajungă la un grad mai înalt de conştiinţă.

Se simţi din ce în ce mai detaşat. Vedea, stând ţeapăn în scaun feţele diforme ale celorlalţi ce se uitau la el cu ură.

O senzaţie de eliberare îi pătrunse trupul. Niciun gând nu-i mai tulbura pacea sufletească. Faţa crispată i se relaxă şi nu mai simţi nici ascuţişul emoţiei, nici suferinţa. Avu pentru o clipă, imaginea calmului interior despre care pomenesc asceţii. Timpul părea că se dizolvă în spaţiu. Se văzu pe sine şi pe ceilalţi ca de la o mare depărtare şi, uimitor, se văzu pătrunzând în minţile celorlalţi, citindu-le gândurile. Elaine nu-l mai privea cu dragoste: Constantin, al ei, devenise un om oarecare; un străin ce o umilea şi o înfuria. Cum putea bărbatul iubit să-i respingă dorinţele? îl privea, în schimb, pe Marinetti cu alţi ochi; vedea în el pe viitorul iubit, cu care îşi fixa de pe-acum un rendez-vous.

Elaine, gândi Constantin, nu mai era frumuseţea mândră, numai foc şi pasiune: devenise o femeie obişnuită, fără o viaţă sufletească înaltă, ce punea pe acelaşi plan meditaţiile lui cu ale călugăriţelor de la mănăstirea în care învăţase şi care-şi petreceau prea multe ore, cu capetele plecate şi feţele palide, în post şi rugăciune. Îşi întoarse privirea de la ea, scârbit.

Totul se întâmplase foarte repede, şi îşi dădu seama că reuşise să se concentreze şi să-şi stăpânească firea. Tensiunea şi amărăciunea dispărură într-o clipă. Trăise oare cu adevărat această situaţie? Nu-i venea să creadă. Elaine, în picioare, spunea: „Eşti nebun. Mâine vei gândi altfel!”

Întorcându-se spre Marinetti adăugă: „Ai grijă de chelner. Te aşteptăm la colţ”. Apoi, către Nouche, cu capul sus: „Hai să căutăm un taxi”.

După ce plecară, Mihai îl privi pe Constantin şi zise: „Dacă n-ai avea o limbă atât de ascuţită, nimeni n-ar fi plecat insultat”.

„Am fost chiar atât de tăios?”

„Nu ţi-ai dat seama ce faci? Ce-a fost cu tine? De data aceasta ai pierdut-o pe Elaine”. Mihai considera ieşirea prietenului său ca lipsită de sens. Începuse şi el să-şi dea seama de ceea ce făcuse. Prin câteva cuvinte îşi distrusese întreaga fericire alături de Elaine. Mihai reveni: „Va trebui s-o cauţi şi să-ţi ceri scuze”. O mare tristeţe înceţoşă ochii lui Constantin: „Nu mă va ierta niciodată. Am atins-o în cel mai slab punct, i-am rănit vanitatea”. Oftă adânc şi adăugă: „Sculptura mă va elibera!”

Capitolul XXXI VRĂJITOAREA

Constantin se întoarse la atelier pentru a se dedica trup şi suflet artei sale. Voia să-şi pună simţurile sub un control strict. Va dormi şi mânca puţin şi va transforma *Rama-chanda*, poftele trupeşti în *dharma-chanda*, setea de adevăr şi cunoaştere. Urmărea să se elibereze total de

tirania poftelor, a supărărilor şi fericirii, a oamenilor, lucrurilor şi locurilor. Îşi va stăpâni gândurile. Sfera e întruchiparea perfecţiunii; o columnă înaltă, dreaptă, te face să-ţi ridici privirea spre înălţimi. Pentru a da formă acestor idei trebuia să se purifice, să se elibereze. La lumină sau în întuneric, la căldură sau în frig, piatra rămâne tot piatră. Oamenii, însă, sunt subjugaţi de pasiuni, sunt supuşi schimbării. Dar piatra rămâne senină. Din piatră va crea imagini divine. Munca şi viaţa vor însemna pentru el acelaşi lucru, se vor contopi. Va trebui să-şi găsească timp să descopere miracolele trupului şi să-şi controleze gândurile; era convins că asceţii din Orient erau în stare să săvârşească minuni. Ei pot să se concentreze atât de puternic încât să-şi imagineze că inhalează parfumuri minunate, îşi amintesc melodii încântătoare, gustă arome delicioase, elimină foamea şi setea; nu simt nici frigul, nici căldura; plutesc în aer sau comunică cu alte fiinţe din univers. La o asemenea putere se putea aştepta, dacă urma îndemnurile lor. Ceea ce îl atrăgea mai mult era promisiunea pe care a găsit-o scrisă în cărţile tibetane, care spun că atunci când meditezi asupra formei ca fiind aparentă şi totuşi inexistentă în realitate, aceasta va veni la tine. Dacă se va strădui, va deveni artist mare. Deşi era doar la început, simţea, adânc în suflet, că a produs lucrări uimitoare. Erau atât de simple şi atât de lipsite de elemente parazitare încât cei mai mulţi iubitori de artă nu le descopereau de la început frumuseţea. Şi totuşi, unii le apreciau sincer. După ce reuşeau să înţeleagă formele, să fie atraşi de ele, acestea li se fixau în memorie. Dar când Constantin vru să înceapă să lucreze, îşi dădu seama că îi lipsea inspiraţia, că nu se mai putea concentra. Ştia de ce îşi pierduse controlul: gândurile continuau să-l stingherească, se întorceau mereu la Elaine. Pentru mintea sa tulburată, gândul la clipele minunate petrecute cu Elaine era o adevărată binefacere,

o mângâiere.

O dorea atât de mult încât nu mai reuşea să adoarmă. Îmbrăţişându-i umbra – spera să o simtă – găsea doar scândura de la patul său de lemn. Viaţa împreună cu ea fusese o fericire. Atunci, ce nebunie l-a determinat să-şi ucidă dragostea? începu să se urască: o aruncase nepăsător, în braţele lui Marinetti. Nu-şi arătase oare Marinetti deschis ura împotriva femeii? Pentru el femeile erau simple obiecte, bune spre a fi folosite de bărbatul arogant în clipele sale de răgaz. Imaginaţia îi hrănea supărarea şi ura lui spori. Dorinţa de a-l ucide pe Marinetti era încă atât de puternică, încât, uneori, noaptea, se pomenea strângând cu furie pătura. Îşi dădu seama că are nevoie de ajutor, dar cine să i-l dea? Cine l-ar înţelege? El era vinovat. Furia lui se îndreptă apoi spre cărţile care îl împinseseră spre această faptă. Dorise să întoarcă spatele lumii, să renunţe la pasiune şi diavol şi reuşise doar să-şi îmbolnăvească mintea. Se gândii că avea o singură portiţă de ieşire din această ură drăcească. Cărţile sale l-au adus în această situaţie, tot ele vor trebui să fie acelea care să-l ajute să iasă. Continuă, aşadar, să citească cu speranţa că va reuşi să-şi înfrângă pasiunea şi vindecarea rănilor îi va linişti gândurile. Ele fură însă curmate de valuri de ură. Ieşi să se plimbe pe bulevard. Privind la lumea calmă din jurul său simţea că se linişteşte. Apa canalelor bolborosea zgomotos, asemenea unei cascade. Umbrelele cafenelelor presărau strada cu pete colorate. *Coupole*, *Dôme* şi *Rotonde* – cele trei cafenele, mari de pe Bulevardul Montparnasse erau ca întotdeauna înţesate de lume. Bârfa, vorbele curgeau la nesfârşit, acompaniate de zgomotul farfuriilor şi lingurilor, de clinchetul paharelor şi strigătele adresate chelnerilor.

Într-o zi, îl întâlni pe Modigliani. Modi purta acelaşi costum de catifea maro, o cravată colorată şi o pălărie mare, neagră. Cu trecerea timpului era tot mai palid şi mai

rău îmbrăcat. Ajunsese să-şi vândă schiţele pentru un pahar de băutură. De cele mai multe ori, când era însoţit de prieteni, Constantin îl evita. Mereu beat, Modi devenise foarte zgomotos şi insolent. De data aceasta însă îl invită pe italian la un pahar de vorbă. După ce făcu comanda, Modi îi spuse:

„De ce nu te văd mai des? Dracu' s-o ia de lume! Trăim ca nişte sălbatici în bârlogul nostru şi ieşim rar să ne întâlnim prietenii. Am auzit că sculpturile tale au succes grozav în America, la expoziţia de la Arsenal. Nimeni, în schimb, n-a venit să vadă lucrările mele. Ce-i greşit în ele? Nimeni nu vrea să le cumpere sau să le expună. Sunt atât de grăitoare; dar nimeni nu e destul de inteligent pentru a le înţelege şi aprecia. Da, le cumpără totuşi, oferind în schimb preţul unui pahar de băutură, zvârlind din milă câţiva bănuţi în pălăria unui cerşetor".

„Nu eşti singurul artist care consideră civilizaţia un mister", îi răspunse Constantin. „Artistul nu are un loc sigur în societate; neavând un patron este pierdut. Lumea modernă ne pune la grea încercare. Nu numai că trebuie să exprimăm ceva, dar mai trebuie să şi găsim în noi ceva demn de exprimat".

Modi sorbi, dintr-o singură înghiţitură, băutura şi, repede, ceru alta:

„Şi ce ne rămâne oare în afară de dragoste!? Ah, femeile! Le ador şi le urăsc. Noaptea sunt un vis, dimineaţa un coşmar.

Constantin fu de acord că orgiile sunt urmate de dezamăgire. Cum îi era foame, îl invită pe Modi să împartă cu el nişte pâine şi brânză.

„Cel mai important lucru", continuă Constantin, în timp ce întindea brânză Brie pe pâinea albă, este să înveţi cum să-ţi stăpâneşti gândurile. Dacă ne-am putea relaxa şi menţine totodată mintea într-o stare de receptivitate, atunci toate problemele noastre s-ar rezolva de la sine.

Necazul nostru, Modi, este că trebuie să ne luptăm cu pasiunile cărnii. Avem foarte puţin timp să descoperim *eul* ce zace în noi.

Modi îl dezaprobă:

„Încă tot mai cauţi Nirvāṇa? De când Dumnezeu a făcut şi raiul şi pământul, fii sigur că şi acolo, în rai, vei găsi răul existent aici. Avem doar o singură cale de-a pune capăt necazurilor: să ne distrugem duşmanii. Suntem nişte imbecili, îi permitem celui mai puternic şi mai şiret să ne înfrângă. Ei iau toţi banii şi femeile cele mai frumoase. Victoriile nu se obţin fără luptă; trebuie să curgă sânge. Scopul scuză mijloacele. Avem nevoie de bani şi pentru a pune mâna pe ei trebuie să ucidem”.

Modi vorbea încet, conspirativ, de parcă s-ar fi pregătit să întindă o cursă. Constantin păli şi începu să se joace nervos cu firimituri de pâine.

„Singurul om, pe care am vrut vreodată să-l omor e Fillipo Tommaso Marinetti”.

„Bine”, se bucură Modi, deja beat, „să-l ucidem împreună. Am auzit că vorbeşte doar de război, oriunde ar merge, îmi pun capul că e amestecat în omorul arhiducelui. Asta ar putea duce la război. Dacă citeşti ziarele, poţi crede că războiul a şi fost declarat”.

Constantin fu de acord.

„Indivizi ca Marinetti caută războiul. Liniştea, armonia este înlocuită pretutindeni de rigiditate şi aroganţă. Oamenii cuprinşi de dorinţa de putere o preferă linişte! sufleteşti. Trebuie să ne întoarcem la simplitatea pierdută. Trebuie să ne întoarcem la timpurile când trupul, sufletul şi raţiunea lucrau în perfectă armonie”.

Modi încercă să oprească aceste gânduri pe care nu le mai putea suporta:

„Iarăşi începi cu teoriile tale despre uciderea dorinţei. Tu ştii ce înseamnă raiul pentru mine? Această cafenea! Această minunată cafenea de pe trotuar – o oază

în deşertul de asfalt. Aici găsesc suflete libere. În fiecare noapte se întâmplă ceva nou. Astăzi ai venit tu”.

Constantin abia îl asculta, încercând să-şi facă ordine în mintea deja înceţoşată de băutură. Modi privea insistent la miezul de pâine, căruia Constantin, inconştient, îi dăduse o formă. Era o figură grotescă, aproape fantastică:

„Lasă-mă s-o văd”, strigă el. O luă din mâinile lui Constantin.

„E fantastică, drăcească! Ce formă minunată, câtă expresivitate. Ce-ai vrut să faci?”

Uimit, Constantin o examină mai atent. Putea fi forma unei femei, se gândi el, a lui Elaine, a unei vrăjitoare.

„Da”, zise el cu voce tare.

„E o vrăjitoare. Am modelat-o fără să mă gândesc. *Satori* – revelaţia. M-ai auzit vorbind despre asta de nenumărate ori. E acea stare *Muga*, când non-fiinţa scrie comanda. Protectorul meu mi-a arătat adevărata imagine a lui Elaine: o vrăjitoare. M-a făcut să înţeleg că sculptura mă va elibera”. La acest gând, se simţi atât de vesel, atât de eliberat de griji, încât izbucni în râs.

În acea noapte, îl duse pe Modi prin toate cafenelele. Nu-l reţinea atât dorinţa de-a bea, cât necesitatea de a-i povesti lui Modi despre lumea dinafara simţurilor; cum protectorul său îl dăduse soluţia pentru frământările lui. Dacă va reuşi să păstreze imaginea vrăjitoarei, atunci tot ce era frumos în Elaine va deveni urât. Putea astfel să taie nodul pasiunii pentru ea.

Dimineaţa următoare, copie figurina în lemn. Apoi un gând drăcesc îi trecu prin minte. Avea să-i dăruiască lucrarea, ca răsplată pentru toţi banii primiţi de la ea. Simţea, cu toate acestea, o dorinţă copleşitoare să fie aproape de Elaine, să o vadă, să o atingă. Vrăjitoarea îi bântuia atelierul; părea că-i alimentează pasiunea cu flăcări. Trecând peste orice urmă de mândrie, înveli

statueta şi o porni spre vila lui Elaine, sperând şi neîndrăznind să spere, că o va vedea.

Jacques, unul dintre servitori, deschise uşa; când îl recunoscu pe Constantin, păru foarte încurcat. În cele din urmă îi spuse adevărul: Elaine plecase în Anglia cu Marinetti.

Şocul a fost atât de puternic încât se întoarse la atelier bolnav. Ura şi răutatea pătrunseră din nou în sufletul lui; se gândea să meargă în Anglia, să-l ucidă pe omul care-i răpise dragostea. Cât de nefolositoare păreau lecţiile de anihilare a eului în flăcările veşnice ale durerii…

Îşi biciui eul cu furie, dar cu cât se chinuia mai mult, cu atât neputinţa lui devenea mai mare. Nici sculptura, nici învăţătura despre meditaţia yoga nu-l puteau elibera de pasiunea şi durerea ce puseseră stăpânire pe sufletul său.

Capitolul XXXII OMUL

Ameninţarea continuă a războiului făcu şi mai odioasă amintirea lui Marinetti. O lume întreagă părea că-i acceptase ideile. „Ca şi cum războiul ar putea purifica”, îşi amintea Constantin tulburat, cuvintele acestuia.

Înlănţuirea rapidă a evenimentelor nu-i mai permitea nici lui să se mai gândească la durerea ce-o purta în suflet. Viitorul vieţii, sale nu-i mai aparţinea. Autoritatea statului devenise supremă. Numai după câteva luni află că fusese scutit de mobilizare. Artiştii, care veniseră din întreaga Europă se treziră izolaţi în Montparnasse, feriţi de război. Viaţa lor se schimbase numai prin faptul că aveau să stea la cozi pentru cumpărături.

Treptat însă, începură să simtă şi celelalte privaţiuni. *La belle époque* de dinaintea războiului apusese probabil pentru totdeauna. *L’ère mécanique* îi luase locul. Niciodată mai înainte nu se văzuseră atâtea maşini huruind pe străzi. Era prea multă gălăgie acum, prea multe trăsuri, prea mulţi trecători, în ciuda faptului că tineretul plecase din

oraş îmbrăcat în uniformă. Cafenelele de pe trotuare erau şi mai aglomerate şi se vorbea neîntrerupt despre sorţii războiului. Pentru Constantin cât şi pentru ceilalţi artişti o lume întreagă dispăruse. Nu mai ştiau cum să se descurce în această lume lipsită de orice perspectivă.

Apollinaire era în tranşee, nimeni nu putea să-i ia locul de mentor şi conducător al avangardei. Când, în sfârşit, veni în permisie, strălucind în uniforma sa de soldat, artiştii se îngrămădiră în jurul său, sorbindu-i cuvintele. De data aceasta însă râsul lui avea o nuanţă de amărăciune.

„N-am prins niciodată rădăcini”, îl auzi Constantin spunând. „Nu mi-a plăcut niciodată să trăiesc după un anumit tipic. Şi iată ce am devenit! Simplu soldat, pus în faţa unor tipare pe care trebuie să le respect. Înveţi să uiţi că ai avut vreodată o viaţă personală. Trebuie să respecţi ordinele ofiţerului superior. În cele din urmă devii un automat, subjugat de rutină, fără să protestezi, să opui vreo rezistenţă. Personalitatea dispare, e înlocuită de anonimat. A început era omului anonim”. Ca de obicei, cuvintele lui Apollinaire generară discuţii contradictorii.

„Când am examinat arta cubistă pentru întâia oară”, spuse Apollinaire, „mi-am dat seama că reprezenta felul dezordonat în care funcţionează mintea omenească. Pentru a etala acest discurs interior, fragmentat, a fost nevoie de arta primitivă. Acum vedem că nu am mers destul de departe. Trebuie să mai facem un pas, să luăm măsuri radicale”.

Tăcerea ce urmă fu curmată doar de Constantin:

„A merge mai departe”, protestă el, „înseamnă a atinge nebunia”.

„Nebunia! Asta e! Ai dreptate!” răspunse serios Apollinaire. Tranşeele lungi de sute de kilometri, ce se-ntind în întreaga Europă, numai cu scopul de a ucide cât mai mulţi dintr-o parte şi alta sunt într-adevăr curată

nebunie. Aceasta e logica nebuniei. De acum înainte logica trebuie să se supună acelei logici care îngăduie ideilor contradictorii să existe împreună. Marchizul de Sade şi Lautréamont au avut mai multă dreptate decât au crezut ei înşişi. Lumea îi credea paranoici, dar acum am căzut cu toţii în aceeaşi cursă. Artistul trebuie să ajungă prin nebunie la un nou realism care să implice ceea ce este straniu şi contradictoriu: la suprarealism".

În ultima noapte de permisie Apollinaire fu prost dispus. Peste o zi avea să fie din nou în tranşee, cu noroiul până la genunchi.

„A nega totul din mine înseamnă să aleg moartea", spuse el. Avea presimţirea că va muri în momentul culminant al puterii sale creatoare.

Constantin se simţi ruşinat că se gândea numai la necazurile sale, în timp ce pe front erau secerate milioane de vieţi. Dar nu putea să nu mediteze la dualitatea vieţii: la nevoia de a elimina *eul* şi aceea de a asculta bătând inima naturii. În sufletul său se dezlănţuise un şi mai cumplit război. Pasiunea se războia cu raţiunea. Dorinţa de a transpune această luptă în sculptură îl obsedă luni în şir. Dualitatea vieţii putea fi văzută pretutindeni: dragoste şi ură, bucurie şi supărare, bărbat, femeie, bine şi rău, lumină şi întuneric. Toate strângeau omenirea în ghearele lor. De câte ori simţea că se pierde în visare, cioplea ceva în lemn. De data aceasta descoperi că sculptase o creatură ciudată, cu cioc cu găuri rotunde şi ovale. În timp ce o întorcea pe toate părţile observă umbrele pe care le proiectau găurile. Era himera vieţii: lumina şi umbra, binele şi răul, contopindu-se. Nu exista oare o graniţă între trup şi suflet? Omul e conştient de existenţa binelui şi totuşi eul îl împinge să înfăptuiască relele întunericului. Oare lumina trebuie să poarte cu ea întotdeauna umbre?

Atras de această idee se apucă se cioplească un trunchi imens. Va mări himera, va face cu mai multă

atenţie forma găurilor ovale şi rotunde. Peste câteva luni, când termină lucrarea, găurile nu-i mai dădeau o formă grotescă ci, în funcţie de lumină, realizau un joc fantastic de umbre şi lumini. „Himera” devenise imaginea omului, trăind în timp, încercând în zadar să găsească lumina eternă, fără umbre. Repetă lucrarea până când aceasta ajunse să transmită exact mesajul dorit de el.

Constantin era conştient că atât succesul cât şi banii vor veni cu greu. De aceea se hotărî să lucreze cu răbdare, continuu, asemenea ţăranilor care se luptă pentru a smulge naturii o bucată mică de pământ. Adevăratul succes nu vine de la o expoziţie organizată de nişte snobi aristocraţi, ci de la oameni obişnuiţi, care fac dintr-o operă de artă o parte a fiinţei lor, îşi spunea el. Mai credea că artiştii vorbesc prea mult, de parcă ar fi nişte mesageri ai domnului, având misiunea să dezvăluie taine. La urma urmelor nu teoriile rămân, ci opera. Constantin era şi el foarte sensibil la critică. Dacă arta lui plăcea, accepta laudele din toată inima, şi întreaga sa figură se deschidea ca o floare, la soare. În schimb se întrista de-a binelea când se întâmpla contrariul. Se hotărî să mediteze mai mult asupra formei ce avea să o creeze, aşteptând revelaţia prin intuiţie. Nu se va mai grăbi niciodată. Ceea ce e viu moare şi putrezeşte, numai opera de artă rămâne eternă. Cei ale căror creaţii au supravieţuit, îşi spunea el, trebuie să fi gândit, distrus şi refăcut lucrări nenumărate. În timpul războiului, Constantin se luptă să stăpânească arta abstractă, care să poarte în ea diferitele faţete ale fiinţei sale. Ceea ce căuta era o formă încărcată de tensiune, greu de uitat.

Dacă făcea un grup de pinguini, urmărea să proiecteze starea acestora, în puritatea lor originală. În nemişcarea lor, pinguinii sunt asemenea conştiinţei, lăsând universul să se mişte în jurul lor. Când îl sculptă pe Adam crea o formă zdrobită de greutatea materiei, pradă bolii,

zbuciumului şi morţii.

Fiul risipitor îşi înclină capul mândru spre pământ ca şi cum şi-ar recunoaşte dintr-odată neputinţa, ca şi cum ar accepta acel „nu aşa cum vreau eu, ci cum doreşti tu”. *F. – va* totuşi nu trădează zbuciumul generat de păcatele ce-l împovărează pe Adam. Într-un alt exemplar Eva se odihneşte pe capul lui Adam. Încetul cu încetul, Constantin începu să-şi împlinească visul. Simţea că va ajunge deschizător de drumuri, că va inaugura o eră nouă în sculptură. Era hotărât să împingă abstractul până la limita când forma geometrica va prinde viaţă. Încerca să pătrundă suprafaţa şi să surprindă esenţa – ca şi cum ar fi vrut să proclame identitatea omului cu Universul, cu Natura, „raiul şi iadul” acestuia. Dorea ca sculpturile sale să fie înţelese dintr-o privire. Sculptura şi înţelepciunea îi redară liniştea pierdută. Dorea ca mintea şi spiritul să poată ajunge la detaşare totală. Spera tot timpul că se va putea elibera de sine însuşi. Într-o zi, pe când stătea la coadă la o măcelărie, îşi scoase pălăria şi începu să cânte de bucurie că era în viaţă, şi pentru a-i înveseli pe ceilalţi, care, trişti sau plictisiţi, alcătuiau coada imensă ce se întindea în jurul clădirii. Spre marea lui surprindere, câţiva îi aruncară nişte bănuţi. Prietenii se prăpădiră de râs, dar Constantin culese monedele şi le băgă în buzunar pentru a nu reduce din şansele vreunui alt cântăreţ care ar fi avut într-adevăr nevoie de bani.

Din ce în ce mai uimit, îşi dădu seama că putea acum să-şi câştige existenţa singur. Atât lucrările de la expoziţia de la Arsenal, din New York, cât şi cele de la expoziţia din Londra fuseseră vândute. Peste 129.000 de oameni le văzuseră, chiar dacă pe unii i-au amuzat numai. Însuşi John Quinn cumpărase lucrări în valoare de 6.000 de dolari cu care organiză o galerie de sculptură la New York. Trecând prin Paris, într-o misiune de război, Quinn l-a vizitat şi pe Brâncuşi. I-a mărturisit că a început să

înţeleagă şi să-i placă sculptura sa. „Cu cât vezi mai multă, cu atât îţi place mai mult”.

Apoi, îi cumpără toate lucrările noi pe care le avea în atelier şi îl obligă să-i promită că va fi primul care să aleagă din ce va lucra în viitor.

A doua zi, Constantin sărbători evenimentul şi pregăti o cină cu pui fripţi la cuptor, cu vinuri româneşti; îi invită pe Modi şi pe ceilalţi prieteni. A fost o seară de basm, şi vinul a curs din belşug.

Acum că avea bani, Constantin lucra într-un atelier mai mare în Impasse Ronsin, unde se obişnui să-şi invite prietenii mult mai des ca până atunci.

Dar când artileria grea de tip Bertha începu să bombardeze Parisul, Constantin se hotărî să părăsească oraşul, să-şi petreacă vara într-o casă izolată, undeva în pădure. Vecinii, aşezaţi la mare depărtare unii de ceilalţi, erau oameni săraci, umili şi modeşti. Rămase mai toată vara singur, având ca tovarăş un câine eschimos, mare şi alb. În pădure se simţea foarte liniştit şi îşi stăpânea mai uşor gândurile.

„Nu mai aparţin acestei lumi”, gândea el. „Nu mai sunt legat de nimeni. Sunt departe, chiar şi de mine însumi. Mă găsesc printre lucruri esenţiale. Acum, pot privi la ceea ce este trecător în lumina şi cu măsura eternului”. Se întreba cum va putea realiza, în sculptură, aspiraţia omului spre eliberare spirituală. Nu putea să se repete sculptând din nou figura îngenuncheată. Nu voia să-l imite pe Rodin. Ce simbol abstract putea să înlocuiască mâinile rugătoare, îngenuncherea şi faţa luminoasă? Căutarea îl chinui timp îndelungat.

Dar avea timp destul. Nu era nerăbdător, nu se mai grăbea. Colabora cu timpul. Învăţă să asculte Natura cu o nesfârşită răbdare. Fiecare material – lemn, piatră ori metal – avea un mesaj diferit pentru el. Un obiect minunat, lucrat în lemn nu este la fel de frumos în piatră. Natura îi

va dezvălui secretul.

Constantin îşi petrecu iarna în pădure, ca un urs. Vecinii treceau pe drumul plin de noroi, mai jos de casa sa, pentru a-l vedea pe acest om ciudat cu barbă neagră şi haine albe ciobăneşti, cu Polaire, câinele alb şi mare, în braţe. Puteau fi văzuţi stând sub câte un copac, într-o visare somnolentă. Dar cum nu-l văzură făcând nimic deosebit, îşi pierdură interesul şi treptat nu se mai opriră.

Exerciţiile de meditaţie pe care le făcea lăsau loc numai gândurilor frumoase. Fiecare gând, îşi spunea el, e o lovitură de daltă în masa de marmură a vieţii noastre.

Uneori se căţăra în vreun copac pentru a se uita la pădurea de sub el, pentru a contempla măreţia Naturii. În cerul senin vedea Puritatea, în stele Frumuseţea şi Inteligenţa. În flori vedea Gingăşia, iar în numeroasele zgomote din pădure auzea Vocea ei vibrantă. În acest fel se obişnui să vadă Natura în toate cele şi, încetul cu încetul, se simţi contopindu-se cu ea.

Se născuse în mijlocul ’naturii şi era fericit în sânul ei. Considera înălţarea organică a copacului spre lumină, identică aspiraţiei spirituale a omului. Întins pe spate, uitându-se la copacii înalţi, se gândea că aceştia nu aveau nevoie de capăt, ca piramidele făcute de om, ce se sfârşesc într-un punct. Trunchiul unui copac poate fi infinit. „O formă adevărată ar trebui să sugereze infinitul”, murmură el. „Suprafeţele ar trebui să pară că există pentru totdeauna, că duc o existenţă perfectă şi complexă”. „Copacii ce cresc din pământ se luptă cu legea gravitaţiei. Seminţele lor sunt linii de forţă. Există două feluri de artă”, îşi continua el gândurile, „geometrică şi vitală. Dar acestea se deosebesc radical una de cealaltă, deoarece pornesc din atitudini diferite faţă de lume. Omul de ştiinţă este preocupat doar de legile matematice. Ascetul se foloseşte de geometrie pentru a descoperi spiritul ce sălăşluieşte în toată natura. Astfel, materia însăşi devine

spirit”.

Atunci îi veni ideea să transforme un copac într-o coloană nesfârşită. O coloană înaltă ar putea reprezenta aspiraţia omului spre infinit. Lemnul are calitatea creşterii şi-a mişcării ca şi copacul din care provine. Dar monumentul, îşi spunea el, nu avea să fie o coloană rotundă şi netedă; aşa n-ar fi altceva decât un stâlp, care nu poate evidenţia zbuciumul. O coloană cu feţe pătrate, ca faimosul monument al lui Washington, ar fi prea monotonă. Coloana va trebui făcută din segmente care să se opună, să se întâlnească, să se încalece într-o relaţie spaţială având centrul de gravitaţie chiar în mijlocul bazei. Coloana fără sfârşit trebuia de fapt să fie asemănătoare cu coloana vertebrală a omului. Ideea îl atrăgea. Vedea în ea simbolul aspiraţiei către o lume modernă, fără conflicte. Va fi simbolul unităţii şi bunătăţii. Coloana putea fi o» cară spre rai. Interveni însă o problemă de matematică, de inginerie. Cât de înaltă putea fi o astfel de coloană fără să se răstoarne? Cât de adânc trebuia înfiptă în pământ? îşi aminti de formulele matematic* care au dictat forma tuturor statuilor lui Buddha; fiecare alcătuită din aceeaşi succesiune de triunghiuri şi dreptunghiuri. Dacă coloana s-ar compune din segmente poliedrice, acestea ar sta în echilibru şi s-ar sprijini unele pe celelalte. Măsurători exacte, era convins, Tor face posibil ca o astfel de coloană să se sprijine pe o bază mică. Era atât de încântat de idee, încât aranja să i se taie un copac, să-l aşeze pe suporturi de înălţimi diferite. Astfel, copacul va forma un plan înclinat şi va putea

17 – Sfântul din Montpam.

lucra cu ajutorul unei scări. Doborî copacul, şi-l aşează pe suporturile de lemn. După ce tăie cu fierăstrăul crengile şi îndepărtă scoarţa, începu să lucreze la segmentele poliedrice cu îndemânarea unui tâmplar. Lucră fără întrerupere şi termină în trei zile. Suprafaţa lemnului era

imaculată – forma, textura şi echilibrul le realizase cu măiestrie desăvârşită. Îndoirinţa de-a vedea dacă coloana va sta pe baza ei mică, încercă să o ridice singur. Îşi pierdu echilibrul şi se rostogoli de pe unul din suporturile înalte. Când încercă să se ridice îşi dădu seama că-şi rupsese piciorul. În ciuda durerii cumplite, îşi îndreptă piciorul rupt, cum putu mai bine. Dar deodată se întrista, îngrozit la gândul că era singur cuc. Vecinii cei mai apropiaţi nu-i vor putea auzi strigătele de ajutor. Se izolase şi nu se aştepta la niciun vizitator. Rămase aşa ore în şir, ca un animal prins într-o capcană, negăsind nicio soluţie. După un timp, se sperie la gândul de-a nu fi găsit zile întregi. Da, putea chiar să moară înainte de-a fi găsit. Câinele stătea lângă el, lingându-i mâna şi chelălăind, dându-şi parcă seama că stăpânul său avea nevoie de afecţiune.

Trecură ore şi către asfinţit broaştele începură să orăcăie. Acum când se găsea în faţa morţii, gândul lui Constantin zbură la tranşeele îndepărtate din Nord, unde zilnic mii de oameni erau răniţi sau omorâţi. Moartea deveni pentru el dintr-odată tot atât de reală ca şi asfinţitul. Începu să se gândească la neputinţa şi la nimicnicia lui. Durerea din picior spori. Adevăratul creştin se contopeşte cu suferinţa divină şi astfel depăşeşte durerea. Pentru budişti durerea nu există; este o iluzie. Era confruntat acum cu adevărul fundamental al acestei concepţii. Poate omul să se odihnească liniştit şi fericit în sânul naturii? Este el frate cu broasca? îşi imagină broaştele ca pe nişte creaturi muritoare şi plăpânde în circuitul naturii care orăcăiau pentru a da expresie neajutorării lor. Îşi aminti de orăcăitul aproape uman al unei broaşte ce era înghiţită de un şarpe. Începu să le imite. După părerea lui, nu avea ceva mai bun de făcut decât să orăcăie şi el.

Continuă, aşadar, să orăcăie cât de tare putu, sperând să atragă atenţia, şi, în acelaşi timp, să intre într-o

legătură intimă cu natura însăşi. Avea lacrimi de disperare în ochi. Treptat, însă, se simţi uşurat şi liniştit. Simţi o forţă mai adâncă, pătrunzând în el, ca şi cum nu ar mai fi fost sclav al timpului; de parcă ar fi devenit de acum o parte a forţei universale ce conţine şi eternitatea. Avu impresia că nu-i mai funcţionează mintea. Conştient de starea în care se afla, era în acelaşi timp departe, privindu-se detaşat, cu curiozitate şi fără pic de teamă. Orăcăitul său continuă automat, hipnotizant, ore întregi. Către miezul nopţii acest sunet ciudat atrase atenţia unui fermier care ducea nişte vaci rătăcite înapoi la păşune. Dându-şi seama de situaţie, fermierul se grăbi să aducă ajutoare, un cal şi o căruţă.

Capitolul XXXIII ATELIER PRINCIAR

Lunga convalescenţă se dovedi şi o perioadă de reevaluare ce sădi în el o nouă dispoziţie. Finalitatea tuturor străduinţelor trebuie să fie apropierea de Absolut, pas cu pas. În noua sa situaţie, Constantin îşi dădu seama că a ajuns să se cunoască mai bine şi să mai dezlege câteva noduri ale existenţei sale. Se hotărâse să trăiască în Etern, fără să-i pese de trecui şi de viitor. Era minunat să fii în viaţă şi să fii conştient de curgerea eternă a lucrurilor. Învăţase că „omul inteligent nu năzuieşte, iar cel ignorant se închide în sine”. Era unul din adevărurile ce-i fuseseră dezvăluite de înţelepţii Mahatma, făcătorii de minuni din India. Totul depindea însă de punctul de vedere. Lumea nu există cu adevărat; deci, de ce să-ţi faci gânduri? Peştele înoată în apă, dar nu este conştient de existenţa lui. Pasărea zboară în vânt, dar nu ştie ce-i vântul. Păţise şi el ca ţăranul din proverbul chinezesc, care caută boul pe care călăreşte. Pentru a găsi libertatea trebuie să crezi cu tărie că eşti într-adevăr liber. Să fii indiferent faţă de reuşită sau insucces, dar să trăieşti cu pasiune Aceasta era marea lui descoperire: se poate renunţa la poftele trupeşti fără să te simţi deprimat.

Spiritul suprem înseamnă fericire; în resi totul e durere. Dar el nu atinsese încă această stare fără durere. Raul *Karma* trebuie extirpat înainte ca divinul *Salvator* să-i descopere prezenţa în suflet. Faptul că s-a complăcut în plăcerile vieţii de jos, l-a împiedicat să pătrundă viaţa superioară. Chinul prin care a trecut a fost. de fapt, simptomul spargerii carapacei care-i ferecase înţelegerea.

Marthe îl îngriji, până ce piciorul 1 se vindecă îi accepta bunăvoinţa. Nu-şi mai făcea probleme în legătură cu anumite obligaţii faţă de ea. Se bucura la gândul că era fericită cu un ah iubit. Se gândea şi la Elaine cu milă. Îi dorea să-şi găsească şi ea înţelepciunea şi puterea de a-şi sparge carapacea.

Mihai era corespondent de presă pe frontul din Balcani. Scrisorile lui conţineau descrieri ale dezolării şi furiei. Ciobanii ţineau acum puşti în mână, în locul fluierelor. Casele fuseseră dărâmate de obuze. Populaţia trăia în bărăci de lemn, dărăpănate şi murdare. Nu exista nici măcar var să mai reîmprospăteze lemnul mucegăit, într-una din scrisori teria cu vehemenţă:

„Ce cal preferi? Mârţoaga bătrână, care se târăşte cu capul plecat, sau pe acela ce-şi ţine capul sus. Boul, biet animal de povară, îşi ridică şi el capul când scapă de jug. Se spune că sabia nu taie capul ce se pleacă, ceea ce înseamnă, de fapt, să ţii capul plecat întocmai ca şi boul în jug. Cu alte cuvinte, oamenii să-şi continue existenţa ca nişte animale de povară. Dumnezeu l-a făcut pe om după chipul şi asemănarea lui. Omul merge în picioare. Îşi ţine capul drept, ca să poată privi în su» spre lumină. Se spune că furtuna smulge stejarul din rădăcină, dar trece peste salcia ce se pleacă. Dar vei afla că ţăranii sunt sălcii care-şi ridică şi ei capetele după ce furtuna a trecut. Poate că au avut capete grele, dar au avut şi timp să se gândească la lozincile şirete şi false, la frazele încâlcite şi ipocrite ale autorităţilor, care încearcă să le distrugă viaţa. Dar

adevărul e lumină şi lumina adevăr. Ei nu vor putea fi veşnic înşelaţi. Bunul lor simţ îi va îndemna să vadă dincolo de frazele sforăitoare şi vor afla cu siguranţă cine sunt cei ce încearcă să le tulbure minţile”.

Cuvintele acestea îl impresionară puternic pe Constantin. Se gândi la datoria artistului într-o lume a întunericului. El e dator să-i facă pe semenii săi să vadă mai clar, să simtă mai intens. Căutând adevărul trebuie să-i ajute şi pe alţii să-l găsească. Cine nu are încredere în puterea adevărului, acela va ajunge la violenţă.

Când putu din nou să lucreze. Constantin refăcu de mai multe ori *Coloana infinitului*, încercând să lege exactitatea matematică de imaginaţia creatoare, pentru a realiza, astfel, ceva cosmic. Poliedrii coloanei se repetau întocmai ritmurilor Universului. El observase acelaşi ritm, în formă de spirală, la o floarea-soarelui. Seminţele erau îngrămădite dezordonat la centru, dar, apoi îşi găseau un ritm propriu. Când „Copacul vieţii” fu terminat şi îşi făcu loc în grădina lui Edward Steichen din Paris, ritmul şi aspiraţiile sale intrară în inimile privitorilor.

Apollinaire, rănit, veni să-l vadă pe Constantin. Fusese lovit la cap de un şrapnel cu un an înainte. De atunci suferise două operaţii. Capul său bandajat ajunsese o privelişte familiară prin cafenele. Constantin îl considera pe Apollinaire mai mare şi mai curajos decât el; se înrolase voluntar, căutând aventura, dar exprimându-şi şi dragostea pentru patria adoptivă. A existat oare vreun motiv mai puternic, ascuns? Când Marie Laurencin l-a părăsit, Apollinaire fusese tot atât de lovit ca şi Constantin la pierderea lui Elaine. Atât el, cât şi Constantin, înţeleseră ce însemna să fii părăsit de cel drag. Dar Apollinaire acceptase falsitatea dragostei Mariei cu umilinţa unui om simplu, înţelegând că o urcase pe femeia iubită pe un piedestal prea înalt pentru ea – o creaţie a propriei sale imaginaţii. Constantin, însă, simţea că se purtase ca un

romantic ridicol. Inima şi mândria îi fuseseră jignite şi astfel stătuse departe de lume, ca un copil supărat. Confundase realitatea cu visele poetice, neînţelegând că Elaine era sclava propriilor dorinţe, întocmai unui copil răsfăţat. Ritualul purificării nu însemnase nimic pentru ea. Lipsită până şi de voinţa de a încerca, Elaine nu avea să se schimbe niciodată.

Câteva luni mai târziu, Apollinaire muri în timpul unei epidemii de gripă. Pentru Constantin moartea lui Apollinaire a fost tot atât de lipsită de sens ca şi războiul. Înmormântarea a avut loc la cimitirul Père Lachaise, în dimineaţa în care lumea Parisului, înnebunită, sărbătorea armistiţiul.

După război, John Quinn cumpără destule lucrări pentru a-i asigura o existenţă lipsită de griji. Se mută într-un atelier şi mai mare, în Rue de Vaugirard, unde avea să rămână pentru tot restul vieţii. Clădirea fusese cândva o fabrică cu trei etaje, pe care Constantin a transformat-o, înlocuind pereţii cu sticlă. Scoase tavanul unui etaj şi astfel atelierul deveni mult mai înalt. O parte a acoperişului era făcută din ţiglă roşie, cealaltă deveni o fereastră imensă, îndreptată spre nord.

Curând atelierul se umplu cu sculpturi uriaşe care creau impresia unui cimitir, deşi erau mult prea mari pentru a fi luate drept pietre de mormânt. Lângă această sală mare se afla o cămăruţă, adevăratul atelier al lui Constantin. Pereţii acesteia erau acoperiţi cu unelte de toate felurile. În centru se afla un cuptor unde îşi încălzea uneltele ce trebuiau ascuţite, sau topea bronzul.

Mai avea alte cinci camere; trei de lucru şi două în care îşi petrecea restul timpului. Lângă atelier exista încă o cameră mică, în care Constantin asculta muzică orientală la un fonograf, construit de el, cu un difuzor de o fidelitate incredibilă. Dormitorul era sus. La atelier ajungea pe o alee cu pietriş, mărginită de cireşi.

Artiştii discutau prin cafenele cu veneraţie despre Brâncuşi şi atelierul său. Era o cinste să-i vizitezi studioul – unul dintre locurile cele mai căutate de iubitorii de artă. Descrieri fantastice ale locului treceau din gură în gură.

Intrând, erai izbit de lumină – o lumină albă, vibrând – în care se profilau una câte una, forme stranii, perfecte ce nu-şi găsesc egal în natură, animate de viaţă proprie. Ele nu reprezentau forme vii, ci erau rodul imaginaţiei sculptorului. Era acolo o lucrare netedă ca şi corpul ud al unei foci, în formă de peşte, legată de soclu doar printr-un punct. Echilibrul era uimitor realizat. Nu era o anumită specie de peşte, deoarece nu avea nici aripioare, nici solzi. Era pur şi simplu *peştele*. Marmura era atât de lustruită, încât strălucea ca o oglindă. Masa mare de piatră, asupra căreia lumina cădea din plin, părea că se mişcă – atât de aproape de viaţă părea piatra.

O altă lucrare, din metal lustruit, reprezenta o lună nouă. Nu era o masă greoaie, inertă, din metal, ci o masă ce elibera energie. Când asupra ei cădea lumina, metalul radia pe toate părţile, de parcă ar fi fost un obiect zburător plutind pe un cer însorit. Constantin, care în fiecare noapte se plimba cu câinele său Polaire pe lângă cafenelele din Bulevardul Montparnasse, îşi dădea seama că valurile nesfârşite de turişti americani aduceau o notă de veselie acestei lumi boeme. Toate cafenelele fuseseră lărgite şi redecorate pentru a face loc valurilor de clienţi. Subsolurile se transformaseră în localuri zgomotoase unde se cânta jazz fără întrerupere. Pereţii erau acoperiţi cu afişe colorate; fete cu spatele şi braţele dezgolite cântau cântece triste.

Totul se schimba rapid. Era la modă să cumperi opere de artă şi mulţi artişti se îmbogăţiră. Derain avea un automobil sport imens. Maşina lui Foujita era căptuşită în piele de căprioară, iar şoferul umbla îmbrăcat numai în alb. Odată pe săptămână Van Dongen invita toţi artiştii

Parisului la vila sa din Champs Élysées, iar Pascin oferea băutură pe socoteala lui, prin barurile de noapte. Artiştii se îmbrăcau după cum îi tăiau capul, purtând pălării mari de cowboy sau turbane orientale. Constantin, în haine de cioban român, împreună cu câinele său alb, părea încă unul din indivizii pitoreşti care juraseră să nu se supună mecanizării generale. Puţini înţelegea «că Brâncuşi nu poza, că se îmbrăca aşa de câteva zeci de ani.

Moartea fulgerătoare a lui Modigliani, în 1921, a fost o lovitură nu numai pentru Constantin, ci şi pentru miile de oameni ce urmară sicriul artistului *maudit*[5], arătându-şi astfel simpatia pentru cel atât de hulit şi desconsiderat în timpul vieţii. Înmormântarea grandioasă a constituit un *mea culpa* pentru Montparnasse, o recunoaştere în masă a nedreptăţii comise.

Cuprins de remuşcări Constantin simţea că nu făcuse destul pentru prietenul său. Ovalurile suave, alungite ale lui Modigliani îl influenţaseră în *Prinţesa X* şi în *Mademoiselle Pogany*. Amândouă sculpturile erau foarte reuşite, mângâiau simţurile, procurând tot atâta plăcere mâinii cât şi ochiului. Exista totuşi o diferenţă. Lucrările lui Modigliani plăceau simţurilor. Sculptura lui Constantin însă dezvăluia – şi viaţa interioară, intimă a lucrurilor. După ce declarase că va renunţa la sculptură, Modi nu mai trecuse pe la Constantin. Mai târziu, de câte ori îl întâlnea îl găsea beat, cinic, zgomotos. La început nu înţelese transformarea, încrâncenarea lui Modi – nu ştia ce se întâmplase cu prietenul său bun şi generos, întâi, crezu că schimbarea se datora drogurilor, băuturii, curând îşi dădu seama că totul era o mască pe care Modi şi-o punea în fiecare zi pentru a nu se trăda – pentru a nu-şi dezvălui dragostea faţă de oameni. Îi era teamă că fiind sincer va deveni ridicol. Trebuia să se prefacă în faţa unei societăţi reci şi egoiste. Pentru a se conforma celor care îi ofereau

5 maudit (fr.) — blestemat (n.t.)

băuturi gratuite îşi ferecase firea adevărată. Negustorii, criticii plini de prejudecăţi, snobii şi cinicii îl omorâseră aruncând în el cu pietre în loc de pâine.

Moartea lui Modigliani a fost o lecţie pentru Constantin: nu va mai accepta niciodată apropierea oamenilor. Societatea deveni astfel marele său duşman. Era hotărât să rămână credincios imaginii păstorilor pe care îi admirase în tinereţe. Va trăi o viaţă simplă şi îşi va menţine spiritul pur, chiar dacă pentru asta va trebui să se izoleze. Recunoaşterea, succesul nu vor mai însemna nimic pentru el. Va deveni „preotul" ce transformă profanul în sacru. Lecţia pe care i-a dat-o Modigliani i-a rămas întipărită în minte pentru totdeauna.

Capitolul XXXIV UN MESAJ NOBIL

Hotărârea lui Constantin de a nu se lăsa copleşit de emoţii, de a privi în linişte viaţa, fu pusă la grea încercare când prezentă *Prinţesa X*, la Salonul de toamnă Lucrase mai multe versiuni ale sculpturii, încercând de fiecare dată tă surprindă esenţa, să-i dea viaţă. Îi rămăseseră în minte cuvintele lui Rousseau despre arta sa, care îi spusese că transformă anticul în modern. În muzee a văzut nenumărate verţiuni ale preistoriei zeiţei a fertilităţii. *Prinţesa X* încerca tă adauge o notă de modern anticului.

Interpretă, cu ajutorul formelor concentrice, esenţa elementelor prin care femeia aduce viaţă pe pământ. Capul, gâtul şi sânii, abstractizaţi în ovale, cilindre şi emisfere, exprimau spasmul Naturii în actul procreaţiei. Efectul produs asupra artiştilor care au văzut sculptura înainte de expoziţie a fost copleşitor. Matisse a făcut însă o mulţime de comentarii şi observaţii răutăcioase, când, văzând-o, a exclamat ironic: „Ia te uită, ce mai falus!" Sculptura a devenit pe moment marea senzaţie a expoziţiei; artiştii se îngrămădeau în jurul ei. Comitetul de organizare începu să se teamă de izbucnirea unui scandal. Preşedintele Franţei şi alţi demnitari urmau să ia parte ia

vernisaj. Ce s-ar fi întâmplat dacă vreunul dintre senatori l-ar fi denunţat pe Brâncuşi în faţa Camerei deputaţilor spunând că promovează o artă obscenă, în cazul său o formă falică menită să trezească gânduri murdare? Datorită acestei întâmplări, *Prinseţa X* a fost mutată de la vedere, înainte de sosirea preşedintelui.

Majoritatea artiştilor se adunară, aşteptând venirea acestuia, protestând că o operă de artă a fost arbitrar ascunsă

„Să chemăm poliţia!” ceru Fernand Léger. „Să chemăm presa! Să afle toată lumea!” Apoi îl luă de braţ pe Constantin şi porniră împreună să protesteze la prefectură, încurajaţi de îndemnurile zgomotoase ale celor rămaşi în urma lor.

Era o după-amiază călduţă, minunată, cu aer înmiresmat. Cei doi apreciară că societatea este coruptă, încătuşată de prejudecăţi, îngustă la minte şi bănuitoare în faţa individualităţilor creatoare. Dar ziua plăcută de toamnă târzie îşi făcu efectul asupra lui Constantin. Supărarea îi dispăru. Îşi aminti cuvintele ascetului chinez care susţinea că totul evoluează în cercuri astfel, mânia se întoarce împotriva celui mânios, pentru a-l distruge. Cum va mai putea atunci să mediteze, fără liniştea sufletească şi calmul de care avea atâta nevoie?

Constantin urma strict regula de a nu urî pe nimeni, de-a nu îndemna la gânduri urâte. Fernand fu şi el de acord că ziua e mult prea frumoasă pentru a fi supăraţi. În timp ce mergeau spre cheiuri, acesta începu să cânte un cântec popular.

„Nu fi niciodată supărat. Necazurile tale sunt nimicuri, totul se va sfârşi cu bine”. Totuşi, în adâncul sufletului, Constantin fusese rănit. Era groaznic să fii arătat cu degetul ca provocator la pornografie. Adevăratele sale intenţii nu fuseseră câtuşi de puţin înţelese. Nu ştia cum să mai facă faţă ignoranţei;

explicaţiile pe care le dăduse nu reuşiseră să pătrundă în minţile înguste ale autorităţilor. Pentru a se linişti, sculptă portretul abstract al lui Moloch – duşmanul nevăzut al artiştilor. Făcu un cap ca al unui şef Ubu, cu o gură larg deschisă, cu o expresie prostească pe faţă şi cu o pălărie absurdă. Era ridicol în înfumurarea sa, mai mult amuzant decât demonic. Constantin izbucni în râs contemplând imaginea vanităţii şi aroganţei autorităţilor, şi amărăciunea îl părăsi pe moment.

„Fii tu însuţi şi vei fi tot atât de mare ca şi Universul, tot atât de liber ca pasărea pe cer şi peştele în apă, iar sufletul tău va fi curat ca o oglindă”. Cuvintele acestea îl învăluiră în magia lor. Îi arătau că atunci când omul devine conştient de sine îşi dă seama de ruptura dintre el şi natură, dintre el, animale şi pământ. Aceasta e cauza suferinţei umane, înstrăinarea de sine, de semenii săi, de natură. Da, medita el, viaţa ar trebui trăită liber, ca pasărea cerului sau peştele mărilor, într-o stare de unire primordială. Viaţa ar trebui să fie ca a peştelui mărilor… Alese peştele drept obiect de studiu. Era născut sub semnul peştelui. Studie forma peştelui cu o intensitate bolnăvicioasă, luni în şir, până când fu convins că i-a descoperit viaţa interioară, forma arhetipală.

Încercă să realizeze un lucru pe care niciun artist nu îndrăznise să-l facă înainte: să exprime printr-o sculptură total rotundă mişcarea rapidă a vieţii în apă. Astfel, lustrui bine suprafaţa peştelui intensificându-i transparenţa şi vioiciunea, dând senzaţia de flotaţie materialului greoi. Piatra deveni lichid. Era astfel sculptată, încât reprezenta chintesenţa peştelui; avea o gură ascuţită şi o coadă scurtă, amintind de o creatură foarte iute în mişcări. Contururile deasupra şi sub corp nu erau egale, iar echilibrul îl realiză în aşa fel, încât dădu peştelui viaţă vibrantă, proprie. În acelaşi timp, această abstractizare a peştelui aducea cu sine o fărâmă strălucitoare de Cosmos.

Când termină prima versiune fu cuprins de un sentiment de eliberare. Trăise un moment de libertate şi spontaneitate, când sentimente tulburătoare ca frica şi nesiguranţa nu-şi au locul. Se concentră să nu se concentreze; îşi plănui să nu plănuiască. Nu pusese nicio piedică în faţa conştiinţei universale şi eul izbucni dezlănţuit.

Peştele a însemnat un pas înainte. Lautréamont, venerat de Modigliani, drept scriitorul cărţii moderne a Revelaţiei, folosea animalele pentru a zugrăvi răul; pentru el acestea erau forme oribile, urme ale unei crime vechi, uitate, care bântuiau conştiinţa omului. Poetul se ridica împotriva lui Dumnezeu pentru că-l crease pe om după acelaşi tipar. În schimb, Constantin vedea în forma abstractă a animalului frumuseţea, vedea în ea o creaţie pe care o considerase de la început *bună*.

În acea vreme era la modă dadaismul şi artiştii încercau să alăture cele mai ciudate şi nepotrivite obiecte de parcă ar fi vrut să lumineze lumea nebună din colţurile întunecate ale minţii.

Constantin vedea în această manifestare împotriva naturii aceeaşi dorinţă de a fugi de „realitate”, pe care o încercase şi el. Exista, totuşi, o diferenţă imensă. Efortul dadaiştilor i se părea tot atât de inutil ca şi inutilitatea realităţii împotriva căreia protestau. Ei simţeau că adevărata realitate se găsea dincolo de percepţia simţurilor, dar scufundându-se în absurd îşi foloseau inteligenţa într-o foarte mică măsură. Dadaiştii nu aveau conştiinţa adâncă, pasionată a lumii senzoriale, la care ţintise Constantin. Imaginile lor erau simple jocuri de copii. La el proba valorii consta în ceea ce putea face cu o imagine concretă. Numai contactul cu tangibilul putea promite o nouă strălucire a lumii, a naturii.

Tinerii fluşturatici din Montparnasse îl individiau pe sculptorul bărbos, îmbrăcat ca un păstor, care se

„îmbogăţise” de pe urma colecţionarilor americani. Arta lui Brâncuşi nu era înţeleasă pentru că el nu aparţinea nici unei şcoli, nici nu era cruţat de răutăţile batjocoritoare ale unor pierde-vară de prin cafenele. Pentru ei, el era vulpea şireată cu vorba blândă, ce ştia să atragă cumpărătorii, îmbrăcându-se ţărăneşte, în mijlocul unui Montparnasse cosmopolit; era ţăranul ce vindea ouă de marmură. Creaţiile lui erau atât de simple, încât nici măcar artiştii profesionişti nu simţeau întotdeauna frumuseţea lor rafinată.

Dorinţa lui sinceră de a ajunge un ascet era şi ea suspectată; devenise conştient de ostilitatea ce-l înconjura. Nu mai încerca de mult să-şi expună teoriile. Gândurile curate provoacă furie în inima necuraţilor. În ochii lumii încrederea unui sfânt în Dumnezeu e întotdeauna considerată absurdă, până ce apare vreun necaz; atunci lumea îngenunchează, gata să venereze.

Ajunse indiferent la laudă şi la hulă. Devenise fatalist; nu-şi alesese el drumul vieţii. Totul fusese hotărât dinainte. *Eul* este inexistent. Există o singură individualitate. Avea să reuşească numai dacă ceea ce făcea era în concordanţă cu forţa atotputernică ce guvernează întregul univers. Uneori, Constantin simţea o străfulgerare a acestei individualităţi, când realul şi irealul, prezentul şi trecutul se contopeau, iar el ştia că se află aproape de gândirea cosmică. Simţea că şi animalele tânjesc după acelaşi infinit; dorinţa aceasta face parte din mecanismul lor de adaptare la mediul înconjurător. Deci, animalele mute vor fi purtătoarele mesajului său nobil. Spre deosebire de Lautréamont, şocat de conştiinţa animalităţii, Constantin vedea şi invidia vitalitatea animalelor. El nu încerca să ascundă sau să transforme animalul, ci căuta să-i dezvăluie esenţa. Se simţea înrudit cu animalele. Gura sa, nu semăna oare cu un rât, ochii, nu semănau cu cei ai unei păsări? Şi el îşi întindea gâtul ca un

melc, avea picioare ca de broască, râdea ca un miel. Omul putea fi o maimuţă sublimă pentru Lautréamont, dar trupul omului era pentru Brâncuşi ca templul unui zeu.

Natura şi legile sale erau sfinte pentru el. Chiar şi o piatră tânjeşte să scape de legea gravitaţiei. Când termină busturile unei fete şi-al unui băiat, din marmură străbătută de vinişoare roz, acestea păreau coapte, întocmai ca nişte fructe gata să plesnească, pline de vitalitate. Intuise începuturile vieţii organice în lucrările în formă de ou. Încerca acum să demonstreze că materia vie poate proiecta lumină spirituală, dacă artistul caută esenţa realităţii dincolo de suprafaţă.

Viziunea lui despre lume nu se făcea simţită doar în artă, ci şi în viaţa de toate zilele. Putea astfel să-şi ducă la bun sfârşit mesajul: „Pentru a obţine liniştea trebuie să te detaşezi de tine însuţi”. Învăţase să nu vorbească de rău pe nimeni. Cu o naturaleţe perfectă căuta ceea ce era bun în fiecare lucru. Nu era egoist şi nici vanitos. Nu-şi atribuia drepturi speciale. Aceia care au fost destul de norocoşi şi l-au cunoscut în atelierul său au simţit nobleţea lui sinceră. Ei au fost primii care l-au numit *Sfântul din Montparnasse*.

Când, în 1925, apăru autobiografia lui *Milarepa din Tibet*, Constantin o citi cu mult interes. I se părea că este o reîncarnare a lui Milarepa. *Cartea lui Milarepa*, poemele pe care pustnicul din munţii Himalaya, veşnic înzăpeziţi, le scrisese în secolul al XII-lea, deveniseră de mulţi ani „biblia” lui Constantin. Viaţa ascetului tibetan se asemăna mult cu modelul său de viaţă cu diferenţa că Milarepa fusese poet şi nu sculptor. Tibetanul menţiona în autobiografia sa perioadele de purificare, prin care reuşise să-şi depăşească eul, să obţină puteri supranaturale. Copil fiind, Milarepa fugise de acasă. Un unchi hrăpăreţ îi adusese familia la sapă de lemn. În timp ce pribegea astfel, întâlni un *guru*, care-l ocroti şi-l învăţă *Hatha Yoga*, vindecând tulburările minţii şi ale trupului, dându-i puteri

supraomeneşti.

Învăţase să aibă control deplin asupra lui *chakras*, organele simţurilor prin care se face legătura dintre om şi lumea înconjurătoare. Învăţă, de exemplu, să aprindă un fel de foc interior, care să-l ajute să supravieţuiască în frigul din Munţii Himalaya. Obţinu puterea de-a transforma norii de furtună în grindină. Conducând ploaia cu grindină către lanurile unchiului său, răzbună răul pricinuit de acesta familiei sale. Dar, spre mirarea sa, această faptă rea nu l-a bucurat deloc. În schimb, simţea povara urii şi a vinovăţiei. Se hotărî să se purifice şi să cucerească ura prin dragoste. Datorită acestei schimbări căpătă puteri noi, până la aceea de a se ridica în aer. Se purifică de forţele demonice ale dorinţei, mâniei şi lăcomiei ca să descopere, în cele din urmă, că renunţarea este mai dulce decât plăcerea. Odată ce reuşi să se desprindă de dorinţele trupului observă că oamenii nu mai puteau să-l tiranizeze. Obţinuse o libertate mai mare chiar decât cea a împăratului. Către sfârşitul vieţii, Milarepa ajunse la puterea de a-şi egmenta spiritul şi să-l trimită în diferite ceruri, pentru a învăţa cât mai multe de acolo.

Constantin bănuia de mult că avea un ocrotitor, iar acum era convins că acesta este Milarepa. Poate Milarepa îi va dezvălui „forţa magică”, nemaivăzută până acum în istoria artei.

„Liber ca pasărea în aer”. Cuvintele lui Upinshad îl obsedară pe Constantin mulţi ani, în timp ce forma păsării îi zădărnicea planurile, încă din 1910, când a început să lucreze la *Măiastra*. Acum, spera ca ocrotitorul său să-l ajute să descopere forma păsării. Citind şi tot citind, află că spirala logaritmică era unica formă matematică universal întâlnită în natură, forma seminţelor în păstaia lor, a uraganelor şi nebuloaselor; însuşi universul are formă de spirală. De-a lungul anilor, îndepărtase amănunt după amănunt şi ajunsese la o formă de oval alungit,

semănând cu flacăra unei luminări. Să modeleze, deci, flacăra lumânării într-o parabolă alungită! Lucră milimetru după milimetru la ridicarea curbei de forţă, care sugera cel mai bine mişcarea păsării în spaţiu. În sfârşit, transformă pasărea într-o manifestare măreaţă a spiritului. Nu s-a gândit niciun moment la zborul propriu-zis al păsării atunci când crea *Pasărea în spaţiu*, ci la eliberarea spirituală a omului. A mai făcut multe păsări în bronz şi în marmură, unele chiar de peste doi metri înălţime. Pasărea lui continua să se schimbe, până când fu convins că a descoperit esenţa zborului. O pasăre zbura, alta îşi pregătea culcuşul pentru noapte. Apoi, aşează o pasăre pe o piatră de moară, pentru a da impresia unui zbor în spaţiu şi timp.

Descoperind abstractul, Constantin căuta să-l finalizeze până în cele mai mici detalii. Forma geometrică era însufleţită, umanizată, datorită fuziunii dintre forţa sufletească şi idealul materiei.

Pe căi misterioase, Constantin se apropia tot mai mult de succesul pe care nu-l căuta înadins, dar de care era nevoie pentru ca oamenii să înţeleagă formele pe măsura noii epoci. Totul a început când Edward Steichen, fotograful, a fost atât de încântat de una dintre păsările lui Brâncuşi, încât a cumpărat-o cu 600 de dolari. Când Steichen ateriză la New York cu *Pasăre în spaţiu*, în 1925, inspectorul vamal a refuzat să o considere obiect de artă. A cântărit-o ca pe un obiect oarecare din cupru, şi a fixat taxele vamale la 240 de dolari. Ori pentru o lucrare de artă Steichen n-ar fi trebuit să plătească taxe vamale. Protestând, el achită totuşi suma. Prietena lui, Gertrude Vanderbildt Whitney, deşi sculptoriţă şi profesoara universitară, îl vizitase pe Brâncuşi şi îşi dăduse seama de talentul acestuia. Se oferi deci să-i dea bani avocatului lui Steichen pentru a da în judecată Oficiul vamal al Statelor Unite.

Sala tribunalului era în clădirea Oficiului vamal, care dădea spre golf. În spatele judecătorului era un steag mare american. În faţa lui *Pasărea în spaţiu*, din alamă lustruită, se ridica asemeni unui idol modern. Uitându-se la sculptură, curtea întrebă „Ce este?” Procurorul federal o numise „o bară din alamă lustruită şi îndoită armonios”.

Era un obiect atât de ciudat, încât toată lumea râse. Judecătorul întrebă un martor dacă „în pădure ar confunda obiectul acesta cu o pasăre şi ar trage?”

Reprezentantul acuzării vru să afle dacă un mecanic bun nu poate să facă acelaşi lucru dintr-un burlan de aramă. Epstein, sculptorul, care se găsea la New York, şi se oferise să-l apere pe Brâncuşi, răspunse:

„Un mecanic nu poate să facă o operă de artă deoarece devine artist de îndată ce o face”.

„De ce este aceasta o operă de artă?”, întrebă procurorul.

„Pentru că satisface gustul pentru frumos, găsesc că e un obiect de artă”, explică Epstein. Apoi procurorul reveni:

„Deci luând o bară de alamă, bine lustruită, şi curbând-o armonios aceasta devine operă de artă?”

„Da, ar putea”, fu de aoord Epstein.

„Atunci, un mecanic ar fi putut crea acest obiect”, insistă avocatul.

„Un mecanic ar putea lustrui o bucată de alamă dar n-ar putea face o operă de artă. Aceasta e toată problema. Ar putea s-o lustruiască, dar niciodată să-i dea formă, frumuseţe”, explică sculptorul calm.

„Este aceasta pentru dumneavoastră o pasăre?”, insistă avocatul.

„Pentru mine nu contează ce reprezintă; în caz că artistul a numit-o pasăre, atunci aşa o voi numi şi eu. Da, în ea există anumite elemente ale păsării. Profilul sugerează pieptul unei păsări”.

Dar judecătorul refuză să accepte această explicaţie:

„Poate tot atât de bine să sugereze o semilună”.

„Sau un peşte sau un tigru”, adăugă procurorul.

Epstein avusese ideea de-a aduce cu el un uliu egiptean; şi acestuia îi lipseau aceleaşi detalii realiste. Atrase atenţia că în ultimul timp se dezvoltase o aşa-numită şcoală de artă „ai cărei exponenţi preferă să zugrăvească idei abstracte decât să imite obiecte obişnuite. Cu toate că pasărea lui Brâncuşi nu are nici cap, nici corp, nici pene, ea sugerează totuşi ideea de zbor, de graţie, de aspiraţie, forţă şi viteză. Întocmai ca o pasăre”.

Judecătorul fu uimit. Nu dorea să se facă de râs; începu să aibă din ce în ce mai puţine prejudecăţi în legătură cu pasărea. Reprezentantul apărării atrase atenţia asupra legii care considera operă de artă un obiect ce într-adevăr reprezenta o formă umană sau animală. Obiectul în discuţie semăna mai mult cu un ax de elice, decât cu o pasăre.

Un grup de artişti renumiţi depuseră mărturie, susţinând că forma neregulată, de o neaşteptată luminozitate a *Păsării* lui Brâncuşi aducea mai mult cu un obiect din natură decât cu o elice.

Ciudat, fără să-şi dea seama, Brâncuşi crease forma autentică, cţire mai târziu a fost acceptată ca fiind cea mai practică pentru elicea unui avion.

Decizia juriului nu s-a dat decât doi ani mai târziu. Dar ceea ce a surprins a fost explozia gazetarilor. Niciun sculptor până atunci, nu se bucurase de atâta publicitate. Poetul Carl Sandburg scria despre Brâncuşi: „Caută să descopere secretele primilor şi celor mai vechi creatori de forme”. Numele lui Constantin era pe toate buzele. Marcel Duchamp îi deschise o expoziţie, la Galeria Brummer. Paul Morand, într-o prefaţă a unui catalog, îl descria ca pe cel mai puţin parizian dintre toţi artiştii; un om al unei alte epoci, care nu se grăbea niciodată. Constantin fu invitat în

America.

Când aterizã la New York, în 1926, era o celebritate; ziarele îi acordarã o mare atenţie. Personalitatea lui intransigentã îi impresionã pe americani. Pentru prima oarã mesajul sãu artistic avea o audienţã nemaiîntâlnitã. Când spuse cã nu forma exterioarã este realã ci esenţa lucrurilor, milioane de oameni reflectarã la cuvintele sale şi începurã sã se întrebe dacã nu s-au grãbit atunci când ridiculizaserã noua artã. Arta modernã începu sã fie acceptatã. Decizia definitivã în procesul *Pãsãrii*, pronunţatã anul urmãtor, era de fapt afirmarea unei convingeri anterioare. Judecãtorul ajunsese la concluzia cã „o aşa-numitã şcoalã nouã în artã” se dezvolta, şi cum aceastã lucrare era originalul unui sculptor profesionist, *Pasãre în spaţiu* fu declaratã operã de artã.

Totul i se pãrea lui Constantin un miracol. Pasãrea lui devenise cea mai faimoasã lucrare de sculpturã modernã. Ştia cã va executa variante ale ei, cã le va vinde tot restul vieţii. Faima lui nu numai cã devenise internaţionalã, dar ajutase totodatã la consacrarea oficialã a artei moderne. Avea tãşi vadã formele aerodinamice cucerind lumea industrialã, feţele lui ovoide expuse în vitrinele caselor de modã din oraşe, culpturile pe piedestale rotative, inaugurând nebunia mobilã a decoratorilor de pretutindeni. Faima pe care n-o cãutase, îl «opleşea.

Capitolul XXXV PUSTNICIA

Constantin îşi completase repertoriul de forme pe care avea sã le repete în anii productivi ce urmarã spre sfârşitul vieţii sale. Intenţionat, se limitase la câteva subiecte de bazã: formele de ou, cele simple şi zvelte de animal, pãsãrile, coloanele infinitului. În total, dispunea de aproximativ nouãzeci de lucrãri, spre deosebire de miile de piese ale altor sculptori profesionişti.

Erau operele „unui titan preschimbat în giuvaiergiu”. Fiecare sculpturã punea în luminã rãbdarea şi precizia

exactă cu care fusese lucrată. Îşi mânuia uneltele fără mişcări de prisos, ca şi cum ar fi luat parte la un ceremonial. Într-un fel, viaţa devenise un ritual al veneraţiei. Dorea ca atelierul să-i fie considerat un templu, de unde prietenii să plece cu inima uşoară şi cu pacea în suflet. Şi într-adevăr, studioul, aşezat în acea fundătură liniştită, departe de zgomotul continuu de pe Rue Vaugirard devenise o insulă unde domneau calmul şi echilibrul. În apropiere, străzile erau copleşite de zăngănitul metalic al traficului iar studioul semăna cu centrul nemişcat, liniştit al unui uragan. Se izolase de exterior printr-o uşă ţărănească, o amintire din copilărie: odată intrat pe această uşă, uitai de civilizaţie. Cuptorul de gătit din cărămidă, cel de încălzit uneltele şi topit metalele, păreau mai aproape de păstorul homeric, decât de oraşul modern. Constantin uitase tentaţiile Parisului; hiberna luni întregi, ascultând şi transformând în artă pulsul naturii.

Avea nevoie de o concentrare maximă, pentru a da formelor viaţă. *Cocoşul* său se ridica în zbor şi parcă auzeai cucurigul lui vesel. În *Leda*, lebăda cu capul şi gâtul contopite într-o singură mişcare, cântă un cântec de dragoste în marmură albă sau bronz strălucitor. Piatra devine fluidă în *Peşte*, până şi ochiurile de piatră dau iluzia de plutire în apă. Pasărea sa cântă şi zboară prin spaţii. Capetele de marmură sunt tot atât de netede ca şi pietrele lustruite de valurile mării. Suprafeţele şlefuite, asemenea unor oglinzi, captivează în luciul lor lumea înconjurătoare. Coloana este fără sfârşit; pare că înaintează fără oprire, spre infinit.

Sculpturile demonstrau cu prisosinţă legătura cu universul, reflectând liniştea sufletească la care ajunsese Constantin după ani întregi de zbucium şi meditaţie. Ele purtau mesajul nobil al omului contemporan prins în ghearele civilizaţiei moderne; mesajul foarte clar, că

omenirea poate trăi fericită în sânul naturii.

Arta sa n-a atins însă niciodată abstractizarea completă. Dragostea puternică pe care o purta lucrurilor din jurul său l-a împiedicat să apuce pe drumul filosofiei orientale în care şi nimicnicia poate fi considerată o formă a extazului. La urma urmelor, tot ţăranul încăpăţânat din el era cel care triumfa. Sufocat de străzile înguste ale oraşelor, tânjea după copilărie, după copilăria în care cunoscuse libertatea. Simţea că, spre deosebire de oraşe, ce puteau fi oricând distruse, natura este veşnică, aşteptând mereu întoarcerea fiului risipitor.

În 1937, se organiză la Paris o expoziţie internaţională, de proporţii uriaşe, la care participară şaptezeci de artişti din patruzeci de ţări. Absurdităţile dadaiste duseseră la o teorie nouă, suprarealistă. Teoria era simplă: „Dezlănţuie-te, eliberează-te de tot ce se găseşte în mintea ta, descătuşează-te de raţiune!”

Cel mai de seamă reprezentant al lor, André Breton, formula astfel principiile teoretice:

„Acţiunile noastre sunt cenzurate de raţiune. Libertatea ne este furată de acest cenzor pedant care nu cunoaşte realităţile superioare. Combinând visul cu realitatea, obţinem o formă superioară – o suprarealitate”.

Apollinaire fusese profet: suprarealiştii îşi dădură încet seama că Brâncuşi realizase de-acum acea „realitate superioară”. El „se dezlănţuise” şi astfel a reuşit să pătrundă în adâncul gândului. „Aşa cum corpul omenesc, depăşind prejudecăţile rasiale, prezintă particularităţi anatomice comune, tot aşa şi psihicul are un substrat comun… o inconştienţă colectivă”. Aşa scrisese Jung, iar suprarealiştii susţineau că arta lui Brâncuşi era o trezire a ancestralei „inconştienţe colective”.

De aceea, îl invitară să participe la expoziţia lor. Când el protestă, susţinând că nu aparţine nici unei şcoli, aceştia îi demonstrară că formele sale îşi au originea în

doctrinele oculte, secrete ael religiilor străvechi. Afirmau că forma de ou fusese folosită pentru întâia oară în Egipt. Picturile egiptene zugrăvesc oul plutind deasupra mumiei, ca simbol al speranţei, ca o promisiune a unei alte vieţi. Egiptenii credeau că sufletul mumiei se va regenera prin ou pentru a renaşte mai târziu din el.

În templul lui Philae, din Egiptul superior, un ou făcut din lut tămâiat era venerai ca simbol al imortalităţii, al eternităţii. Legendele hinduse despre creaţie descriu cerul ca fiind găoacea unui ou, spart în două, gălbenuşul formând pământul, iar albuşul apele. În consecinţă, şi ouăle lui Brâncuşi ar avea o semnificaţie ocultă.

„*Leda* ta" îi spuseră suprarealiştii, „este contopirea dintre lebădă şi femeie, în lebăda eternă, care face la începutul fiecărui mare ciclu un ou de aur. Lebăda ta pluteşte ca duhul sfânt pe apă, aşa cum spune Biblia. Formele amintesc de cele mai vechi concepţii ale omului, reprezentând însăşi originea şi misterul existenţei. «Începutul lumii» e mai mult decât o formă simplă, plăcută la vedere şi la pipăit, o pură lecţie de artă. Este un ou cosmic, un «nimic» latent producând «ceva» activ, repetând în miniatură procesul evoluţiei cosmice". Formele tale, adăugau ei, sugerează dezvoltarea vieţii insectei, de la ou la larvă, pupă, şi fiinţă înaripată, misterios legată de transformarea oului de la un stadiu de existenţă la altul – de la animalitate la stelar, la reînvierea spirituală.

Îl convinseră pe Brâncuşi că sculpturile sale întruchipează visul suprarealiştilor. Lucrările de la Pavilionul român avură un succes senzaţional. Primul ministru al României, văzând expoziţia, îşi dădu seama că ţara sa era reprezentată de un geniu autentic. Constantin fu invitat să creeze un monument în ţara sa de baştină.

Era foarte emoţionat: îşi dorise de foarte mult timp acest lucru. Simţea că formele sale puteau fi maiestuoase, puteau să exprime esenţa chiar şi la proporţii de

monument. Sunt nişte rapsodii ale naturii, iar locul lor cel mai potrivit este în mijlocul naturii. Arta sa, până acum, fusese îngrădită între pereţii muzeelor, sau în casele colecţionarilor de artă. Constantin îşi dădea seama că adevăratul lor loc era în parcurile lumii, lângă lacuri liniştite, captând soarele cu suprafeţele şlefuite şi iradiind lumină de jur-împrejur, în depărtare. La început îşi intitulase *Pasărea în spaţiu* un „proiect înainte de a i se da măreţia necesară pentru a umple domul cerului”.

De patru ani lucra la un alt monument, un templu, comandat de Maharajahul Indorei. Urma să fie construit pe o pajişte, aproape de palatul prinţului. Constantin făcu toate planurile şi schiţele necesare şi se hotărî să lucreze la *Coloana infinitului*, în România şi a *Templului*, în India, în anul următor.

Anul 1938 fu un an de speranţe pentru el. Primi aprobarea să construiască *Coloana infinitului* lângă satul în care se născuse. Nici fiul risipitor nu s-a întors mai repede acasă decât Constantin. Ţara era pentru el „pământul sacru”. N-o mai văzuse de treizeci şi şase de ani şi spera să-şi regăsească acolo tinereţea. Dar tot restul vieţii cale păstră o tăcere desăvârşită despre întoarcerea în ţară. Retrăirea clipelor trecute n-a mai fost posibilă niciodată. Timpul nu schimbase mult Peştişanii. Dar schimbarea era în rău. Ţăranii erau săraci lipiţi; cojoacele păstorilor, în zdrenţe. Numai ici şi colo mai găseai o casă văruită, iar căruţele lipseau aproape cu desăvârşire. Dintre cei pe care îi cunoscuse şi iubise nu mai trăiau decât copiii unor rude, care crescuseră şi nu-şi mai aminteau de el. Nu găsi la consătenii săi credinţa şi elanul ce păstraseră tânără inima bunicii. Sărăcia îi umpluse de ură şi mânie şi de aceea erau veşnic nemulţumiţi de condiţia în care trăiau. Constantin fu cuprins de amărăciune; se simţea nedreptăţit şi deveni mai critic cu alţii. I se păru că întreaga clasă ţărănească intrase în declin.

Singura înviorare în această atmosferă o aduse Constantin, care dirija ridicarea monumentului la câţiva kilometri de Târgu-Jiu. Oţelul turnat, înalt de peste treizeci de metri scăpăra în lumina soarelui şi radia o strălucire asemenea „Scării lui Iacob”, ridicându-se spre slava cerului. Pe drumul spre *Coloană*, sculptă *Poarta sărutului*. Apoi ciopli o masă în jurul căreia aşează scăunele rotunde de parcă i-ar fi invitai pe ţăranii săi să şadă şi să prindă speranţă.

Se simţi singur în satul său, de parcă n-ar fi trăit acolo niciodată. O prăpastie îl separa de trecut.

În toamna aceluiaşi an, plecă spre India sperând să găsească acolo spiritualitatea ce lipsea Occidentului.

Maharajahul cumpărase *Pasărea în spaţiu*, în marmură albă şi bronz şlefuit. Brâncuşi plănuise templul împreună cu Maharajahul; urma să aibă un bazin interior, în apa căruia s-ar fi reflectat păsările. Între sculptor şi maharajah se stabilise o legătură spirituală. Amândoi luptaseră pentru a depăşi eul egocentric. Timp de mai mulţi ani, practicaseră controlul simţurilor, identificarea gândului cu conştiinţa supremă. Când Constantin mărturisi că simte când prietenii îi sunt la necaz şi le vine în ajutor, maharajaliul îl înţelese.

Construcţia proiectată urma să fie asemănătoare unui templu egiptean, cu o deschizătură deasupra şi fără ferestre sau uşi, luminat doar prin acea deschizătură circulară. În interior se putea ajunge printr-un pasaj subteran. În spaţiul pătrat din mijloc nu era loc de rugăciune decât pentru o singură persoană. De trei părţi aveau să stea păsările, iar de a patra o sculptură în lemn, lucrată tot de Constantin şi intitulată *Spiritul lui Buddha*. Pe pereţi urma să aşeze fresce albastre, ca nişte fâşii orizontale de cer, animate de cele trei păsări. Doar cea de-a treia pasăre, din aur, avea să reflecte întreaga lumină a soarelui de amiază, printr-o deschizătură specială, făcută

în tavan, deasupra ei. Lumina s-ar fi reflectat în bazinul plin cu apă. Maharajahul îi trimise mostre de piatră, pentru templu, iar Constantin abia aştepta să lucreze cu zidarii hindu. Făcuse un templu din lut şi o schiţă pentru fresca din interior.

Când sosi în India, maharajahul era însă prea bolnav pentru a-l primi. El aşteptă, dar timpul trecea şi maharajahul continua să zacă. Boala putea să dureze şi Constantin se hotărî să se întoarcă la Paris.

După un timp maharajahul se înzdrăveni, dar finanţele statului intrară în criză şi fondurile alocate pentru construirea templului nu mai existau. Apoi veni cel de-al doilea război mondial. Templul dragostei şi al păcii nu mai fu construit niciodată, iar cele trei păsări minunate rămaseră fără adăpost.

Constantin simţea declinul unei civilizaţii în agonie. Societatea era falsă. Energia oamenilor începuse să fie canalizată mai degrabă spre perfecţionarea lucrurilor decât a omului. Societatea de consum, mecanizarea, conformismul; oamenii erau mânaţi spre duritate sufletească ceea ce nu putea duce decât la război.

Strălucirea spirituală pe care o cunoscuse în tinereţe, prietenia şi bunătatea celor pe care i-a avut aproape dispăreau rapid. Inelul de peruzea dăruit de el lui Elaine se întunecase poate, reflectând astfel spiritul omului ce devenise tot mai crud şi mai egoist. Dar această lume zgomotoasă şi brutală ajungea să pătrundă foarte rar la omul cu inima curată, în „templul” lui.

În atelierul său vizitatorii simţeau că se află în apropierea unui sfânt. Atelierul, spuneau ei, este ca peştera unui pustnic unde vin leii să le fie scoase ghearele. Avea darul de-a vindeca durerile oamenilor, radiind bunătate. Rămase credincios obiceiurilor din anii de sărăcie, deşi acum putea să-şi permită orice lux. Un alb liniştitor îi inunda atelierul, scaunele, laviţele făcute din

lemn nelustruit... Albul i se potrivea de minune. Avea barba albă şi purta întotdeauna numai haine albe. Prietenii spuneau că prin puritatea pe care o emana albul se ridica împotriva păcatului, a viciului şi corupţiei Parisului ce-l înconjura. Prefera să se ascundă de lume. Insista să nu se scrie despre el. Nu credea că cineva l-ar putea înţelege, pe el, sau opera lui. Observă că nici cei mai buni fotografi nu reuşeau să surprindă spiritul sculpturilor sale; de aceea începu să şi le fotografieze singur.

Ceea ce îl durea mai mult era lipsa de spiritualitate din jurul său. Îi plăcea să citeze nişte inscripţii asiriene de prin 2800 î.e.n.; „Pământul nostru a degenerat; sunt semne că lumea se apropie cu paşi repezi de sfârşit; corupţia a cuprins totul; copiii nu-şi mai ascultă părinţii; fiecare doreşte să scrie o carte şi sfârşitul e fără îndoială aproape". Uneori îşi amintea de zilele din tinereţe, pe când locuia în cămăruţa de la etajul şase. Marthe fusese doar una dintre fetele care trecuseră pe acolo. Cum le mai iubea...

„] *e n-ai que mon amour*"[6] îi spunea Marthe şi se oferea generoasă lui *„mon petit renard*"[7]. De fapt avea ceva de vulpe în el în zilele acelea: agilitate în mişcare, ochi pătrunzători şi şiretenia ce mai târziu s-a transformat în înţelepciune.

Când ajunse celebru şi avu destui bani, obişnuia să le ducă pe aceste fete tinere şi frumoase, la cele mai elegante hoteluri şi restaurante, să comande lucrurile cele mai scumpe pentru ele. Dorea să cunoască şi ele lumea strălucitoare despre care citeau în cărţi sau o vedeau în filme. Oamenii îl înţeleseră din nou greşit. Îl considerau un *poseur*, îmbrăcat ca un ţăran şi totuşi ducând o viaţă desfrânată. Cât de puţin îl cunoşteau! Devotat muncii sale, sacrificase totul pentru ea, ducând de fapt o viaţă

6 n-am decît dragostea (n. t.)

7 vulpişoara mele (n. t.)

singuratică.

Majoritatea artiştilor pe care îi cunoştea aveau „legături” împinse până la imoralitate. Constantin dimpotrivă, trata întotdeauna femeile cavalereşte, cu blândeţe şi respect, aranjându-şi întâlnirile cu grijă. Niciodată nu fusese pus într-o situaţie ridicolă. Doar două persoane ştiau adevărul: Constantin şi doamna inimii lui; şi amândoi ştiau să păstreze secretul.

Mai târziu, a călătorit prin Europa şi America, sporându-şi numărul de prieteni care veneau să-l viziteze. Îi plăcea ca femeile să-i aducă flori. Avea întotdeauna flori în atelier; de multe ori şi le cumpăra singur. Îi plăcea nespus să fie gazdă Ifi să gătească pentru musafiri; o făcea cu mare îndemânare. Dar renunţase la „biftec” şi în viaţă, aşa cum renunţase la el în artă.

Capitolul XXXVI CLIPE DIN URMĂ.

Iarna, Constantin se înfofolea ca o precupeaţa. Purta o pălărie de fetru – ceva între turban şi tichie – făcând parte din costumul lui „naţional” alb. Faţa, cât se putea vedea de sub pălărie era palidă, iar barba încâlcită. Dar, când Mihai Romanov deschise uşa, ochii lui zâmbiră. După ce acesta intră, Constantin încuie cu o cheie imensă şi spuse: „Sunt nespus de fericit că te văd. Când ai sosit?”

„Ţi-am expediat o cablogramă acum o săptămână; am sosit însă abia ieri seară, târziu”, răspunse Mihai, adăugând: „Cum te simţi?”

„Ar trebui să te întreb eu pe tine. Pari sănătos tun. Tu ai să treci de-o sută. Cât despre mine, am să-ţi povestesc îndată. Stai jos. Scoate-ţi haina, să nu-ţi fie prea cald aici. Ce vrei să bei? Whisky, gin sau cinzano? Luăm şi prânzul într-o oră”, îl asigură Constantin şi o porni spre bucătărie. Când se întoarse cu tava, sticlele erau aranjate în şir, alături de o cană cu apă şi două pahare; mai era şi o farfurioară cu icre de crap şi măsline. Aşează tava pe masă şi i se adresă lui Mihai:

„Acum îţi spun. Încearcă să înţelegi. Ştii povestea pe care o numim noi *timp*. Îl împărţim în ani, luni, săptămâni, zile, ore şi aşa mai departe. Tot măsurându-l, suntem convinşi că rămâne mereu neschimbat; că o lună e o lună şi un an, un an. Dar nu e aşa. Povestea căreia noi îi spunem *timp* s-a scurtat de parc-ar fi intrat la apă. Acum, o zi e ca o oră, chiar mai scurtă decât era ora când eram copil. Asta mă împiedică să scrutez viitorul. De fapt, aceasta ucide viitorul. Nu mai există viitor. Destul de clar?” îl întrebă pe Mihai, rugându-l parcă să înţeleagă.

„Bineînţeles. Pentru că timpul stă ca o barieră în faţa ideilor pe care vrei să le exprimi în artă. Ai o minte mult mai fertilă acum. Dar de ce să începi ceva când ştii că nu vei ajunge s-o sfârşeşti?” întrebă Mihai. În adâncul inimii simţea că Brâncuşi îmbătrânise, că se stingea. Constantin zâmbi, ghicindu-i parcă gândurile. Apoi, chicotind, reveni:

„Se spune că viaţa noastră trebuie să dureze de trei ori câte 20 de ani plus zece. Vezi, atunci eu sunt un hoţ. Am trăit pe timp de-mprumut; am furat zece ani de undeva. Dar cum ţi-am mai spus, ăştia nu sunt anii pe care-i ştim noi din trecut. Sunt mult prea scurţi. Toţi zece ar putea încape într-un an bun”. Se opri, deşi parcă ar mai fi dorit să spună ceva. Apoi arătă cu degetul cele trei sticle şi întrebă:

„Asta, asta sau asta”?

Imitându-i gestul, Mihai spuse: „Asta” arătând spre whisky.

„Eu iau gin. Un prieten din America îmi spunea că e bun pentru rinichi. Bun sau rău, mie-mi place”.

După o înghiţitură bună de whisky, Mihai se simţi dintr-odată mai liniştit, învăluit de armonia pe care Constantin o genera ca un magician. Era plăcut acolo, în atmosfera prietenoasă a atelierului.

„Bun venit în marele nostru oraş” îi spuse Constantin, umplându-i din nou paharul.

„Iar ţie noroc şi sănătate şi încă mulţi ani de viaţă bună şi rodnică”.

Constantin clătină din cap, luă o înghiţitură de gin şi răspunse:

„Ştii, dăm dovadă de multă aroganţă când numim ceea ce facem noi muncă creatoare. E muncă, şi atât. Numai Dumnezeu creează. Eu tai piatra, o lustruiesc… dar numai după ce am găsit forma în piatră. Artist creator? Da’ de unde! Ştii, e amuzant. Primesc foarte mulţi bani pe lucrările mele. Sunt cel mai bine plătit sculptor din întreaga lume. Şi acum că am atâţia bani, ce să fac cu ei? Cu ani în urmă, aş fi putut face foarte multe cu câteva mii de franci. Acum am milioane şi nu valorează mai nimic”.

„Dar o duci foarte bine aici”, zise Mihai, dorind să-i redea sentimentul de mulţumire. „Ai un atelier minunat; un cuptor pentru gătit, altul pentru încălzit uneltele; sus, un dormitor excelent”.

De data aceasta, Constantin râse ca un Moş Crăciun vesel, cu care semăna de altfel foarte mult. „Ştii”, spuse el, „ce-l face şi mai minunat pentru mine? O să râzi. Oraşul vrea să construiască aici o clinică să dărâme atelierele… să-i lase pe artişti fără un loc al lor. Dar nu îndrăznesc să înceapă până nu mor eu. Aşteaptă să mor eu iar artiştii, care îşi au atelierele aici, se roagă să trăiesc. Iar eu trăiesc şi mă amuz. Numai prin faptul că trăiesc le fac un bine”.

Mai târziu, pe când cei doi bătrâni îşi luau cafeaua, Constantin mărturisi că nu se mai simţea atât de bine ca înainte. „Mi-am făcut testamentul. Nu-mi voi lăsa lucrările nici negustorilor care îşi spun colecţionari şi oferă milioane pe ele, doar pentru a primi milioane, nici verişorilor îndepărtaţi pe care nu i-am văzut niciodată. Le voi lăsa poporului Franţei. Da, oamenii simpli îmi vor înţelege sculptura. Într-o zi, diamantele mele vor fi reproduse la scară monumentală în toate parcurile lumii. *Pasărea de bronz* se va înălţa strălucitoare din Grădinile

Luxemburg, ca o săgeată, pentru că acolo este locul ei, sub cerul liber, nu într-un muzeu. Toată viaţa am căutat să descopăr esenţa zborului. Aceasta e dorinţa secretă a omenirii”.

Mihai îşi dădu seama că ultimii ani au fost clipe de grea singurătate pentru Constantin, acum când focul nu mai ardea atât de puternic. În ultimii cincisprezece ani nu mai crease nimic nou, refăcându-şi şi rafinând doar formele vechi. Unii critici îi consideraseră arta un fel de ornament pe capotele automobilelor. Această lipsă de înţelegere cât şi remarcile răutăcioase îl făcuseră pe Constantin să închidă uşa oamenilor superficiali, care nu vedeau altceva în formele sale subtile decât „ouă de bronz”.

Oamenii simpli îi înţelegeau personalitatea şi arta, spre deosebire de snobii invidioşi care considerau că hainele ţărăneşti şi felul de a se purta şi vorbi erau o poză studiată.

În ciuda prosperităţii, Constantin rămase până la sfârşitul vieţii, ţăranul bun şi blând din tinereţe. Atelierul părea o părticică din Carpaţii unde se născuse, transplantată aici. Formele din lemn granular, din marmură şlefuită şi cele din metal strălucitor dădeau o notă de basm încăperilor. Era o încântare să priveşti în jur. Cine intra acolo avea sentimentul minunat că se întoarce în lumea copilăriei.

Atelierul lui Brâncuşi trecuse prin două războaie. El trăia calm şi liniştit, în timp ce afară se dezlănţuise haosul. Încrederea în sine îl menţinuse mereu tânăr şi astfel ajunsese să i se spună *Sfântul din Montparnasse*.

Când Constantin căzu şi îşi rupse piciorul, simţi că zilele îi erau numărate. Doctorii îi sugerară să se interneze la un spital, dar el refuză să-şi părăsească patul.

„Vor doar să-mi înrăutăţească starea” îi spuse el lui Mihai, care venise de îndată ce auzi de accident. „Prefer să

aştept clipele din urmă aici, în atelierul meu”.

În ciuda durerii, Constantin îşi păstră umorul.

„Mi s-a întâmplat un lucru ciudat. Trebuie să ţi-l povestesc”, spuse el zâmbind:

„Acum câteva nopţi nu reuşeam să adorm. Am încercat să citesc, să mă relaxez; am închis ochii, am respirat încet şi regulat, dar totul a fost în zadar. Atunci m-am adresat lui, protectorului meu. Milarepa – i-am spus – tu ai suferit. Acum mi-a venit mie rândul – ajută-mă. Abia am spus cuvintele astea, că din bibliotecă, de la capul meu, a căzut, chiar pe faţa mea, o carte. Noroc că avea coperţi moi şi era o carte subţire. Ce crezi că era? Ceva cu titlul *Cwm să devii ventriloc*. Am râs şi am început să mă simt bine, apoi am adormit. M-am sculat a doua zi dimineaţă, complet refăcut. Cum a ajuns cartea aceea în biblioteca mea, e încă un mister pentru mine”. Râseră amândoi.

„Poate chiar Milarepa a pus-o acolo”, glumi Mihai. Constantin răspunse însă solemn:

„Nu râde. Lucruri stranii s-au întâmplat şi se mai întâmplă încă. Îmi vine să râd când aud pe cineva spunând că e realist. Ce ştiu ei despre realitate? Ceva ce poţi verifica prin simţuri, se spune. Şi în spatele simţurilor, ce este în spatele lor? – universul vast. Prietene, aroganţa omului e colosală!”

Praful se aşternea peste tot în atelier. În curând avea să pună stăpânire pe el de-a binelea, dar Constantin nu dorea o femeie care să-l deranjeze. Praful se aşezase şi pe masa rotundă ca o piatră de moară. Sculpturile erau descoperite toate, pentru ca Brâncuşi să-şi poată privi *copiii*. Praful începuse să le învăluie şi pe ele. Schimbându-şi poziţia pe divan, îi spuse lui Mihai:

„Sunt în faţa perdelei celei negre. Nimic nu mă mai interesează. Vreau să mor”. Vocea îi era clară, dar slabă.

„De ce nu mori atunci”, glumi Mihai.

„Vezi, lucrurile acelea nu mă lasă”, zise el, arătând cu

toiagul spre sculpturi. Ochii îi râdeau. Mihai îl crezu. Sculpturile erau într-adevăr viaţa lui. Împărţiseră împreună singurătatea anilor celor mulţi. Când le arăta vizitatorilor, o făcea cu mândria şi dragostea cu care o mamă îşi arată copiii. Când vindea din lucrări, rămânea un gol atât în atelier cât şi în inima lui. Acum însă Constantin era cel care le părăsea. Mihai ştia că aceste sculpturi cărora le dăduse viaţă erau totul pentru el: „Ştiu că mi-a sosit clipa cea de pe urmă. Da! Viaţa omului e scurtă dacă priveşti înapoi. Dar e o greşeală să faci asta. Timpul nu înseamnă nimic – *este* nimic. Ceea ce ai făcut e important. Şi aici – era prea slăbit pentru a-şi întoarce capul sau ridica mâna – aici e munca mea, aici sunt sculpturile mele. Le-ai văzut pe toate. Mai uită-te o dată la ele. Le părăsesc acum”. Râse uşor. „Dar nu pot să le părăsesc de vreme ce ele sunt eu. Da, da. Sunt eu. Du-te şi uită-te la ele. Mă vei vedea pe mine, pe Constantin Brâncuşi acolo. Îţi vor vorbi chiar cu vocea mea. Îţi vor spune gândurile, sentimentele mele”. Închise apoi ochii.

Mihai rămase înmărmurit lângă pat. Constantin murea. Ştia. Îşi simţi gâtul uscat. Uşor, în vârful picioarelor, merse până la masă, vrând să bea un pahar cu apă. Era pe punctul să ridice paharul, când îl văzu pe Constantin acolo, în picioare, zâmbind şi uitându-se la el cu un ciocan mic în mână. Înainte să dispară, arătă spre divanul unde zăcuse Constantin.

Pentru moment, înlemni, apoi îşi întoarse capul. Constantin nu se mişcase de la locul său. Părea că se uită la cer. Mihai se apropie şi văzu că ochii îi erau închişi aşa cum fuseseră şi înainte. „Dumnezeule”, îşi spuse el. „Ce se întâmplă cu mine?”

Se uită la trupul care zăcea pe divan. Acolo nu era Constantin. omul pe care îl cunoscuse şi iubise de mai bine de şaizeci de ani. Era doar imaginea falsă a prietenului său. Adevăratul Constantin îi apăruse lucrând, era printre

sculpturile pe care le iubise atât de mult. Trupul ce zăcea acolo fusese doar unealta de care adevăratul Constantin avusese nevoie şi se folosise.

De câte ori nu-i spunea:

„Trupul meu, al tău şi-al altora nu este decât unealta”. Cuvintele acestea îl treziră la realitate. Privi din nou la faţa lui Constantin. Aceasta se transformase uimitor. În spatele bărbii se vedea o faţă fără riduri, ca a unui om tânăr. Apoi, auzi din nou vocea prietenului său:

„Viaţa mea a fost o succesiune de întâmplări minunate”.

Constantin îşi dorise o înmormântare simplă, fără sicriu, fără „închisoarea de lemn”, cum îi spunea. „Mai bine puneţi-mi trupul nevrednic gol, în păm. ni, pentru a deveni ţărâna din care s-a născut”. Nu dorise publicitate şi nicio înmormântare cu pompă. Doar una din dorinţele sale a fost respectată

Un fotograf al unei reviste reuşi să pătrundă în atelierul, unde Brâncuşi era aproape acoperit de flori. Poza apăru pe coperta revistei, pentru ca întreaga Franţă să-l vadă pe „bunicul nostru al tuturor”, cum îl numeau artiştii

Biserica română, unde avu loc slujba, era plină de oameni ce purtau o lumânare aprinsă în mână.

Muzica pe care o iubise inunda totul, trupul său, barba, tichia albă pe care îi plăcea atât de mult s-o poarte. Constantin arăta atât de tânăr, încât lui Mihai i se păru că-l revede pe studentul de la Academia de Arte Frumoase din Bucureşti.

Mormântul se nimeri să fie într-un colţ al cimitirului Montparnasse, acolo unde fusese aşezat *Sărutul*, atât de mult controversat. Prietenii trecură pe lângă mormânt şi fiecare aruncă o garoafă albă; apoi primiră colivă, după datina străbună. Era felul în care Constantin îşi lua, pentru totdeauna, rămas bun de la ei.

Se opriră, cu toţii în faţa *Sărutului* care simboliza,

după cum spunea unul dintre ei: „nu doi oameni, ci toţi oamenii ce s-au îmbrăţişat vreodată pe acest pământ”. *Sărutul* însemnase şi o „direcţie nouă” în arta lui Brâncuşi, urmat de atunci de întreaga lume a artei. „Arta e singurul scut de apărare împotriva decadenţei lumii”, gândi Mihai, dându-şi seama că acesta era de fapt Testamentul *Sfântului din Montparnasse*:

„Omenirea trebuie să se ridice deasupra egoismului şi prin încredere şi bunăvoinţă să-şi dezvolte dragostea pentru tot ce vieţuieşte pe acest pământ”.

CUPRINS

Cap. I. Cap. II. *Cap. III. Cap. IV. Cap. V. Cap. VI. Cap. VII. Cap. VIII. Cap. IX. Cap. X. Cap. XI. Cap. XII. Cap. XIII. Cap. XIV. Cap. XV. Cap. XVI. Cap. XVII. Cap. XVIII. Cap. XIX. Cap. XX. Cap. XXI. Cap. XXII. Cap. XXIII. Cap. XXIV. Cap. XXV. Cap. XXVI. Cap. XXVII. Cap. XXVIII. Cap. XXIX. Cap. XXX. Cap. XXXI. Cap. XXXII. Cap. XXXIII. Cap. XXXIV. Cap. XXXV. Cap. XXXVI.*

Prefaţă de Ioan A. Popa 5
Belciug în nas 13
Atelier în pădure 18
Departe de sat 25
Tinereţe 30
Ecorşeul 36
Oraşul minune 46
Muncă şi joacă în Paris 55
Fata de la „Le Lapin agile” 63
Vestitor al unei arte noi 74
Ţăran şi ţară 82
O spiţă la roată… 92
La umbra bătrânului stejar 100
Formă primară 111
Atelierul gol 120
Sărutul 125
Fiinţă şi devenire 134

Feţele vesele ale artei 145
Geniu şi tristeţe 155
Cu toate pânzele sus... 161
Măiastra 168
Călătorie la Chartres 180
În poala lumii 187
Poet şi ţăran 191
Uşa tainică 197
Darul lui Milarepa 203
Spectrul din trandafir 209
Iubire diabolică 215
Asura 225
Roata vieţii 232
Spre culmi 240
Vrăjitoarea 247
Omul 252
Atelier princiar 260
Un mesaj nobil 265
Pustnicia 274
Clipe din urmă... 281
Tehnoredactor: *CONSTANTIN RUSU*
Apărut: 1978. *Bun de tipar*: 05.01.1978. *Comanda nr.*: *145*? *Coli de tipar*: 18. *Tiraj*: *30.000 + 50 brodate, 20.000 + 40 + 10 legate 1/1*. *Hârtia: velină 80 g/m*. *Format*: *S₄X84/16*.
Tiparul executat sub comanda nr. 680/1977 *la întreprinderea Poligrafică Cluj. Municipiul Cluj-Napoca str. Brassal nr. 5 – 7 Republica Socialiste România*

Peter Neagoe, născut în 1881 pe meleaguri transilvane, studiază arta plastică și filosofia la București. Prins de valul emigrației spre **Lumea Nouă**, la început de secol douăzeci, se stabilește în America unde își continuă, cu intermitențe, studiile începute în țară.

Cunoscut cititorului român încă din anii de dinaintea celui de-al doilea război mondial, prin intermediul unor traduceri, Peter Neagoe a publicat proză scurtă și romane.

Cele mai recente traduceri românești din Peter Neagoe (aparținînd lui Ioan A. Popa) au văzut lumina tiparului tot la Editura Dacia: **Povestiri** și **Timp de neuitat.**

În 1926, atras și de prezența unor scriitori americani de renume, Peter Neagoe se stabilește temporar, la Paris, împreună cu soția, Anna Neagoe, o pictriță cunoscută. Aici publică, în 1932, **Americans Abroad,** o antologie de poezie a unor americani din generația pe care Gertrude Stein a numit-o **The Lost Generation** (generația pierdută). La Paris, Peter Neagoe îl reîntîlnește pe bunul său prieten Constantin Brâncuși pe care continuă să-l vadă pînă în ultimele clipe ale vieții sale. Rodul prieteniei lor sincere a fost **Sfîntul din Montparnasse (The Saint of Montparnasse),** roman rămas în manuscris la moartea lui Neagoe în 1960 și publicat în 1965 cu contribuția nemijlocită a soției sale. Paginile romanului închid în ele viața zbuciumată și plină de căutări a genialului sculptor român, **Constantin Brâncuși.**

EDITURA DACIA

Lei 11,–